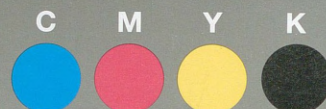
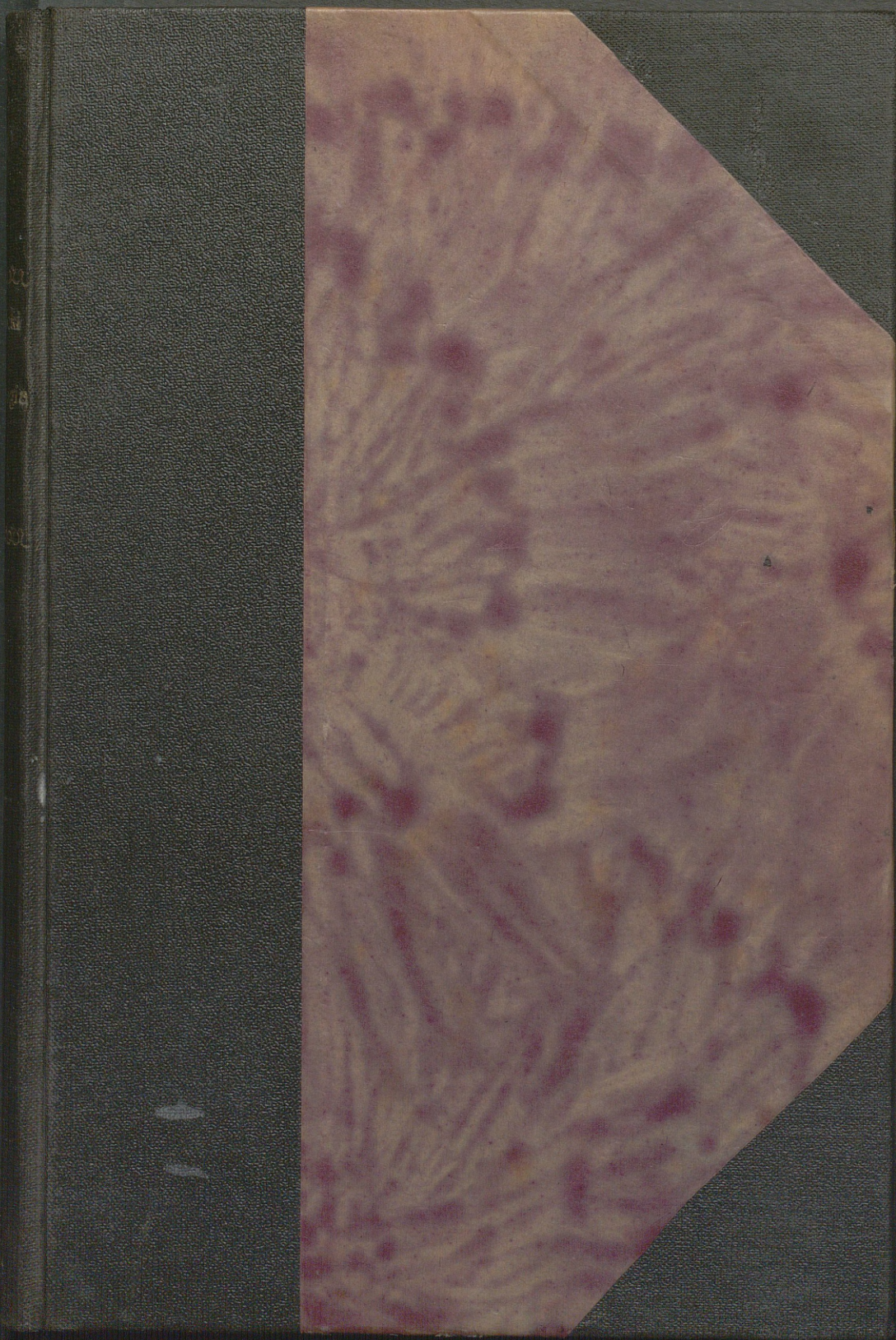
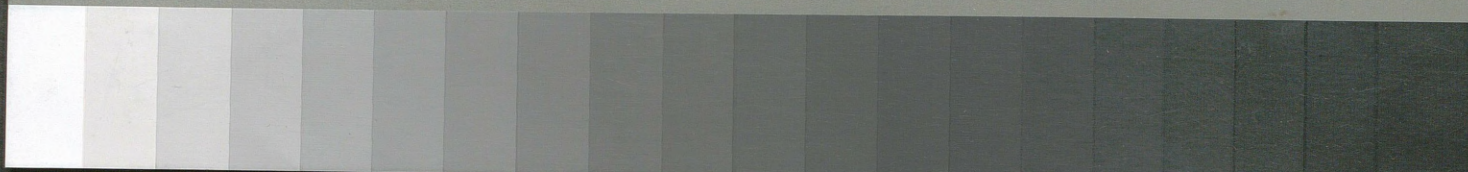

Grey Scale #13

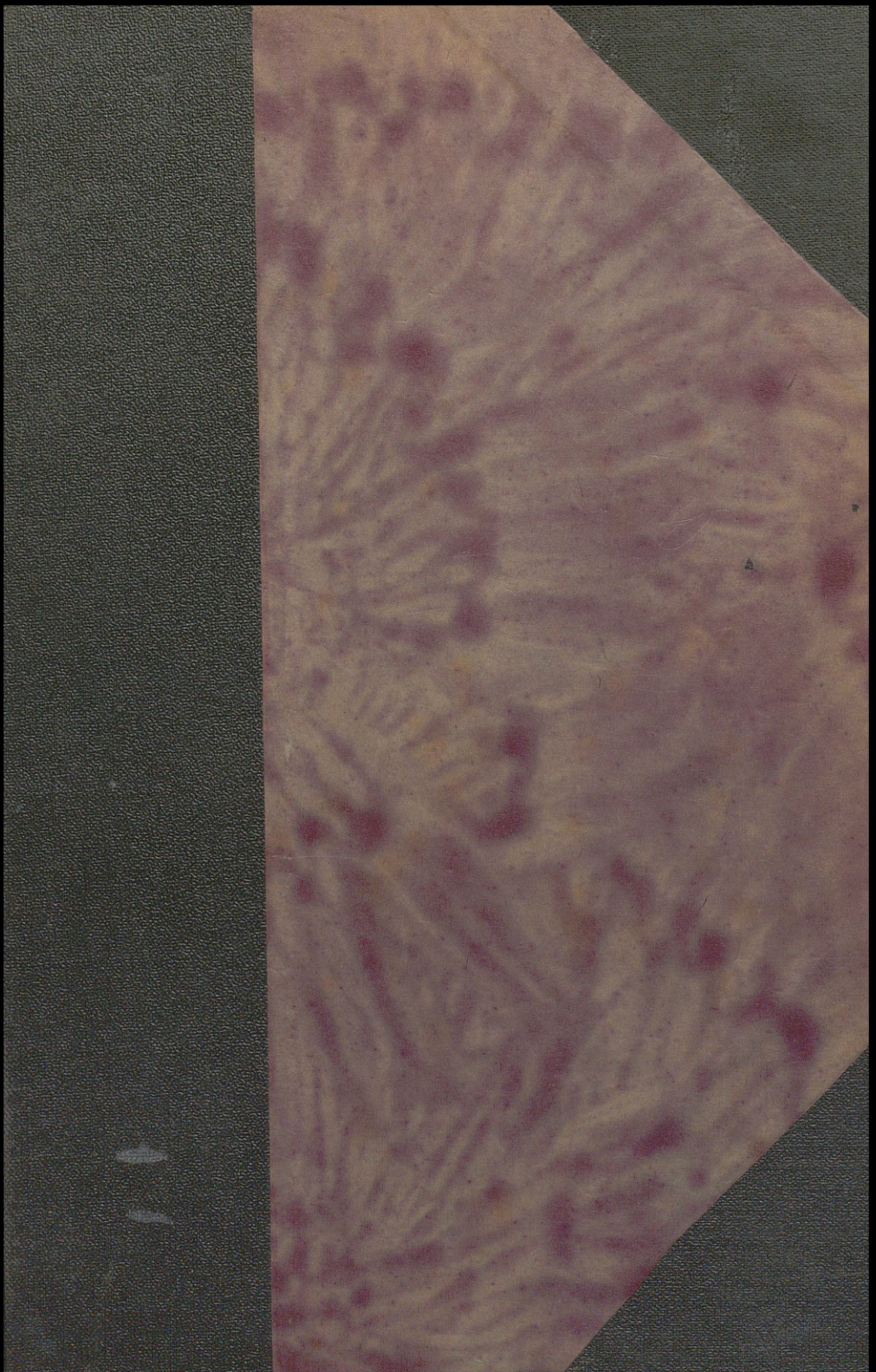

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

Colour Chart #13

Chronologia

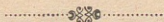
DZIEJÓW KRÓLESTWA POLSKIEGO.

CHRONOLOGIA
DZIEJÓW KRÓLESTWA POLSKIEGO

DLA
MŁODEGO POKOLENIA

UCŁOŻYŁ I WYDAŁ

SZYMON KONOPACKI.

EDYCJA DRUGA Z POPRAWĄ I DODATKAMI Z TEGOCZESNYCH AUTORÓW
CZERPANEMI.

TOM PIERWSZY.

„Przed oczy Twoje Panie, winy nasze składamy!“
Modlitwa papieża Urbana VIII.

POZNAŃ.
NAKŁADEM KSIĘGARNI J. K. ŻUPAŃSKIEGO.
1878.

93(438) : 93(438)2

28076/2

Czcionkami N. Kamińskiego i Sp. w Poznaniu.

CIENIOM

ŚP. JW. FRANCISZKA SKIBICKIEGO,

TAJNEGO RADZYSY, SENATORA, etc.

w dowód wysokiego szacunku i poważania ofiaruje

Szymon Konopacki.

STUTTGART

W. FRANKSCHA, KUNSTVERLAG

STUTTGART, KUNSTVERLAG

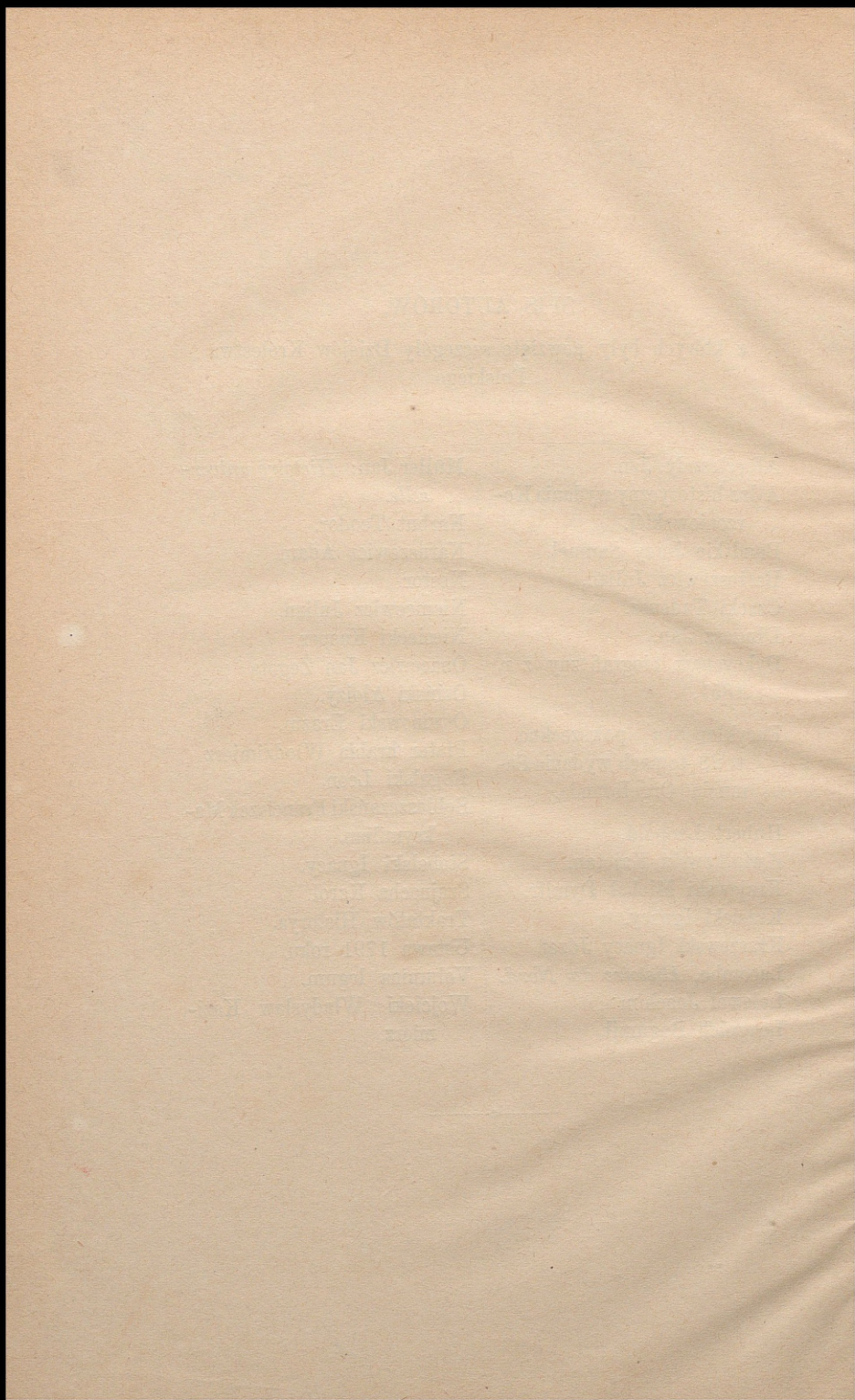
STUTTGART, KUNSTVERLAG

STUTTGART, KUNSTVERLAG

SPIS AUTORÓW,

z których były powzięte szczegóły Dziejów Królestwa
Polskiego.

- Albertrandy Jan.
Atlas historyczny wydania Ko-
rzeniowskiéj.
Bandtkie Jerzy Samuel.
Bartoszewicz Julian,
Czacki Tadeusz.
Długosz Jan.
Dykeyonarz biograficzny z r.
1851.
Encyklopedia powszechna
w 28 tomach wydania Sa-
muela Orgelbranda.
Hubert Leopold.
Kwiatkowski Kajetan.
Krajewski Michał Dymitr.
Krasicki Ignacy.
Kraszewski Ignacy Józef.
Lacombe, *Histoire du Nord*.
Lelewel Joachim
Lengnich Bogumił.
- Müller Jan: *Histoire univer-
selle*.
Narbut Teodor.
Naruszewicz Adam.
Nestor.
Niemcewicz Julian.
Niesiecki Kasper.
Onacewicz Jan Żegota.
Osiński Alojzy.
Otwinowski Erazm.
Plater hrabia Włodzimierz.
Rogalski Leon.
Sobieszczański Franciszek Ma-
ksymilian.
Stebelski Ignacy.
Szajnocha Karol.
Traktatów Historya.
Ustawa 1791 roku.
Volumina legum.
Wojcicki Władysław Kazi-
mierz.

Treść

PRAW NIEGDYŚ POSPOLITYCH

Królestwa Polskiego

jako wstęp do chronologii.

1890

Journal of the

Historical Society

of the City of New York

T R E Ś Ć

praw niegdyś pospolitych Królestwa Polskiego.

Prawa służące niegdyś królom polskim.

W początkach, wola monarchów polskich, miana była za prawo. Później, władzę ich coraz bardziej określano; i powstało prawo pospolite, rozszerzone uchwałami zgromadzających się stanów. Do praw krajowych należały umowy pomiędzy obranym królem a narodem. Takie zawierał Ludwik i Władysław Jagiełło z Rzeczpospolitą. Zygmunt podobnież syna swego, jako następcę do pewnych zobowiązań zastrzeżeń. Po śmierci Zygmunta Augusta, ostatniego z rodu Jagiellończyków, przy elekcji Henryka Walezyusza, poraz pierwszy taką umowę nazwano *Pacta conventa*. Były to warunki, pod jakimi od owój daty każdy z królów na tron polski wstępował. Wedle tych warunków król nie mógł zawierać związków małżeńskich bez wiedzy stanów; i ani dla siebie, ani dla swój rodziny nie mógł nabywać dóbr ziemskich; przy czem zastrzegano, że sprzeciwienie się w czemkolwiek takiej umowie, uwalniało naród od zaprzysiężonej królowi wierności i

posłuszeństwa. Nie tylko przez *pacta conventa*, lecz i na sejmach, królowie przyrzekali stanom prawo elekcji nienaruszenie dotrzymać. Na sejmach elekcyjnych posłowie państw obcych zalecali od dworów swoich kandydatów do korony polskiej, bądź Polaków, zwanych *pospolicie Piastami*, bądź z rodzin monarszych obcego państwa. Przy elekcji króla, przez posłów rycerskiego stanu, czyli od szlachty, ze wszystkich województw, bywali obecni deputaci miast: Krakowa, Warszawy, Wilna, Lwowa, Poznania i Lublina. Król polski miał być nieodzownie wyznania rzymsko - katolickiego, które było panującym w Polsce. Małżonka króla, wyznająca inną religią, nie mogła być koronowaną na królową polską. Stolicą króla, było dawniej miasto Gniezno; potem od Władysława Łokietka, Kraków; później począwszy od panowania Zygmunta III, Warszawa z zastrzeżeniem przez ustawę, aby koronacya królów polskich odbywała się zaraz w Krakowie. Prymas na każdym sejmie, imieniem senatu, zalecał królowi godnych dostojności dygnitarskiej, tak w koronie jako też w Litwie. Przy królu też było rozdawnictwo starostw czyli królewszczyzn dożywotnich lub na pewne lata w nagrodę zasług, równie jak mianowicie senatorów, to jest: arcybiskupów, biskupów, wojewodów i kasztelanów, ministrów i hetmanów; nie mniej na urzędy i dostojności nadworne, jako to: sekretarzów, mieczników, stolników, krajczych, czesników, podstolich, kuchmistrzów, podkomorznych, łowczych, chorążych, z dodanym tytułem wielkich koronnych lub litewskich, dla odróżnienia od podobnych w nazwaniu zaszczytów nadawanych szlachcie za przywilejem królewskim po województwach, ziemiach i powiatach. Do króla też należało mianować kawalerów orderu Orła Białego i świętego Stanisława. Dla bezpieczeństwa i powagi osoby królewskiej, oprócz dygnitarzy otaczających króla, była

przy nim gwardya. Ostatniemu z nich, Stanisławowi Augustowi, sejm dozwolił mieć w stolicy, oprócz zwykłej gwardyi, po dwa regimenty z koronnego i litewskiego wojska. W urzędowych pismach, panujący monarcha używał tytułów następujących: król polski, wielki książę litewski, ruski, pruski, mazowiecki, żmudzki, kijowski, wołyński, podolski, podlaski, inflandzki, smoleński, siewierski i czernichowski. W godności swojej przy dyplomatycznych zjazdach nie ustępował postronnym królom. Obce mocarstwa nadawały mu tytuł majestatu. Używał dwojakięj pieczęci: większëj i mniejszëj, na nich był herb królestwa: Orzeł biały, koroną ozdobiony, z głową w prawo zwróconą, z dzióbem otwartym i wywieszonym językiem, z rozwartemi skrzydłami i nogami, w polu czerwonym, i Pogoń litewska na takimże polu, to jest: jezdziec w rycerskiej zbroi, wznoszący w prawej ręce po nad głową miecz goły, a w lewej trzymający uzdę białego konia w biegu, Herb dzielił się na cztery pola, z których na pierwszym i czwartem Orzeł, a na drugim i trzeciem Pogoń; we środku zaś, tarcza z herbem królowi właściwym; w koło mniejszego rozmiaru herby prowincyi i województw, a brzegiem imię i tytuły króla w okrąg wypisane. Większa pieczęć była w ręku kanclerza, a mniejsza w ręku podkanclerzego, których obecność odpowiednio owym pieczęciom była konieczną przy ich użyciu. Po ogłoszeniu listem prymasa, arcybiskupa gnieźnieńskiego o śmierci króla, ustawała czynność trybunału, najwyższego sądownictwa w kraju, równie jak sądów ziemskich i grodzkich; a natomiast, otwierały się tak zwane sądy kapturowe, trwające aż do odbytej elekcyi nowego króla. Konstytucya w czasie czteroletniego sejmu, w r. 1791 dnia 3 maja, przez króla i przez cały naród zgodnie zaprzysiężona, zmieniała była tron elekcyjny na dziedziczny, stanowiąc, aby

VI

po śmierci Stanisława Augusta, wezwany był na króla polskiego elektor saski i jego następcy. Dochody królów, znacznie większe bywały dawniej. Ludwik król węgierski, siostrzeniec Kazimierza W., przeznaczony po nim następca, starając się wyjednać następstwo na tron polski dla swoich córek, uwolnił szlachtę od wszelkich podatków i służebności, wyjąwszy podatek dwóch groszy polskich*) od każdego osadzonego łanu, **) a to dla uznania najwyższej zwierzchności, co i Władysław Jagiełło potwierdził z tém: aby owe dwa grosze z łanu, kmiecie opłacali. Ten podatek zwany wprzód poradlny, a potem podymny, przestał być dochodem królewskim za Zygmunta III, a syn jego Władysław IV, szlachtę od tego podatku na zawsze uwolnił. Odtąd królowie polscy poprzestawali na dochodach z niektórych dóbr starościńskich, zwanych ekonomiami stołowemi, które Zygmunt III roku 1598 pozwolił oddzielić od starostw. Owe dobra wzbroniono później królom, bez wiedzy stanów, bądź powiększać przez zajęcie innych starostw, bądź je uszczuplać przez darowizny. Wakującą każdą królewszczyznę w czasie sejmu, natychmiast, a bez sejmu, w sześć tygodni, król komuś nadać był powinien. W r. 1774, Rzeczpospolita objęła na siebie szafunek starostw, i rozdawano je w czasie sejmu na lat 50 emfiteutyicznym trybem za rozmaite zasługi. Główną częścią dochodów królewskich był przychód z żup wielickich i bocheńskich w województwie niegdyś krakowskiem. Kopalnie też olkuskie srebra i ołowiu, kosztem prywatnych dobywane, dawały część pewną zysku królowi. Lecz później, gdy zapadły i wodą zalane zostały, ani naród ani królowie, żadnej z nich korzyści nie mieli. Cła krakowskie, gdańskie, elbląskie i rygskie

*) Dzisiejszych groszy 60, czyli złotych dwa (Czacki).

**) Łan. uważa się za włókę czyli 30 morgów. (tenże).

stanowiły część dochodów skarbu królewskiego. Miewali niemniej królowie dochód z podatku zwanego podwodne, który był ustanowiony w miejscu dostarczania koni i powozów królewskim wysłańcom dawanych, co później z owego podatku opłacano. Lecz nastąpiła poczta, a od jój ustanowienia za Władysława IV w r. 1647, dochód z poczty obrócony został na korzyść skarbu królewskiego. Zysk z bicia monety, odstąpiony niegdyś przez Zygmunta III dla Rzeczypospolitój, zwrócony był królowi Stanisławowi Augustowi 1765 roku. Prawa nie oznaczyły pewnej summy na dochód królewski. Pacta conventa dozwoliły ostatniemu z królów, Stanisławowi Augustowi zakupić dobra dziedziczne, pod pewnemi co do sukcesorów warunkami, za piętnaście milionów złotych polskich. Następnie, gdy z odpadnieniem pewnych części kraju, stracone były dochody królewskie z Rygi, a w r. 1772 dochody z wielu ekonomii i żup solnych; Rzeczpospolita, wynagradzając ten znaczny uszczerbek, uczyniła roku 1775 ofiarę, przeznaczając z dochodów swoich dla króla cztery miliony złotych w dodatku; co łącznie z pozostałością intrat dawniejszych stanowiło dochód królewski tak znaczny, że równał się połowie dochodów Rzeczypospolitój, która w roku 1791 miała rocznie z podatków i wszystkich szczegółów 37,577,232 złotych polskich.

POCZET KRÓLÓW POLSKICH

z niewątpliwych dziejów.

EPOKA I.

POLSKA PODBIJAJĄCA

od r. 860 do 1139.

Rok.		Panował lat.
860	Ziemowit, syn Piasta i Rzepichy	31
891	Leszek, syn Ziemowita	29
921	Ziemoysł, syn Leszka	41
962	Mieczysław I, syn Zemomyśla, poślubił Dąbrówkę, księżniczkę czeską i przyjął wiarę chrześcijańską	30
992	Bolesław I, Wielki czyli Chrobry, syn Mieczy- sława I.	33
1025	Mieczysław II, czyli Gnuśny, syn Bolesława W.	9
1025	Bezkrólewie po odjeździe Ryksy, żony Mieczysława II i syna ich Kazimierza, trwało w nierządzie lat.	5
1040	Kazimierz I, syn Mieczysława II, mylnie zwany mnichem.	18
1058	Bolesław II, Śmiały, syn Kazimierza I.	22
1081	Władysław Herman, brat Bolesława Śmiałego .	21
1102	Bolesław III, Krzywousty, syn Władysława Her- mana.	37

EPOKA II.

POLSKA W PODZIAŁACH

od roku 1139 do 1333.

Rok.		Panował lat.
1139	Władysław II, syn najstarszy Bolesława III. . .	9
1149	Bolesław IV, Kędzierzawy, brat Władysława II.	25
1173	Mieczysław III, Stary, brat Bolesława IV po- raz pierwszy panował.	4
1177	Kazimierz II, Sprawiedliwy, brat Mieczysława III.	15
1194	Leszek Biały, syn Kazimierza II, ustąpił stryjowi po panowaniu przez lat	6
1200	Mieczysław III, Stary, po raz drugi panował. .	1
1201	Leszek Biały powtórnie.	1
1202	Mieczysław III, po raz ostatni panował do śmierci.	1
1203	Władysław Łaskonogi, syn Mieczysława III . .	3
1206	Leszek Biały po raz ostatni	22
1228	Bolesław V. Wstydlivy, syn Leszka Białego, przed ucieczką od Tatarów.	15
1241	Bolesław Łysy, książę lignicki, syn Henryka II, z linii Władysława II. Wypędził go Konrad, książę mazowiecki, brat Leszka Białego; na- stępnie wrócił synowiec Konrada:	
1242	Bolesław V. Wstydlivy, i odtąd panował. . . .	37
1280	Leszek Czarny, książę sieradzki, syn Kazimierza księcia kujawskiego, wnuk Konrada mazowie- ckiego.	10
1290	Henryk Probus z linii Władysława II, książę wrocławski, wezwany wnet umarł.	
1290	Władysław Łokietek, brat Leszka Czarnego, ksią- żę kujawski i Wacław król czeski, dobijają się tronu polskiego; zamieszanie trwa lat 5.	
1295	Przemysław, syn Przemysława, potomek Mieczy- sława III, książę wielkopolski, królem uznany i koronowany, panował siedm miesięcy; zabity przez margrabiów brandenburskich dnia 6go lutego 1296 roku.	
1296	Władysław Łokietek; ustąpił z tronu po latach 4.	4
1300	Wacław król czeski, został królem polskim . . .	5
1306	Władysław Łokietek	27

EPOKA III.

P O L S K A K W I T N ą C A

od roku 1333 do 1587.

Rok.		Panował lat.
1333	Kazimierz III, Wielki, syn Władysława Łokietka.	37
1370	Ludwik, król węgierski, siostrzeniec Kazimierza Wielkiego	12
1384	Jadwiga, dwunastoletnia królowa polska, córka Ludwika.	2
1386	Władysław Jagiełło, wielki książę Litwy, poślubił Jadwigę królowę polską, koronowany na polskiego króla	48
1434	Władysław III, Warneńczyk, starszy syn Jagiełły.	10
1447	Kazimierz IV, Jagiellończyk, książę Litwy, młodszy syn Jagiełły.	45
1492	Jan Olbracht, syn Kazimierza Jagiellończyka .	9
1501	Aleksander, syn drugi Kazimierza Jagiellończyka.	5
1506	Zygmunt I, syn trzeci Kazimierza Jagiellończyka.	42
1548	Zygmunt August, syn Zygmunta I	24
	Bezkrólowie trwa lat 2	
1574	Henryk Walezyusz, książę andegawęński, obrany królem i koronowany, a dla objęcia tronu po bracie swoim Karolu IX, królu francuzkim, wyjechał w tymże roku z Polski.	
1576	Stefan Batory, książę siedmiogrodzki	11

EPOKA IV.

P O L S K A U P A D A J ą C A

od roku 1587 do 1795.

Rok.		Panował lat.
1587	Zygmunt III, syn Jana III króla Szwecyi i Katarzyny Jagiellonki	45
1632	Władysław IV, syn Zygmunta III	16
1648	Jan Kazimierz, syn drugi Zygmunta III, abdykował po panowaniu przez lat	20

Rok.		Panował lat.
1668	Michał Korybut, książę Wisznowiecki, z książąt niegdyś litewskich.	5
1674	Jan III, Sobieski, obrońca Wiednia i chrześcijaństwa.	22
1697	August II, elektor saski, obrany i koronowany królem polsk. był przymuszony przez króla Szwecyi, Karola XII, zrzec się tronu polskiego wr. 1706.	
1705	Stanisław Leszczyński, obrany i koronowany królem polskim, ustąpił z tronu po panowaniu .	4
1709	August II, wraca na tron polski, panował w ogóle	33
1734	August III, syn Augusta II, elektor saski. . . .	30
1764	Stanisław August Poniatowski . . . . . Ten król złożył koronę w Grodnie dnia 25go listopada 1795 roku; a Polska, przez ostatni rozbiór pomiędzy Rosyą, Austryą i Prusami, wymazaną została z rzędu narodów.	31

S e n a t.

Mylnie rachowano w Polsce trzy stany, zaliczając do nich i króla. Prawa uznają dwa tylko stany, to jest: senat i rycerstwo czyli szlachtę. Te dwa stany, król na sejm zwoływał, aby im sprawy publiczne przedstawił i z niemi naradzał się a stanowił. Prawa wychodziły pod imieniem króla, które on ogłaszał jako je stanowił wedle woli stanów. Senat składał się z dawniej zwanych prałatami i baronami, a którzy później przybrali imię senatorów czyli radców państwa. W liczbie tych, są arcybiskupi, biskupi, wojewodowie, kasztelanowie i pierwsi ministrowie, którzy ztąd mieli tytuł ministrów senatorskiego stanu.

Pierwsze po biskupach miejsce w senacie mieli wojewodowie (palatini), których to łacińskie nazwanie pochodzi od pałacu. Przy dworach bowiem cesarzów w Rzymie i w Konstantynopolu, palatynowie w pałacu, pewne spełniali obowiązki. Później u Franków, monarchowie wzywali ich do rady. Następnie w Polsce, pierwsi z panów świeckich, tak nazwani, zarządzali podziałami kraju zwanymi palatynatami. W języku polskim, otrzymali nazwę wojewodów, od dowództwa nad wojskiem; a ziemie pod ich zarządem zostające, mianowano województwami. Polska w podzia-

łach na księstwa miała kilku wojewodów. Po zjednoczeniu się wszystkich prowincyj, lubo był jeden tylko dwór monarchy, owi wojewodowie pozostali z dawniejszym obowiązkiem naczelnictwa w pospolitem ruszeniu nad właściwemi sobie województwami.

Kasztelanowie w senacie, mieli miejsce po wojewodach. Nazwanie ich pochodzi od wyrazu *castellum*, zamek lub miejsce warowne. Okręgi do zamku należące ulegały sądowej władzy kasztelanów. Później natomiast każdy okrąg miał na to starostę grodowego; a kasztelanowie utrzymali się przy dawniej senatorskiej dostojności.

Lubo wszyscy kasztelanowie równą mieli godność, wyjąwszy krakowskiego, wileńskiego i trockiego, którzy byli w rządzie wojewodów, przecież dzielono kasztelanów na większych, od całych województw, którzy zasiadali w krzesłach, i na mniejszych, zwanych powiatowymi czyli niekrzesłowymi, którzy w senacie zasiadali na ławkach. W pismach urzędowych, więksi mieli tytuł wielmożnych, wyjąwszy kasztelana krakowskiego, który był mianowany *Jaśnie Wielmożnym*; mniejsi zaś kasztelanowie, zwani byli urodzonymi (*generosus*). Prywatnie, wszystkich zarówno kasztelanów tytułowano *Jaśnie Wielmożnymi*.

Król sam mianował szlachtę rodowitą a osiadłą w kraju senatorami, wyjąwszy starostę żmudzkiego, na równi z wojewodami w senacie zasiadającego, tudzież wojewodów: witepskiego i połockiego; ci trzej bowiem, na mocy dawnych przywilejów, obierani byli przez szlachtę właściwych sobie województw; a król ich zatwierdzał.

Przed sejmem koronacyjnym ostatniego z królów polskich 1764 roku, było senatorów 136, jako to: arcybiskupów 2, biskupów 15, wojewodów 34, kasztelanów 85.

Na sejmie koronacyjnym 1764 r., dodano do mniejszych kasztelanów, kasztelana buskiego; uchwalono urząd nowy koronny i litewskiego wielkiego sekretarza, który, nietylko osoba duchowna, ale i świecka sprawować mogła z tem, że jako sekretarze wielcy, byli najpierwszego rzędu po senatorach dostojnikami, przeto otwarty mieli przystęp do ministerstw senatorskiego stanu, a z urzędu swego do sądów asesorskich wpływali. Nakoniec postanowiono trzy nowe koronne pisarstwa.

Roku 1768 dodani byli: wojewoda gnieźnieński i kasztelan mazowiecki.

Roku 1775, weszło do senatu kasztelanów mniejszych trzech: łukowski, żytomierski i owrucki. Nadto do rzędu senatorów zaliczono hetmanów wielkich i polnych tudzież podskarbieh nadwornych tak koronnych jako też litewskich.

Od roku 1775, ubyło czterech biskupów w senacie przez odpadnienie znacznej części kraju po pierwszym jego rozbiore.

Oprócz senatu państwa, był jeszcze senat pruski złożony z biskupów tej prowincyi, z wojewodów, kasztelanów, podkomorzyc i członków obranych przez miasta większe jako to: Toruń, Elbląg i Gdańsk. Z wyżej pomianowanych, biskupi tylko, wojewodowie i kasztelani w r. 1569 do senatu państwa przyjęci, osobno w nim królowi i Rzeczypospolitej wykonywali przysięgę. Podkomorzowie na sejm wysłani, w izbie poselskiej zasiadali.

Senat, w którym miał miejsce udarowany przez Zygmunta I wschodniemi Prusami ksiązę pruski, z którego księstwa powstał pruski król; o które dostojne miejsce ksiązę kurlandzki dopraszał się; — ten senat bywał świetnym w miarę powagi, znaczenia i szczęścia narodu polskiego. Z przepisu sejmu 1573 roku, jak pod tą datą okaże się, wyznaczono

szesnastu senatorów, z których część czwarta kolejną zawsze bywała przy królu, i to się nazywało Residentia. Inni senatorowie mogli także zasiadać w tej radzie. Król dawał propozycje; senat decydował i podpisywał. Ta senatu rada, zwana senatus consilia, trwała do ustanowienia Rady nieustającej w 1775 roku, która w następnym 1776, otrzymała władzę tłumaczenia praw, a zniesioną została w roku 1788.

SENATOROWIE PRZED R. 1764.

1. Prymas, arcybiskup gnieźnieński.	19. Wojewoda krakowski.
2. Arcybiskup lwowski.	20. „ poznański.
3. Biskup krakowski.	21. „ wileński.
4. „ kujawski.	22. „ sandomierski.
5. „ wileński.	23. Kasztelan wileński.
6. „ poznański.	24. Wojewoda kaliski.
7. „ płocki.	25. „ trocki.
8. „ warmiński.	26. „ sieradzki.
9. „ łucki.	27. Kasztelan trocki.
10. „ przemyślski.	28. Wojewoda łęczycki.
11. „ żmudzki.	29. Starosta żmudzki.
12. „ chełmiński.	30. Wojewoda brzusko - kujawski.
13. „ chełmski.	31. Wojewoda kijowski.
14. „ kijowski.	32. „ inowrocławski.
15. „ kamieniecki.	33. „ ruski.
16. „ inflantski.	34. „ wołyński.
17. „ smoleński.	35. „ podolski.
18. Kasztelan krakowski.	36. „ smoleński.

37. Wojewoda lubelski.	66. Kasztelan lwowski.
38. „ połocki.	67. „ wołyński.
39. „ bełzki.	68. „ kamieniecki.
40. „ nowogrodzki.	69. „ smoleński.
41. „ płocki.	70. „ lubelski.
42. „ witepski.	71. „ połocki.
43. „ mazowiecki.	72. „ bełzki.
44. „ podlaski.	73. „ nowogrodzki.
45. „ rawski.	74. „ płocki.
46. „ brzeski-litewski.	75. „ witepski.
47. „ chełmiński.	76. „ czerski.
48. „ mścisławski.	77. „ podlaski.
49. „ malborski.	78. „ rawski.
50. „ braclawski.	79. „ brzeski-litewski.
51. „ pomorski.	80. „ chełmiński.
52. „ miński.	81. „ mścisławski.
53. „ inflantski.	82. „ elbląski.
54. „ czernichowski	83. „ braclawski.
55. Kasztelan poznański.	84. „ gdański.
56. „ sandomierski.	85. „ miński.
57. „ kaliski.	86. „ inflantski.
58. „ wojnicki.	87. „ czernichowski.
59. „ gnieźnieński.	88. Kasztelan mniejszy san-
60. „ sieradzki.	decki.
61. „ łączycycki.	89. „ m. międzyrzecki
62. „ żmudzki.	90. „ m. wiślicki.
63. „ brzeski - kujawski.	91. „ m. biecki.
64. „ kijowski.	92. „ m. rogoźnieński.
65. „ inowrocławski.	93. „ m. radomski.
	94. „ m. zachostski.

95. Kasztelan mniejszy len- dzki.	117. Kasztel. m. spicimirski.
96. „ m. szremski.	118. „ m. inowłocki.
97. „ m. żarnowski.	119. „ m. kowalski.
98. „ m. małogoski.	120. „ m. santocki.
99. „ m. wieluński.	121. „ m. sochaczewski
100. „ m. przemyski.	122. „ m. warszawski.
101. „ m. halicki.	123. „ m. gostyński.
102. „ m. sanocki.	124. „ m. wizki.
103. „ m. chełmski.	125. „ m. raciański.
104. „ m. dobrzyński.	126. „ m. sierpski.
105. „ m. połaniecki.	127. „ m. wyszogrodzki
106. „ m. przemeński.	128. „ m. rypiński.
107. „ m. krzywiński.	129. „ m. zakroczyński
108. „ m. czechowski.	130. „ m. ciechanowski.
109. „ m. nakielski.	131. „ m. livski.
110. „ m. rozprski.	132. „ m. słoński.
111. „ m. biechowski.	133. „ m. lubaczewski.
112. „ m. bydgoski.	134. „ m. konarski-sie- radzki.
113. „ m. brzeziński.	135. „ m. konarski-łę- czycki.
114. „ m. kruszewicki.	136. „ m. konarski-ku- jawski.
115. „ m. oświecimski.	
116. „ m. kamieński.	

ZASIADAJĄCY MINISTROWIE W SENACIE PRZED
ROKIEM 1764.

1. Marszałek wielki koronny.
2. Marszałek wielki litewski,
3. Kanclerz koronny.

4. Kanclerz litewski.
  5. Podkanclerzy koronny.
  6. Podkanclerzy litewski.
  7. Podskarbi wielki koronny.
  8. Podskarbi wielki litewski.
  9. Marszałek nadworny koronny.
  10. Marszałek nadworny litewski.
-

Duchowni senatorskiej dostojności.

Arcybiskup gnieźnieński był na czele duchowieństwa w Polsce i w Litwie; arcybiskup lwowski i wszyscy biskupi, jemu ulegali, prócz biskupa warmińskiego, który, bezpośrednio co do władzy duchownej, od stolicy apostolskiej zależał.

Arcybiskup gnieźnieński, zwał się urodzonym posłem papieżkim (legatus natus): w nieobecności nuncjusza, miejsce jego w sprawach tyjących się kościoła zastępował.

Co do wpływu jego na sprawy cywilne, on od roku 1417 aż do upadku kraju, był prymasem królestwa polskiego. Mianowano go pierwszym księciem państwa, jako po królu mającego najwyższą powagę i władzę. Przed obraniem nowego króla był namiestnikiem królewskim. On śmierć królewską uniwersałem ogłaszał; sejmiki po województwach ku obraniu posłów i sejm konwokacyjny na ich zjazd do stolicy naznaczał, gdzie postanawiał się dzień na sejm elekcyjny, zwykle na polu około Warszawy odbywany; a razem pod przewodnictwem prymasa uchwalano to wszystko w bezkrólewiu, co do bezpieczeństwa pokoju domowego i zewnątrz należało. Na sejmie elekcyjnym, obranie króla przez wszystkie

zgrupowane stany, prymas oznajmiał, a marszałek wielki koronny, to oznajmienie powtarzał.

Prymas arcybiskup gnieźnieński, jako najstarszy w senacie, po prawej ręce króla zasiadał; a po nim, starszeństwem biskupów, zasiadali po prawej stronie biskupi: krakowski, warmiński, łucki, przemyski, żmudzki, chełmiński, chełmski, kijowski, kamieniecki, inflancki i smoleński; po lewej zaś stronie, arcybiskup lwowski, a po nim biskupi: kujawski, wileński, poznański i płocki.

Przez usta prymasa przemawiał senat, ilekroć w swem imieniu zgłaszał się do króla lub też obcym odpowiadał posłom, albo gdy składał obywatelom podziękę za należyte spełnienie poleceń.

Marszałkiem prymasa bywał jeden z senatorów, kasztelan, który przed nim, w okazaniu się ceremonialnem, niósł laskę idąc po lewej stronie, po prawej zaś, poprzedzał prymasa krucyfer, kanonik, z krzyżem w ręku, oznaką arcybiskupią; i ten w senacie stawał za prymasem.

Król mianował arcybiskupa gnieźnieńskiego, równie jak lwowskiego i wszystkich biskupów; a papież ich utwierdzał.

Arcybiskupi gnieźnieńscy.

Rok.	Rok.
1000. Radzyn Gaudenty	1092. Marcin.
1006. Hipolit.	1118. Jakób ze Żnina.
1027. Bosuta.	1144. Piotr II.
1038. Stefan.	1152. Janik.
1059. Piotr.	1167. Bogumił.

Rok.	Rok.
1182. Piotr III.	1394. Dobrogost Nowodwor- ski.
1184. Zdzisław.	1402. Mikołaj Kurowski
1199. Henryk I Bren (z Bre- nu). Papiież Innocenty III w r. 1215, na so- borze lateraneńskim, nadał mu godność le- gata apostolsk. w Pol- sce (legatus natus).	1411. Mikołaj II, Trąba; ten na soborze konstancyen- skim 1417 r. mianowa- ny został prymasem królestwa polskiego, a ów tytuł przeszedł na jego następców.
1219. Wincenty Nałęcz z Czarnkowa.	1422. Wojciech Jastrzębiec.
1230. Fulko.	1436. Wincenty II, Doliwa.
1258. Janusz.	1448. Władysław Oporowski.
1271. Filip.	1453. Jan V ze Sprowy.
1278. Marcin II, herbu Bo- duła.	1464. Jan VI Gruszczyński.
1279. Włostiborz.	1473. Jakób III Sieniński.
1282. Henryk II Bren, (syn Teodora hrabiego Bre- nu i Euzebii księżniczki mazowieckiej, córki Konrada I.	1480. Zbigniew Oleśnicki.
1283. Jakób Świnka.	1493. Fryderyk Jagiellończyk
1305. Borysław.	1503. Andrzej Boryszewski.
1307. Janisław Sulima.	1510. Jan VII Łaski.
1341. Jarosław Skotnicki.	1531. Maciej Drzewiecki.
1374. Jan Suchowilk.	1535. Andrzej II Krzycki.
1382. Bodzęda herbu Szeliga.	1537. Jan VIII Latański.
1389. Jan Kropidło, książę opolski.	1540. Piotr IV, Gamrat
	1545. Mikołaj III Dzierzgow- ski.
	1559. Jan IX, Przerębski.
	1562. Jakób IV, Uchański.
	1581. Stanisław Karnkowski.
	1603. Jan X. Tarnowski.

Rok.	Rok.
1606. Bernard Maciejowski.	1674. Andrzej IV, Olszowski.
1608. Wojciech III Baranowski.	1677. Jan XIII, Stef. Wydźga.
1615. Wawrzyniec Gębicki.	1686. Stefan Wierzbowski.
1624. Henryk III, Firlój.	1686. Michał Radziejowski.
1626. Jan XI, Węzyk.	1706. Stanisław II, Szembek.
1638. Jan XII Lipski.	1723. Teodor Potocki.
1641. Maciej II, Łubieński.	1741. Krzysztof Szembek.
1652. Andrzej III, Leszczyński.	1748. Adam Komorowski.
1658. Wacław Leszczyński.	1759. Władysław Łubieński.
1666. Mikołaj IV, Prażmowski.	1768. Gabryel Podoski.
1673. Kazim. Floryan książę Czartoryski.	1776. Antoni Ostrowski.
	1784. Michał Jerzy książę Poniatowski.
	1794. Ignacy Krasiński herbu Junosza.

O biskupach krakowskich.

Pomiędzy biskupami, po areybiskupach następującymi, pierwszym był biskup krakowski, lubo biskupstwo poznańskie uznawano za najdawniejsze w Polsce. Biskup krakowski miał głos przed innymi w senacie; a przy wyświęceniu areybiskupa gnieźnieńskiego, pierwszy mu na głowę kładł ręce. Miał też tytuł księcia siewierskiego, które to księstwo, dziś w gubernii radomskiej, w powiecie olkuskim, darowane było przez króla Kazimierza II roku 1183 Kazimierzowi księciu raciborskiemu w chrzestnym podarunku, po którym potomek

sprzedał je Kazimierzowi księciu cieszyńskiemu; a od jego syna Wacława roku 1443 dnia 30 grudnia nabył kardynał Zbigniew Oleśnicki biskup krakowski za 6000 grzywien szerokich pragskich, czyli złotych polskich 230,400 i wiecznemi czasami do biskupstwa krakowskiego przyłączył. To nabycie księstwa dostało mu się ze wszystkimi znamionami władzy: miał jus gladii, to jest: prawo miecza; utrzymywał swój oddzielny dwór i rząd; miał wojsko; bił nawet swoją monetę; miał w księstwie swoich sędziów i wójtów; utrzymywał przy dworze swoim w Krakowie kanclerza siewierskiego, którym bywał zawsze jeden z prałatów krakowskich. Rzeczpospolita nie wdawała się w rządy jego księstwa; pozwalała nawet biskupowi tworzyć szlachtę, która przecież nie używała przywileju swego w Polsce. Począwszy od Zbigniewa Oleśnickiego aż do upadku Rzeczypospolitej, biskupi krakowscy byli książętami siewierskimi.

Władza duchowna biskupa krakowskiego rozciągała się nad właściwą Małopolską, to jest: na województwo krakowskie, sandomierskie i lubelskie. Dochody jego, nietylko znaczniejsze były nad wszelkie inne biskupstwa, lecz nawet przewyższały dochód arcybiskupstwa gnieźnieńskiego.

Biskupi krakowscy.

Rok.	Rok.
1000. Poppo.	1059. Lambert Zula.
1023. Gompo.	1071. Stanisław.
1032. Rachelin.	1079. Lambert.
1046. Aaron.	1101. Czesław (administrator)

Rok.	Rok.
1103. Baldwin.	1471. Jan Rzeszowski.
1108. Maurus.	1488. Fryderyk Jagiellończyk
1118. Radosz Gaudenty.	1503. Jan Konarski.
1142. Robert.	1523. Piotr Tomicki.
1144. Mateusz herbu cholewa.	1535. Jan Latański.
1166. Gedko Gryff.	1537. Jan Chojeński.
1186. Pełka.	1538. Piotr Gamrat.
1207. Wincenty syn Kadłubka	1545. Samuel Maciejowski.
1218. Iwo Odrowąż.	1550. Andrzej Zebrzydowski.
1229. Wisław z Kościelca.	1560. Filip Padniewski.
1242. Prandota z Białaczowa.	1572. Franciszek Krasiniński.
1266. Paweł z Przemankowa.	1577. Piotr Myszkowski.
1293. Prokop Rusin.	1591. Jerzy Radziwiłł.
1295. Jan Muskata.	1600. Bernard Maciejowski.
1320. Nanker.	1608. Piotr Tylecki.
1326. Jan Grot.	1616. Andrzej Lipski.
1347. Piotr Falkowski.	1631. Jan Albert Waza.
1348. Bodzanka z Jankowa.	1634. Jakób Zadzik.
1366. Floryan Mokrzycki.	1642. Piotr Gębicki.
1380. Zawisza z Kurozwęk.	1657. Andrzej Trzebicki.
1382. Jan Radlicki.	1679. Jan Małachowski.
1392. Piotr Wisz.	1699. Stanisław Dąbski.
1412. Wojciech Jastrzębiec.	1700. Wojciech Denhoff
1422. Zbigniew Oleśnicki, pierwszy roku 1443 książę siewierski.	1702. Kazimierz Łubieński.
1455. Tomasz Strzemiński.	1720. Felicyan Konst. Sza- niawski.
1460. Jakób Siemiński.	1732. Jan Alexander Lipski
1462. Jan Gruszczyński.	1746. Andrzej Stanisł. Załuski.
1464. Jan Lutekus.	1758. Kajetan Ignacy Sołtyk.
	1789. Feliks Paweł Turcki.

O biskupach warmińskich.

Biskupi warmińscy należeli niegdyś do metropolii rygińskiej. Jeden z nich Jan I, w wieku XIV, wyjednał u papieża bezpośrednie zależenie od samej stolicy apostolskiej; i ztąd w Polsce, sam tylko biskup warmiński nie ulegał arcybiskupowi gnieźnieńskiemu. Bywał wprawdzie na synodach przez niego zwoływanych; lecz brał zawsze od arcybiskupa na piśmie zaręczenie, że to bynajmniej uwłaczać nie ma jego niezależności. Jan II biskup warmiński otrzymał od cesarza Karola IV godność księcia państwa rzymskiego, lecz biskupi jego następcy, nie używali tego tytułu w aktach urzędowych; kładli go tylko w sprawach prywatnych i z cudzoziemcami.

Biskup warmiński wraz z kapitułą wykonywał udzielną władzę sądową nietylko w rzeczach duchownych, ale i w cywilnych tak, iż w Warmii nie było na to królewskich urzędników. Od tego sądu po za prowincją, nie można było odwoływać się; a szlachta ulegała mu na równi z innymi.

W roku 1742, biskup warmiński Adam Stanisław Grabowski, otrzymał od papieża dla siebie i następców paliusz i krzyż z używaniem téj dostojności w swojej tylko dyecezyi, wyjąwszy jedynie obecność tam kardynała lub papieżkiego nuncjusza.

Dochody tego biskupstwa, przewyższające wszystkie inne w Polsce, oprócz krakowskiego, równały się dochodom arcybiskupstwa gnieźnieńskiego.

Kapituła warmińska obierała biskupa ze swojego grona wedle poleceń króla polskiego. Kandydat nietamtejszy, zwykle starał się tam wprzód o kanonią. Obranego biskupem, papież na proźbę kapituły zatwierdzał.

Przez pierwszy podział Polski za Stanisława Augusta 1772 roku, Warmia dostała się rządowi pruskiemu.

Ostatnim biskupem warmińskim z czasów Rzeczypospolitej był Ignacy hrabia Krasicki, konsekrowany 1767 r.

Biskupi warmińscy.

Rok.	Rok.
1242. Anzelm.	1548. Fiedema Gissa.
1261. Henryk.	1550. Stanisław Hoziusz.
1300. Eberhard.	1579. Marcin Kromer.
1326. Jordan.	1589. Andrzej Batory.
1328. Henryk II Wagenax.	1598. Piotr Tylicki.
1334. Herman Libenstein.	1603. Szymon Rudnicki.
1350. Jan z Misnii.	1623. Jan Albert Waza.
1355. Jan II Streiffrok.	1631. Mikołaj II Szyszkowski.
1372. Henryk III Sorbohen.	1643. Jan VI Karol Kono-
1401. Henryk IV Heilsberg de Vogelsang.	packi.
1415. Jan III Abezier.	1643. Wacław Leszczyński.
1424. Franciszek Kuchmalsz.	1659. Jan VII Stefan Wydźga.
1457. Eneas Sylvius.	1680. Michał Radziejowski.
1457. Paweł Legendorff.	1687. Jan VIII Zbąski.
1471. Mikołaj a Tungen.	1696. Andrzej Chryzostom Za-
1489. Łukasz Weiselroth.	łuski.
1512. Fabian Łuziański.	1711. Teodor Potocki.
1523. Maurycy Ferber.	1723. Krzysztof Szembek.
1537. Jan IV Dantiszek.	1743. Adam Grabowski.
	1767. Ignacy hr. Krasicki.

Marszałkowie Wielcy.

Marszałkowie wielcy byli mistrzami dworaków i obrzędów dworskich. Obowiązkiem ich było przyjmować gości i radzców państwa.

Dawniej nie było marszałków wielkich w Polsce. Wojewoda dworem zarządzał. Za Kazimierza Wielkiego, Wierzynek, rajca krakowski, spełniał ten obowiązek.

Później, aż do upadku Polski, marszałek wielki miał swoją sądową jurysdykcją; a karnym jego wyrokom ulegali nie tylko dworzanie, lecz każdy ktokolwiek u dworu królewskiego dopuszczał się uraz słownych lub jakich bądź zamieszek.

Po dopełnieniu elekcji króla i po oznajmieniu o niej zgromadzonym stanom przez prymasa; marszałek wielki to oznajmienie powtarzał.

W nieobecności marszałka wielkiego miejsce jego zastępował marszałek nadworny.

Oznaką dostojenstwa tego urzędu była laska, którą marszałek wielki niósł, poprzedzając króla w miejscach publicznych.

MARSZAŁKOWIE W. KORONNI.

	Rok.		Rok.
Dobiesław Fredro	1366	Dymitr z Goraja	1399
Jan Schoff	1378	Zbigniew z Brzezia	1425
Mikołaj z Brzezicz.	1389	Jan Głowacz z Oleśnicy	
Rafał Tarnowski	1391	do roku.	1440

Rok.	Rok.
Mikołaj z Brzezia . . . 1458	Zygmunt Myszkowski . 1615
Jan z Rytwian do roku . 1477	Mikołaj Wolski 1630
Rafał Jarosławski . . . 1493	Łukasz Opaliński do r. . 1649
Piotr Kmita 1505	Andrz. Lubomirski do r. 1665
Piotr Myszkowski . . . 1507	Jan Sobieski do roku . 1674
Stanisław Chodcza . . . 1529	Stanisław Lubomirski . 1702
Piotr Kmita 1551	Józef Lubomirski . . . 1703
Jan Miecki 1561	Kazimierz Bieliński . . 1713
Jan. Firlej 1564	Józef Mniszech 1742
Andrzej Opaliński . . . 1593	Franciszek Bieliński . . 1766
Stanisław Przyjemski . 1595	Stanisław Lubomirski . 1782
Prokop Sieniawski . . 1596	Michał Mniszech do r. 1793
Mikołaj Zebrzydowski	Fryderyk Moszyński do
do roku 1601	roku 1794

MARSZAŁKOWIE W. LITEWSCY.

Rok.	Rok.
Jan Chodkiewicz . . . 1579	Alexander Polubiński . 1679
Mikołaj Krzysztof Ra-	Stanisław Radziwiłł . . 1690
dziwiłł do roku . 1586	Jan Karol Dulski . . . 1695
Wojciech Radziwiłł . . 1593	Aleksander Sapieha . . 1703
Stanisł. Radziwiłł do r. 1595	Marcyan Wołowicz . . 1712
Andrzej Zawisza . . . 1603	Józef Mniszech do r. . 1713
Krzysztof Mikołaj Doro-	Aleksand. Sapieha do r. 1713
hostajski 1611	Paweł książę Sanguszko 1750
Piotr Wiesiołowski . . 1634	Ignacy Ogiński od r. . 1750
Jan Stanisław Sapieha. 1635	Józef książę Sanguszko. 1781
Krzysztof Wiesiołowski. 1638	Józef Gurowski 1790
Aleksander Radziwiłł . 1654	Ignacy Potocki do r. . 1793
Krzysztof Zawisza . . . 1669	Ludwik Tyszkiewicz . . 1794

Hetmaństwo Wielkie i polne w Koronie i Litwie.

Kroniki dawne Ziemowita, pierwszego wśród kmieci władzcą Polski, nim został księciem, nazywają hetmanem, jako zastępcę monarchy wśród bojów. Następni królowie sami bywali wojsk naczelnikami. Sieciech pierwszy, który jako palatinus, rząd sprawował za niedołęznego Władysława-Hermana wodził rycerstwo na woje, i ztąd ma tytuł wojewody. Później za czasów zawsze piastowskich, w rozdrobionym kraju na księstwa, każdy ksiązę, mając swojego wojewodę, miał w nim ku potrzebie gotowego hetmana. Za wzrostem Polski w jedną monarchią, za połączeniem Litwy z Koroną, wojewodowie zasiadłszy krzesła senatu, bywali wprawdzie naczelnikami stanu rycerskiego, lecz tylko w pospolitem ruszeniu, które nie wprzódży aż za czasów jagiellońskich rozwijać się poczęło. Szlachta po pierwszej bitwie, bądź wygranej, bądź przegranej, zwykła się była rozchodzić. Uznano przeto potrzebę rot najemnych z Węgier Morawian, Szlązaków które służyły na żołdzie królewskim. Dowódzca wojsk najemnych zależał od nominacyi króla. Nie było to hetmaństwo narodowe. W zaciągach wojsk obcych, widzimy tylko uznaną konieczność stałego wojska.

Za Władysława Jagiełły, w wojnie krzyżackiej pod Grunwaldem i Tannenbergiem, gdzie Litwie sam wielki ksiązę Witold dowodził, Zyndram z Maszkowic miecznik krakowski, pierwszym był przykładem nadanej mu wszechogólnej władzy nad szlachtą koronną wezwaną do boju. Takie dowództwo było chwilowe. Waleczny Jagiełło sam hetmanił w bojach i nieprędzej aż doszedłszy starości, stawił nieraz nad wojskiem osobnych hetmanów. Dzieje wspominają pod

rokiem 1411 Dobiesława Puchałę, herbu Wieniawa, kasztelana przemyskiego, jako o hetmanie nadwornym. Był to naczelnik wojsk najemnych z pomiędzy krajowców opłacanych z królewskiego skarbu. Władysław Warneńczyk sam z wojskiem wszedł do Węgier i bił się, a wzywając szlachtę polską w pomoc, pojedynczym ich oddziałom nadawał hetmanów. Brat po nim Kazimierz Jagiellończyk, nie smakując w bojach, bez względu na wysoki lub niski urząd, bacząc tylko na zdolność i usposobienia, zdawał dowództwo nad szlachtą rozmaicie, dwom lub jednemu. Pod Chojnicą postawił nad wojskiem trzech wojewodów i jednego kasztelana; a przeciw królowi węgierskiemu wysłał marszałka koronnego. Był w tem widoczny niedostatek organizacyi wojennej w Polsce. Lecz za czasów tego króla zjawia się już tytuł dowódcy; nastaje godność, urząd kształcić się zaczyna.

Roku 1462 na przywileju wcielającym ziemię gostyńską do Korony, pomiędzy innymi świadkami, podpisał się Piotr Dunin z Prawkowie, podkomorzy sandomierski, campiduktor, to jest: wódz, hetman, co nie znaczyło wcale hetmana polnego, jak później ten urząd mianowano wyrazem łacińskim. W owym czasie nie było drugiego hetmana; a przeto i tój różnicy w nazwie nie było potrzeba: był to po prostu hetman.

Po Duninie, który żył jeszcze 1470 roku, Kazimierz Jagiellończyk mianował hetmanem wywiezionego w bojach Feliksa z Paniowa, kasztelana lwowskiego, lubo ten był niższym pomiędzy senatorami. Hetmaństwo przeto było już niechwilową godnością w Polsce, gdyż tenże król osadził wankans po zmarłym 1488 roku Feliksie z Paniowa, mianując w Korczynie tego roku dnia 30 września hetmanem Stanisława Pieniążka, i w przywileju na ten urząd polecił

Jerzemu z Lubrańca, podkanclerzemu koronnemu, jako rządcy żup wielickich i bocheńskich, żeby świeżo mianowanemu hetmanowi pensją roczną do tego urzędu oddawna należącą, z żup wypłacił. Musiała być na to konstytucya królewska, bo sejmowych jeszcze nie było; a ów wyraz oddawna, może sięgać czasów Władysława Jagiełły i owego hetmana nadwornego Dobiesława Puchały. Stanisław Pieniążek w r. 1491 miał tytuł głośniejszy niż campiduktora: król go nazywa w tych wyrazach: — „wojsk królestwa naszego jenerał,“ — jak później w języku łacińskim nadawano tytuł hetmanom wielkim. Po Pieniążku, wziął buławę Jan Tarnowski zmarły 1500 roku 84letni starzec, ojciec znanego w dziejach Jana Tarnowskiego, który się wslawił na hetmaństwie pod Obertynem. Po starcu Tarnowskim kasztelanie krakowski buława pięć lat wakowała; a następnie 1505 roku, otrzymał ją od króla Aleksandra, Kamieniecki, zmarły 1515 roku, a zwany podobnie w przywileju wodzem jeneralnym, po którym został Mikołaj Firlój wojewoda sandomierski jako campiduktor generalis. Po Firleju kasztelanie krakowski, który umarł 1527 roku, mianowano na hetmaństwo Jana Tarnowskiego, który później wslawił się pod Obertynem, a którego ojciec dawniej był hetmanem. Ten szereg ciągły hetmanów, bez podziału na wielkich i polnych, okazuje się przynajmniej od roku 1462 pod panowaniem Kazimierza Jagiellończyka.

Hetman polny, Campester, poraz pierwszy był mianowany 1539 roku, zastępca na nieobecność wodza jeneralnego; i owym polnym hetmanem, Zygmunt I mianował Mikołaja Sieniawskiego kasztelana bełskiego, który był dodany Tarnowskiemu w pomoc i zastępstwo. Tarnowski przeto był pierwszym nazwany hetmanem wielkim, a Sie-

niawski polnym. Sycygniewski, pod wyższą datą 1520 r., w ekspedycji pruskiej, spełniał tylko chwilowo urząd hetmana dla niemocy Firleja, jak wprzód Zyndram z Maszkowic 1410 r. zastępował króla; i być może, iż Zygmunt I, ztąd powziął myśl ustanowienia hetmaństwa polnego.

Litwa miała swoich marszałków z wojowniczym znaczeniem, jak niegdyś w Polsce byli wojewodowie. Lecz Zygmunt I nadał litewskiemu hetmanowi, księciu Konstantemu Ostrogskiemu większą władzę, niż ją miał w Polsce sam król. Przywilej dany Żmudzi 1551 r., ograniczył tę władzę hetmańską. W Litwie, na wzór Polski, urabia się urząd buławy.

Byli też w Polsce wodzowie najemników, ludzi służebnych, którzy po wojnie rozchodzili się po domach. Takim był Janusz Świrczewski, który wojował w Litwie za czasów zdrady Glińskiego. Nie była to dostojność krajowa, lecz dworska, od króla zależna. Służebni opłacani byli z królewskiego skarbu. Tacy hetmanowie nadworni ulegali władzy marszałka, który był nieodstępny przy królu, lubo Świrczewski był swobodniejszym. Takim był sławny z wyprawy do Litwy Floryan Zebrzydowski, owocześnie kasztelan lubelski.

Z dygnitarstwa koronnego hetmanów urabiały się prowincjonalne. Oprócz koronnych i litewskich było hetmaństwo ruskie, wielkopolskie, pruskie itd., obejmujące większe obszary kraju, niż województwa, gdzie z urzędu każdy wojewoda, aż do upadku Rzeczypospolitej hetmań w potrzebie.

Hetmaństwo wielkie i polne, co do bytu swojego, zależało od woli króla. Ten urząd za Zygmunta Augusta nie był jeszcze koniecznością krajową; przez brak jasnego pojęcia, nie był jeszcze uorganizowany. Po śmierci Sieniawskiego.

król weale nie mianował hetmana; dał Jazłowieckiemu dowództwo tylko nad pogranicznym wojskiem z prawami hetmańskimi. Później, kiedy ta godność stanowczo urządzoną została, wakans natychmiast bywał zapełniony. Zygmunt August umarł, nie postanowiwszy hetmanów ni wielkiego ni polnego. Sejm 1572 r. przeznaczył na tymczasowe hetmany dwóch kasztelanów od granicy węgierskiej, a dwóch od Szląska. Na Rusi z władzą hetmańską stał Jazłowiecki. Po krótkim pobycie Henryka Walezyusza, który nic w tym względzie nie postanowił, zerwana nić urzędu hetmańskiego, zawiązała się pod Stefanem Batorym. Skoro ten obrany został królem, a cesarz niemiecki niepotrzebnie wybierał się do Polski, zjawilo się narodowe hetmaństwo. Na sejmikach poprzedzających zjazd w Jędrzejowie, gdzie szlachta stawić się miała pospolitem ruszeniem, obrano ję dowódczą wielkopolskim bogatego Stanisława Górkę, starostę buskiego i kolskiego, a małopolskim Cikowskiego, podkomorzego krakowskiego, wzajemnie zależnych od siebie, a tytuł ich był: jeneralnych przez stany koronne postanowionych hetmanów. Gotowała się w istocie wojna z cesarzem, ale jęj nie było. Po koronacy 1576 r. Górka i Cikowski złożyli w ręce króla Stefana swój niewojenny urząd hetmanów. Ztąd się okazuje, że lubo nie było hetmaństwa, jak utworzył je był Kazimierz Jagiellończyk i Zygmunt I, trwało przeciez w naturze rządu krajowego, i dla tego, musiało zmartwychwstać. Za Stefana Batorego, Ruś napadana przez Tatarow i chytrych Wołochów, wyrodziła myśl o stałym hetmaństwie ruskiem; a na rozwinięcie tęj myśli: powstała buława koronna, któręj jako dygnitarstwu koronnemu, wszyscy dzielni pograniczni starostowie, cząstkowi hetmani poczęli ulegać. Jakoż z małym wyjątkiem, najpierwsi hetmanowie, byli z Rusi. Z wo-

jewodów ruskich, powstawali zwykle wielcy, a z kasztelanów kamienieckich, polni hetmanowie. Zawiązało się też Zaporże dla czuwania podobnież od granicy. Gdy Stefan Batory szedł na wojnę gdańską, miał przy sobie hetmana wojsk nadwornych. Idąc zaś przeciw Moskwie, za radą senatu obsadził hetmaństwo na ten raz jeden: otrzymał wówczas buławę Mielecki, wojewoda podolski, który nieraz wprzód dowodził za Zygmunta-Augusta. A gdy Mielecki chwilową godność złożył, król w obozie zapewniając sobie dowództwo, kanclerza Jana Zamojskiego hetmanem dożywotnim mianował z tém, że władza jego ma być taką, jakiej używali dawniejsi hetmani, a mianowicie Jan Tarnowski. Ruski hetman Sieniawski stał się zastępcą i pomocnikiem Zamojskiego. Po śmierci Sieniawskiego 1582 roku, król nie dał żadnego po nim następcy. Zamojski czuwał nad Rusią przy uległym mu wojewodzie ruskim. W następnem bezkrólewiu szlachta ruska rozdzieliła tę ogromną władzę, obrawszy sobie hetmanem ruskim Mikołaja Herbuta. Lecz Zygmunt III troskliwy o przywileje swój władzy, złożywszy Herbuta, mianował hetmanem ruskim, a razem zastępcą Zamojskiego, Stanisława Żółkiewskiego, a trzeciego hetmana postawił król w Koronie na Zaporozu, czwartym zaś był nadworny, który zniknął na Zebrzydowskim.

Oprócz tych, dwaj byli litewscy: wielki i polny. Nad piechotą (lubo polską, lecz urządzoną po niemiecku, gdzie w początkach nie służyła szlachta, ale Węgry, Niemcy, Infantezcy, co zwano do końca Rzeczypospolitej obcym, cudzoziemskim zaciągiem byli generałowie, którzy słuchali rozkazów hetmańskich.

Po śmierci hetmana Zamojskiego w roku 1605, Zygmunt III przez lat ośm nie dał Żółkiewskiemu buławy

wielkiej wedle zwyczaju, jako hetmanowi polnemu. Potoccy, Jan i Jakób, władając sercem królewskim, stali na przeszkodzie i rej wiedli w wojsku. Żółkiewski stał ciągle na granicach Rusi. Są domysły, że ci dwaj bracia Potoccy, nie będąc hetmanami, mogli mieć nadaną sobie prywatnie buławę wielką. — Gdy roku 1611, Jan zginął pod Smoleńskiem, a Jakób umarł 1613 roku; wówczas dopiero Stanisław Żółkiewski otrzymał nominacyą z polnego, na hetmana wielkiego koronnego, a Stanisław Koniecpolski został jego zastępcą i pomocnikiem, czyli hetmanem polnym. W roku 1620 poległ sędziwy Żółkiewski, a Koniecpolski dostał się w niewolę. Wówczas król, buławy wielkiej nie oddał nikomu; wedle zwyczaju, hetman polny powinien ją był otrzymać, a ten zostawał w niewoli. Pod Chocimem 1621 roku hetman wielki litewski Chodkiewicz był wodzem przy pomocniku Lubomirskim, podczaszym koronnym. A lubo Koniecpolski w lat kilka powrócił z Turcyi, król, który nie lubił władzy hetmanów, użył służącego mu prawa: nie dał mu buławy wielkiej aż po dwunastoletnim wakansie, przed swoją śmiercią 1632 roku, a Kazanowskiemu polną. Zygmunt III nadał ostateczną organizacyą hetmaństwu wielkiemu i polnemu.

Po konfederacyi 1587 r., która oddała była komendę Herbertowi, podkomorzemu przemyskiemu, Zamojski odzyskał władzę hetmańską i świetnie sprawował ją w wojnach; lecz ani jego zasługi, ani Żółkiewskiego zgon chwalebny, nie mogły jój uprzyjemnić narodowi. Lubił ową władzę Sobieski, jako hetman; a jako król, znalazł ją dla siebie szkodliwą.

Roku 1764 przeniesiono władzę hetmana na komisya

wojskową, a roku 1775, temu urzędowi nadano świetność i znaczne prerogatywy, które 1776 roku odebrano.

Sejm roku 1788 chciał mieć hetmanów ówierocznymi prezesami w komisji wojskowej. Konfederacya targowicka, utrzymanie prerogatyw hetmańskich pomiędzy warunki i cele związku umieściła.

Hetmanowie

przed ustawieniem ich pomocników, czyli hetmanów polnych.

KORONNI.

Roku.		Roku.
	Zyndram z Maszkowiczem wiczniak krakowski, chwilowy hetman za Władysława Jagiełły pod Grunwaldem i Tanenbergiem	1410
	Piotr Dunin z Przewdzic, podkomorzy sandomirski, Campiductor, to jest: wódz, hetman	1470
	Feliks z Paniowa	
	kasztelan lwowski hetman, po roku	1488
	Stanisław Pieniążek, hetman wojsk królewskich, wódz jenerałny około roku	1491
	Jan Tarnowski, kasztelan krakowski, starzec 84letni, ojciec zwycięzcy pod Ober- tynem, hetman	1500
	Mikołaj Kamieniecki †	1515
	Mikołaj Firlej . . . †	1527

LITEWSCY.

Rok.	Rok.
Jan Chodkiewicz za Kazimierza Jagielloń- czyka.	Piotr Biały † r. . . 1498

Hetmanowie Wielcy

KORONNI.

Rok.	Rok.
Jan Tarnowski, zwy- cięzca pod Obertynem, syn hetmana Jana Tar- nowskiego, pierwszy nazwany hetmanem wielkim dla różnicy pomiędzy nim, a jego zastępcą hetmanem polnym . . . . . † 1561	Stanisław Żółkiew- ski od roku 1613 z hetmana polnego, het- man wielki . . . . . † 1620
Mikołaj Sieniawski . † 1569	Stanisław Koniecpol- ski od roku 1632, z hetmana polnego, het- man wielki . . . . . † 1646
Jerzy Jazłowiecki na prawach hetmana . . † 1575	Mikołaj Potocki . . † 1651
Mikołaj Mielecki wo- jewoda podolski, chwi- lowy hetman W. do 1580	Stanisław Potocki (re- wera) . . . . . † 1667
Jan Zamojski, kan- clerz koronny, doży- wotni hetman wielki † 1605	Jan Sobieski do . . 1674
	Dymitr, książę Wi- szniowiecki . . . . . † 1682
	Stanisław Jabłono- wski . . . . . † 1702
	Feliks Potocki . . . † 1702
	Hieronim Lubomirski † 1706

Roku.	Roku.
Adam Sieniawski . † 1726	Jan Klemens herbu
Stanisław Rzewuski † 1728	Gryff Branicki . . . † 1771
Vacat do 1736	Franciszek Ksawery,
Józef Potocki 1752	herbu Korczak, Bra-
	nicki do 1794

LITEWSCY.

Roku.	Roku.
Konstanty książę	Jan Karol Chodkie-
Ostrogski, starosta	wicz . . . . . † 1621
twierdz pogranicznych:	Lew Sapieha . . . . † 1633
Łucka, Braclawia,	Krzysztof, książę Ra-
Winnicy, — marsza-	dziwił . . . . . † 1640
łek Wołyński, het-	Janusz Kiszka . . . † 1652
man z władzą kró-	Janusz książę Radzi-
lewską . . . . . † 1532	wił . . . . . † 1655
Jerzy Radziwiłł . . † 1541	Paweł Sapieha . . . † 1667
Jan Radziwiłł . . . † 1542	Michał Pac . . . . † 1682
Hieronim Chodkie-	Kazimierz Sapieha † 1703
wicz . . . . . † 1562	Michał książę Wi-
Grzegorz Chodkie-	sznowiecki . . . . . † 1707
wicz . . . . . † 1569	Grzegosz Ogiński . † 1709
Mikołaj książę Radzi-	Ludwik Pociąg . . † 1730
wił . . . . . † 1588	Michał książę Wi-
Krzysztof, książę Ra-	sznowiecki . . . . † 1744
dziwił . . . . . † 1603	

XXXVIII

	Roku.		Roku.
Michał książę Radzi-		Vacat	1793
wił . . . . . †	1762	Szymon Kossakow-	
Michał Massalski . †	1767	ski	1794
Michał Ogiński do .	1792		

Hetmanowie polni

KORONNI.

	Roku.		Roku.
Mikołaj Sieniawski,		Jerzy Lubomirski do	1665
kasztelan bełzki, pierw-		Stefan Czarniecki . †	1665
szy Camp ester, czyli		Jan Sobieski do . . .	1667
hetman polny od roku		Dymitr, książę Wi-	
1539 do	1561	sziowiecki do	1676
Jerzy Jazłowiecki na		Stanisław Jabłono-	
Rusi, do	1569	wski do	1682
Mikołaj Sieniawski na		Mikołaj Sieniawski †	1684
Rusi . . . . . †	1582	Andrzej Potocki . . †	1692
Stanisław Żółkiewski	1613	Feliks Potocki do .	1702
Stanisław Koniecpol-		Hieronim Lubomirski	
ski do	1632	do	1702
Marcin Kazanowski †	1636	Adam Sieniawski do	1706
Mikołaj Potocki do .	1646	Stanisław Rzewuski	
Marcin Kalinowski †	1652	do	1726
Stanisław Potocki †	1654	Stanisław Chomen-	
Stanisław Lanckoroń-		towski . . . . . †	1728
ski . . . . . †	1657	Vacat do	1736

Jan Klemens herbu	Wacław Rzewuski † 1779
Gryff Branicki do . . . 1752	Seweryn Rzewuski do 1794

LITEWSCY.

Roku.	Roku.
Stanisław Biały Kiszka † 1508	Władysł. Wołowicz † 1669
Jerzy Radziwiłł do . 1532	Michał książę Radzi-
Jan Radziwiłł do . . 1541	wił . . . . . † 1680
Piotr Stanisław Ki-	Kazimierz Sapieha do 1682
szka . . . . . † 1544	Jan Ogiński . . . . † 1684
Grzegorz Chodkiewicz	Bogusław Słuszką . † 1701
do 1568	Michał ks. Wisznio-
Roman książę San-	wiecki do 1703
guszką 1571	Grzegórz Ogiński do 1708
Krzysztoff Radziwiłł	Stanisław Denhoff . † 1728
do 1588	Michał książę Radzi-
Jan Karol Chodkie-	wiłł do 1744
wicz do 1603	Michał Massalski do 1762
Krzysztof książę Ra-	Aleksander Sapieha
dziwiłł do 1633	do 1775
Janusz Kiszka do . 1640	Józef Sosnowski do . 1780
Janusz, książę Ra-	Ludwik Tyszkiewicz
dziwiłł do 1654	do 1791
Wincenty Gosiewski † 1662	Vacat 1793
Michał Pac do . . . 1667	Józef Zabiełło . . . 1794

O Kanclerzach Wielkich.

Kanclerz wielki, zwykle przez króla mianowany, przysięgał jako królowi i Rzeczypospolitej, wierną ma służyć radą; że powierzonych tajemnic państwa nie zdradzi; bez woli króla, przywilejów nie wyda; o grożących królowi lub Rzeczypospolitej niebezpieczeństwach doniesie i wedle możności zapobiegać im będzie; a jako prezydujący w sądach asesorskich, ma wyroki wedle Boga, sumienia i prawa orzekać.

W imieniu króla kanclerz wielki przemawiał publicznie na sejmach gdy wypadało przelożyć co lub odpowiedzieć na zrobione przedstawienie królowi. Gdy posłowie obcych mocarstw rzecz swoją królowi przekładali, kanclerz osobno z nimi się znosił aby o wszystkim monarchę swego zawiadomić i od niego odpowiedź odebrać. Wszystkie listy w sprawach publicznych do cudzoziemców lub do krajowców, uniwersały i polecenia królewskie, pozwy i wyroki sądów nadwornych, okólniki i przywileje, dyplomy na nowo udzielone godności i królewszczyzny, wszelkie rodzaju tego pisma, kanclerz mający swoją Metrykę, czyli archiwum kancelaryi, sporządzał i właściwą sobie większą pieczęcią opatrywał.

W czasie bezkrólewia powaga kanclerza ustawała; on wówczas do wspólnej narady z senatorami należał.

Król, mógł mianować na ten urząd osobę tak duchowną jak świecką, ze zwykłą uwagą na konieczną biegłość w prawie. Przez tego ministra, prośby prywatnych osób królowi podawane były. Pieczęć większa, oznaczała godność kanclerza; król ją oddawał w czasie sejmu lub na walnej

radzie nowo mianowanemu, poczem kanclerz wykonywał przysięgę

Później, co do tego tytułu, dostojny ten urzędnik, podobnie jak wszyscy ministrowie, równał się wojewodom i kasztelanom większym.

Od czasów Przemysława, księcia wielkopolskiego, który został uznany i na króla koronował się, kanclerz wielki, zwał się polskim, z tytułu owego księstwa; a od wstąpienia na tron Kazimierza Wielkiego, kanclerz krakowski począł dostojnością swoją przemagać.

Są ślady, że za Bolesława Krzywoustego, był już kanclerz koronny, królewski, do spisywania aktów. Gallus nadmienia w swęj kronice, że wiele był winien światłu jego, nauce i pamięci sięgającej w głąb czasów dawnych. Za podziału Polski na księstwa, namnożyło się w kraju kanclerzów: było ich tylu, ile księstw udzielnych. Mieli pomocników, czyli podkanclerzych, mianowicie tam, gdzie dzierżawy były rozleglejsze od posiadłości książąt na innych dzielnicach. W owych czasach, te urzędy zajmowały osoby duchowne, pospolicie prałaci kapituł, a niekiedy biskupi. W miarę spajania się księstw lechickich w jedno królestwo, kanclerstwa księstw, trwając czas jakiś jako pamiątka historyczna, zwolna gasły w powadze i ustawały zupełnie. Kiedy kraj począł zwać się Polską, nie nad samą Wartą i Notecią, ale zarówno i nad górną Wisłą i gdy Polska była wszędzie gdzie panował Kazimierz Wielki, a Kraków stał się stolicą, wówczas kanclerz przy królu, ze swoim podkanclerzem, urosli na koronnych, a dawni po województwach, jako niepotrzebni, poczęli upadać.

Zastanawia ta okoliczność, że przez całą epokę Piastów, lubo prałaci opuszczając pieczęć kanclerską, podnosili się

na biskupów i chociaż sprawując urząd kanclerza, spełniali obowiązki dzisiejszych odpowiedzialnych ministrów konstytucyjnych, którzy kontrasygnują podpis monarchy; przecież po dyplomatach, pisano ich zwykle na końcu niżej od wojewodów, kasztelanów, urzędników ziemskich czy dworskich, jakimi byli cześniki, podkomorzy i t. p. — W późniejszej epoce jagiellońskiej, już za Zygmunta I, zdarzało się, że w miejscu kanclerza duchownego, kiedy był wakans do pieczęci, brał go świecki i na odwrot; był w tém dowód już rozszerzonej oświaty i pomiędzy świeckimi. Od roku 1507, rzadko naruszano ustanowiony porządek: kolejną przechodził ten urząd z osób duchownych na świeckie; a podkanclerzy zwykle posuwał się na kanclerstwo.

Co do Litwy, w dawniejszych czasach, wielcy książęta litewscy, mieli z koniecznej potrzeby kancelaryą; ale przyjąwszy wiele form administracyi i prawa z Rusi, długo nie znali kanclerzy i zwykle posługiwali się pisarzami, którzy spisywali akta i przywileje na polecenie swych książąt. Tam pisarze nie kładli nawet swojego nazwiska na przywilejach, gdy w koronie, kanclerz i podkanclerzy, zawsze je wymieniali. Było tak po dawnemu w Litwie za Władysława Jagiełły i za Witolda. — Swidrygiłło, panując w Litwie od roku 1432, lubo najzaciejszy wróg Polski, pierwszy wprowadził tam wiele form naszych, jakich przed nim nie było. Od jego czasów, liczą się tam kanclerze. Podkanclerzego raz na zawsze nie przedźej aż Zygmunt August ustanowił, jeszcze przed unią Litwy z Koroną, to jest przed rokiem 1569. — Obowiązki ich były też same co w Koronie; tylko, ponieważ przed unią, Polska właściwa nie miała styczności z Moskwą; przeto zachowując dla siebie poselstwa państw zachodnich tudzież Turcyi i Tatarów, moskiewskie

zostawiała Litwie. Polska bowiem dopiero po sejmie unii lubelskiej, wcieliwszy do siebie Wołyń i Ukrainę za Dnieprem, bezpośrednio oparła się o Moskwę; i od téj pory, w interesach z Moskwą, kanclerze koronni i litewscy, łącznie działali aż do upadku Rzeczypospolitój.

Kanclerstwo stało jakoby wyżej w pojęciu Litwy niż Korony. W ogóle, kanclerze litewscy, gdzie większa była arystokracja niż w Polsce, piastowali najwyższe w księstwie godności i do wielkiej pieczęci nie dopuszczano tam duchownych. Z pomiędzy tego stanu, dwóch tylko było podkanclerzy. Samym tylko świeckim panom nadawano ten dostojny urząd, który oni dłużej piastowali, niż kanclerze polscy.

Sądy asesorskie, odbywał dawniej kanclerz litewski przy królu i dopiero konstytucya 1736 upoważniła go aby je dopełniał w Grodnie albo w Brześciu.

Na sejmach odbywanych w Litwie, kanclerze litewscy a nie koronni, w izbach sejmowych występowali.

Kanclerze Wielcy.

KORONNI.

Roku.		Roku.
Jan ze Strzelec Su- chywilk od roku 1355, postąpił na arcybiskup- stwo gnieźnieńskie r. 1374	wprzód proboszcz, po- tem archidjakon kra- kowski, postąpił na biskupstwo krakowskie	1378
Zawisza z Kurozwęk	Jan z Radlic, herbu	

	Roku.		Roku.
Korab, kanonik krakowski, postąpił na biskupstwo krakowskie	1382	wski, został prymasem Jakóbz Dębna Debiński herbu Rawicz, postąpił na województwo sandomierskie	1468
Derśław proboszcz wiślicki kanonik krakowski . . . . . †	1382	Uryel Gorka, herbu Łódzia, proboszcz poznański, został biskupem poznańskim i złożył pieczęć	1472
Zaklika z Międzygorza herbu Topor po r.	1401	Jan z Koniecpola herbu Pobóg (zagadkowy). Krzesław z Kurozwęk biskup kujawski . . . †	1479
Mikołaj z Kurowa, herbu Srzeniawa, biskup kujawski, został arcybiskup. gnieźnieńskim	1405	Jan Łaski, herbu Korab, kanonik gnieźnieński, został prymasem i złożył pieczęć.	1503
Dyonizy, proboszcz skarbimirski	1410	Maciej Drzewicki, herbu Ciołek, biskup przemyski potem kujaw. złożył pieczęć	1511
Wojciech, herbu Jastrzębiec, biskup krakowski, został arcybiskupem prymasem	1423	Krzysztof Szydłowiecki herbu Odrowąż, kasztelan krakowski, z podkanclerzego . . . . . †	1515
Jan Szafraniec, herbu Starykoń, dziekan krakowski, potem biskup kujaw. pierwszy z podkanclerzego . . . . . †	1433	Jan Chojeński, herbu Abdank, z podkanclerzego i biskupa płockiego, biskup krakow-	
Jan z Koniecpola, herbu Pobóg, z przydomkiem Taszka (kieszień) †	1455		
Jan Gruszczyński, herbu Poraj, biskup kujawski z kolei krako-			

Roku.	Roku.
ski złożył pieczęć 1538	pieczęć 1613
Paweł Wolski, wprzód	Piotr Kryski z pod-
kasztelan radomski i	kanclerzego . . . . . † 1618
podkancler. potem du-	Stanisław Żółkiewski
chowny, biskup poznań.	herbu Lubicz, hetman
złożył pieczęć 1544	W. koronny. (Cecora) † 1620
Tomasz Sobocki pod-	Jędrzej Lipski herbu
czaszy koronny. . . . . † 1548	Grabie z podkanclerze-
Samuel Maciejowski,	go biskup kujawski zło-
biskup krakowski . . . . . † 1550	żył pieczęć 1624
Jan Ocieski z podkan-	Wacław Leszczyński,
clerzego . . . . . † 1563	herbu Wieniawa z pod-
Walenty Dembiński	kanclerzego. . . . . † 1628
zostawszy kasztelanem	Jakób Zadzik z pod-
krakow. złożył pieczęć 1576	kanclerzego został bi-
Piotr Wolski, biskup	skupem krakowskim i
płocki, ustąpił kan-	złożył pieczęć. 1635
clerstwo z woli króla	Tomasz Zamojski, her-
Stefana Janowi Zamoj-	bu Jelita, z podkancel-
skiemu. 1576	rzego (syn Jana). . . . † 1638
Jan Zamojski z pod-	Piotr Gębicki z pod-
kanclerzego, a od roku	kanclerzego, został bi-
1580 hetman W. ko-	skupem krakowskim i
ronny a razem i kan-	złożył pieczęć 1643
clerz . . . . . † 1605	Jerzy Ossoliński herbu
Maciej Pstrokoński, bi-	Toporz podkanclerzego † 1650
skup kujawski, złożył	Jerzy Leszczyński her-
pieczęć 1609	bu Wieniawa, biskup
Wawrzyniec Gębicki,	chełmiński z podkancl.
biskup kujawski złożył	został prymasem i zło-

	Roku.		Roku.
żył pieczęć.	1652	króla Stanisława) z wojewody ruskie. mianowany 1706, był po rok	1709
Stefan Koryciński herbu Topor, z podkanclerzego . . . . . †	1658	Jan Szembek na Słupowie, z podkanclerz. †	1731
Mikołaj Prażmowski herbu Belina, biskup łucki, z podkanclerzego został prymasem i złożył pieczęć.	1666	Jędrzej Stanisław Załuski, biskup chełmiński, zostawszy krakow., złożył pieczęć	1746
Jan Leszczyński, został wojewodem krakowskim i złożył pieczęć.	1677	Jan Małachowski herbu Nałęcz, z podkanclerzego . . . . †	1762
Stefan Wydźga, herbu Jastrzębiec, z podkanclerz. biskup krakowski, prymas złożył pieczęć . .	1678	Andrzej Zamojski h. Jelita, z wojewody inowrocławskiego, złożył pieczęć	1767
Jan Wielopolski, herbu Starykoń, z podkanclerzego. . . . . †	1688	Jędrzej Stanisław Młodziejowski bisk. przem. z podkanclerzego . . .	1780
Jerzy Denhoff z podkanclerzego bisk. przemyski, potem krakowski . . . . . †	1702	Jan Borch z podkanclerzego . . . . †	1780
Jędrzej Chryzostom Załuski z biskupa Warmińskiego . . . †	1711	Antoni Onufry Okęcki herbu Radwan, biskup poznański, z podkanclerzego, złożył pieczęć	1786
Jan Stanisław Jabłonowski her. Prus, (wuj		Jacek Małachowski	

Roku.	Roku.
herbu Nałęcz, z podkanclerzego, złożył pieczęć za Targowicy 1793	Antoni książę Sułkowski, z wojewody kaliskiego kanclerz W. † 1794

LITEWSCY.

Roku.	Roku.
Fedko kanclerz za panowania w Litwie Swidrygiełły 1445	Czarny, wojewoda wileński . . . . . † 1565
Michał Kieżgajłowicz z Damiltowa 1476	Mikołaj Radziwiłł Rudy, brat królowej Barbary, wojewoda wileński i hetman złożył pieczęć 1579
Olechno Sudymontowicz kanclerz po rok. 1486	Eustachy Wołłowicz kasztelan wil.pierwszy z podkanclerzego . . † 1584
Mikołaj Radziwiłł Priscus, wojewoda wileński . . . . . † 1507	Krzysztof Radziwiłł Piorun, kasztel. trocki, dla wielkiej buławy, złożył pieczęć 1588
Mikołaj Mikołajowicz syn poprzedzającego, Amor Poloniae wojewoda wileński . . . † 1522	Lew Sapieha z podkanclerzego, wojew. wil. dla wielkiej buławy złożył pieczęć . 1623
Wojciech Marcynowicz Gastold, wojewoda wileński . . . † 1547	Stanisł. Albrycht Radziwiłł z podkanclerzego . . . . . † 1656
Jan Jurkiewicz Hlebowicz wojewoda wileński . . . . . † 1551	
Mikołaj Radziwiłł	

	Roku.		Roku.
Krzysztof Pac, z podkanclerzego	† 1684	Jan Fryderyk Sapieha, z kasztelana troc.	† 1751
Marcyan Ogiński z wojewody trockiego	† 1690	Michał Fryderyk ks. Czartoryski, z podkanclerzego kanclerz	† 1775
Dominik Radziwiłł z podkanclerzego . . .	† 1698	Aleksander Michał Sapieha z wojewody połock marszałek Tar-gowicy i za niej zło-żył pieczęć	1793
Karol Stanisław Ra-dziwiłł z podkanclerzego	† 1719	Joachim Litawor Chreptowicz.	† 1812
Michał księżę Wi-szniowiecki regimen-tarz od r. 1730, zło-żył pieczęć dla buła-zy w wielkiej	1735		

O Podkanclerzych.

Podkanclerzy, mniejszą zaszczycony pieczęcią, lubo niższym był o jeden stopień od kanclerza wielkiego: przecież powaga godności obu tych ministrów równała się przez ściśle połączenie obowiązku ich urzędu.

Podkanclerzy, zastępował nieobecnego kanclerza wielkiego; zasiadał z nim łącznie w sądzie asesorskim; a w jego nieobecności, prezydował w téj jurydykcyi. Zwykle też się zdarzało, że podkanclerzy szedł na ministra większej pieczęci.

W Litwie, późno nastali podkanclerze i już przez naśladowanie Korony w czasach unii lubelskiej. Tam długo

niepotrzebni byli podkanclerze: kanclerz jeden wystarczał, bo miał na zawołanie liczne grono pisarzy. Kiedy Litwa poczęła coraz więcej nasiąkać życiem polskiem i przyjmowała formy koronne, dopiero wtedy, obok kanclerza, który był o lat sto przeszło dawniejszy, stanął podkanclerzy.

Za króla Stefana, izba poselska układała podziękowania królowi za mianowanie podkanclerzym Jana Zamojskiego, który we dwa lata później, postąpił na kanclerza wielkiego. To podziękowanie, było jedynym w naszych dziejach wypadkiem, który świadczył, jak wielkie podówczas łaski miał u szlachty Jan Zamojski.

Podkanclerze.

KORONNI.

Roku.	Roku.
Jan z Czarkowa 1363	Piotr Woda . . . † 1454
Szymon 1380	Tomasz z Strzemp.
Mikołaj z Moskorzewa 1387	do 1455
Klemens z Moskorzewa 1400	Jan Lutko z Brzezi- na do 1464
Mikołaj Trąba 1405	Wojciech Żychliński † 1472
Piotr Dunin . . . † 1415	Zbigniew Oleśnicki do 1475
Jan Szafranec do . . . 1423	Stanisław z Kurozwek 1479
Stanisław do 1427	Andrzej Oporowski do 1481
Władysław z Oporowa do 1434	Grzegorz Deitarus † 1495
Wincenty Kot do . . . 1437	Wacław Przerębski do 1503

L

	Roku.		Roku.
Maciej Drzewicki do	1510	Wacław Leszczyński	
Krzysztof Szydłowi-		do	1624
cki do	1518	Stanisław Łubieński	
Piotr Tomicki . . †	1535	do	1627
Jan Choiński do . .	1537	Jakób Zadzik do .	1629
Paweł Wolski do .	1538	Tomasz Zamojski do	1635
Samuel Maciejowski		Piotr Gębicki do .	1638
do	1547	Jerzy Ossoliński do	1645
Mikołaj Grabia . .	1548	Aleksander Trzebiń-	
Jan Ocieski do . .	1550	ski do	1645
Jan Przerębski do .	1559	Andrzej Leszczyński	1651
Filip Podniowski .	1560	Hieronim Radziejo-	
Piotr Myszkowski do	1566	wski do	1652
Franciszek Krasieński	1572	Stefan Koryciński do	1652
Piotr Wolski do .	1576	Andrzej Trzebicki do	1658
Jan Saryusz Zamoj-		Bogusław Leszczyń-	
ski do	1578	ski do	1660
Jan Borakowski do	1585	Jan Leszczyński do	1666
Wojciech Baranowski		Andrzej Olszowski do	1677
do	1590	Stanisław Wydźga do	1677
Jan Tarnowski do .	1598	Jan Wielopolski do	1678
Piotr Tylicki do .	1603	Jan Małachowski do	1680
Maciej Pstrokoński		Jan Gniński . . †	1685
do	1605	Michał Radziejowski	
Stanisław Miński .	1607	Jerzy Denhoff do .	1688
Wawrzyniec Gębicki		Karól Tarło do . .	1703
do	1609	Jan Szembek do .	1711
Feliks Kryski do .	1613	Jan Bohusz . . . †	1722
Henryk Firlój do .	1618	Jan Lipski do . .	1736
Andrzej Lipski do .	1620	Jan Małachowski do	1746

	Roku.		Roku.
Michał Wodzicki	1764	Jacek Małachowski do	1780
Andrzej Młodziejowski do	1767	Maciej Garnysz . . †	1790
Jan Boreh do	1780	Hugo Kołataj do	1794
		Vacat	1794

LITEWSCY.

	Roku.		Roku.
Eustachy Wołowicz		Michał Kazimierz	
od 1569 do	1578	Radziwiłł . . . . . †	1680
Krzysztof Radziwiłł		Dominik Radziwiłł do	1690
do	1584	Karól Radziwiłł do	1699
Lew Sapieha do	1588	Stanisław Szczuka †	1710
Gabryel Wojna . . . . . †	1615	Kazimierz ks. Czartoryski do	1724
Hieronim Wołowicz		Michał Fryderyk ks. Czartoryski do	1752
do	1620	Vacat	1764
Stanisław Albrycht		Antoni Przezdziecki †	1772
Radziwiłł do	1623	Joachim Litawor	
Paweł Sapieha . . . . . †	1635	Chreptowicz do	1793
Stefan Pac . . . . . †	1640	Kazimierz Plater	1794
Marcyan Trizna . . . . . †	1643		
Lew Kazim. Sapieha †	1659		
Aleksander Naruszewicz . . . . . †	1669		

O Podskarbach wielkich.

Do ministrów stanu senatorskiego, zaliczali się jeszcze dwaj podskarbiowie, jeden koronny, drugi litewski, a obadwa dla różnicy od podskarbach nadwornych, zwykle wielkimi byli nazywani.

Obowiązkiem ich było pilnować koron i skarbu Rzeczypospolitej, dochody publiczne pobierać, koszta wykładać, rachunki wpisywać i szczególnież czuwać nad biciem monety.

Podskarbi nadworny, u dworu zawsze obecny, znajdował się przy składaniu rachunków; zachowywał rejestra przychodu i wydatków, lecz nie zaliczał się do rzędu dostojności senatorskich.

Sejm konwokacyjny 1764 roku uchwalił, aby władza jaką wykonywali sami podskarbiowie wielcy, podzieloną była wspólnie z radami ekonomicznymi, czyli komisjami skarbowymi, z których jedna w Koronie a druga w Litwie ustanowioną została.

Komisya skarbowa koronna, prócz koronnego i nadwornego podskarbach, składała się z czterech senatorów i dwunastu ze stanu rycerskiego, których sejm większością głosów mianował. Przewodniczył w tej komisji podskarbi wielki, a w nieobecności jego, pierwszy z senatorów; w czasie zaś nieobecności senatora, podskarbi nadworny. Obecność siedmiu członków wraz z prezydującym, stanowiła ważność posiedzenia. Powołaniem komisji było: naradzać się i stanowić względem pomnożenia i zarządu dochodów skarbowych; nowy instruktarz celny ułożyć; miary, wagi, łokcie na cały kraj jednostajnie przepisać; czuwać, aby się dochody

krajowe nie zmniejszały; mieć na baczeniu aby wakujące dobra królewskie i zostające w dzierzawie nie niszczały.

Na sejmie koronacyjnym 1764 roku, polecono obu komisjom skarbowym, aby w przedmiocie mennicy, wnioski ich na sejm następny pod roztrząsanie były przedstawione; aby one zapobiegały zagranicznej złej monety wprowadzeniu. Sejm, zwróciwszy królowi prawo bicia monety, polecił komisjom, aby z mennicy pieniądź dobry w ręce publiczne przechodził.

W komisjach obu, większością głosów wszystko rozstrzygano. W razie równości odmiennych zdań, głos prezydującego był stanowczym. Te juryzdykcyje, rachunki swoje przedstawiałał sejmowi.

Podskarbiemu koronnemu postanowiono pensyą 120,000 złotych; dla następców zaś jego 80,000. Każdemu komisarzowi po 12,000; instygatorowi 6000. Podskarbiemu nadwornemu zostawiono dawniejszą płacę 32,666 złotych 20 groszy.

Władza komisji skarbowej koronnej, rozciągała się zarówno i na Prusy; a podskarbiemu pruskiemu, sam tylko tytuł pozostał, gdyż nawet między komisarzy skarbowych nie był zaliczony.

Komisya skarbowa litewska, tem się tylko różniła od koronnej, że do podskarbiach wielkiego i nadwornego, dwóch senatorów i siedmiu szlachty było dodanych; że liczba pięciu członków wraz z prezydującym, czyniła posiedzenie stanowczem; i że dla podskarbiego wielkiego złotych 80,000, dla komisarzy po 8,000, a dla podskarbiego nadwornego 20,000 złotych przeznaczono pensyi.

Podskarbiowie wielcy.

KORONNI.

	Roku.		Roku.
Dymitr Bożydar	1368	Hieronim Bużeński do	1578
Hincza z Przemian-		Jakób Rohosa . . . †	1580
kowa	1399	Jan Dulski . . . †	1589
Tomasz z Czarnki	1428	Jan Firléj	1607
Andrzéj z Lubienia	1438	Bal Stanisławski . †	1610
Andrzéj z Brzezia	1440	Stanisław Warszyci	
Jakób z Lubienia	1448	do	1616
Hincza z Rogowa	1459	Mikołaj Daniłowicz †	1624
Jakób ze Szczekocina	1467	Hermolaus Ligenza †	1632
Rafał z Jarosławia	1469	Jan Daniłowicz . . .	1650
Tomasz Trzeciński	1471	Bogusław Leszczyń-	
Paweł Jasiński	1478	ski do	1658
Stanisław z Szydłowca	1480	Jan Kazimierz Kra-	
Piotr z Kurozwek	1495	siński . . . . . †	1668
Jakób ze Szydłowca †	1510	Jan Andrzej Mor-	
Andrzéj Kościelecki †	1515	sztyn do	1684
Mikołaj z Szydłowca †	1532	Marcin Zamojski . †	1689
Zbigniew Spytek Tar-		Marek Mateczyński do	1692
nowski do	1549	Hieronim Lubimir-	
Spytek z Zakliczyna		ski do	1702
Jordan do	1556	Rafał Leszczyński . †	1703
Stanisław Tarnowski		Jan Przebendowski .	1729
do	1563	Franciszek Maksymi-	
Walenty Dębiński do	1563	lian Ossoliński . . .	1736
Stanisław Sobek . . . †	1569	Jan Kanty Moszyński	1737

	Roku.		Roku.
Jan Czapski . . .	1742	Teodor Wessel do .	1775
Maciej Grabowski .	1744	Adam Poniński do .	1790
Karól Siedlnicki .	1761	Roch Kossowski do	1794

 LITEWSCY.

	Roku.		Roku.
Jan Mikołaj Naru- szewicz od roku 1569 †	1573	Bogusław Słuszka .	1652
Wawrzyniec Wojna	1580	Wincenty Gosiewski †	1662
Jan Chlebowicz do .	1583	Krzysztof Zawisza .	1667
Teodor Skumin Tysz- kiewicz do	1597	Hieronim Kryszpin do	1676
Dymitr Chalecki . †	1598	Benedykt Sapieha †	1702
Andrzej Zawisza .		Ludwik Pociąg . . .	1709
Hieronim Wołłowicz do	1618	Michał Kazim. Ko- cioł	1722
Krzysztof Narusze- wicz	1631	Stanisł. Poniatowski	1731
Stefan Pac do . . .	1635	Sołłohub	1746
Mikołaj Tryzna . .	1639	Jerzy Flemming .	1761
Paweł Wołłowicz .		Michał Brzostowski †	1781
Mikołaj Kiszka . .	1643	Stanisł Poniatowski	1790
Gedeon Michał Tryzna	1648	Ludwik Tyszkiewicz	1793
		Michał Ogiński .	1794

Szlachta polska czyli stan rycerski.

Szlachectwa polskie, dawniejsze być mają od pierwszych historycznych pamiątek. W wieku XI, herby i urzędy, później nadwornemi zwane, już za Bolesława Chrobrego nie były nowością. Słowo wyrzeczone przez wodza, króla lub księcia, czyniło szlachcicem: pas rycerski, rycerzem; godność wojewody lub kasztelana, osobistym hrabią (comes palatinus, comes castellanus), a to ze stosunków sąsiedztwa, na wzór dworu niemieckiego.

Nieprędzej jak roku 1532, statut nakazał porządnie wciągać przywileje w metrykę koronną, której część w Szwecyi została. Sejm 1601 roku postanowił, aby w księgi prawa wpisywano szlachectwa nadane. Od owiej daty, do końca panowania Stanisława - Augusta, zbiór ogólny nobilitacyi i indegenatów, wynosił tylko 1856. Wiadomo przecież, że po zapadłem prawie na sejmie roku 1788, naliczono z ksiąg ziemiańskich posiadaczów dóbr w Koronie 38,814; a znaczna część obywateli, zapisana jeszcze nie była.

Szlachta zwała się stanem rycerskim ztąd, że ile razy monarcha wezwał naród, bądź do obrony kraju, bądź do zaczepnej wojny, każdy Polak jął się broni; a szlachta pod naczelnictwem swoich wojewodów, konno pełniła służbę i dla tego nazwana rycerzami, (equites).

Szlachcic tylko mógł piastować w Polsce wszelki urząd, posiadać i nabywać dobra ziemskie i otrzymać królewszczyzny, a nawet miał później otwartą drogę do tronu. Niektórych tylko miast, jako to Krakowa, Wilna, Lwowa, Lublina i nie-

wszystkich miast pruskich mieszkańcom, dozwolono było nabywać dobra ziemskie.

Krół Aleksander na sejmie 1505 roku ogłosił tego szlachcicem, kto nim był z ojca i matki i kto przy tem w swęj posiadłości, żył obyczajem szlachty.

Później uznawano szlachcicem, kto miał ojca z tego stanu, choć matkę z prostego urodzenia. Utracał szlachectwo, kto dla popełnionej zbrodni, bezecnym był ogłoszony. Urodzony z nieprawego łoża, nie był szlachcicem i nie brał sukcesyi. Przeszawał należeć do szlachty, kto zamieszkawszy w mieście, przyjął powołanie mieszczanina trudniąc się kupiectwem, szynkiem lub jakim rzemiosłem. Lecz pod panowaniem Stanisława - Augusta, sejm 1775 roku postanowił był, że szlachcic trudniący się kupiectwem, nie traci szlachectwa.

Kiedy Litwa za czasów Gedymina zajęła część krajów ruskich, które następnie w skład dawnęj Polski weszły; kraje te miały bojarów, jako obywateli w znaczeniu takim jak w Wielkorosyi. Ale niebawem władcy Litwy zobowiązali ich do służby wojennęj i obarczyli podrzędniemi obowiązkami dostawiania podwód, posyłek, wybierania podatków, wożenia listów i t. p. Wyższego tam rzędu był bojar pancerny, niższego bojar putny, tak nazwany, iż mu dawano ziemię z prawem pobierania opłat drogowych, (pytia). Byli też bojarowie turemni, od turmy, (wieża), nazwani; poturemni, obowiązani do służby przy zamkach i miejscach warownych. W ogóle, bojarowie litewscy, byli niejako stanem pośrednim, między szlachtą a chłopami, na podobieństwo dzisiejszych w Rosyi jednodworców. Następne ich znaczenie, daje się widzieć w urządzeniu ekonomicznem króla Zygmunta - Augusta roku 1557: — wsie całe czyli osady

LVIII

bojarów, w szczęśliwej wyprawie wojennej, otrzymały ogólne uszlachcenia; i ztąd na Litwie, na Podlasiu i na Rusi, mnóstwo drobnej nastalo szlachty.

Dawniej, sam król mógł do stanu rycerskiego podnosić; później ustawa roku 1578 nakazała, aby szlachectwo na sejmie tylko za wiedzą senatu, lub też w wojsku, za waleczność, udzielane było. Zasługi ku dostąpieniu szlachectwa, sejm rozpoznawał. Nobilitowany, miał być katolikiem, albo przejść do tej wiary; a prawniki dopiero tej nowej szlachty, co do godności i sprawowania urzędów, równali się dawniej szlachcie; i taki zwał się *scartabellus*.

Ci, co prawnie szlachectwa dostąpili, bywali przypuszczani do herbu dawniejszych rodzin szlacheckich.

Trzeci statut litewski poczytywał za szlachtę Żydów, którzy się nawracali na wiarę chrześcijańską; lecz konstytucya 1764 roku, neofitów nie uznała szlachtą. Ztąd dozwolono było królowi wydać dla takich pewną ilość dyplomatów, które w powtórzonych egzemplarzach były chowane w sekretniej metryce.

Włościanin nie mógł być mianowany szlachcicem, aż wówczas gdy pan jego uznał go wolnym od poddaństwa.

Kto zmyślał swoje szlachectwo, tracił swoją posiadłość, a nie mając jej, pół roku wieży wysiadywał. Zabójca wolny był od kary, jeśli zabity fałszywym był szlachcicem. Dawniej plebejusz tylko za zabójstwo, śmiercią był karany; a szlachcic za zabicie plebejusza, wprzódy grzywien trzydzieści, a następnie sto grzywien płacił. Lecz pod panowaniem ostatniego z królów, konstytucya 1768 roku zmieniła to prawo, stanowiąc: że szlachcic, który dobrowolnie chłopca zabije, śmiercią ma być karany.

Król cudzoziemcom mógł nadawać szlachectwo pol-

skie; następnie, ustawa 1768 roku nie inaczej dozwoliła otrzymać indygenat, jak za jednomyślnością sejmową i za wywodem szlachectwa we własnym kraju od dziada; a taki tylko z obcej szlachty mógł być dopuszczonym do urzędu, kto w Polsce dobra posiadał. Indygenat, dawał prawo obywatelstwa obcemu szlachcicowi; a nobilitacya, była nadaniem szlachectwa temu, kto go nie miał.

Po większych miastach, jako to: w Krakowie i w Wilnie, wcale nie uwłaczało prawom szlachectwa spełnianie urzędu miejskiego; nawet plebejusz, sprawujący tam urząd, równał się ze szlachtą, a synowie jego, jeśli się oddawali naukom lub sztuce wojennej, mieli prawo do wszelkiej godności.

Rowodita szlachta, bez względu na różnicę w dostatkach i pochodzeniu, bez względu na tytuł księcia lub hrabiego, w zupełnej równości używała przywilejów swoich. Same tylko dostojenstwa otrzymane zasługą, stanowiły różnicę.

Król polski, mógł samym tylko cudzoziemcom nadawać tytuł księcia lub hrabiego. Przez wzgląd na równość szlachecką, ustawa 1673 r. wzbronila szlachcie używać owych zagranicznych, w obcym państwie otrzymanych tytułów. Przy tych tylko pozostały dawne owe tytuły książąt i hrabiów, z utrzymaniem zawsze równości szlacheckiej, którzy roku 1569, w akcie połączenia Polski z Litwą i województwami kijowskim, wołyńskim i bractawskim, są wymienieni, jako to: książęta Ostrogscy, Czartoryscy, Sanguszkowie, Wiszniowieccy, Zbarazcy, Woronieccy; a hrabiowie: Tenczyńscy i Ossolińscy. Z pomiędzy wspomnianych tu książąt, Ostrogscy w wieku XVII, a Wiszniowieccy w XVIII wygaśli; Zbarazcy zaś przeszli do Woronieckich. Z hrabiów, ostatni

Tenczyński umarł 1634 roku; a tytuł jego przeszedł do Ossolińskich, którzy się piszą hrabiami na Tenczynie.

W późniejszych czasach, Radziwiłłowie, Lubomirscy, Sapiehowie, Jabłonowscy, na godność książąt państwa rzymskiego wyniesieni zostali. — Oddawna w Polsce tytuł książęcy służy domowi Czetwertyńskich, którzy wiodą pochodzenie swoje od Ruryka. Tytuł kniaziów ruskich służył Ogińskim, Massalskim i Połubińskim. Wielu też było hrabiów, którym cesarze niemieccy tytuł ten nadali. Rodzinie Myszkowskich, papież Klemens VIII, nadał godność margrabiów, która po wygaśnięciu płci męskiej tego domu, przeszła przez związek małżeński do Wielopolskich. Z tem wszystkim, ustawa 1638 roku zabroniła kancelaryom sądów ziemskich i grodzkich, dodawać w urzędowych aktach pomienione tytuły.

Stanisław - August, w czasie sejmu koronacyjnego 1764 roku, na prośbę stanów, nadał tytuł książęcy braciom swoim Poniatowskim, z zastrzeżeniem równości obywatelskiej.

Dla oznaczenia owój równości szlacheckiej, wszyscy mianowali się bracia; przyjęto zwyczaj tylko nadawać senatorom tytuł braci starszych.

Ta równość, tak była pilnie strzeżoną, że szlachta lekając się uwłoczyć jój w czemkolwiek, sprzeciwiała się zamiarowi Władysława IV, który w roku 1637, chciał ogłosić ustawę orderu Niepokalanego Poczęcia Maryi Panny, mając już wyjednanę potwierdzenie owój ustawy przez bullę papieża. Z postępem zmiany wyobrażeń, mógł August II roku 1705 w Tykocinie, ponowić order Orła-Białego, który Władysław Łokietek był ustanowił 1325 roku z okoliczno-

ści zaślubin syna swego Kazimierza, później Wielkim nazywanego, z Anną Aldoną córką Gedymina W. księcia Litwy. W zaniedbanie tylko był poszedł ten znak zasługi. Następnie z odnowionym, tak się szlachta oswoiła, że obok trwającego orderu Orła-Białego, bez trudności Stanisław-August w roku 1765, ustanowił drugi znak zasługi w orderze ścią Stanisława, który, jako niższy w znaczeniu, uważany był za konieczny stopień do otrzymania tamtego.

Pomiędzy przywilejami szlachcie służącymi, było zastrzeżenie, że co do bezpieczeństwa osoby szlachcica, nie mógł być więzionym, tylko sądownie przekonany o zbrodnię, wyjąwszy schwytyanych na gorącym uczynku; — że w dobrach szlacheckich, wojska nie mogły mieć stanowiska; — i że wszelkie w tych dobrach kopalnie, szły na korzyść samego dziedzica.

Ów dziedzic, stał się samowładnym panem wiejskiego stanu. Zapomniano, że ów stan, w wielkiej części szlacheckie trzymający ziemie, a zatem, lubo niegdyś wolny, w pewnym sposobie podległy szlachcie, zawsze jednak pod tymże dawniej prawem co szlachta zostawał. Począwszy od wieku XVII, prawa za włościanami, zupełnie mówić przestały. Ku chlubie krajowej, stan wiejski, uchwałą sejmu 1791 roku, wzięty był, pod opiekę prawa i zapewniono mu wolność osobistą.

Co do herbów, one były godłami dziedzicznych posiadłości rodów szlacheckich. Nazwa tego godła, wyszła z tejże samej ręki z kąd zostało wzięte chrześcijaństwo, to jest: w Polsce od Czechów, a w Czechach od Niemców. W ich języku, wyraz erb, znaczy dziedzictwo, posiadanie

ziemi; albo pochodzące z rodu prawo do jój posiadania, co było warunkiem szlachectwa. — Wolno było herb zmienić, z zastrzeżeniem wszakże, aby synowie za życia ojca, nie dopuszczali się téj zmiany. *)

O Sejmach.

W początkach, naradę króla z senatorami, zwano sejmem, co trwało nierównie dawniej, niż nastaly sejmiki, sejm poprzedzające.

Szlachta, stanowiąca niegdyś stan drugi w Polsce, najpierw zwołaną była przez króla Władysława Jagiełłę roku 1404 na sejmiki ku wybraniu posłów na sejm, gdy szło o podatek na wykupno ziemi dobrzyńskiej od Krzyżaków. Później Kazimierz Jagiellończyk — po zawarowaniu, że za radą tylko szlachty na sejmikach zgromadzonej, nowe ustawy i wszelkie wyprawy wojenne stanowić się mają; — gdy w roku 1468 żądał podatków na zaległość wojsku; — uradzono, aby na sejm piotrkowski, ze wszystkich ziem, osobno po dwóch wyprawiono posłów, którzyby żądany podatek wyznaczyli. Odtąd szlachta, na wszystkie sejmy uczęszczać poczęła; — odtąd bez jój zezwolenia, nic nie postanowiono; a tak, władza niegdyś przy samych królach będąca, podzieloną została pomiędzy senatem i szlachtą.

W Litwie za Zygmunta I, posłowie nie wchodzili do

---

*) Encyklopedia Powszechna Tom XII strona 454 i Tom XI strona 631.

prawodawstwa. Zygmunt - August ich przypuścił; a w statucie drugim artykule 12, ostrzeżono: że nowe prawa na walnym sejmie z posłami ziemskimi, będą uchwalone.

Uniwersały ręką króla podpisane ku zwołania stanów z trzech prowincyi państwo składających, to jest: z Wielkopolski, z Małopolski i z Litwy, oznaczały termin sejm i poprzedzających go sejmików na obranie posłów; a przy tém obejmowały przedmioty obrad przyszłego sejm.

Sejmiki odbywały się w miejscach prawem przepisanych, po grodach właściwych województwom i ziemiom. Przewodniczący na sejmikach, z pośród szlachty obrany, zwał się marszałkiem. Tam po mszy św., po obiorze marszałka, poseł królewski przekładał ustnie, co ma być na sejmie stanowionem. Po jego odejściu, szlachta naradzała się pod naczelnictwem marszałka; a uchwalone zdania, obranym posłom na piśmie wręczała. Domieszczano tam przedmioty i nieobjęte uniwersałem, bądź w rzeczy publicznej, bądź w prywatnej sprawie, aby na sejm wniesionemi były. Na owych sejmikach, tak obiorcy, jako też większość głosów obrani posłowie, powinni byli mieć posiadłość w tém województwie i ziemi, z której się na sejmik zjeżdżali. Dawniej ze skarbu publicznego opłacano posłom koszta; później składały się na nich właściwe im województwa i ziemie. Sejmiki podobnie jak sejmy, sprzeciwieniem się jednego, mogły być zrywane. Ztąd niezawsze posłowie ziem wszystkich na sejmach bywali. Przecież nie uznawano tego za przeszkodę do uchwał sejmowych; zwykle bowiem nieobecni na sejmach, do uchwalonych tam postanowień, przystępowali na sejmikach posejmowych, czyli relacyjnych, ustanowionych 1589 roku, gdzie posłowie zdawali sprawę z czynności sejmowych. Województwo, z którego posłowie

na sejm nie przybyli, król powoływał na sejmiki relacyjne dla potwierdzenia uchwał na sejmie postanowionych.

Sejm co dwa lata, zwał się zwyczajnym; zwoływany zaś w prędszym czasie przez króla ku potrzebie kraju, zwano sejmem nadzwyczajnym. Marszałek z poprzedniego sejmku, przydywował w izbie poselskiej przy obiorze jednego z posłów na marszałka sejmku i odczytywał mu rotę przysięgi, którą wybrany wykonywał natychmiast; a następnie tamten, oddawał mu laskę, jako oznakę jego godności.

Obrany marszałek szedł na czele posłów do izby senatorskiej powitać króla, oddawszy wprzód komubądź laskę, aby zdaleka za posłami trzymaną była; bo w izbie senatorskiej, laska tylko marszałków wielkich, koronnego i litewskiego, miała swoją powagę. Po ucałowaniu ręki królewskiej, marszałek sejmowy zasiadał taboret wysunięty nieco więcej naprzód, niż krzesła marszałków wielkich. Taka bowiem była powaga marszałka sejmowego, że na sejmie elekcyjnym, z rąk jego w imieniu narodu, król odbierał dyploma. Posłowie wywoływani kolejną województw przez sekretarza sejmowego do ucaławiania ręki królewskiej, stawali za krzesłami ministrów. Po czém naprzód czytane bywały *pacta conventa*, aby posłowie w swój izbie pamiętali, czyli w czemkolwiek owe *pacta* nie nadwerężono. Następnie, kanclerz od tronu przedstawiał stanom o czem naradzać się miały. Odczytywano pisma do archiwum dane, uchwały senatu i instrukcyje ambasadorom za granicę wysyłanym i tajemne postanowienia do ich spełnienia; a wyznaczeni z senatu i ze stanu rycerskiego, tajnie w zdarzeniu wojny, o potrzebach wojennych stanowili. W dalszym porządku, marszałek poselski prosił króla o rozdanie wakujących dostojęństw i królewszczyzn zasłużonym. Senatorowie

w obec posłów, ze swojej strony zalecali godnych nagrody i objawiali swe zdania ku sprostowaniu mniemań o dobru publicznem. Król mianował z senatu biskupa i trzech senatorów, po jednym z każdej prowincyi, dla wpisania pod przysięgą tych ustaw, na które zgodzą się wszystkie stany, gdzie po nich, podpisywał się i marszałek sejmowy. Prócz tego, senatorowie wyznaczali kilku z pomiędzy siebie do odebrania rachunków, dawniej od podskarbieh i od generałów artyleryi, a od 1775, od departamentu wojskowego, komisyi skarbowej i komisyi sądowo-edukacyjnej, jakie na każdym zwyczajnym sejmie składane bywały. — Po ustępie publiczności z izby, posłowie wyprawiani do dworów zagranicznych, zdawali sprawę pod przysięgą, jako w czynnościach swoich, stósowali się do zleceń. W tymże czasie dawano wstęp posłom od wojska dla objawienia żądań tego stanu. Po kilkodniowych wspólnych naradach, marszałek sejmowy prosił króla o pozwolenie odejścia do izby poselskiej i zwykle je otrzymawszy, odchodził na czele posłów.

W izbie poselskiej, marszałek przedewszystkiem wyznaczał po dwóch z każdej prowincyi do wpisywania ustaw pod taką przysięgą jak wykonywali oznaczeni na to z senatu; a podobnie po dwóch z każdej części narodu, bez przysięgi, do przejrzania rachunków dawniej podskarbieh i generałów artyleryi, a od 1775 roku, rachunków departamentu wojskowego, komisyi skarbowej i komisyi edukacyjnej. Potem przystępowano do przedmiotów danych pod roztrząsanie, gdzie wolno też było każdemu z posłów przedstawić zlecenia od współziomków dane na sejmiku.

Bywały też w czasie sejmu obrady prowincjonalne każdej prowincyi w osobnym klasztorze, pod przewodnictwem właściwego jej senatora.

Gdy zebrani w swój izbie posłowie naradzali się, król z senatorami i wyznaczonymi przez marszałka posłami, sądy sejmowe sprawował. Przedmiotem owych sądów, bywały zdarzane niekiedy zdrady kraju, zbrodnie obrażonego majestatu, a czasem sprawy publiczne i prywatne przez trybunał poddane.

Sejm zwyczajny, miał prawem oznaczone trwanie przez sześć tygodni. Do przedłużenia lub skrócenia tego terminu, potrzeba było zezwolenia króla i stanów. Niekiedy sejm przedłużony zgodnie do dwudziestu tygodni, w końcu bywał zrywany niezgodą. Sejm zaczęty 1788 roku, na zawsze liberum veto był uchylił, a przez to, zrywaniu sejmów zapobiegł; lecz konfederacja targowicka 1793 roku, liberum veto, do dawniej powagi zwróciła.

Gdy posłowie w swój izbie obrady zakończą, marszałek przy pożegnalnej do nich mowie, złożony laskę, wchodził na ich czele do senatu, gdzie w mowie do króla, oznajmiał o dokonaniu spraw w izbie poselskiej, którym brakło tylko potwierdzenia przez senat i odczytywał uchwały posłów. Po odczytaniu jednej konstytucyi, gdy się nikt nie sprzeciwi, postępował do dalszej. Nie tylko każdy z senatorów, lecz nawet posły mogli w tem miejscu odstępować od uchwalonej konstytucyi i wnioski swoje objawiać, a to po otrzymaniu głosu od marszałka stanu senatorskiego. Sejm szczęśliwie dochodził do końca, gdy stany, bez wszelkiego sprzeciwienia się, konstytucye zatwierdzały. W ostatku wyroki sądu sejmowego ogłaszano. Marszałek sejmowy w pożegnalnej mowie, winszując królowi dokonanego sejmku, prosił o pozwolenie ucałowania jego ręki od siebie i posłów. Kanclerz mu odpowiedział, a posłowie z marszałkiem swoim, w porządku jak przy zaczęciu sejmku, rękę królewską ucało-

wawszy, odprowadzali króla do kościoła, gdzie hymn św. Ambrożego odśpiewywano. Nazajutrz po ukończonym sejmie, nowe konstytucye, do miejscowych akt grodzkich, lub do metryki koronnej, wniesione bywały; a drugi egzemplarz podawano do druku i natychmiast, owe drukowane konstytucye z podpisem sejmowego marszałka, po wszystkich województwach i ziemiach, na sejmiki relacyjne rozsyłano.

Sejmy bywały zerwane i dla téj jedynie przyczyny, że termin ich sześciodzielnym na małych sporach upłynął, niekiedy nawet przed obraniem marszałka.

Bywały też sejmy na dwa zjazdy posłów rozdzielone, a to, jeśli na pierwszym nie umiano zakończyć obrad. Część drugą sejm, zwano wówczas sejmem z limity. Przed sejmem z limity, nie bywało dawniej sejmików, wyjąwszy w tych tylko województwach, gdzie poprzednio żadnych nie obrano posłów.

Porządek sejmów nadzwyczajnych, w niczem się różnił od sejmów zwyczajnych; na nich tylko rzadko odczytywano *pacta conventa*.

Litwa chciała mieć oddzielne sejmy. Roku 1569 po długich sporach, wyznaczono Warszawę za miejsce wspólnych sejmów; a za króla Michała 1673 roku, trzeci sejm w Litwie odprawiać uchwalono.

Sejm zamieniony w konfederacyą, nie podlegał zerwaniu: tam większością głosów, stanowiono wszelkie uchwały. Niekiedy w gwałtownej potrzebie i niebezpieczeństwie króla lub samego narodu, zawięzywały się konfederacye pomiędzy dwoma lub trzema województwami, do których inne województwa przystępowały. Marszałek obrany przez taką konfederacyą, bądź senator, bądź ze stanu rycerskiego, wysoko doznawał powagi, bo i za miejscem obrad, powierzano

mu sprawy do wykonania; a jeśli w czasie konfederacji, sejm zwołano; marszałek konfederacji, bez nowego obioru, marszałkiem był posłów. Nie było zdarzenia aby konfederacye zrywała niezgoda. Ustawiało tam prawo sprzeciwiania się służące sejmowi. Stanowione uchwały większością głosów; miano zwyczaj nie wciągać do konstytucyi, lecz tylko do akt grodzkich w imieniu stanów: senatorów, dygnitarzy, urzędników grodzkich i szlachty, gdzie podpisywał się na-przód marszałek, a po nim senatorowie i szlachta.

Dawniej i celniejsze miasta wpływ miały do władzy rządowej. Każda elekeya królów, miała z celniejszych miast obecnych pełnomocników; lecz ich odstęczył niechętny sposób obejścia się z nimi reprezentantów stanu rycerskiego; i ztąd miasta zaprzestały były używać uroczyscie przyznanego im prawa. W ciągu czteroletniego sejmu, zaczętego w roku 1788, gdy pełnomocnicy miast żądali, aby one do prawodawczej władzy należały; — sejm nietylko tym samym pełnomocnikom nadał głos radzący na sejmie, lecz nawet ułatwił stanowi miejskiemu przystęp do szlachectwa.

Sejmy, konfederacye i ich przedmioty.

WŁADYSŁAW I. ŁOKIETEK.

1331. Chęciny . . . Sejm prawodawczy.

KAZIMIERZ WIELKI.

1339. Kraków . . . O następstwo.

- 1343 Inowrocław . . . Zatwierdzenie traktatu kaliskiego.
 1347 Wiślica . . . Prawodawstwo.
 1353 Kraków . . . Sądy miejskie urządzone.
 1355 Kraków . . . Następstwo i przywileje.
 1369 Kraków . . . Przymierze z Ludwikiem królem
 węgierskim.

LUDWIK.

- 1374 Koszyce . . . Następstwo i przywileje.
 1382 Radomsk . . . Konfederacya, kaptur, Wielko-
 polska.
 1382 Wiślica . . . Konfederacya, kaptur, Mało-
 polska.

WŁADYSŁAW II. JAGIEŁŁO.

- 1404 Korczyn . . . Podatek, pierwsze sejniki przed
 sejmem.
 1413 Horodło . . . Związek z Litwą, jej przywileje.
 1420 Warta . . . Prawodawstwo.
 1422 Czerwińsk . . . Prawodawstwo, przywilej.
 1426 Brześć-Kujawski . . . O następstwo.
 1426 Łęczycza . . . O następstwo.
 1430 Jedlna . . . Następstwo, przywileje zapew-
 nione.
 1432 Sieradz . . . O następstwo.
 1433 Kraków . . . Następstwo i przywileje zatwier-
 dzone.

WŁADYSŁAW III. WARNEŃCZYK.

- 1434 Kraków . . . O koronacją spór.
 1436 Brześć-Kujawski . . . Traktaty.

- 1436 Korczyn . . . Prawodawstwo.
 1438 Piotrków . . . Zwrócenie Polsce księstwa oświe-
 cimskiego.
 1438 Korczyn . . . Konfederacya.

KAZIMIERZ JAGIELLOŃCZYK.

- 1446 Sieradz . . . Elekcyja Kazimierza.
 1446 Piotrków . . . Elekcyja Bolesława.
 1446 Parczów . . . Sejm rozszedł się, bo król nie
 przybył.
 1447 Piotrków . . . Prawodawczy.
 1448 Lublin . . . Sejm wspólny Korony i Litwy
 o Unii.
 1451 Parczów . . . Korony i Litwy o unii.
 1451 Korczyn . . . Prawodawczy.
 1453 Piotrków . . . O zaprzysiężenie przez króla, że
 Wołyń, Ukraina, Kijów, które
 Litwa trzymała, będą przyłą-
 czone do Polski.
 1453 Parczów . . . O zaprzysiężenie.
 1453 Piotrków . . . Sejm dziewięciodniowy: król przy-
 siągnął.
 1454 Nieszawa . . . Prawodawczy.
 1454 Opoczno . . . Prawodawczy.
 1456 Nowy-Korczyn . . . Prawodawczy.
 1457 Piotrków . . .
 1458 Piotrków . . .
 1459 Piotrków . . . Skargi na Litwę, na króla.
 1465 Nowy-Korczyn . . . O sądownictwie; statut zwany no-
 wokorezyński; dodatek do Wi-
 ślickiego.

- 1468 Nowy-Korezyn   Podatek; na uprzednich sejmikach
   postowie na sejm wybrani.
- 1474 Opatowice . .   Prawodawczy

JAN-ALBERT.

- 1493 Piotrków . .   Ustawy czasowe na lat trzy.
- 1496 Piotrków . .   Prawodawczy.
- 1499 Kraków . .   Sprawa mołdawska.
- 1501 Piotrków . .   Przymierze z Tatarami; sprawy
   mołdawskie.

ALEKSANDER.

- 1501 Piotrków . .   Elekcya.
- 1501 Kraków . .   Koronacya.
- 1503 Piotrków . .   Prawodawczy bez obecności króla.
- 1504 Piotrków . .   Prawodawczy.
- 1505 Radom . . .   Prawodawczy; zatwierdzenie przy-
   wilejów.
- 1506 Lublin . . .   O sejmowaniu; o służbie wojennój;
   o monecie.

ZYGMENT I.

- 1506 Piotrków . .   Elekcya.
- 1507 Kraków . . .   Koronacya; prawodawstwo.
- 1509 Piotrków . .   Przymierze z Moskwą.
- 1510 Piotrków . .   Sejm prawodawczy.
- 1511 Piotrków . .   Prawodawczy.
- 1515 Kraków . . .   Uchwalona podróż króla do Wiednia.
- 1516 Mielnik . . .   O bezpieczeństwie granic.

LXXII

- 1518 Kraków . . . Podatek.
1519 Piotrków . . . Prawodawczy.
1520 Bydgoszcze . . . Prawodawczy.
1520 Toruń . . . Prawodawczy.
1523 Piotrków . . . Prawodawczy.
1525 Piotrków . . . Wschodnie Prusy księstwem len-
nem.

1529 Kraków . . . Sejm prawodawczy.
1529 Piotrków . . . Elekcya syna królewskiego Zygmunta
Augusta.

1530 Kraków . . . Koronacya Zygmunta - Augusta.
1532 Kraków . . . Sejm prawodawczy.
1533 Piotrków . . . Sejm burzliwy bez posłów wielko-
polskich uchwalił podatki.

1534 Piotrków , . . W nieobecności króla, podatek.
1536 Kraków . . . Prawodawczy; Zygmunt, - August
przysiągł; sejm w nieładzie roz-
biegł się.

1537 Lwów . . . Rokosz.
1538 Piotrków . . . Sejm prawodawczy; podatek.
1539 Kraków . . . Prawodawczy; podatki.
1540 Kraków . . . Prawodawczy
1542 Piotrków . . . W nieobecności króla podatki.
1543 Kraków . . . Prawodawstwo i podatek.
1544 Piotrków . . . Wojenne urządzenia.
1545 Kraków . . . Prawodawczy; fakejami magnatów
skażony.
1547 Piotrków . . . Skażony.

ZYGMENT - AUGUST.

1548. Piotrków . . . Z powodu małżeństwa królewskiego
skażony.
1550. Piotrków . . . Rozszedł się.
1552. Piotrków . . . Sądownictwo biskupów; — podatki.
1553. Kraków . . . Koronacja Katarzyny królowej.
1555. Lublin . . . Rozszedł się.
1556. Warszawa . . . Skażony. Marszałek Mikołaj Sie-
nicki.
1557. Warszawa . . . Sejm prawodawczy.
1558. Krasnystaw . . . Dla niezwykłości miejsca, rozszedł
się.
1562. Piotrków . . . Naprawa Rzeczypospolitej.
1562. Łomża . . . Sejm przenosi się do Warszawy.
1563. Warszawa . . . O unii Litwy z Koroną; naprawa.
1564. Parczów . . . Rozszedł się, Marszałek Miko-
łaj Sienicki, podkomorzy chełmski.
1565. Piotrków . . . Sejm prawodawczy.
1566. Lublin . . . Dla opóźnienia Litwy rozszedł się.
1567. Piotrków . . . Prawodawczy.
1569. Lublin . . . Unia Litwy z Koroną; hołd księcia
pruskiego jako lennika Polski;
marszałek Sędziwoj Czarnkowski
referendarz koronny.
1570. Warszawa . . . Naprawa; Marszałek Jerzy Potwo-
rowski, sędzia ziemski kaliski.
1572. Kraków . . . Zawiązanie kaptura po zgonie kró-
lewskim.
1573. Warszawa . . . Konwokacja. Posłowie co dzień
inny marszałkują. Konfederacja
dissidentów.

LXXIV

1573. Pod Kamieniem. Sejm prawodawczy; elekcyjny; podatki. Marszałek Sędziwoj Czarnkowski, referendarz koronny.

HENRYK WALEZY.

1574. Kraków . . . Koronacya
 1575. Warszawa . . . Sejm niezupelny, naznacza elekcyę.
 1575. Stężyca . . . Elekcyjny; rozchwiał się.
 1575. Warszawa . . . Konwokacya.
 1575. Pod Wola . . . Elekcyja. Marszałek Mikołaj Sieniński, podkomorzy chełmski.
 1576. Jędrzejów . . . Poparcie elekcyi.

STEFAN BATORY.

1576. Kraków . . . Koronacya; sejm prawodawczy.
 Marszałek Andrzej Firléj starosta sandomierski.
 1576. Toruń . . . O podatkach i daninach.
 1578. Warszawa . . . Sejm prawodawczy.
 1580. Warszawa . . . Podatek.
 1581. Warszawa . . . Prawodawczy. Podatek. Marszałek Stanisław Przyjemski, starosta koniński.
 1582. Warszawa . . . Sejm skażony i rozchwiany.
 Marszałek Świętosław Orzelski, starosta radziejowski.
 1585. Warszawa . . . Zerwany. Marszałek Zbigniew Ossoliński, starosta drohicki.

1587. Warszawa . . . Konwokacya. Marszałek Stanisław Uchański.
1587. Pod Wolą . . . Elekcyja. Scisyja. Marszałek Paweł Orzechowski, cześnik chełmski.

ZYGMUNT III WAZA.

1588. Kraków . . . Koronacya. Prawodawstwo. Marszałek Paweł Orzechowski, cześnik chełmski.
1589. Warszawa . . . Sejm prawodawczy.
1590. Warszawa . . . Rozchwiał się. Marszałek Hieronim Gostomski, kasztelan nakielski.
1590. Warszawa . . . Rozchwiał się.
1591. Warszawa . . . Sejm prawodawczy.
1592. Warszawa . . . Rozchwiał się.
1593. Warszawa . . . Prawodawczy. Bezpieczeństwo i podróż króla. Marszałek Mikołaj Daniłowicz.
1595. Kraków . . . Podatek. Marszałek Stanisław Karzniczki, sędzia sieradzki.
1596. Warszawa . . . Sejm prawodawczy; podatek. Marszałek Piotr Myszkowski.
1597. Warszawa . . . Zerwany
1598. Warszawa . . . Sejm prawodawczy; podatki; podróż króla. Marszałek Floryan Gomołiński, podkomorzy sieradzki.
1600. Warszawa . . . Zerwany. Marszałek Świrski, podkomorzy brzesko-litewski.

LXXVI

1601. Warszawa . . . Prawodawczy; podatek. Marszałek Zbigniew Ossoliński, starosta drohicki.
1603. Kraków . . . Skażony. Podatki. Marszałek Feliks Kryski referendarz koronny.
1605. Warszawa . . . Zerwany. Marszałek Jan Stanisł. Białozor, podkomorzy upitski.
1606. Warszawa . . . Zerwany. Podatek.
1606. Stężyca . . . Rokosz; skargi spisane. Dowodzi Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda krakowski i Jan Radziwiłł.
1606. Lublin . . . Rokoszanie.
- 1606 Pod Sandomierzem . . . Rokosz podpisany.
- 1606 Wiślica . . . Konfederacya na stronę króla. Marszałek Hieronim Sieniawski, cześnik koronny.
- 1607 Warszawa . . . Sejm prawodawczy; podatki. Marszałek Mikołaj Mielżyński, kasztelan koniński.
- 1607 Jędrzejów . . . Rokosz odnowiony pod Czerskiem, pod Gezierną.
- 1609 Warszawa . . . Sejm prawodawczy; amnestya; podatek. Marszałek Krzysztof Wiesiołowski, stolnik wileński.
- 1611 Warszawa . . . Prawodawczy; podatek; hołd elektora brandenburgskiego, jako księcia Prus wschodnich, lennika polskiego.

- 1613 Warszawa . . . Sejm prawodawczy; podatek. Marszałkiem Maksymilian Przerębski, starosta piotrkowski.
- 1613 Warszawa . . . Nadzwyczajny; rzeczy skarbowe. Marszałek Aleksander Gosiewski, referendarz litewski.
- 1615 Warszawa . . . Zerwany. Marszałek Jan Świętosławski, referendarz koronny.
- 1616 Warszawa . . . Podatki; pospolite ruszenie. Marszałek Jakób Szczawiński.
- 1618 Warszawa . . . Prawodawczy; podatki; pokój z Moskwą. Marszałek Chrystofor Wiesiołowski, stolnik litewski, pierwszy uchwały sejmowe podpisał.
- 1619 Warszawa . . . Podatek Marszałek Jan Świętosławski, referendarz koronny.
- 1620 Warszawa . . . Prawodawczy; podatek; pospolite ruszenie. Marszałek Jakób Szczawiński.
- 1621 Warszawa . . . Sprawa wojenna; skarbowa; podatek. Marszałek Jan Sokoliński, pisarz polny litewski.
- 1623 Warszawa . . . Sejm prawodawczy; rzecz skarbowa. Marszałek Jakób Sobieski, wojewoda lubelski.
- 1624 Warszawa . . . Prawodawczy; podatek. Marszałek Jan Łowicki, starosta brzeski-kujawski.
- 1625 Warszawa . . . Obrona obmyślona bez podatku. Marszałek Jan Sokoliński, pisarz polny litewski.

LXXVIII

- 1626 Warszawa . . . Podatki. Marszałek Jakób Sobieski, wojewoda lubelski.
- 1626 Toruń . . . Nadzwyczajny; podatki. Marszałek Marcin Żegocki, sędzia ziemski wschowski.
- 1627 Warszawa . . . Podatki; pospolite ruszenie. Marszałek Aleksander Chalecki, marszałek powiatu lidzkiego.
- 1628 Warszawa . . . Sejm nadzwyczajny; podatki. Marszałek Jakób Sobieski, wojewoda lubelski, starosta krasnostawski.
- 1629 Warszawa . . . Podatki. Marszałek Mateusz Maniecki, podkomorzy poznański.
- 1629 Warszawa . . . Umowa ze Szwedami; podatki; pospolite ruszenie. Marszałek Stefan Pac, referendarz litewski.
- 1631 Warszawa . . . Zatwierdzenie przywilejów; podatki; urządzenia. Marszałek Jan Jerzy z Tenczyna Ossoliński, podstoli koronny.
- 1632 Warszawa . . . Sejm nadzwyczajny; podatki. Marszałek Marcin Żegocki, sędzia ziemski wschowski.
- 1632 Warszawa . . . Konwokacya. Marszałek Krzysztof Radziwiłł, hetman polny litewski.
- 1632 Warszawa . . . Elekcyja. Marszałek Jakób Sobieski, krajczy koronny, starosta krasnostawski.

WŁADYSŁAW IV.

- 1633 Kraków . . . Koronacya; podatki; urządzenia. Marszałek Mikołaj Ostroróg podstoli koronny.
- 1634 Warszawa . . . Sejm nadzwyczajny — podatki; pospolite ruszenie. Marszałek Gedeon Michał Tryzna, stolnik litewski.
- 1635 Warszawa . . . Prawodawczy; podatki; pokój ze Szwecyą; skarbowość. Marszałek Jerzy Ossoliński, podskarbi nadworny koronny.
- 1635 Warszawa . . . Nadzwyczajny; pokój ze Szwecyą; skarbowość. Marszałek Mikołaj Łopacki, podkomorzy zakroczyński.
- 1637 Warszawa . . . Sejm rozwiązany. Marszałek Lew Sapieha, pisarz wielki litewski.
- 1637 Warszawa . . . Pospolite ruszenie; pomnożenie wojska. Marszałek Jan Stanisław Jabłonowski, miecznik koronny.
- 1638 Warszawa . . . Podatki; urządzenia. Marszałek Łukasz z Bnina Opaliński, starosta powiedziski.
- 1639 Warszawa . . . Sejm rozchwiał się. Marszałek Władysław Kierdój, pisarz grodzieński.

LXXX

- 1640 Warszawa . . . Obrona kraju. Marszałek Jan Stanisław Jabłonowski, miecznik koronny.
- 1641 Warszawa . . . Prawodawczy; urządzający. Marszałek Bogusław Leszczyński, wojewoda bełzki.
- 1642 Warszawa . . . Nadzwyczajny: rzeczy skarbowe. Marszałek Chrystofor Zawisza, pisarz litewski, starosta miński.
- 1643 Warszawa . . . Rzeczy skarbowe. Marszałek Jerzy Lubomirski, starosta sandecki.
- 1645 Warszawa . . . Sejm rozchwiał się bezczynnie. Marszałek Hieronim Radziejowski, starosta łomżyński.
- 1646 Warszawa . . . Podatki. Marszałek Jan Mikołaj Stankiewicz, pisarz ziemski żmudzki.
- 1647 Warszawa . . . Nadzwyczajny: prawodawczy; podatki. Marszałek Stanisław Sarbiewski, starosta grabowiecki.
- 1648 Warszawa . . . Konwokacya; podatki; pospolite ruszenie. Marszałek Bogusław Leszczyński generał wielkopolski.
- 1648 Pod Wolą . . . Elekcyja. Marszałek Filip Kazimierz Obuchowicz, wojski moryski.

JAN KAZIMIERZ.

- 1649 Kraków . . Koronacya; podatek; pospolite ruszenie. Marszałek Franciszek Dubrawski podkomorzy przemyski.
- 1649 Warszawa . . Podatki; urzędzenia. Marszałek Bogusław Leszczyński, generał wielkopolski.
- 1650 Warszawa . . Nadzwyczajny: podatki; skarbowość. Marszałek Wincenty Korwin Gosiewski, stolnik litewski.
- 1652 Warszawa . . Zerwany poraższy przez Veto jednego posła Siecińskiego. Marszałek Andrzej Maksymilian Fredro, stolnik lwowski.
- 1652 Warszawa i Ujazdów . . . Król chorował w Ujazdowie. Podatki; skarbowość. Marszałek Alexander Sielski, starosta stężycki.
- 1653 Brześć-litewski Sejm prawodawczy. Marszałek Krzysztof Pac, chorąży litewski.
- 1654 Warszawa . . Zerwany przez Bońkowskiego i pruskich posłów. Marszałek Franciszek Dubrawski, podkomorzy przemyski.
- 1654 Warszawa . . Podatki; skarbowość; pospolite ruszenie. Marszałek Krzysztof Grzymułtowski, podkomorzy kaliski.

LXXXII

- 1675 Warszawa . . . Podatki; skarb; urzędnienia wojenne; pospolite ruszenie. Marszałek Jan Kazimierz Umiastowski, sędzia brzesko-litewski.
- 1656 Tyszowce . . . Konfederacja bez marszałków, pod kierunkiem hetmanów: Potockiego i Lanckorońskiego.
- 1658 Warszawa . . . Podatki; urzędnienia; traktaty. Marszałek Władysław Lubowiecki, sędzia ziemski krakowski.
- 1659 Warszawa . . . Skarbowość; podatki. Marszałek Jan Gniński, podkomorzy pomorski.
- 1660 Warszawa . . . Sejm bez króla zwołany, zatwierdza traktat Oliwski. Marszałek poprzedniczy
- 1661 Warszawa . . . Podatki; skarb; propozycya elekeyi. Marszałek Michał Kazimierz Radziwiłł, cześnik litewski.
- 1662 Warszawa . . . Nadzwyczajny: podatki; skarbowość. Marszałek Jan Wielopolski, starosta biecki.
- 1664 Warszawa . . . Zerwany przez Zabokrzyckiego i innych. Marszałek Jan Gniński, podkomorzy pomorski.
- 1665 Warszawa . . . Zerwał Władysław Łoś, stolnik płocki. Marszałek Antoni Chrapowicki, podkomorzy smoleński.
- 1666 Warszawa . . . Zerwał Teodor Łukomski. Marszałek Marcin Oborski, starosta liwski.

- 1666 Warszawa . . Zerwał Kasper Miaskowski. Marszałek Jan Odrowąż-Pieniążek, starosta oświęcimski.
- 1667 Warszawa . . Podatki; skarb; urzędzenia; traktat; amnestya. Marszałek Andrzej Kotwicz, pisarz litewski.
- 1668 Warszawa . . Sejm rozszedł się. Marszałek Karól książę Czartoryski, podkomorzy krakowski.
- 1668 Warszawa . . Abdykacya. Marszałek Stefan Sarnowski, podkomorzy łączycki.
- 1668 Warszawa . . Konwokacya. Marszałek Jan Antoni Chrapowicki, podkomorzy smoleński.
- 1669 Pod Wolą . . Elekcyą. Marszałek Felicyan Potocki, podstoli koronny.

MICHAŁ KORYBUT WISZNIOWIECKI.

- 1669 Kraków . . Koronacya Zerwał Adam Olizar, poseł wołyński. Marszałek Andrzej Krzycki, podkomorzy kaliski.
- 1670 Warszawa . . Zerwał Benedykt Zabłocki. Marszałek Jan Kazimierz Kierdój, marszałek powiatu grodzieńskiego.
- 1670 Warszawa . . Pogodzenie; potwierdzenie praw; podatki. Marszałek Stanisław Lubomirski, podstoli koronny.

LXXXIV

- 1672 Warszawa . . . Zerwał Kazimierz Grudziński Rawianin, udający posła podolskiego. Marszałek Marcin Oborski, starosta liwski.
- 1672 Warszawa . . . Nadzwyczajny zerwał Stanisław Ubysz, chorąży gosiński. Marszałek Gabriel Sokoliński, pisarz litewski.
- 1673 Gołąb' . . . Konferencya w obronie króla. Marszałek Stefan Stanisław Czarniecki, pisarz polny litewski.
- 1673 Warszawa . . . Pogodzenie; skarb; podatki; obrona kraju. Marszałek tenże sam.
- 1674 Warszawa . . . Konwokacya; urzędzenia. Marszałek Franciszek Bieliński, miecznik koronny.
- 1674 Pod Wolą . . . Elekeya. Marszałek Benedykt Sapieha, podskarbi nadworny litewski.

JAN III. SOBIESKI.

- 1676 Kraków . . . Koronacya; podatki; urzędzenia. Marszałek Mikołaj z Granowa Sieniawski, chorąży koronny.
- 1677 Warszawa . . . Podatki; urzędzenia. Marszałek Władysław Michał Skorzewski, chorąży poznański.
- 1678 Grodno . . . Urzędzenia. Marszałek Franciszek Sapieha, koniuszy litewski.

- 1681 Warszawa . . Trzymiesięcz'n'y. Zerwał Andrzej Przyjemski, wojewodzie chełmski. Marszałek Hieronim Lubomirski, chorąży koronny.
- 1683 Warszawa . . Traktaty; urzędzenia. Marszałek Rafał Leszczyński, chorąży koronny.
- 1685 Warszawa . . Traktaty; urzędzenia. Marszałek Andrzej Giełgud, pisarz litewski.
- 1688 Grodno . . . Zerwał Dombrowski podczaszy litewski i inni posłowie przed obraniem marszałka.
- 1689 Warszawa . . Zerwał Sólkowski, podstoli wilkomirski. Marszałek Stanisław Szczuka, referendarz koronny.
- 1690 Warszawa . . Podatki; skarb; obrona; urzędzenia. Marszałek Tomasz Działyński, krajczy koronny.
- 1693 Grodno . . . Rozszedł się za przewodem łęczyckich posłów. Marszałek Michał Kryspin de Kirszensztejn, pisarz polny litewski.
- 1693 Warszawa . . W nieobecności króla, pod marszałkiem starój laski, rozszedł się sejm za przewodem posłów litewskich.
- 1695 Warszawa . . . Rozchwiał się za przewodem posłów litewskich.

LXXXVI

- 1696 Warszawa . . . Konwokacya. Zerwał Horodyński, poseł Czernichowski. Konfederacya. Marszałek Stefan Humiecki, podstoli podolski.
- 1697 Pod Wolą . . . Elekcyja; scysya. Marszałkiem Kazimierz Bieliński, podkomorzy koronny.
- 1697 Warszawa . . . Poparcie; rokosz. Marszałek Stefan Humiecki, podstoli podolski.

AUGUST II.

- 1697 Kraków . . . Koronacya. Marszałek Krzysztof Stanisław na Buksztach Zawisza, starosta miński.
- 1698 Warszawa . . . Zerwany przez posłów witepskich przed obraniem marszałka.
- 1699 Warszawa . . . Pacyfikacya; traktaty; urzędzenia. Marszałek Stanisław Szczuka, referendarz koronny.
- 1700 Olkieniki . . . Konfederacya litewska.
- 1701 Warszawa . . . Sejm rozszedł się.
- 1701 Warszawa . . . Zerwał Kazimierz Pac, pisarz litewski. Marszałek Jan Szembek, referendarz koronny.
- 1703 Lublin . . . Pospolite ruszenie. Marszałek Michał książę Wiszniowiecki, hetman polny litewski.
- 1704 Warszawa . . . Konfederacya. Marszałek Piotr Jakób Bronisz, starosta pyzdrowski.

- 1704 Sandomierz. . . Konfederacya. Marszałek Stanisław Denhoff, łowczy litewski.
 1704 Pod Wołą. . . Elekcya. Marszałek Bronisz.

STANISŁAW LESZCZYŃSKI.

- 1705 Warszawa . . . Koronacya. Marszałek Bronisz.
 1707 Lublin. . . . Bezkrólewie ogłoszone. Marszałek Denhoff.
 1709 Toruń . . . . Powrót Augusta II oznajmiony. Marszałek Denhoff.

AUGUST II powrócił.

- 1710 Warszawa . . . Poparcie; traktaty; podatek, Marszałek Stanisław Denhoff, hetman polny litewski.
 1712 Warszawa . . . Sejm nadzwyczajny; skarbowość; zalimitowany. Marszałek Stanisław Denhoff.
 1712 Warszawa . . . Zerwał Michał Puzyna, starosta wiski. Marszałek poprzedniczy.
 1712 Tarnogród . . . Konferencya. Marszałek Stanisław Leduchowski, podkomorzy krzemieniecki.
 1717 Warszawa . . . Sejm niemy. Zgoda i układy. Marszałek Stanisław Leduchowski, podkomorzy krzemieniecki.
 1718 Grodno . . . . Potwierdzenie; groźby; limita. Marszałek Krzysztof Zawisza, starosta miński.

LXXXVIII

- 1719 Warszawa . . . Sejm zerwany przed obraniem marszałka.
- 1720 Warszawa . . . Rozszedł się bez marszałka.
- 1722 Warszawa . . . Zerwany. Marszałkiem Maksymilian Ossoliński, podskarbi nadworny koronny.
- 1724 Warszawa . . . Sprawa toruńska. Marszałek Stefan Potocki, referendarz koronny.
- 1726 Grodno . . . Urządzenia. Marszałek starój laski.
- 1728 Grodno . . . Sejm zerwany bez marszałka.
- 1729 Grodno . . . Zerwany bez marszałka.
- 1730 Grodno . . . Zerwany bez marszałka.
- 1732 Warszawa . . . Sejm rozszedł się bez marszałka.
- 1733 Warszawa . . . Konwokacya. Marszałek Jerzy Ożarowski, oboźny koronny,
- 1733 Pod Wolą . . . Elekcyja króla Leszczyńskiego. Marszałek Franciszek Radzewski, podkomorzy poznański, Scysya.
- 1733 Pod Kamieniem. Elekcyja Augusta III. Marszałek Antoni Poniński, instygator koronny.

AUGUST III.

- 1734 Kraków . . . Koronacya. Marszałek Antoni Poniński, instygator koronny.
- 1735 Warszawa . . . Sejm rozszedł się bez marszałka.
- 1736 Warszawa . . . Pacyfikacya. Marszałek Wacław Rzewuski, pisarz polny koronny.
- 1738 Warszawa . . . Rozszedł się. Marszałek Franciszek Rudziński, starosta kruszwicki.

- 1740 Warszawa . . . Sejm rozszedł się. Marszałek Michał Karwowski, podczaszy wizski.
- 1744 Grodno . . . Rozszedł się. Marszałek Tadeusz Ogiński, pisarz litewski.
- 1746 Warszawa . . . Rozszedł się. Marszałek Antoni Lubomirski, starosta kazimierski.
- 1748 Warszawa . . . Rozszedł się. Marszałek Wojciech Siemiński, starosta dębowiecki.
- 1750 Warszawa . . . Zerwał Wydźga, poseł bielski, bez marszałka.
- 1752 Grodno . . . Zerwał Morski, poseł sochaczewski. Marszałkiem Massalski, oboźny litewski.
- 1754 Warszawa . . . Zerwał Strawiński, poseł starodubowski bez marszałka.
- 1758 Warszawa . . . Zerwał Podhorski, poseł wołyński. Marszałkiem Adam Małachowski, krajezy koronny.
- 1760 Warszawa . . . Zerwał Łużeński, poseł podolski bez marszałka.
- 1761 Warszawa . . . Sejm nadzwyczajny, zerwany bez marszałka.
- 1762 Warszawa . . . Zerwał Dylewski, poseł starodubowski, bez marszałka.
- 1764 Wilno . . . Konfederacja litewska. Marszałek Michał Brzostowski, koniuszy litewski.
- 1764 Warszawa . . . Konwokacja. Konfederacja koronna. Prawa; urzędzenia. Marszałek Adam książę Czartoryski, generał ziem podolskich.

- 1764 Warszawa . . . Elekcya. Marszałek Józef Sosnowski,
pisarz litewski.

STANISŁAW AUGUST PONIATOWSKI.

- 1764 Warszawa . . . Koronacya. Sejm prawodawczy;
urządzenie. Marszałek Jacek Ma-
lachowski, starosta piotrkowski.
- 1766 Warszawa . . . Sejm prawodawczy. Marszałek Ce-
lestyn Czaplic.
- 1767 Toruń . . . . . Konfederacya dyssydencka. Marsza-
łek Stanisław Goltz.
- 1767 Słuck. . . . . Konfederacya dysydencka. Marsza-
łek Jan Grabowski.
- 1767 Radom . . . . . Konfederacya. Marszałkowie, ko-
ronny Karol Radziwiłł, litewski
Stanisław Brzostowski.
- 1767 Warszawa . . . Sejm konfederacki. Ciż marszałko-
wie.
- 1768 Bar . . . . . Konfederacya. Marszałek koronny
Michał Krasiński, litewski Pac,
starosta ziołowski.
- 1763 Warszawa . . . Sejm nadzwyczajny, konfederacki,
delegacyjny, limitowany. Mar-
szalkiem Adam Łodzia Poniński,
poseł liwski; litewski Michał Ra-
dziwiłł.
- 1775 Warszawa . . . Ciąg dalszy sejmku z limity. Pra-
wodawstwo; . traktaty. Ciż sami
marszałkowie.

- 1776 Warszawa . . . Sejm prawodawczy. Marszałki: koronny Andrzej Mokronowski, generał inspektor, a litewski Andrzej Ogiński, miecznik litewski.
- 1778 Warszawa . . . Urządzenia. Marszałek Ludwik Tyszkiewicz, pisarz wielki litewski.
- 1780 Warszawa . . . Urządzenia. Marszałek Antoni Małachowski, sekretarz wielki koronny.
- 1782 Warszawa . . . Urządzenia. Marszałek Krasiński, oboźny wielki koronny.
- 1784 Grodno . . . Urządzenia. Marszałek Franciszek Ksawery Chomiński.
- 1786 Warszawa . . . Sejm bezczynny. Marszałek Stanisław Gadomski.
- 1788 Warszawa . . . Sejm czteroletni, podwójny, konfederacki, prawodawczy; traktaty; limitowany. Marszałkowie: koronny, Stanisław Nałęcz Małachowski, referendarz koronny; litewski Kazimierz Nestor Sapiecha, generał artylerii.
- 1792 Targowica . . . Konfederacya. Marszałki: koronny Szczęsny Potocki, generał artylerii; litewski Aleksander Sapiecha, kanclerz.
- 1793 Grodno . . . Sejm nadzwyczajny, konfederacki; prawodawstwo; traktaty. Marszałek Stanisław Bieliński, cześnik koronny.
-

O Władzach.

prawodawczej i sądowej.

Kazimierz Wielki, słusznie za głównego prawodawcę Polski jest uważany. On w roku 1347, naradziwszy się w Wiślicy z biskupami, wojewodami, kasztelanami i inną w kraju starszyzną, podał prawidła, wedle jakich spory rozstrzygane być miały.

Przed ową datą, Bolesław Wstydlivy 1257 roku, nadał był Krakowowi, z powodu zamieszkania w nim wielu Niemców, prawo magdeburskie, nadane w Saksonii miastu Magdeburgowi, co później stało się powszechnem dla miast niemieckich, a w Polsce było też zwane teutońskiem, saskiem, szwedzkim od wyrazu stadt recht, to jest prawo miejskie, do którego, dla tychże powodów, inne tu miasta, miasteczka a nawet włości były przypuszczonemi; a wszystkie, na owem prawie osadzone, miały wolność czynić uchwały zwane wilkierzami od niemieckiego wyrazu willkühr, placitum, (ustawa).

Kazimierz W., wezwawszy roku 1365 urzędników wszelkiej dostojności, zniósł apelacye od miast i miasteczek do Magdeburga; a sąd miejski najwyższy dla Małopolski ustanowił w Krakowie, dla Wielkopolski w Poznaniu, dla Rusi zaś we Lwowie. Za staraniem też jego, prawo magdeburskie, w jedną księgę zebrane zostało, które król Aleksander wydrukować polecił łącznie ze statutem Łaskiego, co spełniono w roku 1506. Później zniesiono i ów sąd apelacyjny przez Kazimierza W. postanowiony; a odtąd apelacye szły do sądu zadwornego asesorskiego.

Kazimierz Jagiellończyk roku 1454 przyrzekł nie stanowić ustaw bez zwołania sejmów; i odtąd zezwolenie stanów wszystkich, stało się potrzebnem do uchwały prawa. To przyrzeczenie zatwierdzali następni królowie; a później sam zwyczaj wprowadził stanowienie ustaw prywatnych za zgodą stanów. Ustawy tak publiczne jak prywatne, objęte są w statutach i konstytucjach.

Litwa, osobno miała swój statut, który przez akt jęj unii z Koroną roku 1569, stał się zastrzeżeniem prawidłem dla Wołynia i księstwa Kijowskiego.

Prusy poddając się panowaniu króla polskiego, prawo publiczne sami oznaczyli i to prawo zawarte zostało w przywileju wcielenia. W rzeczach prywatnych, używano tam prawa chełmińskiego, co było wspólnem dla miast i dla szlachty. Później dla zaszyłych w tem prawie odmian, zwano je korekturą, czyli poprawą. Następnie Prusy miały osobne prawo ziemskie, zatwierdzone przez konstytucją pod panowaniem Zygmunta III roku 1598.

Sądy w Polsce, wraz z prawami nastaly. W początkach, monarcha, prawodawca, albo sobie zostawiał sądownictwo, albo je zlecał innym. Wielkie wieca (colloquia) pod prezydencją króla, były najwyższym sądem, do którego odwoływano się od sądów niższej powagi. Statut wiślicki za Kazimierza W., wspomina o sądach wojewodzych, kasztelańskich, sędziów ziemskich i podkomorzyc.

Sądy wiecowe, które dawniej były sprawowane przez króla i baronów, albo w nieobecności króla, przez samych baronów, zmienione zostały na sądy sejmowe i zadworne.

Oprócz wielkich wieców, bywały ziemskie, które Władysław Jagiełło co miesiąc, pod przewodnictwem sędziego albo podsędka, komornikom, wojewodom, podkomorzyc, sę-

dziom i podsędkom odbywać nakazywał. Kazimierz Jagiellończyk, owe wieca, mianując jeneralnemi, postanowił aby się odbywały trzy razy na rok w obecności wojewody, kasztelana i innych każdej ziemi dostojników. Tam, w sądach niższych, przychodziły odwołania się; od tych zaś wieców ziemskich do samego króla. Owe wieca, lubo jeszcze w roku 1550 polecano, aby przynajmniej dwa razy na rok były sprawowane; przecież za panowania Zygmunta Augusta, zupełnie ustały. Sądy zadworne, ziemskie, starościńskie czyli grodzkie i podkomorskie aż do upadku Polski przetrwały; a w prowincjach przez Rosyę zajętych, dłużej nawet, bo aż do wprowadzenia tam praw rosyjskich, czyli do roku 1842, sądy ziemskie trzy razy na rok z odwołaniem się do sądu głównego i sąd podkomorski, wedle praw polskich były utrzymane.

W roku 1563 ustanowione były po województwach za radą i zezwoleniem stanów, sądy doraźne, jako najwyższa instancja dla rozstrzygania sporów zawieszonych odwołaniem się do sejmu lub króla. Henryk Walezyusz i Stefan Batory, przyrzekli w paktach, że sądy, jako województwa po śmierci Zygmunta - Augusta postanowiły lub postanowią miały, królewską władzą zatwierdzą. Ztąd za Stefana Bato-rego powstał trybunał, osobny w Koronie 1578 roku, a osobny dla Litwy. Później za Zygmunta III, uchwalono trybunał skarbowy, który w roku 1764, gdy staranność o dobro podatków, komisjom była poleconą, został uchylony.

Z dawniej sądowej władzy królewskiej, to jedynie pozostało, iż wszystkie sądy odbywały się w imieniu króla i że w razie jego śmierci, wszystkie zamykano, a otwierały się sądy kapturowe.

Sądy zadworne, dzieliły się na asesorskie i relacyjne.

Do asesorskich szły apelacye od sądów miejskich; do relacyjnych zaś, gdzie król prezydował, referendarz wprowadzał sprawy, a zasiadali senatorowie i ministrowie, szły apelacye od asesoryi. Tam kanclerz, wedle większości zdań ogłaszał wyroki.

Sąd asesorski rozpoznawał ważność przywilejów, dekreta miejskie z apelacyi i sprawy o dobra królewskie. W tym sądzie zasiadali niegdyś królowie; później, zlawszy władzę swoją na kanclerzów, warowali sobie rozpoznawanie czyli poprawę ich dekretów. Od roku zaś 1764, sąd asesorski uznany został bezapelacyjnym. W niebytności kanclerza i podkanclerzego; zasiadali tam z głosem stanowczym sekretarze wielcy, rejenci i metrykanci; pisarz dekretowy, miał głos informacyjny. Ostatni z królów dodawał dwóch z senatu, a czterech ze stanu rycerskiego asesorów z prawem decyzji. Byli nadto przybierani od kanclerzów dla ćwiczenia się w praktyce; a ci zapytywani tylko, objawiali radę. Asesororya koronna w Warszawie tylko, a litewska w Warszawie lub w Grodnie miały jurysdykcyę.

Trybunał w Polsce dawniej był tylko jeden: dla Wielkopolski w Piotrkowie, dla Małopolski w Lublinie, przez tychże sędziów kolejną przenoszących się sprawowany. Do początkowej uchwały trybuna w Polsce, przyłączyły się Prusy roku 1585; Wołyń i Braclaw 1588 roku; a Kijów w następnym 1589 roku. Sędziowie trybunału, częścią świeccy, częścią byli duchowni. Świeckich obierała co roku szlachta na sejmikach województwom i ziemiom właściwych ze stanu senatorskiego lub rycerskiego z pomiędzy właścicieli dóbr ziemskich swego województwa, nie wmieszanych w żadne sądowe spory; a raz obrani, wedle konstytucyi 1768 roku, nie prędyż aż po upływie lat trzech, powtórnie mogli być za-

szczytami tym urzędem. Obierano ich po dwóch z każdego województwa; wołyńskich tylko z każdej ziemi po jednemu, trzech zasiadało. W niektórych województwach mianowani byli większością głosów, a w innych zgodą jednomyślną; i dla téj trudności, rzadko z tych ostatnich przybywali sędziowie. Duchowni, z powodu ich spraw temuż ulegających trybunałowi, wysyłani byli po dwóch z każdej kapituły biskupiej. Sędziowie, zjechawszy się na miejsce sądów, po wykonaniu przysięgi, obierali większością głosów z pomiędzy świeckich, marszałka trybunału, kolejną raz z deputatów wielkopolskich, drugi raz z małopolskich. Marszałek jednego imienia, obrany być nie mógł powtórnie, aż po upływie lat czterech. Duchowni osobnego mieli swego prezydenta, którym zwykle bywał kanonik gnieźnieński. Ostatni sejm konwokacyjny 1764 roku, przy zachowaniu całej powagi téj najwyższej w kraju sądowej magistratury; z jednego trybunału, utworzył dwa: osobny dla Wielkopolski, który kolejnie sądził w Piotrkowie, w Poznaniu i w Bydgoszczy; a osobny dla Małopolski w Lublinie i we Lwowie. Taż konstytucya postanowiła, aby deputaci obierani byli na sejmikach po wszystkich województwach większością głosów, zostawując liberum veto względem takich tylko sędziów, których sprawy pod rozpoznanie trybunału są poddane. Wyrok większości głosów w téj jurysdykcji, był ostatecznym: ani polecenia królewskie, ani orzeczenia sądów zadworczych albo sejmowych, zmienić go nie mogły. W zdarzeniu procesu w rzeczy nieprzewidzianej prawem, trybunał odsyłał strony pod sąd sejmowy. Konstytucya 1768 roku przeznaczyła pensyę dla marszałka trybunału trzydzieści tysięcy złotych; a dla deputatów obojga stanów, po dziesięć tysięcy ze skarbu koronnego.

Litwa, za przykładem Polski, właściwy dla siebie trybunał roku 1581 postanowiła; a ten sądy swoje sprawował w Wilnie, i z przeniesienia w Nowogrodzku lub w Mińsku.

Inflanty, które zarówno z Polską i Litwą były połączone, do żadnego z powyższych trybunałów nie należały. Apellacya od ich sądów ziemskich i grodzkich, przechodziła do asesoryi koronnój, gdzie w sprawach inflandzkich, referendarz lub pisarz litewski i jeden Inflantczyk, tytuł sekretarza mający, zasiadał.

Trybunał skarbowy, na sejmie 1613 roku, czasowiec tylko, z powodu zaległości podatków ustanowiony; z odebranych, pewną sumę na żołd wojsku posyłał; a na sejmach następnych, bywał potwierdzany nadal, ilekroć dla niedoboru podatków, uznawano jego potrzebę. Do tego trybunału król mianował dwuletnich członków z senatu; a z rycerskiego stanu, szlachta w czasie sejmików, obierała co dwa lata sędziów. Między senatorami jeden był biskup, i ten zwykle prezydował; a na marszałka obierano bądź z senatorów, bądź ze szlachty, z zachowaniem tylko kolei między Wielką a Małopolską. Tam rozsądzano krzywdy wzajemnie zdarzyć się mogące pomiędzy żołnierzem a obywatelem. Roztrząsano rachunki wojskowe; badano o ilość żołnierzy w każdym Regimentie i w każdej rocie; sprawdzano ich spisy, na których rzetelność, dowódcy chorągwi i regimentów, wykonywali przysięgę. Wyrok tej jurysdykcji, był bezapellacyjny. Stolicą trybunału skarbowego w Polsce, było miasto Radom; (ztąd radomskim był zwany); a w Litwie, Wilno, Nowogrodzki lub Miński. W tym trybunale był obecnym podskarbi, albo który z urzędników skarbowych, dla podania wiadomości o niedoborach podatków. W Litwie, trybunał skarbowy, w tem szczególniej różnił się od koronnego, że

w nim zasiadali deputaci szlacheckiego w tymże mieście trybunału, obok dwuletnich członków senatu mianowanych przez króla. Inflanty, nie należąc do trybunału szlacheckiego, wysyłały do skarbowego dwóch deputatów. Uchwała sejmu konstytucyjnego w roku 1764, uchyliła trybunały skarbowe; a wszelką ich władzę i obowiązki, przywiązała do komisji skarbowych; jak się to wyjaśniło wyżej pod tytułem o podskarbach wielkich.

Sądy referendarskie dawniej, przed rokiem 1764, rozstrzygały bezodwoalnie spory pomiędzy dzierżawcami królewskiej ekonomii, a właścicielami dóbr tychże. Jeden tylko starszy referendarz w Polsce koronny, a w Litwie litewski, owe sądy odbywał; młodszy zaś w nieobecności tylko tamtego. Obok referendarza zasiadali: instygator, pisarz wyroków, metrykanci i kilku przysięgłych królewskich sekretarzy. Sejm konwokacyjny 1764 roku zniósł owe sądy referendarskie, a sprawy im właściwe, do sądów asesorskich odesłał, gdzie referendarze zasiadać są obowiązani.

Wychowanie młodzieży polskiej całego kraju, miało w Warszawie najwyższą swoją jurysdykcją w komisji sądowo-edukacyjnej. Po upadku Jezuitów 1773 roku, była lustracja dóbr po tym zakonie pozostałych, a to w roku następnym 1774. Spisano fundusze pojezuickie, tak w ziemi z jej ocenieniem, jakoteż i w kapitałach, które na dobrach obywatelskich były lokowane. Następnie, za wolą stanów Rzeczypospolitej, ustanowiona na ten przedmiot komisja rozdawnicza, nadawała przez licytacją owe upadłego zakonu włości obywatelom z obowiązkiem opłaty pół pięta procentu od sumy szacunkowej, pod odpowiedzialnością z własnego ich majątku. Gdy we wszystkich innych krajach, fundusze po skasowanych Jezuitach, weszły do monarszych skarbów;

sejm 1775 roku, na myśl podaną przez Joachima Litawor Chreptowicza, kanclerza (później) litewskiego, przeznaczył wszelką pozostałość po tym zakonie, na koszt publicznego w kraju wychowania. W roku 1776, postanowiono w tym celu komisją edukacyjną; oddano pod naczelny jej dozór kształcenie się młodzieży całego kraju, tak w Polsce jak w Litwie. Polecono jej pieczy wszelkie owe fundusze edukacyjne z mocą dochodzenia trybem sądowym a bezapelacyjnie, mogących zdarzyć się uszkodzeń w majątku pojezuickim. Nikt bez dołożenia się tej jurysdykcji dóbr owych sprzedawać, zamianę czynić i summ ustępować nie miał pod nieważnością transakcyi; nie wolno téż było dóbr pojezuickich długami obarczać. Karność, porządek w akademiach, czuwanie nad stanem nauczycieli i uczącej się młodzi, bezpośrednio do tej jurysdykcji należały. Komisya edukacyjna zdawała rachunki z dochodów dóbr pojezuickich przed każdym co dwa lata sejmem zwyczajnym. *)

Roku 1775, sejm ustanowił Radę nieustającą przy królu; składała ją, pod prezydencją króla, trzech biskupów, jedenastu senatorów świeckich, czterech ministrów i ośmiu ze stanu rycerskiego. Większością głosów sejmy obierały członków Rady nieustającej. Dzielila się ona na pięć departamentów: pierwszy interesów cudzoziemskich; drugi policyi; trzeci wojskowy; czwarty sprawiedliwości; piąty

---

*) Po upadku Polski, jakie w prowincjach przez Rosyą zajętych, za łaskawą wolą cesarza Aleksandra I, były dalsze działania ku wykryciu reszty funduszów edukacyjnych na korzyść oświaty, czytać o tem list o krzemienieckiej sądowno-edukacyjnej komisji, umieszczony w Gazecie warszawskiej z roku 1857 pod nr. 57 i dalszych.

skarbowy. Ta najwyższa magistratura od sejmu postanowiona czuwała nad bezpieczeństwem powszechnem, nad ściśsem dopełnieniem prawa, nad dochowaniem przymierzy; do niej należało obierać kandydatów do dostojęństw, jakie król nadawał; gotowość projektu na sejm; rozwiązywać tłumaczeniem swoim wątpliwości zdarzyć się mogące w pojmowaniu prawa. Skargi przeciw nadużyciom Rady nieustającej mogły być przedstawione sejmowi.

W ciągu czteroletniego sejmu, Rada nieustająca znisziona została; a natomiast, na tymże sejmie 1791 roku, ustanowiono straż prawa, złożoną: z prymasa, z pięciu ministrów: policyi, pieczęci, wojny, skarbu i spraw zagranicznych, tudzież z dwóch sekretarzy i z obecnego bez głosu marszałka sejmowego. Owa straż, miała właściwie moc doradczą tylko przy królu, który był na czele władzy wykonawczej.

Oprócz pomienionych jurysdykcji wyższych, była w Warszawie Nuncyatura dla spraw kościelnych, do których i małżeństwa należały. Rozstrzygał je nuncyusz papieżki. Roku 1515, za wstawieniem się Zygmunta I, Jan Łaski, arcybiskup gnieźnieński, zaszczycony został przez papieża Leona X godnością urodzonego posła papieżkiego, (legatus natus). Odtąd, owa godność przywiązaną została do arcybiskupa gnieźnieńskiego, jako dostojność prymasa; i ztąd ów arcybiskup miał prawo, w nieobecności nuncyusza, miejsce jego zastąpić.

Po województwach, ziemiach i powiatach, były dożywotnie dygnitarstwa i urzędy, czynne i tytularne.

Podkomorzowie, byli na czele dygnitarzów czynnych. Niektórzy z nich w pewnych województwach zwani byli wielkimi, jako to: krakowski, sandomierski, kaliski, ki-

jowski i inni. Już za czasów Kazimierza W., podkomorzowie rozsądzały sprawy graniczne między prywatnymi. Wedle prawa, podkomorzy ustanawiał ku swój pomocy jednego lub dwóch komorników ze szlachty, posiadającej własność ziemską. Konstytucya 1768 roku dozwoliła podkomorzym: kijowskiemu, wołyńskiemu, podolskiemu, braclawskiemu i bełzkiemu po trzech komorników kreować. Podkomorzy, z wezwania stron, mógł i w obcych sobie powiatach właściwego województwa graniczne rozsądzać sprawy. Pierwszą graniczną sprawą instancją był sąd ziemski, który bez rozstrząsania zaroszczeń, bez przepisywania reguły, odsyłał ją do urzędu podkomorskiego; a ten z dokumentów, ze znaków granicznych, lub świadectw ludzi sędziwych, wyrok swój stanowił. Apellacya od sądu podkomorskiego szła do trybunału, gdzie sprawa, nie mogąc być osądzoną na stole, odsyłana bywała przez trybunał na sąd innego podkomorzego; a dekret poprzedniczy, zatwierdzony przez drugiego, miał wedle prawa 1768 roku moc niewzruszoną.

W Prusach nie było komorników. Tam podkomorzowie będąc senatorami téj prowincyi, nie trudnili się sprawami granicznymi; a te zwykle w sądach ziemskich były rozstrzygane.

Po podkomorzym, drugie miał miejsce w znaczeniu starosta grodowy. W początkach, starostowie byli sługami króla, rządzcami dóbr panującego, stróżami zamków, często dzierżawcami włości zamkowych, a razem sędziami szlachty, którzy posiadali ziemię przez króla nadaną. Starostowie opatrywali zamki. Służba zamkowa była służbą kraju; a tak starosta, ze sługi króla, stał się krajowym urzędnikiem sądu kryminalnego aż do ustawy sejmu 1788 roku, w którym sądy grodzkie zniesione zostały; a na dobra przez starostów posiadane, większy nałożono podatek. Starostowie obierali ze

szlachty osiadłej podstarościch, jako swoich zastępców, burgrabiów i pisarzy. W sądzie grodzkim zasiadał i sędzia przez szlachtę obrany, a potwierdzony przez króla. Niektórzy starostowie przybierali tytuł jenerałów. Takimi byli: wielkopolski i małopolski; takim był ostatni jenerał, starosta podolski, zwany ztąd jenerałem ziem podolskich, księżę Adam Czartoryski (ojciec), że w dwóch starostwach: kamienieckiem i latyczowskiem, sądy grodzkie sam, albo przez zastępców sprawował. Były prócz tego starostwa niesądowe, dzierżawanami zwane, które królowie za ważniejsze usługi dla kraju szlachcie nadawali. Były wójtostwa (*advocatiæ*), sołtystwa (*scultetiæ*), mniejsze od dzierżawnych starostw, które wzięły swój początek od owych czasów, kiedy królowie, nieuprawne grunta, w celu uprawy, prywatnym nadawali z prawem sądowej władzy wójta lub sołtysa nad nowo osiedloną wioską. Wiele z tych wójtostw od dawna przyłączonych było do starostw.

Po staroście grodowym, następował w znaczeniu chorąży, godność w Polsce starożytna. Pojedyncze ziemie, miały swoje chorągwie. W pospolitem ruszeniu, na koronacyi królów i ich pogrzebie, chorążowie mieli chorągwie województw i ziem swoich; a chorążowie wielcy, trzymali chorągwie przy odbieraniu przez króla przysięgi od książąt hołdujących Polsce.

Po chorążym, uważano pierwszym w godności sędziego ziemskiego. Skład sądu ziemskiego stanowili naprzód: jako prezydujący sędzia ziemski; po nim podsędek i pisarz, o których ustawy Kazimierza W. już wspominają. W czemkolwiek sędzia z podsędkiem mieli wątpliwość, pisarz jako wprawniejszy, przepis im prawa przywodził. Sąd ziemski był

pierwszą instancją dla spraw cywilnych pomiędzy szlachtą. Apellacya szła do trybunału.

Wszystkie tu wymienione, a przy nich inne, nieczynne urzędy po województwach, ziemiach i powiatach, tym porządkiem następowały jeden po drugim wedle ich znaczenia: podkomorzy, starosta grodowy, chorąży, sędzia ziemski, stolnik, podczaszy, podsędek, podstoli, cześnik, łowczy, wojski, pisarz ziemski, miecznik, wojski mniejszy, skarbnik, horodniczy, podstarości, sędzia grodzki, pisarz grodzki, komornik graniczny, komornik ziemski, wices-gerent sądowy, burgrabia grodzki, rejent ziemski, rejent grodzki, instygator ziemski, instygator grodzki. Z tych, sądowi, byli czynnymi a wszyscy inni odznaczali się samym tylko tytułem przez nadanie patentu z własnoręcznym podpisem króla i z większą pieczęcią państwa przy poświadczeniu kanclerza. Wojski, w porze wojennój, wolny od pospolitego ruszenia, czuwał nad bezpieczeństwem właściwej sobie ziemi lub powiatu, gdy szlachta wyruszyła z domów. Na każdy urząd sądowy po województwach, ziemiach i powiatach, szlachta przedstawiała czterech kandydatów; a z tych po jednym, król na dożywotni urząd zatwierdzał.

W Litwie, oprócz powyższych urzędników i dygnitarzy, byli marszałkowie sprawujący sądy, którzy razem szlachcie przewodniczyli. Po marszałkach, szli w znaczeniu cywuni, którym król nadawał część dóbr swoich w Litwie cywunatem zwaną. Do nich należało wybieranie dochodów panującego z części Litwy. Potem cywuni stali się urzędnikami bezczynnymi.

Wojsko.

Dawniej, każdy Polak jął się do broni, skoro go monarcha powołał bądź do obrony kraju, bądź do wojny zaczepnej. Szlachta przywodziła z sobą włością do podrzędnej służby; sama zaś odróżniając się na koniach, zwaną była rycerzami. Wówczas, wszyscy w wyprawach wojennych żyli ze zdobyczy: o żołdzie, mowy nie było. Każdy wojewoda prowadził mieszkańców swego województwa; a król, całemu przewodniczył wojsku. Zaciężnych żołnierzy, później używać zaczęto. Za Władysława Jagiełły roku 1410, zaciężne Czechy i Morawianie, pod osobnemi służyli chorągwiami. Odtąd nastął zwyczaj utrzymywania kosztem publicznym najemnego w potrzebie żołnierza; przecież co do liczby, zawsze ich przewyższali krajowcy. Za Zygmunta I, były rozporządzenia o zaciągu żołnierzy po wszystkich z osobna województwach. Żołnierz nadworny, przy zamku królewskim straż bezpieczeństwa sprawujący, do wojennych wypraw był też używany.

Litwini 1551 roku, dla zabezpieczenia granic swoich od Moskwy i Tatarów, postanowili utrzymywanie stałego wojska z podatków. Polacy, od napadu Tatarów, podobną uznawszy potrzebę, przeznaczili roku 1562, jako żołd dla wojska, czwartą część dochodów z królewskiej; i ztąd ów żołnierz nazwany był kwarcianym. W potrzebie jednak, zaciągani byli i inni, którym żołd opłacano z uchwalonego przez stany podatku.

Wojsko, dzieliło się zwykle na jazdę i piechotę. Zaniedbaną piechotę, złożoną z ludzi należących do pospólstwa, podniósł król Stefan Batory. Zaciągał do niej nietylko

Niemców i Węgrów, ale i z dóbr królewskich, wedle pewnej liczby łanów. Nazywano ztąd ową piechotę łanową. Później na ich utrzymanie, starostowie i dzierżawcy, płacili roku 1649 po złotych 60 na żołnierza. Tę opłatę powiększono roku 1726 do stu złotych. Owe wojsko na wzór zagranicznych urządzone, miało dowódców szlachtę, katolików, właścicieli posiadłości ziemskich, a cała piechota, podobnie jak i inne żołnierstwo, zostawała pod rozkazami hetmana wielkiego koronnego.

Okazalsza nad piechotę jazda, główną potęgę wojska stanowiąca, dzieliła się dawniej wedle broni, na ciężką i lekką. Do pierwszej należeli Usarze i pancerni; do drugiej kozacy, lekkimi, albo Petyhorcami zwani, którzy pod imieniem Lisowczyków, od swego dowódcy Lisowskiego tak nazwani, stali się głośnymi i za granicą, gdy za Zygmunta III, cesarzowi Ferdynandowi II w posiłku służyli.

Co do osobnych kozaków, Zaporozcami zwanych, którzy niegdyś pod hetmanem od króla wyznaczonym, za nadaną im z pewnemi przywilejami ziemię na Ukrainie i za nadzieję zdobyczy, służbę wojskową spełniali; — ci po śmierci Władysława IV, broń przeciw Polsce podnieśli i po srogiej z nią wojnie, przeszli z większą częścią zadnieprskiej Ukrainy pod panowanie rosyjskie; a mała tylko ich liczba przy Polsce została.

Były też roty konne w polskim i litewskim wojsku, na sposób niemiecki ubrane i uzbrojone, zwane dragonami i rajtarami. Byli litewscy Tatarzy, których przodkowie osiedli tam za czasów Witolda księcia litewskiego, pod nazwaniem Ułanów.

Oprócz wojsk na żołdzie zostających, bogaci polscy i litewscy panowie, całe chorągwie konne i piesze, kosztem

własnym zaciągane i uzbrojone, do krajowej siły zbrojnej dołączali. Zwyczaj ten, był już znany za czasów Kazimierza W.; nad to zaś, ordynacye: zamojska, myszkowska i ostrog-ska, spełniając postanowienia ich założycieli, wyprawiały w potrzebie pewną ilość żołnierza pod przewodztwo króla.

Wojska litewskie, jak przed ściślejszem połączeniem się Litwy z Koroną, tak też później, osobną zawsze stanowiły siłę zbrojną, która pod komendą swojego hetmana, osobno występowała do boju.

Za Augusta II, po zniesieniu konfederacyi tarnogrodzkiej, nastąpiło nowe urządzenie wojska. Na sejmie nie-mym, 1717 roku, naznaczono ilość siły zbrojnej w Koronie ośmnaście tysięcy, a w Litwie sześć tysięcy. Pensya wojskowym, była na zawsze obmyśloną, a to ku zagrodzeniu drogi do związków, jakie ciągle zdarzały się o zaległość żołdu. Rozdzielono wówczas tę armię na tak nazwane auktoramenta, polski i zagraniczny. W polskim auktoramencie służyli konno, dzieląc się w Koronie na chorągwie Usarzy, pancernych i jazdy lekkiej; a w wojsku litewskim, na Usarzy, jazdę lekką, Tatarów i Kozaków. Do auktoramentu cudzoziemskiego, który się dzielił na regimenty, należała dragonia i piechota po niemiecku ubrana. Do wojska koronnego, przyłączono Węgrów, do litewskiego Janczarów i Kruków niewielkie chorągwie. W obu wojskach, byli żołnierze przy działach, artylerzyści, po niemiecku ubrani.

Oprócz żołdu, pobierało wojsko hybernę. Była to ustanowiona opłata na żywność z królewskiej i z dóbr kościelnych, gdzie dawniej wojska zimowały. Tytuł téj opłaty z dóbr duchownych, zmieniono na wsparcie litościwe: subsidium charitativum. Tak płatny żołnierz od roku 1717, bądź na stanowisku, bądź w pochodzie, nie mógł domagać

się od mieszkańców jak tylko dachu na przytułek i to zwykle w królewskich; gdyż dobra szlacheckie, stołowe królewskie i kościelne, były wolnemi od leży.

Oprócz siły zbrojnej na żołdzie utrzymywanej, bywało pospolite ruszenie, do którego król, w gwałtownej kraju potrzebie, szlachtę powoływał przez uniwersały nazwane wiciami. *) Do pospolitego ruszenia pod dowództwem samego króla, wszystka szlachta była obowiązana. Miasta dostarczały wozów i innych sprzętów wojennych, niemniej pewną ilość żołnierzy wedle przychodów swoich. Wyłączali się tylko od tej powinności ministrowie i inni otaczający króla urzędnicy, tudzież wojscy ziemscy, podstarostowie grodzcy i inni w konstytucyi wymienieni. Niestawiających, karano śmiercią i konfiskatą majątku; później, zaborem dóbr, karę ograniczono. Kto ze szlachty, ustawa albo chorobą, nie był wymówiony, tego nie król, lecz sejm tylko od pospolitego ruszenia mógł uwolnić. W czasie bezkrólewia, hetmanowie nad szlachtą mieli dowództwo. Taka wyprawa ku potrzebie w samych granicach kraju, za ledwie była skończoną; szlachta, pod naczelnictwem właściwych sobie wojewodów, bez krzywdy mieszkańców, pod obawą pozwu na sąd trybunału, spokojnie wracała do domów. Król winien był rycerstwu żołd płacić, skoro je za granicę prowadził. Wedle ustaw zyguntowskich, szlachta była obowiązana dla gotowości w razie powołania, odbywać w swoich województwach rewie. Lecz za czasu tychże Zyguntów, w ciągu długiego pokoju, zalegała pole, tak, że Stefan Batory, wojennym technący duchem, uznał, że szlachta niewyćwiczona

---

*) Wić, czyli zwinięty papier na soszce zawieszony z rozkazem króla.

CVIII

składała konnicę i dla tego Węgrów zaciągał; a tyle przez Jana Zamojskiego dokazał, że ją do wojennych obrotów wprawiwszy, nakłonił do utworzenia z niej i piechotnych pułków.

W skutek traktatu welawskiego i bydgoskiego, z czasów lennictwa księstwa pruskiego, książę pruski był obowiązany dostarczać Polsce w jej potrzebie wojennej 1500 piechoty; książę zaś kurlandzki, wedle ugody 1737 roku, obowiązany był dawać w takimże wypadku, 500 piechoty, albo 200 jazdy. Tatarzy krymscy, niekiedy całemi hordami, za pewną roczną opłatę, posiłkowali Polskę. Po Janie-Kazimierzu, zaprzestano ich używać. Tatarzy przecież upominali się o swoją donatywę w pieniądzech, futrach i innych szeregach im dostarczanych dawniej, jakoby o nagrodę za usługę, której nie dopełniali. Traktat karłowiecki roku 1699 z Turcyą zawarty, przyznał Polskę swobodną od wszelkich podobnych wymagań.

Szczycono się dawniej, że pierś Polaków, za mury i twierdze im staje. Była przecież twierdza Kamieńca-podolskiego, więcej z natury niż sztuki obronna, która za króla Michała, z tego tylko powodu, że jej komendant nie chciał przyjąć załogi od Jana Sobieskiego, wówczas hetman W. koronnego i że przez nieostrożność, skład prochów został wysadzony w powietrze, poddała się Turkom dnia 29 sierpnia 1672 roku. Później Jan III roku 1692 wznosił okopy stój Trójcy blisko Kamieńca zajętego wówczas przez Turków, aby od nich zabezpieczyć granice Polski. Gdańsk zasługiwał na imię obronnego miasta, które własnym kosztem fortyfikacye podniosło przy utrzymaniu zaciężnych żołnierzy.

Sejm czteroletni uznał potrzebę zwiększenia siły zbrojeniowej. Podwojono dochody przez ofiarę dziesiątego grosza

z dochodów dóbr szlacheckich, przez zdublowanie kwarty ze starostw na nowo zlustrowanych i przez powiększenie innych podatkowych opłat. Staęło w Polsce jazdy 20,512, piechoty 24,295; a w Litwie jazdy i piechoty 20,148, przy tem w sztabie jeneralnym było głów 45; a całe wojsko w roku 1791 wynosiło w ogóle w kompaniach i regimentach 65,000.

Roku 1792, ustanowiony został order wojenny z napisem na krzyżu *virtuti militari*.

KONIEC TREŚCI PRAW POSPOLITYCH.

Spis przedmiotów

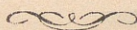
powyższego wstępu.

	Strona.
Prawa służące niegdyś królom polskim	III
Poczet królów polskich	VIII
Senat	XII
Senatorowie przed rokiem 1764	XV
Duchowni dostojności senatorskiej	XVIII
Arcybiskupi gnieźnieńscy	XIX
O biskupach krakowskich	XXI
Biskupi krakowscy	XXII
O biskupach warmińskich	XXIV
Biskupi warmińscy	XXV
Marszałkowie Wielcy	XXVI
Marszałkowie Wielcy koronni i litewscy	XXVI
Hetmaństwo Wielkie i polne	XXVIII
Hetmanowie przed ustanowieniem ich pomocników	XXXV
Hetmanowie Wielcy koronni i litewscy	XXXVI
Hetmanowie polni	XXXVIII
O kanclerzach Wielkich	XL
Kanclerzowie Wielcy koronni i litewscy	XLIII
O podkanclerzach	XLVIII
Podkanclerze koronni i litewscy	XLIX
O podskarbach Wielkich	LII
Podskarbiowie Wielcy koronni i litewscy	LIV
Szlachta polska czyli stan rycerski	LVI
O sejmach	LXII
Sejmy, konfederacye i ich przedmioty	LXVIII
O władzach prawodawczej i sądowej	XCII
Wojsko	CIV

CHRONOLOGIA

PZIEJÓW POLSKI.

TOM PIERWSZY.

Mniej pewne dzieje
Królestwa Polskiego.

LESZEK, po którym nastąpił syn jego.

LESZEK, którego był synem.

POPIEL, a po nim syn jego.

POPIEL II, który około roku 860, został wyzuty z panowania przez

ZIEMOWITA syna PIASTA.

PODZIAŁ HISTORII POLSKIEJ.

Dzieje królestwa polskiego, dzielą się na cztery znaczniejsze epoki, wedle różnego stanu w jakim Rzeczpospolita została.

EPOKA I. Od roku 860 do 1139: Polska podbijająca. Samowolna władza królów, ledwie zwyczajami była określona.

EPOKA II. Od roku 1139 do 1333; Polska w podziałach między rodziną Piasta. Nieład i klęski, zagrażały zniszczeniem bytu narodowego. Przez spajanie się części, została podźwigniona. Moźni, ścieśniać poczęli władzę panujących.

EPOKA III. Od roku 1333 do 1587: Polska kwitnąca. Litwa się przyłącza. Stan szlachecki wzbija się do równości z możnymi. Ścieśnia się więcęj władza królów. Stan mieszczan poniżony. Włościanie podlegli.

EPOKA IV. Od 1587 do 1795: Polska upadająca. Świetność oręza przez lat 60, osłania stan bolesny państwa. Ciągłe klęski przez następne lat 70, wzruszyły aż do posad Rzeczpospolitą. W ostatku, otrętwienie lat 80 trwające zgodnie ożywione zostało, przed samym kraju upadkiem, szlachetną usilnością aby go podźwignąć.

FOOD AND HISTORY

The history of food is a story of human progress and adaptation. From the earliest days of hunting and gathering to the modern era of industrial agriculture, our relationship with food has evolved significantly. This evolution is reflected in the changes of diet, the development of new cooking techniques, and the impact of global trade on local cuisines.

One of the most significant milestones in the history of food was the Neolithic Revolution, which saw the transition from a nomadic lifestyle to settled agriculture. This period marked the beginning of food production, allowing for the domestication of plants and animals. The result was a more stable and abundant food supply, which supported the growth of early civilizations.

Throughout history, food has been a central element of culture and identity. Different regions have developed unique culinary traditions based on their local ingredients and climate. These traditions have been passed down through generations, often with deep religious and social significance. Food has also been a key factor in the spread of ideas and technologies, as trade routes connected distant lands and facilitated the exchange of goods and knowledge.

In the modern world, the history of food continues to shape our lives. Advances in science and technology have led to new methods of food production and preservation, increasing the variety and availability of food. At the same time, there is a growing awareness of the importance of sustainable and ethical food practices. As we look to the future, the history of food remains a vital part of our understanding of ourselves and the world we live in.

CHRONOLOGIA

dziejów Królestwa Polskiego.

EPOKA I.

POLSKA PODBIJAJĄCA,

od r. 860, do 1139.

ZIEMOWIT, syn rolnika Piasta i Rzepichy, król polski, panował lat 31. Stał się ojcem ludu i prawdziwym założycielem państwa. Miał królestwo swoje w okolicach Kruszwy i Gniezna, a to szczupłe państwo, wielu nabytkami rozszerzył. Zostawił syna Leszka. 860 r.

Okolo tegoż czasu, Słowianie północni, doznający często napadu Normanów ze Skandynawii, czyli Szwecyi, zwanych Waregami; gdy raz, po przepędzeniu ich za morze, poczęli sami rządzić się i ztąd wielkie nastaly kłótnie; postanowili wezwać z tejże Skandynawii księcia, któryby nimi wedle prawa rządził. Trzej bracia z plemienia Rusów, jako najbliższych północnej Słowiańszczyzny, wybrali się z rodami swemi na to wezwanie: Ruryk, Syneus i Truwor; i nie tylko sami, lecz z całą Rusią i zbrojną drużyną przybyli. Ruryk osiadł w Ładodze, a dwaj jego bracia na Białem-jeziorze i w Izborsku. Chytry, rozumny, prawdziwy wzór Warega 862 r.

Ruryk, znany już był na zachodzie z rycerskich czynów jako bohater. Młodsze lata przeżył wśród niebezpieczeństw; a na starość wezwany, począł roku 862 nowe budować państwo północne. Zawładnął okolicznymi ziemiami fińsko-słowiańskimi; a wszelkie jego zdobycze wnet przybierały nazwanie Rusi, od rodu zdobywcy. Z tegoż plemienia Dir, zajął gród Polan, Kijów, bo też ku temu mnożyły się napływy skandynawskich druzyn. — Tak powstała Ruś, obszerna z późniejszym zawojowaniem na czas niedługi posiadłości polskich, lubo w nieznacznej części, gdy Włodzimierz Wielki pomknął zabory aż do gór Karpackich, gdzie była Chrobacya Czerwona. A gdy tym wszystkim Słowianom, wedle wzoru Ruryka, nadano nazwanie Rusi od ich zdobywców; — ci ze swój strony, przyjąwszy za własny miejscowy język słowiański, stali się z czasem jakby Słowianami.

862 r.

Blogosławieni dwaj bracia, Metody i Cyrylli, rodem ze Saloniki, pierwszymi byli Słowian apostołami. Kiedy książęta Panonii i Morawii, przez wyprawionych posłów do Michała III, cesarza bizantyńskiego, prosili o zastonienie ich od tyranii niemieckiej, która pod pozorem rozszerzenia wiary chrześcijańskiej, przynosiła im ucisk i jarzmo niewoli; — ci dwaj bracia, przetłumaczywszy na język słowiański Pismo Święte i rokiem wprzód już głośni z apostołstwa w Bułgarii, udali się roku 862 do Morawii. Tam książę Rościsław z wielką czcią ich przyjął; a wkrótce zajaśniało światło chrześcijańskiej wiary. Następnie, u papieża Adryjana II, doznali w Rzymie świetnego przyjęcia, gdzie Metody, na kapłana wyswięcony został. Są wyraźne ślady, że Metody był w Lechii nadwiślańskiej. Mąż ten święty, umarł 885, a Cyrylli 896 roku.

892 r.

LESZEK król polski, syn Ziemowita, wnuk Piasta, panował lat 29. Równie jak ojciec państwo swe pomnażał.

ZIEMOMYSŁ, syn Leszka, panował lat 41. Na wzór przodków rozszerzał swe państwo. Umierając roku 962 zo-

stawił z żony swój Gorki, syna Mieczysława, który po nim nastąpił, Cedebura i córkę Adelajdę, zaślubioną księciu węgierskiemu.

MIECZYŚLAW I, panował lat 30 nad wszystkimi krajami między Notecią i Pilicą leżącemi. Od wschodu zaś na zachód, państwo jego rozciągało się od Podlasia i Bugu, cokolwiek za Odrą i zajmował okolice około Krośna i Głogowy. Tu spotkał się z Niemcami, przemocą do Słowiańszczyzny wdzierającymi się. Umarł roku 992. Żony jego, pierwsza: Dąbrówka, córka Bolesława Srogiego, księżęcia czeskiego, poślubiona roku 965. Wówczas Mieczysław wiarę świętą przyjął. Z niej synowie: Bolesław Wielki król i Władydobój; druga: Oda, córka margrabi Miśni, z której byli synowie: Mieszko, Świętopelk i Bolesław, który zostawszy mnichem we Włoszech, wziął imię Lamberta.

Król Mieczysław przyjmuje wiarę św.; poślubia Dąbrówkę, córkę Bolesława Srogiego, księcia czeskiego.

965 r.
d. 5 marca.

Król Mieczysław I, obwołuje zniesienie bałwochwaltstwa w Polsce. Głoszą legendy i podania, jakoby w tym roku założono biskupstwo kruszwickie, później kujawskiem nazwane. Wszakże kruszwickiego biskupstwa nigdy nie było; była tylko kolegiata zależna od biskupa kujawskiego, który miał swoją katedrę we Włocławku.

966 r.
d. 7 marca.

Polacy nawróceni do wiary świętej pogańskie bałwany palą.

967 r.

Urodził się Bolesław, syn Mieczysława I, z Dąbrówki księżniczki czeskiej, następnie król polski nazwany Chrobrym, Wielkim.

967 r.

Włodzimierz W. książę ruski, zabiera Polakom Przemysł, Czerwień i inne grody.

981 r.

Śmierć Mieczysława I. Po nim królestwo pomiędzy synów jego podzielone było. Mieczysław I, nie podołał Niemcom. Odnosił wprawdzie niekiedy zwycięstwa nad nimi i umiał upokorzyć ich dumę, skoro się mieszał nie w swoje rzeczy, przez co przygotował środki z których syn jego Bo-

992 r.

lesław Wielki korzystał; lecz z wielu zdobyczy za Wartą poczynionych, uznał się hołdownikiem potężnych Ottonów, aby zabezpieczyć się od Czechów i całość kraju swego umocować. Czeskich książąt i polskich królów wiązało też chrześcijaństwo. Już od niemałego czasu opowiadano wiarę św. po Słowiańszczyźnie. Gordon, ustanowiony od Niemców biskupem polskim, w państwie Mieczysława I, naukę Chrystusa rozszerzał. Od zachodu po nad Elbą, Odrą i Wisłą, w Białochrobacyi, w Czechach i Węgrach, opowiadany był obrządek łaciński. Niemiecy królowie, stanowiąc zbrojne margrabiów osady, stanowili również biskupstwa po Słowiańszczyźnie. Otto W., sufraganie dwóch archidiecezyi po słowiańskich ziemiach oznaczając (r. 948), poddał pod archidiecezyą magdeburgską biskupa polskiego, czyli poznańskiego. Mieczysław I, wstępując na tron, nie opierał się temu; a niezadługo skłonił się i sam zostać chrześcijaninem; poczem wiara św. obrządku rzymskiego po całym królestwie zaprowadzoną była.

992 r.

BOLESŁAW I, Wielki (Chrobry), wygnawszy braci, tron osiadł. Koronował się roku 1024. Wkrótce potem dnia 3 kwietnia 1025 roku umarł mając lat 58. Panował lat 33. Pochowany w Poznaniu. Żony jego: pierwsza Hemilda, córka margrabiego Miśni, z którą się rozwiódł; druga: Judyt, córka Gejzy króla węgierskiego i Saroldy księżniczki siedmiogrodzkiej, siostra Stefana; porzuconą; zostawiła syna Besbraima; trzecia: Kunilda, córka jakiegoś Dobremira, Słowianina, matka Mieczysława II. Miał też z nią syna Dobremira i kilka córek; czwarta Oda, margrabianka Miśni. Miał jeszcze Bolesław Chrobry syna Ottona, który właśnie tę ostatnią żonę a macochę swoją z Niemiec do ojca przeprowadzał. Otton, niewiadomo z jakiej małżonki zrodzony.

992 r.

Bolesław Chrobry, dla następującej wojny ruskiej, nie mogąc osobiście pomagać Niemcom przeciw wzburzonym Słowianom, Hawłom, którzy Brandeburg oblegli; posłał znaczne

posiłki Ottonowi III, bądź z przyjaźni ku niemu, bądź z lennych krajów jakie posiadał za Odrą: a sam zwrócił się do Rusaków, gdzie wielki książę Włodzimierz, uproszony o pomoc przez któregoś z wygnanych braci Chrobrego, znowu najazdem uderzył na Chrobacę Czerwoną i pustoszył ją.

Władybój, brat Chrobrego, wygnany przezeń przy objęciu tronu, udał się o pomoc do ciotecznego brata swego, Bolesława II, księcia czeskiego. Ten korzystając z zajęcia Chrobrego wojną na Rusi, wtargnął do Szląska; a pomykając w głąb Polski, opanował Kraków. Część Szląska oddał Władybójowi, a Kraków z okolicami zatrzymawszy, osadził nad tem miastem Krassotę, który w tej wyprawie Czechom był przewodzącą. Chrobry przez traktat z Włodzimierzem W., zawiesił dalszą z nim czynność, a zwrócił się pod Kraków. Lecz tu miasto mężny dawało mu odpór; ztąd najezdnik czeski wziął tytuł księcia czeskiego i polskiego. Ale ten jego tryumf był nienadługo.

933 r.

W rozpowszechnionej wierze chrześcijańskiej po królestwie polskiem, obrządek łaciński nad słowiańskim, wziął górę.

994 r.

Bolesław I, idzie na pomoc cesarzowi przeciw pobratymcom swoim, poganom. Wojuje Lutyków przy ujściu Odry i Pomorza nad Wisłą, gdzie ustala powoli władzę swoją.

995 r.

Męczeńska korona świętego Wojciecha biskupa Pragi, który, dla zamieszek w kraju własnym, gdy schronił się do Polski i ztąd zamierzał udać się za Odrę do Lutyków dla opowiadania wiary chrześcijańskiej, był nakłoniony przez króla Bolesława I, aby raczej udał się do Prus, Polakom znajomszych. Tam niedługo trudnił się apostołstwem; albowiem roku 997, dnia 23 kwietnia, oskoczony przez pogan niedaleko Fiszhauzu, nadmorskiego miasteczka, włóczniami skłóty, poległ. Ciało jego wkrótce król Bolesław I od Prusaków wykupił i naprzód w klasztorze trzemeszeńskim, potem w Gnieźnie pogrzebił.

997 r.
d. 23 kwietnia

Święty Wojciech, układając w języku ojczystym śpiewy

kościelne, miał i dla nas utworzyć pierwszą pieśń pod nazwą Bogarodzica, znaną powszechnie jako najdawniejszy za-
bytek mowy, literatury i muzyki.

999 r. Bolesław I odzyskał Kraków zajęty przez Czechów; straż w nim wyciąć kazał. Zajął Chrobacę.

1000 r. Otton III, cesarz państwa niemieckiego, pod pozorem nawidzenia w Gnieźnie grobu św. Wojciecha, szuka przy-
mierza z Bolesławem I. Wspaniale przyjęty, naprzd wbrew przeciw postanowieniu Ottona I, który ufundował metropolię w Magdeburgu, i wszystkie słowiańskie kościoły za Odrą, a z nimi poznański, poddał był nowemu metropolicie Adalbertowi; wyniósł biskupstwo gnieźnieńskie na godność arcybiskupią i metropolitalną; kreował arcybiskupem Radzyna czy Gaudencyusza, mnicha, towarzysza św. Wojciecha; a trzech innych polskich biskupów: Reinberna Kolberskiego w Pomeranii; Jana Władysławskiego i Pompona krakowskiego, pod jego władzę poddał. Wyłączył zaś od tej nowej metropolii Ungera poznańskiego, który dotąd utrzymując pierwszeństwo swoje w kościele polskim, wolał zostać pod metropolitą magdeburgskim. Nad świeżo tak urządzoną hierachią, Otton III wszelką władzę swoją, na Bolesława I i na jego następców przelał; a własną koronę na głowę jego włożywszy, królem go polskim i słowiańskim uznał, a to uwalniając od wszelkich obowiązków, jakie ojciec Bolesława, Mieczysław I, jako z części państwa niemieckiego, w towarzyszeniu na wojnach dopełniał. Za herb całemu narodowi nadał Otton III Orła Białego, dla różnicy od herbu niemieckiego; i uznał Bolesława I w mocy przyłączenia państw słowiańskich do korony polskiej.

1002 r. Po śmierci Ottona III, Bolesław I korzystając z roz-
wstychu niemieckich, bierze Łużyce, Myszny, miasto Budziszyn (dziś Bautzen w Łuzacyi) i Strele nad Elbą. — Strą-
cenie Bolesława Rudego w Czechach. — Władybój brat Bolesława Chrobrego, księciem, jako dziedzic dynastyi Borzywoja po kądzieli. — Śmierć Władyoja z pijaństwa. — Bolesław Rudy z pomocą Chrobrego powraca do Czech. —

w styczniu.

Wygania braci Jaromira i Oldrzycha. — Rudy morduje swoich. — Czesi zapraszają Chrobrego do władzy. — Rudy wywieziony do Polski.

Król Polski Bolesław I, zajmuje stolicę i księstwo czeskie. Odwiedza cesarza Henryka II w Merzeburgu, i tam w niebezpieczeństwie. Otrzymał król Łużyce i kraj milzieński; Myszny zaś dostał Goncelin, sprzymierzeniec Bolesława I. — Poselstwo do Rzymu po koronę. — Wojna z cesarzem Henrykiem II. Cesarz domagał się hołdu z Czech; a kiedy król odmawiał, nagle uderza z Bawarami na Chrobrego w Czechach. Król ustępuje pod Jaromierzem, zatrzymując Morawię.

1002 r.
w lutym.

Wieś Bieniszewo na drodze z Kazimierza do Konina, dawniej w województwie kaliskim, dziś w gubernii warszawskiej, pamiętną jest męczeństwem pięciu braci Polaków: Jana, Mateusza, Izaaka, Chrystynusa i Barnabasa, towarzyszków św. Wojciecha, osiadłych w pobliżkiej puszczy dla rozmnożenia słowa Bożego. Zniewolony ich pobożnością, odwiedził ich Bolesław Chrobry, i hojnie obdarzywszy, miał ułatwić sposobność rozkrzewiania wiary. Lecz swawolni żołnierze, napadłszy modlących się w nocy, wyzuli z dostatku, i srodze ich pomordowali. Król z wielką czcią kazał pochować ich w Kazimierzu; ztąd w następnym 1005 roku, do Gniezna zwłoki ich były przeniesione. Ocalał tam ich przełożony Benedykt, który pozostawszy na miejscu, nowych przybrał towarzyszków. Na pamiątkę owego męczeństwa, postawiono potem cztery kapliczki w Kazimierzu, a piątą przy drodze do Bienieszewa. W roku 1640, Wojciech Kadziłowski, kasztelan inowrocławski, odnowił pamięć tych męczenników fundacją wśród gęstego lasu przy wsi Bienieszewie eremu Kamedułów, sprowadzonych z pod Warszawy z Bielan. Roku 1781, zakonnicy sami wymurowali sobie kościół piękny, który po ich supremacyi, w ruinę już idzie. Nabożeństwo w nim odbywa się raz tylko do roku.

1004 r.

Niemcy zabierają znowu Budziszyn.

1004 r.

- 1005 r. Wyprawa niekorzystna Niemców do Polski, i pokój zawarty przez pośrednictwo arcybiskupa magdeburgskiego Tagmana.
- 1007 r. Nowa wojna. Bolesław I. pod Magdeburgiem; odbiera Budziszyn. Do archidiecezyi gnieźnieńskiej, przyłącza diecezję poznańską, i w zdobytym przez siebie na Niemczech kraju nadodrzańskim, nowe zakłada biskupstwo lubuskie.
- 1010 r. Król Bolesław Chrobry założył klasztor dla Benedyktynów w Sieciechowie, uposażony przez hrabiego Sieciecha dwunasto wsiami na Łysój-Górze w Sandomierskiem, gdzie znajdował się ułamek drzewa krzyża Chrystusowego, ofiarowany przez któregoś z królewiczów węgierskich. Fundował też opactwo Benedyktynów na Tyńcu, sprowadziwszy ich z Kluniaku.
- 1011 r. Niemcy usuwają Gencelina i wybierają się na wojnę przeciw Polsce. Henryk II. wraca z Łużycz. Jaromir czeski, margrabiowie i biskupi idą przeciw Polsce. Wracają z pod Głogowa, król za nimi pędzi do Myszen.
- 1012 r. Bolesław I za Elbą pod Libuszną, warowném miastem zbudowanym przez Henryka
- 1013 r. Pokój w Merseburgu zawarty przez Mieczysława, syna, za którym wkrótce pospieszył sam Chrobry, ojciec. Obu ich cesarz pasuje na rycerzy, Łużycze i Myszny zostają przy Polsce. Bolesław I. zwraca uwagę ku Rusi.
- 1013 r. W skutek traktatu zawartego z cesarzem Ottonem III., mocą którego, wszystkie słowiańskie bałwochwalcze narody, szabli króla polskiego i jego dziedzictwu zostawione były; wszedł Bolesław I. około jesieni do ziemi kaszubskiej i do innych osad Pomorzanów, gdzie jednych carzyków orężem, drugich powolnością, a innych bojaźnią do posłuszeństwa zniewolił, przestając na zaprzysiężoném poddaństwie bez nałożenia podatku.
- 1014 r. Król Bolesław, przez ziemię chełmińską, która należała do korony, wkracza do Prus bałwochwalczych, gdzie dwaj biskupi znajomi jego i przyjaciele: św. Wojciech i św. Bruno, zostali zabici. Pobral przedniejsze miasta: Radzin, Romowę,

i Bałgę. Włości zrabował i spalił. Zatrwożeni Prusacy, wysłali do Bolesława I. ofiarę poddaństwa, danin i przyjęcia wiary. Król nałożył coroczny podatek; wysłał dla nauki kapłanów; wykupił ciało św. Brunona, a wracając do Polski, postawił słup żelazny nad rzeką Ossa, między Rogoźnem a Łaszynem, na znak zwycięstwa i granic, skąd blizkie miasteczko Słupa nazwisko wzięło.

Mieczysław króliewicz wyprawiony w poselstwie do Oldrzycha czeskiego o sojusz nowy przeciw cesarzowi. Oldrzych więzi posła i wydaje go cesarzowi. 1014 r.

Po naradach w Merseburgu, czy wydać królowi polskiemu syna jego Mieczysława, ten uwolniony został w sposób najmiłszy dla Bolesława I. Następnie nowa wojna: cesarz, przechodzi Odrę; potem cofa się; a Bolesław ściga uchodzących aż do Elby. 1015 r.

Śmierć Włodzimierza Wielkiego. — Świętopełk, zięć Bolesława I., zostaje wielkim księciem w Kijowie. 1015 r.

Fundacya opactwa Benedyktynów w Płocku, które później roku 1781 przeniesiono do Pułtusza. 1015 r.

Zwycięstwo Bolesława Chrobrego nad rzeką Odrą w wojnie z Henrykiem II., cesarzem niemieckim, który upominał się o zwrot zabranych słowiańskich krajów w Miśni i Luzacyi. 1015 r.
d. 12 września.

Podupadło biskupstwo kołobrzесьkie ufundowane roku 1000, w starym Kołobrzegu (dziś Colberg), gdzie pierwszym był biskupem Reinberg. 1015 r.

Jarosław książę nowogrodzki, Kijów opanował. Brat jego Świętopełk uciekł do teścia swego Bolesława I., króla polskiego. 1016 r.

Napadli Niemcy z jednéj, Rusini pod księciem Jarosławem z drugiejj strony na Polskę. Ale tamci nic nie dokazawszy, odeszli jak zwykle z lamentem; a Rusini, obległszy na próżno pewne miasto pograniczne podobnież nic nie wskórali. 1017 r.

Długa wojna z Niemcami, po kilkakroć wznawiana, kończy się pokojem w Budziszynie zawartym. Bolesław I., mocą traktatu z cesarzem Henrykiem II., zatrzymał te wszy- 1018 r.

stkie kraje i miasta, jakie w czasie kilkonastoletniej wojny w Miśni i Luzacyi zdobył; a miasto Budziszyn (Bautzen) wraz z całą Luzacyą, przeszło pod panowanie Polski.

1018 r. Bolesław I., żeni się z Odą, córką Egiharda, margrabiego Miśni.

1018 r.
d. 14 sierpnia. Wojna z Jarosławem w obronie Świętopełka. Krwawa potyczka nad Bugiem. Wzięcie Kijowa przez Bolesława Chrobrego. Złota brama cięta była jego pałaszem, który później nazwano szczyrbcem. Bolesław W. pobrał zamki na Rusi i garnizonem polskim osadził.

1019 r. Bolesław Wielki, wróciwszy z wyprawy, kościół gnieźnieński łupami zdobytymi na Rusi zbogacił; ludzi rycerskich darami i urzędami wynagrodził; a sam, z nazwiskiem Chrobrego, nadanem sobie od Rusi, na pamiątkę swych czynów, zbudował zamek o milę od Wislicy, i Chrobrem go nazwał.

1019 r. Gdy Bolesław powrócił do Polski, Świętopełk kazał wymordować załogi polskie; lecz i sam wygnany przez Jarosława z Kijowa, i zbity przezeń w krwawej potyczce, umarł w ucieczce na ziemi czeskiej, i stał się przyczyną oderwania Kijowa od wpływu Polski, który aż później był odzyskany. Zostały tylko zwrócone Polsce grody czerwińskie, opanowane przez Chrobrego.

1020 r. Brześć - litewski, gdzie pokolenia słowiańskie już w dziesiątym wieku miały swoją osadę, a przy niej zapewno i gród, to jest warownię; wedle podobieństwa do prawdy, pierwszy ją Bolesław Chrobry owładał, i do państwa swego przyłączył.

1024 r. Król Bolesław I., czując się skołatany trudami i wiekiem, nakazał zjazd w Gnieźnie, i na nim najstarszego syna swego, Mieczysława, następcą ogłosił. Oddał mu sądy, resztę rządów zostawiwszy sobie. Niedługo potem, wpadł w niemoc kilkomiesięczną. Zwołał do Poznania przedniejszych królestwa obywateli; upominał ich do zgody, a przez wdzięczność ku sobie, skłaniał do przychylności ku swoim potomkom. Mądre dał przestrogi synowi, aby starał się bardziej o miłość, niż o bojaźń poddanych.

Śmierć Bolesława Wielkiego. Gromadząc tyle ludów i narodowości pod jedno wielkie berło, zdaje się, że Bolesław I. miał na myśli dźwignąć cesarstwo słowiańskie wbrew niemieckiemu, rzymskiemu. Było wówczas mniemanie, z pojęć starożytnych urosłe, że tylko Rzym panuje światu, i że cokolwiek jest chrześcijańskie, to musi być rzymskie. Ztąd pretensye cesarzów niemieckich do Polski związanej przez katolicyzm z zachodem. Bolesław Wielki chciał wschodnim Słowianom ukazać punkt ciężenia w Polsce, aby utworzyć cesarstwo słowiańskie-polskie, któreby zastąpiło nowe rzymskie konstantynopolińskie. Jakoż wszystko istotnie zbladło w ówczesnej Słowiańszczyźnie przed wielkością Bolesława. Na południu przez Ruś, sięgał aż do cesarstwa greckiego; przez Węgry, które z Czechami, zmieniły się przy nim w drobne narodowości, sięgał aż do Bulgarów i Serbów. Ze stanu duchownego, rozważnie obierał ludzi rozumnych; i za ich pośrednictwem, umiał trafiać nie tylko do sąsiadów, ale do Włoch, do stolicy apostolskiej, do Carogrodu, do Danii i Anglii. Polska nigdy może tak daleko jak za Bolesława I., nie sięgała wpływem politycznym. Po Bolesławie Wielkim, był tylko jeden ogromny król Stefan Batory. Bolesław I., dźwigając potęgę w stosunkach z obcymi, jednocześnie podnosił wewnętrzną siłę. Kraj cały urządzony był i popisany trybem wojennym. Ustanowił dziesiętników, pięćdziesiętników, setników i wodzów. Ziemie czyli powiaty, dostarczały mnogość rycerza. Grody, pod władzą kasztelanów, stały jak obozowiska. Cały kraj stawał jakby jeden żołnierz pod znaki pana; a dwór książęcy i jego drużyna, byli to wodzowie zbrojnych oddziałów. Rycerstwo głównie podnosił; bo przez wojny, stworzył ogrom zdumiewający potęgą. Nacisk też był i obcego rycerstwa; szli chętnie na służbę Czesi, Węgrzyni, Niemcy, Rusini i Pieczyngowie. Nawet książęta niemieccy, pomimo zakazów cesarza, hurmem biegli do Polski. Wymierzał sprawiedliwość otoczony radą dwunastu starców. Puszczął na bok wszelkie najważniejsze sprawy, skoro zachodziła skarga ubóstwa. Jeńców wojennych, kraj zaludniając,

na pustych osadzał miejscach. Nareszcie gdy dla przeszkód stawianych przez cesarza Henryka II, upadła nadzieja korony z Rzymu, gdzie w owych czasach, królów chrześcijańskich podnosili papieżę; Bolesław Wielki zaniedbał dalszych o to starań; a poczuwając się dość silnym aby bronić swojej i stworzonego przez siebie państwa polskiej dostojności; zwołał biskupów na wielką uroczystość do Gniezna i arcybiskupowi gnieźnieńskiemu, sam koronować się kazał. Umierał król pełen bolesnych przeczuć, aby ta potęga, na której utwierdzenie pracował całe życie, nie poszła na marność po jego śmierci.

1025 r. MIECZYŚLAW II, nazwany Gnuśnym. Ten panował lat 9. Umarł roku 1034 w latach 44ch; pochowany w Poznaniu. Żona jego Regina, czyli Ryksa, córka Ezona, hrabi reńskiego i Matyldy córki cesarza Ottona II, umarła 1063 roku.

Zamieszanie i rozboje po kraju. Niemcy, Czechy, Ruś przygotowują się korzystać z niedołężności króla Mieczysława II.

1026 r. Czechy rzucają poddaństwo; zabierają Morawy. Ruscy książęta, niezgodni między sobą, godzą się ku wtargnieniu do Kijowszczyzny i do Rusi Czerwonej; a nie mogąc dostać Kijowa, pustoszą owe prowincye. Jarosław po śmierci brata swego Mściśława, opanowawszy Kijów, przybierał tytuł jedynowładcy Rusi.

1027 r. Zaodrzkańcy wschodni buntują się. W dalszych latach, królikowie Słowian północnych za Odrą, zrzucają panowanie Polski; w Pomeranii zaś i w Kaszubach, zamieszki uspokojono.

1030 r. W Litwie, syn Palemona, Kunas, mając posiadłości nad Niemnem przy ujściu Wilii, za prawem jój brzegiem ciągnące się, założył twierdzę Kowno.

1034 r. Śmierć Mieczysława II. Na kilka miesięcy przed swym zgonem, król wpadł był w słabość umysłową, a królowa Ryksa objęła rządy. Za przykładem ojca, Mieczysław

d. 17 maja.

II koronował się. Lecz poznali sąsiedzie, że on niechętnie w pole wychodzi: więc Rusini łupili Polskę; Czesi Morawę opanowali; Niemcy chcieli Luzacyą odzyskać; Pomorzanie burzyli się; lecz tych przez chwilowe ocknienie energii Mieczysław II uskromił. Gnuśna bezczynność jego, usposobiła królestwo do zamieszek.

BEZKROLEWIE. Królowa Ryksa, rodem Niemka, za 1035 r. otwarte sprzyjanie Niemcom, nienawidzona w Polsce, zabrawszy z sobą skarby i korony królewskie, uchodzi do Saksonii. — Zamieszanie i rozboje w kraju. Syn Mieczysław II, wówczas ośmnastoletni Kazimierz, chroni się przed zbuntowanym narodem, naprzód w Węgrzech, potem w Saksonii u krewnych swęj matki, nakoniec w Leodyum zajmował się naukami, mylnie nazwany Mniczem. W Polsce trwa pięcioletni nierząd. — Bunt chłopów; — napady Czechów; — wyłamanie się Rusinów.

Jarosław, książę nowogrodzki, ciągnąc z wojskiem łodziami rzeką Bugiem, opanował kraj Jadzwingów aż do granic Mazowsza; i ztamtąd wprowadziwszy mnóstwo niewolników, osadami ruskimi te strony napełnił. Jest to epoka zamieszkania Rusinów na Podlasiu. Później, stanęły tu miasta: Bielsk, Drohiczyn, Mielnik i inne. Następnie, Władysław Jagiełło zaczął tu rozdawać ziemie szlachcie polskiej. 1038 r.

KAZIMIERZ I, wezwany, wraca do Polski z oddanemi mu koronami i częścią zabranych skarbów. Przebacza winowajcom, ostre na przyszłość względem nich stanowi prawa; wprowadza porządek; karze naczelników buntu. — Wygnano Czechów ze Śląska za Odrę. Królikowie Słowian północnych i pomerańskich, przywiezieni są do dawnego posłuszeństwa. — Kazimierz I, ukoronowany w Gnieźnie przez arcybiskupa Stefana, otrzymał chlubny tytuł Odnowiciela ojczyzny. Lat 18 panował. Ożeniony roku 1041 z Maryą Dobrogniewą, córką Jarosława księcia ruskiego, zostawił z nią dwóch synów: Bolesława II i Władysława-Hermana i dwie córki: 1040 r.

Świętochnę wydaną za Władysława II, księcia czeskiego i drugą za niewiadomego imienia poślubioną jakimś także księciem czeskiemu. Umarł Kazimierz I roku 1058 w latach 42. Żona jego Dobrogniewa umarła 1087 roku. Król ten pochowany w Poznaniu.

- 1041 r. Kazimierz I, żeniąc się z księżniczką ruską Maryą Dobrogniewą, odsyła księciu Jarosławowi 800 Rusinów, wziętych niegdyś w niewolę przez dziada swego Bolesława Wielkiego. — W Mazowszu bunt. — Masłow tam został zwyciężony. — Erekcya biskupstwa płockiego, które się zwało mazowieckiem. Biskup obszerne miał nadania z udzielnem książęcem prawem. Należały do niego trzy archidyakonaty: płocki, pułtuski założony później 1449 roku przez biskupa Pawła Giżyckiego i dobrzyński. Pierwszy prałat pułtuski, proboszcz, mianował się księciem z przywłaszczeniem władzy nad sieluńską szlachtą. Po skargach na ucisk, sejm czteroletni wyznaczył deputacyę dla rozpatrzenia téj sprawy 1791 roku; a proboszcz Marcin Szeptycki, rzekł się praw swoich do księstwa. Jednak tytuł książęcy tych biskupów, przetrwał Rzeczpospolitę. Dziś ten tytuł ustał.
- 1042 r.
- 1044 r. Król Kazimierz I, odbudował klasztor Benedyktynów w Tyńcu. Zaprowadził Benedyktynów na Szląsku w Lubuszu nad Odrą.
- 1045 r. Aaron, rodem Francuz, zakonnik reguły św. Benedykta, pierwszy opat tyniecki, powołany przez króla Kazimierza I do Polski z klasztoru kluniackiego razem z dwunastu innymi profesami, otrzymał od króla katedrę krakowską; a będąc we Włoszech, wyrobił sobie u Benedykta IX prawo arcybiskupie na całą Polskę; i Kraków miał zastąpić Gniezno. Po śmierci jego dnia 15 maja 1059 roku, kapituła krakowska, herb arcybiskupa: trzy korony złote na polu białem, wzięła za swój i odtąd nim się pieczętuje. — Następca po nim, Lambert Zula, nie starał się o paliusz; i arcybiskupstwo krakowskie upadło.
- 1047 r. Powtórne a ostateczne zwycięstwo nad Masłowem, który do Prus schroniwszy się, był tam powieszony. Prusacy, na-

ród od czasów Bolesława Wielkiego hołdowniczy, proszą o przebaczenie za dawaną pomoc owemu buntownikowi. — Oświadczyli poddaństwo; — wypłacili należną daninę i trwają w poddaństwie do śmierci Kazimierza I.

Król Kazimierz I, daje posiłki Henrykowi III, cesarzowi niemieckiemu w wojnie z Węgrami. 1051 r.

Od téj daty zaczyna się szereg kanoniczny biskupów wrocławskich. Skutkiem późniejszego podziału Lechii na synów Krzywoustego, odjęto owych biskupów od ich ojczyzny; a przecież ku Polsce mieli zawsze pociąg. Historycy kładą kres wpływu tu polskiego w roku 1326. Przecież biskupstwo ciągle podlegało metropolii gnieźnieńskiej. Biskupi wrocławscy, wciąż jeszcze byli Polakami, lubo później Polacy, stali się już ziemczeni. Nakoniec, osiadali katedrę Czesi, Niemcy, a nawet Włosi; co zaś do uległości względem archidiecezyi gnieźnieńskiej, na synodzie w Warszawie 1643 roku, już o biskupie wrocławskim i wspomnienia nie było.

Za Kazimierza I Prusacy hołdujący Polsce nad prawym brzegiem Wisły, przezorni nadal o swoje swobody, wystawili cichaczem twierdzę Grudziąż nad ujściem Ossy do Wisły, gdzie się poczynała puszcza oddzielająca od Pomeranii Kulmię, już wcieloną do Polski za Bolesława Chrobrego. 1055 r.

Śmierć króla polskiego Kazimierza I. Uśmierzył niepokoje wewnętrzne; królewską władzę do znaczenia przywiódł. Podźwignął i na nowo urządził biskupstwa. Było jedno arcybiskupstwo gnieźnieńskie, do którego należały biskupstwa: krakowskie, płockie czyli mazowieckie, kujawskie, pomorskie, lubuskie, poznańskie i wrocławskie. Ale przez czas niejaki, biskupi wrocławscy przesiadywali w Smogorzewie lub w Beczynie; bo Czesi długo Wrocław trzymali i Kazimierz I, z wielką trudnością, oddanie jego wyjednał. Podnawiał fundacye Benedyktynów i pod jego panowaniem, szkody duchowne, świeckiego duchowieństwa powstawać poczęły. — Po odjeździe do Saksonii królowej, Niemki Rykys,

wdowy po Mieczysławie II, matki Kazimierza I, za którą i on opuszczając Polskę udał się do Węgier, a potem w Brunświku czy w Leodyum zajmował się naukami; Polska bez rządu i pana, wystawioną była na wojny i rozboje. Poburzyli się słudzy na panów; panowie rozrywali kraj; bałwochwalcy powstawali na chrześcian i duchownych zabijali. — Czesi wpadli przez Szląsk aż do Gniezna, wszędzie z łupieżstwem lud w niewolę zabierając. Reszta krajowców chroniła się po puszczech lub w Mazowszu, gdzie skupionego narodu Masłow ogłosił się księciem. Wówczas pozostali przy życiu biskupi i niektórzy panowie, przyzwali wygnańca Kazimierza I, który z małym poczetem ludu, wszedł do Krakowa i stał się restauratorem królestwa. Gdy wracając do Polski, stanął u jéj granic, jemu to lud uradowany śpiewał po staroświecku: — „A witajże, witaj, nasz miły hospodynie!“

- 1058 r.   BOLESŁAW II Śmiały, dla waleczności tak nazwany. Wstąpił po ojcu Kazimierzu I, na państwo w szesnastym roku życia. Koronował go w Gnieźnie arcybiskup Stefan, pomimo tak młode jego lata, a to na usilne starania matki jego Dobrogniewy. Panował lat 22. W wieku lat 40, musiał z Polski ustąpić do Węgier, gdzie skończył życie niebawem. Z Wisławy, księżniczki ruskiej, żony swojej, miał syna Mieczysława, który został otruty roku 1089.
- 1061 r.   Bolesław II Śmiały, zwycięża wojska niemieckie, wspierające Andrzeja króla węgierskiego. Osadza na węgierskim tronie brata Andrzeja, Belę, którego w Belgradzie koronować każe.
- 1063 r.   Przymierze w Czechami. — Siostra Bolesława Śmiałego, Świętochna, oddana w małżeństwo ich księciu Wratisławowi. Bolesław na ich ślubie w Krakowie.
- 1063 r.   Zwycięztwo nad zbuntowanemi Prusakami u rzeki Sary, na granicy Pomeranii. Obowiązali się Prusacy poraz trzeci do posłuszeństwa i daniny.
- 1065 r.   Bolesław Śmiały założył w gnieźnieńskim opactwo

Benedyktynów w Mogilnie i osadził zakonnikami, sprowadzonymi z Tyńca.

Założenie miasta Mińska litewskiego.

1066 r.

Wśród kłótni pomiędzy książętami ruskimi, Jarosława W. synami, gdy Izasław uszedł do Polski, a Bolesław Śmiały nie odmówił mu wsparcia; Kijowianie o mil siedm wyszli na przeciw niemu i króla z Izasławem do stolicy wprowadzili.

1068 r.
d. 2 maja.

Król Bolesław Śmiały ziemię przemyską, za naddziada swego, Mieczysława I, przez Włodzimierza W. zabraną, potem przez Bolesława W. odzyskaną i znowu w czasie zamieszek przez Rusinów opanowaną, wstępnym bojem zdobywa i dla Polski odzyskuje.

1070 r.

Książęta ruscy, Wszewołod i Świętosław Kijów opanowali; a książę Izasław, ich brat, uchodzi do Przemysła znowu po wsparcie króla polskiego. Bolesław Śmiały, pod pozorem zmierzania do Kijowa, odbiera od Igora księstwo włodzimierskie, które zawierało w sobie ziemię chełmską, łucką i całe późniejsze województwo wołyńskie. Igor królowi ofiarował poddaństwo i uprosił pokój.

1073 r.
d. 22 marca.

Wskrzeszenie Pietrowina przez św. Stanisława.

1076 r.

Zwycięstwo pod Kijowem nad księciem ruskim Wszewołodem. Kijowianie proszą Bolesława Śmiałego, aby ich poddaństwo przyjął. Król wjeżdżając do miasta, uderza mieczem w bramę-złotą, ponawiając ślady szabli pradziadowskiej, później szczerb cem zwaną. Najłaskawiej z mieszkańcami obchodząc się, księcia Izasława czyni namiestnikiem. — Aby zaś pokój utrwalić, postanawia mieszkać w Kijowie. — Jedno przezimowanie wśród rozkoszy i miękkości, zmieniło króla i wojsko. Rozprzega się karność. Z Polski dochodzi wieść o niewierności pozostałych tam rycerskich małżonek. Uchodzą do Polski wojenni, więcej ważąc obelgę domową nad rygor wojenny. Król przybywa do Krakowa. Karze wodzów ucieczki. Mści się na niemowlętach w niebytności mężów zrodzonych. — Sam zajęty rozpustą i bezwstydem, gnębi poddanych, zaniedbywa sądów; od przemocy

1077 r.

nie broni uboższych. — Poczciwość wiernej małżonki Małgorzaty z Zembocina. — Bolesław żyje z Krystyną, żoną szlachcica Mieczysława. — Rusini umykają z pod posłuszeństwa.

1078 r. Stanisław Szczepanowski, biskup krakowski, z powiną czią dla króla, prywatnie go upomina.

1079 r. Gdy król na powtórne upomnienie przez biskupa Stanisława rozjątrzył się tylko; biskup monarchę publicznie postanawia wykląć i kościół przed nim zamknąć. — Stał się też ofiarą gorliwości swojej; bo gdy Mszą św. odprawiał w kościele św. Michała na Skałce; Bolesław Śmiały, własną go ręką przy ołtarzu zabił. — We dwa wieki później, papież Innocenty IV, Stanisława biskupa, w poczet Świętych policzył. W kilka wieków później, Stanisław-August król polski, na uwielbienie patrona, kościół mu w Rzymie narodowy przyozdobił i order pod jego imieniem 1765 roku ustanowił.

1079 r. Grzegorz VII, papież, odsądził króla Bolesława Śmiałego od korony za zabicie biskupa. Uczestnikom zbrodni, zagroził drogę do czwartego pokolenia ku dopięciu poświęceń kapłańskich i wszelkich stopni godności duchownej. — Ulegli téj karze: Strzemieńczyki, Drużyńcy, Jastrzębcowie i Srzeniawity. — Papież zakazał biskupom namaszczać królów bez wiedzy Watykanu.

1080 r. Bolesław Śmiały, czując niesłuszność w odebraniu mu panowania przemocą duchowną, napróżno więcej roku usiłował utrzymać się przy niem. — Pobożni Polacy odmawiali mu posłuszeństwa. — Ruscy książęta poczęli wyzuwać się z hołdowniczej powinności. — Bolesław Śmiały własnymi dręczony wyrzutami, w towarzystwie wiernych i dwunastoletniego syna Mieczysława, uszedł do Węgier i tam wkrótce umarł.

Dopóki Bolesław II, Śmiałym nazwany, szczęśliwie wojował, zbiegali się do niego w niezgodach okoliczni książęta. Uskromił Czechy i Pomorze; na węgierskim tronie osadził Bełę i bezinteresownie czuwał nad Węgrami. — Utrzymał

przy księstwie kijowskiem Izasława; a Wołyń i okolice Przemysła zdobywszy, zamki załogami polskimi osadził. W kraju własnym, surowie strzegąc swęj władzy, obrażał duchowieństwo cudzoziemskie, nie dopuszczając go do polskich prelatur. Obrażał on i krajowców, wojując na Rusi dość długo, gdzie zatrzymał rycerstwo od rodzin swych oddalone. Nastąpił nieład w kraju; — ucieczka wojskowych; — ostre kary i utrata przychylności ludu ku królowi. Mnożyły się spiski; — a Bolesław II przez popędliwość, zabił Stanisława, biskupa krakowskiego, który wprzód prywatnie, potem jawnie upominał go i gromił. Dla powszechnęj niechęci, król opuścił Polskę i w postaci zbiega, udał się do Węgrów, gdzie duma jego zgon mu przyspieszyła. Grobowiec jego trwa dotąd w Ossijaku. Węgrzy, korzystając z okoliczności, wpadli do Polski, Kraków opanowali, lecz nie na długo. Zdaje się przecież, jakoby odtąd wszystkie ziemie Chrobacyi, na południe gór karpackich, należące do Polski, odpadły, prócz Spiza.

WŁADYSŁAW-HERMAN, król polski, brat Bolesława II Śmiałego. Panował lat 21, żył 59; umarł w Płocku roku 1102 i tam pochowany. Żony jego wedle obrządków kościola, pierwsza: Judyta, córka Wratysława, księcia czeskiego, zmarła roku 1086; z nięj syn Bolesław III; druga: Judyta, córka Henryka III cesarza, wdowa po Salomonie królu węgierskim, matka kilku córek. Prócz tych dzieci, miał Władysław - Herman, wedle dawnego zwyczaju, syna Zbigniewa, który zeszedł ze świata 1116 roku. 1081 r.

Władysław - Herman żeni się z księżniczką czeską Judytą, Wratysława córką w Krakowie, oddaliwszy pierwszą żonę swoję, która z kmieciego pochodziła stanu i bez wpływu kościola, na staro - słowiański sposób, była mu poślubioną, gdy duchowieństwo nie uznawało innych jak tylko kanoniczne śluby. 1083 r.

Wrócił do Polski Mieczysław synowiec króla, a syn 1083 r.

Bolesława II, wraz z towarzyszami ojcowskiej ucieczki, którym król dobra nieruchome na skarb zabrane, powrócił.

1083 r. Lambert, biskup krakowski, Polak herbu Abdank, który wprzód długi czas bawił na dworze papieża Grzegorza VII, do rozmaitych posług przez niego używany; za powrotem do kraju, obrany od kapituły na katedrę krakowską, wysłany był do Rzymu przez Władysława-Hermana, aby wystarał się o zdjęcie interdyktu, pod jakim była diecezja od lat czterech po śmierci św. Stanisława. Co on też wyjednał.

1085 r.
d 20 sierpnia Po modłach i ofiarach wysłanych do Francji, do słynącego w Lanqwedohu św. Idziego i po trzydniowym poście, nakazanym przez tamtejszego opata, ufność przyniosła pożądaný skutek: błagano o potomka; i urodził się z królowej Judyty syn, któremu dano imię Bolesław, później zwany Krzywoustym.

1085 r. Władysław-Herman, zapobiegając nieporozumieniom w związku małżeńskim; oddala od siebie syna swego Zbiigniewa, który był zwany nieprawym. — Młody książę chodził do szkół w Krakowie i pięknie się uczył; teraz musi chronić się w Saksonii przed okiem macochy zawistnej jego pierworodztwa. Później był sprowadzony do Wrocławia, przez Magnusa, wojewodę na Szląsku; — i jako rozjątrzony poniżeniem, chętnie rzucał się do spisków; królowa zaś po wydaniu na świat Bolesława, wkrótce z żalem powszechnym, życie zakończyła.

1088 r. Żeni się powtórnie Władysław-Herman z Judytą, wdową po królu węgierskim Salomonie, siostrą cesarza Henryka III. Z tem weselem łączy się uroczystość ślubowin Mieczysława, synowca królewskiego z księżniczką ruską Eudoksyą, córką Izasława, a siostrą Świętopełka, książąt kijowskich. Niebawem Mieczysław, powszechnie w kraju kochany, bezpotomnie umarł. Podejrzywano, że król, w obawie o utratę berła, mógł się przyczynić do jego śmierci, ztąd, że posądzonych o zadanie mu trucizny nie ukarał.

1090 r. Niedbałość Władysława-Hermana i niechęć Rusinów ku narodowi obrządku łacińskiego, przywiodły do upadku

panowanie ciągłe od czasu Bolesława W., nad hołdowniczymi Rusi książętami.

Zwycięstwo Władysława-Hermana w Pomeranii brandeburskiej około Regewalde, u rzeki zwaną dziś Rega, a po słowiańsku, Reka, nad zbuntowanymi znowu Prusakami, którzy pozabijali wiernych Polsce starostów, upominających się o daninę królowi. Prusacy, łącznie z Pomorzananami zwyciężeni, zaprzysięgli znowu posłuszeństwo koronie polskiej. 1091 r.
d 15 Sierpnia.

Pomorzanie bunt podnoszą. — Władysław-Herman, nie zdobywszy zamku Nakła, powraca do Gniezna; a w następnym roku samym rabunkiem i zaborem gminu, skłonił cały naród pomorski do zaprzysiężenia wierności, ukarawszy śmiercią przewodzców buntu. 1092 r.

Czechy pod księciem swoim Brzetysławem, korzystając z nieobecności Władysława-Hermana, zajętego wojną pomorską, wtargnęli do Szląska i kraj cały, posiadłość polską, od miasta Gracu nad Elbą, aż do Głogowa (prócz miasta Niemcy) spustoszyli. — Król polski pomścił się, zwróciwszy oręż ku Morawii pod wodzą hetmana Sieciecha, rządcy ziemi krakowskiej. Do tej wyprawy należał i syn królewski, dziewięcioletni Bolesław Krzywo ustym zwany. Spustoszona część Morawii, nagrodziła szkody dawniejsze; lecz gniewy i napady nie ustały. 1094 r.

Założenie miasta Pińska. 1095 r.

Pogaństwo pomorskie opanowało zamek Międzyrzecza. 1095 r.
Król pozwolił młodemu Bolesławowi wyrugować nieprzyjaciela, dodając mu strażnika w Sieciechu. Przystęp do zamku, woda tamowała. Sieciech doradzał zaniechanie szturm. Bolesław, jako syn króla, uznając siebie hetmanem, nieustraszony, dotrwał do mrozów; a pomknawszy się po lodzie ku miastu, zmusił Pomorzanów do proszenia o pokój. Międzyrzec, zwrócony Koronie; — młody Bolesław zyskał sławę i miłość rycerstwa; lecz obudził zazdrość Sieciecha.

Zamieszki krajowe, a to z powodu łączenia się pierworodnego syna królewskiego Zbigniewa ze spiskowymi 1096 r.

- i którego Brzetysław, książę czeski, podzegał. — Zbigniew schwytyany w Kruszwicy. To miasto spustoszone i odtąd nie podźwignęło się już nigdy.
- 1096 r. Żydzi, przy formowaniu się krucjaty, prześladowani w Niemczech, nawracaniem na wiarę, około tego czasu weszli do Polski.
- 1097 r. Wzmacnia się Ruś potylekroć zhołdowana a wiarołomna względem Polski. Książęta ruscy podnoszą się zgodnie przeciw Połowcom, roznoszącym po obu stronach Dniepru ogień i rozboje. — Następnie, toczą wojnę między sobą — Świętopełk, książę kijowski i Dawid włodzimierski z nad Buga, oba przeciw sobie wzywają pomocy polskiej. Król ciągnie nad Bug do Brześcia, zdawna do Polski należącego, gdzie liczny garnizon polski miał stanowisko. Zacięte umysły książąt ruskich, nie dały się pogodzić. Król wraca do Gniezna.
- 1097 r. Król Władysław-Herman uwalnia uwięzionego Zbigniewa. Sieciech, niemiły obu synom Władysława, oddalony ze dworu. — Król zachowując przy sobie najwyższą władzę, daje Bolesławowi ziemię krakowską, sandomierską i szląską; Zbigniewowi zaś Mazowsze z częścią sieradzkiej ziemi. — Sieciech knuje niepokój. — Synowie króla zgodnie działają przeciw Sieciechowi i przeciw ojcu, który tamtemu zawsze sprzyjał i po oddaleniu go ze dworu. Marcin arcybiskup gnieźnieński pośredniczy. — Sieciech z ojczyzny wywołany.
- 1099 r. Koloman, król węgierski, szuka zysku z niezgody książąt ruskich: wchodzi z wojskiem do ziemi przemyskiej. — Nocną porą pod Przemysłem niespodzianie napadnięty przez Rusinów złączonych z Połowcami, ciężką ponosi klęskę — Zaledwie ujsć zdołał.
- 1099 r. Młody królewicz Bolesław otrzymuje zwycięstwo nad Pomorzanami, którzy zamierzali zdobyć zamek polski Santoka.
- 1100 r. Władysław-Herman miał pasować na rycerza syna swego Bolesława; lecz ten powziąwszy wiadomość, że dzicz pomorska, znowu usiłuje zdobyć zamek Santecki; mimo

sprzeciwiania się ojcowskiego, zebrał ochotników — otrzymał zwycięstwo i w tryumfie przywiódł niewolników do Płocka. Król ucieszony, wielu z młodzieży polskiej pospołu z synem do rycerstwa przypuścił w Płocku, gdzie z upodobaniem zamieszkał pod ostatnie lata.

Nowy podział książąt ruskich. Dawid Igorowicz otrzymał na Wołyniu miasto Ostróg, Dubno, Czartorysk, Drohobycz, Busk i corocznie dwieście grzywien srebra od każdego z braci. 1100 r.

Zgodni ruscy książęta, wpadają z wojskiem do Polski za Wisłę; — pustoszą włości i zabierają zdobycz. Bolesław ich zwycięża; — więźniów odbiwszy, łup z obozem odbiera. Odjął Rusini spokój zachowali. 1101 r.

Śmierć króla polskiego Władysława-Hermana w Płocku. Był to pan słabego umysłu. Skoro po bracie swoim Bolesławie Śmiałym władzę objął; wszystko poszło na odwrót. Duchowni cudzoziemcy osiedli prelatury i dworem kierowali. Król stał się przyjacielem cesarza. Lubo królem od sąsiadów uznany, nie koronował się przecież i pierwszy przestał tytułu króla używać. Źródła jednak historyczne nazywają go królem, a państwo jego niepodupadłe, lecz jakie stało w granicach Kazimierza I, Odnowiciela, nazywano królestwem: regnum — Sam w pole nie wychodził, ale wyprawiał Sieciecha, jedyne podówczas wojewodę; a ten stał się tak potężnym, że miał swoje warowne zamki i królestwem władał. Władysław zgonem synowca swego, Mieczysława, zabezpieczył się na tronie. Wiele przykrości doznawał od własnych synów: Bolesława i Zbigniewa. Zbigniew rozjątrzony poniżeniem, pragnął panowania. Ojciec rozdzielił królestwo między dwóch synów. Oba nie mogąc ścierpieć zbytniej wziętości Sieciecha, póty na zgubę jego nastawali nie przestali; aż go Władysław-Herman od swojego dworu oddalił. 1102 r.
d. 5 Czerwca.

BOLESŁAW III, krzywousty; urodził się 1085 roku; 1102 r.
panował lat 37; — umarł mając lat 54. Żony jego: pierw-

sza. Zbysława Świętopelkowna, kijowska księżniczka, matka Władysława II; druga: Salomea von Bergen, z której synowie: Bolesław IV, Mieczysław III. Henryk, książę sandomierski, Kazimierz II i córki.

- 1103 r.
d. 16 listopada Król Bolesław Krzywousty pamiętny na spustoszenie dopełnione w Polsce przez Rusinów, wtargnął do nich. — Świętopełk prosi o pokój. — Oddaje mu córkę swoją Zbysławę w małżeństwo. Ślub ich w Krakowie.
- 1103 r. Pierwszy napad Czechów na Szląsk, spowodowany przez Zbigniewa.
- 1104 r. Zbigniew podżega Morawców i Pomorzan. Dzielnny rycerz polski, Zelisław hetman, roznosi w Morawach pożogę i łupieztwo; — zabiera włościan z dobytkiem na nowe w Polsce osady. Wśród potyczki całodzienniej, traci rękę, a lewą zabija Morawca, który mu odjął prawą. — Król Bolesław III, oprócz znacznych upominków i nadań w dobrach, udarował go ręką ze złota ulaną.
- 1104 r. Bolesław Krzywousty uprzedza najazd barbarzyńców, zbuntowanych przez Zbigniewa, Pomorzan: ciągnie na nich z wojskiem. Część Pomeranii w okolicy Kołobrzega, niszczy łupem i pożogą. — Gmin w niewolę wzięty, po zamkach granicznych osadza. — Udał się do Morawy; — darmo szuka zbrojnego nieprzyjaciela: schronieni po zamkach, nie śmieli stawić się w polu. — Zakończono wyprawę zwyczajem owoczesnym: na spustoszeniach, rabunku i zabieraniu gminu. — Wraca król do Krakowa, gdzie dla uspokojenia kłótni między duchownymi, zesłany był od papieża legat. Ten ochrzcił nowo narodzonego syna królewskiego, dając mu imię dziada Władysława.
- 1105 r. Swatyor, królik Pomorzan między ujściami Odry i nad morzem, uwięziony przez krajowców, wzywa litości Bolesława III, jako jego hołdownik. Król z wojskiem przybywa. — Pomorzanie zatrzwożeni, przystawiają go do obozu Bolesława. — Wdzięczny Swatyor za ocalone życie, wierniejszym odtąd być przyrzeka.
- 1106 r. Zbigniew, po wiarołomnych przysięgach na zgodę

z bratem Bolesławem III, podżega Pomorzan przeciw niemu. Król w wyprawie na nich, gdy idąc z wojskiem, zabawia się w drodze polowaniem; Pomorzycy zdradą Zbigniewa uprzedzeni, licznym hufcem opadli go wśród lasu. Z przybocznych osmiudziesiąt, pięciu tylko ocalało przy Bolesławie, który po trzykroć przebijał się przez tę zgraję łotrów. Każdy Polak położył ich trupem kilkunastu. Wódz Skarbimir nadbiega; a strwożeni Pomorzanie pierzchnęli po lasach. — Uchwalono przeciw nim powszechną wojnę z posiłkiem Rusinów.

Król Bolesław III, zagrożony z podżegań Zbigniewa rabunkiem Czechów na Szląsku, a z drugiej strony zbuntowanymi przez tegoż brata Pomorzanami; wysłał przeciw ich napadom Skarbimira; sam z oddziałem wojska idzie przeciw Czechom. — Ci uchodzą. — Bolesław niszczy ich włości. — Udaje się do zamku Koźle, w księstwie opolskiem na Szląsku; — buduje tam nową fortecę; — daje posiłek wojenny księciu węgierskiemu Almusowi przeciw bratu jego Kolomanowi. — Bolesław chociaż niezawodne powziął wieści o zdradzie Zbigniewa: przecież w poczciwem sercu, radby je poddać w wątpliwość: chce mieć pewniejsze dowody. Wzywa jego pomocy z Mazowsza. — Zbigniew posłów królewskich uwięził i burzy przeciw królowi Niemcy, Czechy i Pomeranią.

Gdy Skarbimir pomorskie powiaty i miasta ku posłuszeństwu przywodzi; Zbigniew buntownik podtrzymuje w uprze miasto Białogród, które z położenia blisko morza i Odry, liczne ma z handlu korzyści. — Król wchodzi do Pomeranii; oblega Białogród. Za osłabieniem murów, sam na czele przebrańszych, skoczył najpierwszy z tarczą nad głową a z siekierą w rękę. Wywalono bramy; i Bolesław III wpadł do otwartego miasta. Umiarkowany w szczęściu, nie dozwolił rzezi. Mieszkańcy z żonami i dziećmi, do nóg mu się rzucają. — Król ciągnie w głębszą Pomeranię. — Kołobrzeg, Kamiń, Wolin, Koźlin i inne najmłodniejsze miasta, wracają pod panowanie Korony. Bolesław przeszedł Odrę;

odzyskał dawne utraty; dobył Szczecina, który był mianowany stolicą Pomeranii; — zhołdował ziemię Lutyków; wziął szturmem Czarnków i panu tego miasta Gniewomrowi, za przyjęcie chrztu, przebaczywszy zdradę, powierzył zwierzchność nad częścią zawojowanej prowincyi.

- 1108 r. Bolesław Krzywousty zawiera pokój z Czechami, aby całą siłą z zaciągiem Węgrów i sprzymierzonych Rusinów pod osobistym przewodem ich księcia kijowskiego Światopełka, zwrócić przeciw zdrajcy kraju, bratu swemu Zbigniewowi. — Gdy Zbigniew z Wielkopolski uszedł do Mazowsza; król zabiera Kalisz osadzony ludem jego, Łęczycę, Spicimierz; nakoniec bierze opanowane przez Zbigniewa Gniezno. — Wkracza w Mazowsze. — Naciśniony Zbigniew, szuka pośrednictwa. Wstawia się za nim teść króla, Światopełk i Baldwin, biskup krakowski. U nóg brata błaga wiarołomca przebaczenia. Bolesław zostawia mu lennem prawem Mazowsze.
- 1108 r. W Spiżu, przymierze z królem węgierskim Kolomanem, gdzie Bolesław III zaręcza córkę swoją Judytę, z księżniczki ruskiej urodzoną, synowi Kolomana, Stefanowi, dając w posagu hrabstwo spizkie z zastrzeżeniem powrotu po jej śmierci owego hrabstwa do Polski.
- 1108 r. Cesarz Henryk V, w wojnie z Węgrami, poprzysięga zemstę na Polakach za daną pomoc Kolomanowi.
- 1108 r. Umarła królowa Zbysława księżniczka ruska, małżonka Bolesława III, krzywoustego.
- 1108 r. Pomorzanie na nowo podburzeni przez Zbigniewa.
- 1108 r. Gdy Bolesław Krzywousty był z wojskiem w Czechach w sprawie ich księcia Borzywoja strąconego przez Świętopełka, który tamtego był stryjecznym bratem, wówczas Gniewomir udarowany przez króla namiestniczą w Pomeranii władzą, bunt z namowy Zbigniewa podniósł. Bolesław spieszy do Pomeranii; — owoładane zamki odbiera. — Zbigniew z posiłkiem mazowieckim stawia się królowi; lecz zarazem tajne utrzymuje zjmy z jego nieprzyjacielem. — Nakoniec w nocy łączy się z Pomorzanami i napada na obóz kró-

lewski. Król czujny, otacza ich wojskiem. Pomiedzy pojmanymi, schwymano Zbigniewa. Skazany przeniewierca na wygnanie z kraju, uszedł do Czech i do cesarza, gotować dalsze przeciw ojczyźnie knowania. — Zdobyty Wolin, stał się pastwą płomieni i miecza pomimo zakazu Bolesława III. Gniewomir wódz, podżoga buntu, śmiercią ukarany.

Zwycięztwo Bolesława III pod Nakłą. To miasto zdobyte zostało. Legło pod niem trupa 30 tysięcy Pomorzan złączonych z Prusakami. Niewolnika 10 tysięcy z żonami i dziećmi wzięto, jednych na włościańskie osady, drugich do strzeżenia pogranicznych zamków od Czechów i Niemców. Pomerania wiarę chrześcijańską z jój księciem przyjęła; przysięgą do corocznego podatku zobowiązała się. — Król oddał w zarząd kraj zawojowany Polakowi Świętopetkowi, który w tej wojnie, chlubnie się męztwem odznaczył.

Henryk V, cesarz niemiecki, wydaje wojnę Polakom. — Zemsta go wiedzie za dawaną pomoc Węgrom. Podżega ją w nim książę czeski Świętopełk za wspieranie straconego z księstwa Borzywoja i za zniszczenie czeskich krain. Zbigniew należy do wyprawy Henryka, który zamierza dać mu panowanie nad połową Polski. Potężne hufce różnych narodów, z Niemiec, Saksonii, Bawaryi, Szwecyi, Turyngii, Frankonii i Miśnii, wspierają Henryka. Okolice państw koronnych nad granicą Saksonii i Turyngii, dziś pod niemiecką nazwą Śląska i margrabstwa brandenburgskiego, Henryk mieczem i ogniem pustoszy. Miasto Lubusz zdobywa. — Po zwyciężkiej wycieczce Polaków, od miasta Butomia nad Odrą odstępuje. Zbliża się do Głogowa. Tu listem do Bolesława III, dumnie zagraża hytnością swoją w Krakowie, jeśli dla pokoju odmówił mu daniny trzysta grzywien srebra. — Bolesław odpisał, że bojaźń, nie wyciśnie na nim obowiązku danika w najlichszym groszu; że woli kraj utracić, niż go w pokoju a niesławie dzierżyć. Henryk V przypuszcza szturm do Głogowa. Obleżeni w nadziei pomocy Bolesława, otrzymują na dni pięć zawieszenie broni; — posyłają Henrykowi w zakład dzieci znakomitszych rodzin. Po upływie terminu,

gdy Głogów nie poddał się; a Bolesław zważał nieskuteczność odsieczy przeciw większemu o sto razy wojsku; Henryk, dla przerażenia mieszkańców, rozkazał wystawić na dachach komor toczących się pod mury, dane mu w zakładzie głogowskie dzieci, które wówczas odzywały się: — „Bolesławie! Przybywaj!“ — To niemieckie okrucieństwo, rozjątrza obłożonych. W sercach mężnych oniemiał głos natury; i na swoich rzucano pociski. — Henryk zdziwiony statkiem niezachwianym, utraciwszy wiele ze swojego ludu, przymuszony był cofnąć się do obozu. — Dąży pod Wrocław; ale tu Bolesław otoczył obóz jego tak silnem oblężeniem, że z głodu tysiące Niemców wymarło. Podania dochowały pamiętkę, że ich wtedy zginęło do 40 tysięcy. — Tryumf ten, stał za najpiękniejsze zwycięstwo Polsce. — Moc niezliczona niepogrzebanych trupów niemieckich, zgrają psów ściągają. Ztąd miejsce ich obozu nazwano: Psie pole. (Hundsfeld).

1110 r. Cesarz Henryk V, szuka zgody z Bolesławem III. — Zawarto przymierze w Bambergu. Owdowiały Bolesław, żeni się z Salomeą, córką Henryka hrabiego z Bergenu; a małoletnia krewna cesarza, Agnieszka, dana była w małżeństwo niedorośtemu synowi z pierwszego małżeństwa Bolesława, Władysławowi. — Miasto Lubusz oddano Polsce. — Zwrócono sobie wzajem więźniów w wojnie pobranych.

1110 r. Zwycięstwo Polaków nad Czechami za Elbą u mostów krzywickich.

1113 r.
d. 7 Stycznia. Upadek Żydów w księstwach ruskich. — Światopełk Izaśławicz, wielki książę, cheiwy na pieniądze, protegował Żydów trudniących się lichwą i handlem z krzywdą kupców kijowskich. — Po śmierci Światopełka, Kijowianie powstali przeciw Żydom. Wówczas Włodzimierz Wsewołodowicz, Monomachem przezwany, opuścił swój pobyt ulubiony w Peryasławiu, przybył do Kijowa i postanowił prawo: aby Żydzi wyszli na wieczne czasy z ziemi do jego państwa należącej. — Od tej epoki, Żydzi poczęli okazywać się w Litwie.

1114 r. Bolesław krzywousty, łącznie ze Sobiesławem, bratem księcia czeskiego Władysława, idzie na Czechy za przecho-

wywanie zdrajcy Zbigniewa. — Osadza Sobiesława na części księstwa

Pomiędzy Władysławem, księżciem czeskim, a Bolesławem III, zaprzysiężona zgoda u rzeki Nissy, po której Bolesław czyni wyprawę przeciw Prusakom dla ich poskromienia. — Prusacy nie stawiają się w polu. — Król zabiera gmin bezorężny dla osady w Polsce. 1115 r.

Po zgodzie zawartej z Władysławem czeskim gdy Zbigniew królowi polskiemu wydany, pokątne czyni przechwałki; żołnierze w porywczem uniesieniu zamordowali Zbigniewa. 1116 r.

Skarbimir wojewoda, wierny dotąd królowi, wzmógłszy się w dostatki, bunt podniósł. Ukarany został osłepieniem. Niektórzy historycy utrzymują, że jakoby odtąd, ku wiecznej pamięci, kasztelan krakowski, pierwszeństwo ma przed wojewodą; drudzy zaś mniemają, że inny mógł być powód owego pierwszeństwa; albowiem w tej epoce, jeszcze nie było senatu złożonego z wojewodów i kasztelanów. 1117 r.

Świętopełk, Polak, któremu Bolesław III, dobywszy Nakła 1109 roku, oddał był pod zarząd kraj zawojowany w Pomeranii; podnosi bunt przeciw królowi. — Król spieszy z wojskiem. — Pomorzanie, pamiętną ponoszą klęskę, i uznają się odtąd wieczyście zwyciężonymi. Obleżono Nakło. — Świętopełk poddaje się — przyrzeka posłuszeństwo i w zakład wierności, syna swego królowi posyła. 1118 r.

Niedbając o syna oddanego w zakład, Świętopełk wskrzesza bunt w Pomeranii. — Bolesław III rozpoczął wojnę od zdobycia Wissegradu. — Następnie, zmordowani kilkoniedzielną pracą obleżeni mieszkańcy Nakła, oddają królowi wodza swego Świętopełka. — Zamek polskim garnizonem osadzono. — Świętopełk odesłany do Polski na dośmiertne uwięzienie. 1120 r.

Mikołaj, król duński, sprzymierzył się z Bolesławem III, przeciw Warcisławowi, księżęciu pomorskiemu, i zaślubił córkę Bolesława synowi swemu Magnusowi. Warcisław naciśniony lądem i morzem, udał się na flotę Mikołaja z prośbą o pokój; ale uwieziono go do miasta Rypen i tam 1121 r.

osadzono w więzieniu. — Tymczasem Bolesław pomknął oręż swój dalej za Odrę i szukał u Lutyków i Obotrętów, nowych dla siebie korzyści.

- 1122 r. Od lat trzech poczęły się rozruchy na Rusi, spowodowane krzywdą Jarosława Światopełkowicza, który po ojcu, dziedzie księstwa kijowskiego, musiał poprzestać na księstwie włodzimierskiem nad Bugiem. — Stary uzurpator, Włodzimierz, dziad Jarosława, niepewny przywłaszczonych posiadłości w Kijowskiem, obległ go na Wołyniu we Włodzimierzu. Jarosław uszedł do Polski. — Lecz gdy Włodzimierz zbierał lud w państwie swoim; Wołodar, zięć jego, ksiązę przemyski, pod pozorem ścigania Jarosława, wtargnął dla rozboju do Polski. — Wśród narady u Bolesława III, Piotr Dunin, żołnierz waleczny, dziedzie na Książdu, wódz rycerstwa polskiego, podjął się bez krwi wylewu dostawić królowi Wołodora. — Wziąwszy z sobą trzydziestu ludzi gotowych na wszystko, idzie do Przemyśla. Tam przybraną maską niechęci dla króla, zyskuje wiarę i ufność; a wśród polowania, przygotowawszy zasadzkę w lesie, oskoczył z nie-nacka Wołodara; i związanego uwiozłszy za granicę, w zamku swoim Książdu osadził. Ten wypadek wstrzymał Rusinów w popieraniu wojny.
- 1123 r. Bolesław III, wspomagając wygnanego księcia Jarosława, zdobywa na Rusi Bełz, Czerwonogród i osadza Jarosława na księstwie włodzimierskiem. — Idzie pod Kijów, gdzie Jarosław ginie w potyczce. — Książęta ruscy pragną pokoju; — przyrzekają nie łączyć się z Pomorzanami, a przyjmują obowiązek dawać Polsce posiłki ku wszelkiej wojennej potrzebie. — Wasilko, brat księcia Przemyńskiego Wołodara, za znaczny okup, wyzwala go z więzienia; a ten wydaje córkę swoją za wodza Piotra, któremu król, wynagradzając zasługę, nadał obszerne włości, a między innemi, miasto Skrzzynno, siedlisko zacnego domu Duninów.
- 1124 r. Warcisław, ksiązę pomorski, hołdownik królów polskich, wraca z więzienia duńskiego. — Sam oddawna chrześcijanin, sprzyja zamiarom Bolesława III, nawracania Pomorzan do

wiary. Wezwany przez króla świętobliwy Otton, biskup bamberski, niegdyś nauczyciel Bolesława III, lubo Niemiec, umiejący przecieź dobrze po polsku, dokonywa pomyślnie to nawrócenie.

Nie dotrzymują przyrzeczeń ruscy książęta. Wołodar 1125 r. uwolniony z więzienia, niszczy Polskę przez okrucieństwa, pożogę i rabunek. — Po nakazanej przez Bolesława III wyprawie, zeszyły się oba wojska na miejscu zwanem Wili-chów. Zbici Rusini wstępnym bojem: — zabrano im obóz i mnóstwo niewolnika.

Mścislaw, syn Włodzimierza Monomacha, mszcząc się 1128 r. za napady Połowców, wezwał pomocy wszystkich ziem ruskich i sąsiednich narodów. — Zwycięzeni Połowcy, wynieśli się za Don i Wołgę roku 1127. — Na tę wojnę, Krewicze, lud silny i sprzymierzony z Litwą, nietylko wystąpić nie chcieli, ale nawet i Litwinów od niej odwiedli. — Mścislaw zebrał liczne wojsko i wyprawił sześcią oddziałami do ziemi krewiczańskich pod dowództwami braci swoich. — Borysow, Łohojsk, Zastaw-miński i prowincya połocka, opanowane zostały przez książąt ruskich; a książęta krewiczańscy wywiezieni zostali na wygnanie do Carogrodu. — Tak udzielnosc ziemi Krewiczów upadła; — religia, prawa i swobody, odmienione zostały i zerwały się stosunki z Litwą.

Od roku 1126, król Bolesław III, nawiedza groby 1130 r. Świętych: we Francyi św. Idziego, w Węgrzech św. Stefana. Dręczy go zabicie brata Zbigniewa, przez jego żołnierzy.

Napady i wojny pomiędzy książętami ruskimi. — 1131 r. Węgrzy mieszają się do sprawy książąt ruskich, hołdujących Polsce.

Jaksa z Miechowa, towarzysząc Krucyacie z Henrykiem 1131 r. królewiczem polskim, gdy mu się wiodło szczęśliwie, nawiedził grób Zbawiciela i postanowił ku Jego czci i chwale, klasztor podobnej reguły jak w Jerozolimie, zbudować w ojczyźnie. — Jakoż przywiózł z Ziemi Świętej zakonnik reguły Hierosolimitarum; — dał mu Miechów ze wsiami

do niego należącemi; — i powstał w Polsce zakon Miechowitów.

- 1132 r. Borys, syn Kolomana I, króla węgierskiego, zrodzony z Przesławy, księżniczki ruskiej na jej wygnaniu, tułał się w Grecyi, gdzie ożeniony z krewną cesarza carogrodzkiego, przybywa do Polski po śmierci Stefana II, króla węgierskiego. Stefan II umierając, lubo rodzonym był bratem Borysa, z krzywdą jego uznał dziedzicem tronu stryjecznego brata swego, ślepego Bełę. — Bolesław III, z posiłkiem Węgrów i Rusinów, idzie wspierać Borysa. — W dniu potyczki w starostwie spiskiem, Jaropełk, książę kijowski obłudny sprzymierzeniec, łącznie z Węgrami, zdradza Bolesława. Król dotąd szczęśliwy we wszystkich bojach, których aż czterdzieści kilka wygrał; — tu oskoczony, przedzierając się przez gęste orszaki wrogów z mieczem w ręku, który Żorawiem był zwany, zaledwie uratował życie. — Wszebór, wódz jego dzielny, towarzyszył mu. — Tam wojewoda, nieznanym z nazwiska, pociągnięty przykładem Borysa do ucieczki, a to za zbliżeniem się posiłkujących nieprzyjacielowi Niemców; powiesił się potem z rozpazy, gdy mu król posłał w podarunku kądziel, wrzeczono i skórkę zajęczą.
- 1133 r. Książę czeski, Sobiesław, pustoszy Szląsk. — Bolesław III zaniechał sprawę Borysa, a niszczy Morawy, gdzie zabranieciem mnóstwa gminu, odwetował straty poniesione w Szląsku.
- 1134 i Sobiesław, książę czeski, daje zaczepkę do wojny przez
1135 r. urojoną pretensyę o daniny z powiatu wrocławskiego. — Król uprzedzając wtargnienie Czechów, wzmocniwszy się posiłkiem Rusinów, cały kraj czeski niszczy aż do rzeki Elby. — Lecz zaledwie Polacy wrócili z plonem, Sobiesław cały Szląsk aż do rzeki Odry spustoszył. — Cesarz Lotaryusz zjechał się z królem Bolesławem III w Mersburgu. — Tam trzyletnie zawieszenie broni z Sobiesławem król zawarł, a cesarz kreował go rycerzem.
- 1135 i Niewdzięczność Borysa. — Na jego usilne błaganie,
1136 r. Bolesław III, dał mu być na przytułek miasto Wiślicę. On

ujęty darami księcia przemyskiego Rościława, który szukał zemsty na Polakach za wytrwane niegdyś więzienie ojca swego Wołodara; otworzył bramy Wislicy przed napadem Rusinów. Wróg zacięty na krew polską, wycinał mieszkańców lub w niewolę zabierał. — Lecz sam Rościław ukarał zdradę Borysa: — kazał urznąć mu język, oślepić i zapobiedz okrucieństwem rozmnożeniu się tak podłego rodu. — Bolesław III, za wtargnienie do Wislicy, pustoszy ruską ziemię, mianowicie księstwo włodzimirske.

Po upływie trzyletniego zawieszenia broni, Bolesław III 1137 r. zawiera w Głacu wieczną zgodę z księżciem czeskim. Obecny temu syn najstarszy króla, na znak przymierza, trzymał do chrztu Waclawa, syna księcia czeskiego. Szląsk cały został przy Polakach.

Śmierć Bolesława III, Krzywoustego. — Klęska na Spizu wprawiła go była w czarną melancholią. Ciężko rok cały chorował. Ciało jego pogrzebiono w Płocku przy zwłokach ojcowskich. — Zostawił Bolesław III pięciu synów: Władysława najstarszego, ze Zbysławy księżniczki ruskiej; Bolesław zaś, nazwany Kędzierzawym, Mieczysław, Henryk i Kazimierz, byli synami jego z Salomei de Bergen. — Żył lat 54; panował lat około 37. Przed śmiercią błąd popełnił, rozdzielając królestwo na synów. — Władysławowi nadał ziemię krakowską, szląską, sieradzką, łęczycką i Pomeranią, z najwyższą nad braćmi zwierzchnością. — Bolesławowi kędzierzawemu: Mszowsze, ziemię dobrzyńską i chełmińską z Kujawami; — Mieczysławowi, nazwanemu od poważnych obyczajów, Starym: ziemię gnieźnieńską, poznańską i kaliską; — Henrykowi: ziemię lubelską i sandomierską. — Spytany, dla czego nic nie wyznacza najmłodszemu Kazimierzowi? — „Czyliż nie wiecie — odpowiedział — że i wóz, który się na czterech kołach toczy, potrzebuje prócz tego człowieka, któryby nim kierował?” — Dał tem podobieństwem do zrozumienia, jakby duchem proroczym, że przyjdzie czas, kiedy Kazimierz posiędzie nad braćmi mo-

narchię. — Za panowania Bolesława¹ III Krzywoustego, żył i pisał obszerniej pierwszy dziejopis polski Gallus.

Od wstępu na tron polski Ziemowita, do zgonu Bolesława III, czyli od roku 860 do roku 1139, upłynęło lat 279, w ciągu których, zabory przez dzielnych a samowładnych monarchów czynione, przedstawiają Polskę podbijającą. Lecz owo samowładztwo, nie utrzymało się na jednym stopniu i w ciągu tego peryodu. — Arystokracja ścieśniała stopniami władzę monarchiczną. — Już Bolesław Krzywousty, nie był tak samowładnym, jak Bolesław I. Następnie władzę najwyższą w kraju, dostojni urzędnicy, biskupi, wojewodowie, podzielali wespół z panującym.

KONIEC EPOKI PIERWSZÉJ.

CHRONOLOGIA

dziesięć Królestwa Polskiego.

EPOKA II.

POLSKA W PODZIAŁACH,

od r. 1139 do r. 1333.

Zjazd książąt synów Bolesława III, Krzywoustego 1139 r. w Krakowie, gdzie uchwalono: że prowincje wyznaczone przez ich ojca dla młodszych braci mają zostawać pod ich władzą; — że najstarszy Władysław, ma mieć zwierzchnictwo monarchy; że w trwodze powszechniej, wszyscy wspólne siły narodowe łączyć mają. — Wypowiedzenie wojny przy monarsze pozostaje. — Bracia jego młodszy, broni tylko odporniej dla ocalenia posiadłości swoich użyć będą mogli. Opieka nad małoletnim Kazimierzem przy Władysławie. Obecni na zjeździe obywatele tę uchwałę potwierdzili.

WŁADYSŁAW II, książę, monarcha po królu ojcu 1139 r. swoim Bolesławie III, Krzywoustym. Panował lat 9; wygnany z Polski 1148 roku przez braci swoich. Umarł 1159 roku mając lat 55. — Od niego poszli książęta szląscy. Żona jego Agnieszka, córka Leopolda austriackiego, siostra prze-

rodna cesarza Konrada III. Z niej zostawił trzech synów, jako to: Bolesław Wysoki, Konrad Łaskonogi i Mieczysław. Władysław II, po śmierci swęj żony na wygnaniu, ożenił się powtórnie z córką Alberta (Niedźwiedzia), margrabięgo brandenburskiego, który był założycielem Berlina.

- 1148 r. Po śmierci Bolesława Krzywoustego, zaraz domowe w Polsce nastąpiły niezgody. Łagodnego Władysława II, podburzała zła żona, dumna pokrewieństwem swoim z dworami. Dokuczała mężowi, że wyszła nie za króla, ale za książątka. Owóz za radą żony swojej, przewrotnęj Agnieszki, wezwawszy książąt ruskich Waregów, którzy chętnie każdemu służyli, skoro tylko ukazywał im łupy; wojnę przeciwko braciom swoim podniósł i w Poznaniu ich obległ. Lecz porażony od braci, do Niemiec uciekać musiał, do cesarza Konrada III, brata przerodniego swęj żony, gdzie ją wnet mu bracia jego za nim odesłali.
- 1148 r. Bulla Eugeniusza III papieża, stanowiąca erekcją biskupstwa kujawskiego w czasie soboru w mieście Reims, gdzie byli biskupi z różnych stron Europy, — i postówie cesarscy ze skargą na Polskę, za wypędzenie z dzielnicy krakowskiey Władysława, syna Bolesława III.
- 1149 r. BOLESŁAW IV, Kędzierzawy, książę na Mazowszu i Kujawach, nastąpił na monarchię po bracie Władysławie II. Ożenił się w roku 1151 z Anastazyą księżniczką ruską na Haliczu, która umarła 1158 roku. Z nięj miał dwóch synów: Bolesława, który przed ojcem umarł, i Leszka, który po ojcu panował w księstwie dziedzicznym na Mazowszu. Drugą żona Bolesława IV była Helena, księżniczka ruska z Przemyśla. — Umarł roku 1173, mając lat 46. Panował w księstwie dziedzicznym lat 34, a w krakowskiem 25. Pochowany w katedrze krakowskiey.
- 1152 r. HENRYK, syn Bolesława Krzywoustego, młodzieniec w latach dwudziestu, udał się na wojnę krzyżową do Ziemi

Świętej, gdzie bawił przez rok jeden, i dzielnie odznaczał się w kilku potyczkach. Z nim był niemały poczet rycerzy polskich.

Cesarz Konrad III, starał się o przywrócenie na tron polski wygnanego Władysława II. Wyjednał u papieża Eugeniusza III klątwę; lecz krajowe duchowieństwo téj klątwy jako przez politykę rzuconej, nie przyjęło. 1152 r.

Następny cesarz Fryderyk Rudobrody (Barbarusa), podobnież za Władysławem II czynił starania; z wojskiem wszedł do Polski, i skłonił Bolesława IV do pokoju w Krzyżkowie. Z tem wszystkiem, warunki okolicznościami wymuszone nie spełniły się, chociaż Kazimierz, najmłodszy z synów Krzywoustego w zakład był oddany. 1157 r.

Po śmierci Władysława II na wygnaniu, Bolesław Kędzierzawy, unikając wojny z Niemcami, a pomny na krew własną, zrobił udział dla potomków starszego brata, którzy poprzestając na Szląsku, wszelkich innych praw do monarchii polskiej zrzekli się na zawsze. Pierwsze to było oderwanie prowincyi szląskiej od królestwa polskiego. Tam książęta przez nienawiść ku swoim, naprowadzili Niemców, przyjęli u dworu ich język, i starali się wygładzić wszelkie ślady krwi, obyczajów i nawyknień pierwiastkowego pochodzenia swego. — Owa linia Piastów na Szląsku wygasła najpóźniej, bo w roku 1676. 1163 r.

Bolesław IV, Kędzierzawy, siły swoje obrócił na Prusaków wyłamujących się z pod posłuszeństwa, i zmusił ich do hołdu. Wkrótce za powtórna wyprawą, zdradliwie przez nich wprowadzony na trzęsawiska, uchodzić musiał, gdzie brat jego Henryk, książę sandomierski, zginął żalowany w kraju. 1167 r.

Urodził się Władysław Laskonogi, syn Mieczysława Starego i Eudoksyi, księżniczki ruskiej. 1168 r.

Kazimierz, brat monarchy polskiego Bolesława IV Kędzierzawego, ożenił się z Heleną, księżniczką ruską, córką Wszewłoda bełzkiego. 1168 r.

1170 i 1172 Gdy po zginionym w Prusiech Henryku, Bolesław IV, z powodu wydarzonej kłęski wojennej, nie miły narodowi, zatrzymał przy sobie Sandomierz z powiatem okolicznym, a ziemię lubelską oddał najmłodszemu bratu Kazimierzowi; — ten powodowany samą szlachetnością, nie przyjął monarchicznego naczelnictwa od szlachty krakowskiej; — zgromił zuchwałe targnienie się na władzę monarchy; — oburzał się na to, że trafunkowe kłęski, biorą za osobiste penującego winy. Około tegoż czasu, biskup płocki Werner, z domu Rożyców, został zabity z polecenia Bolesły, kasztelana wickiego. Bolesła, za wyrokiem monarszym, spalony był żywcem na rynku gnieźnieńskim

1173 r.
22 październ. Śmierć Bolesława IV, Kędzierzawego. Testamentem, oddał w opiekę trzynastoletniego syna swego Leszka, bratu swemu Kazimierzowi, któremu w dziedzictwo przekazał Mazowsze z Kujawami, na wypadek bezpotomnego zejścia tegoż Leszka. — Za tego monarchy, z powodu mocy i prywatnych bogactw Obywateli, poczęła się osłabiać władza zwierzchnicza przez narodowe zjazdy z książąt pokrewnych i szlachty możniejszej, które, powoli sposobiły naród do rządu arystokratycznego. — Ustał też tytuł królewski, dawniej od dostojenstwa majestatu i jedności państwa nierozdzielny.

1173 r. Ponawiane przez Niemców krzyżowe wyprawy na pogan słowiańskich, przełamały naostatek Słowian ponad Odrą, którzy na zawsze stracili swoją niepodległość. Stracone przy tem zostały te kraje, w których niedawno Krzywousty zdobył szczyt. — Odtąd, od strony zachodniej, na wszystkich punktach. Niemcy stali się bezpośrednimi Lechii sąsiadami.

1173 r. MIECZYŚLAW III, Stary, dla poważnych obyczajów tak nazwany, książę wielkopolski, nastąpił po bracie Bolesławie IV, Kędzierzawym. — Porazy kilka monarchię obejmując, umarł roku 1202 mając lat 70. — Trzy razy ponawiał związki małżeńskie. Pierwsza żona jego była Eudoksya, córka Wszewołoda, księcia bełzkiego; druga Giertruda czy Elżbieta, córka Beli, króla węgierskiego; trzecia

Adelajda, córka Gotfreda, hrabiego Lowańskiego. Miał sześć córek, i przez nie nabrał powagi, zostawszy teściem książąt czeskich, lotaryngskich, saskich i pomorskich. — Z pięciu jego synów, przeżył go jeden tylko Władysław Laskonogi.

Słynął już wprzód w Wielkopolsce Mieczysław III, z roztropności i dobrych rządów. Osiadłszy w Krakowie, znalazł tam nadużycia i nieład. Chcąc je powściągnąć i podnieść władzę monarszą, zaczął od skrócenia samowładności możnowładców, ochraniając lud biedny od ich ucisku. Getko, (Gedeon), biskup krakowski, łącznie z możniejszymi, napominał monarchę za nadużycia urzędników zbyt gorliwych w spełnianiu jego poleceń, a potem, lękając się jego zemsty za tę śmiałość, skrycie wyruszył ze swym orszakiem spiskowych do Sandomierza, i zdołał tyle wyjednać od Kazimierza księcia sandomierskiego, że ten po długim wahaniu się, przybył pod mury Krakowa ze szczupłą drużyną swych dworzaków. Na wieść o pojawieniu się ukochanego księcia, Kraków bramy swe otworzył; — żołnierze nawet opuścili Mieczysława III. Poddał się zamek wśród okrzyków na cześć Kazimierza, jako zbawcy ludu z niewoli. — Mieczysław III, dla roztropności z lat młodzieńczych, zwany Starym, musiał ustąpić; i poszedł na tułactwo, daremnie od zięciów wzywając pomocy. Na domiar bowiem niedoli, syn jego własny Odon, powstał przeciw niemu, i wygnał go z jego dzielnicy wielkopolskiej.

1177 r.

KAZIMIERZ II, Sprawiedliwy, syn najmłodszy Bolesława III, Krzywoustego, po bracie swoim Henryku, księżę sandomierski, z wezwania możnych, monarchię objął. Urodził się roku 1138; panował lat 15; żył lat 56. Umarł 1194 roku; — pochowany w Krakowie. — Z żony swojej Heleny, córki Wszewołoda, księcia bełzkiego, zostawił dwóch synów małoletnich: Leszka Białego i Konrada, od którego poszli książęta kujawscy i mazowieccy.

1178 r.

W Łęczycy, zwołany zjazd biskupów z całego królestwa z arcybiskupem i monarchą, w obec tam przybyłych, a uległych monarsze: Bolesława, księcia na Szląsku, (który

1180 r.

był synem Władysława II); Ottona poznańskiego (który był synem Mieczysława III), Leszka mazowieckiego (który był synem Bolesława IV, Kędzierzawego); tudzież w obec szlachty, dla przyjęcia i potwierdzenia ustaw. Pierwsza to epoka sejmów prawodawczych, a razem wolności stanu rycerskiego.

1182 r. Umarł na pustelni błogostawiony Bogumił, należący do Porajów, arcybiskup gnieźnieński, krewny św. Wojciecha, syn Mikołaja, kasztelana gnieźnieńskiego. Był on ojcem ubogich, opiekunem strapionych i sławnym mówcą kościelnym. Legendy o cudach jego i pobożności dochowały się w źródłach historycznych.

1182 r. Kazimierz II zwycięża Rusinów. Halicz poddaje się zwycięzcy. Przywiódłszy do posłuszeństwa księstwo halickie, Kazimierz II oddaje rządy wygnanemu wprzód Mściśławowi, pod warunkiem przysięgi, że nigdy Polaków nie odstąpi.

1185 r. W księstwie halickim, stronnicy Włodzimierza, który był uszedł do Węgier, umorzyli trucizną Mściśława. — Gdy to księstwo przechodzi kolejną w zarząd, to Włodzimierza przybyłego z Węgier, to Romana Mściśławowicza wspartego posiłkami polskimi; Bella III, król węgierski, szuka poławu w tém zaburzeniu. Uwięził Włodzimierza wygnaniec, który starał się o pomoc w Węgrzech przeciw Romanowi i Polakom; a syna swego Andrzeja z licznem wojskiem, pod pozorem torowania drogi dla Włodzimierza, wyprawia do Halicza. Roman w tumulcie zmiennego gminu, ratował życie ucieczką do swojego księstwa włodzimierskiego nad Bugiem. Andrzej opanowawszy zamek halicki, orężem zabezpieczył uzurpacyę i ogłosił się królem halickim. — Kazimierz II, przez wzgląd na interesa chrześcijańskie w Syrii, zaniechał Węgrów, aby się zbierano bez przeszkody pod chorągiew krzyża. — I to jest pierwsze prawo, jakie napaścią a najeźdźcą, królowie węgierscy urościli sobie do tego kraju.

1185 r. Umarł Leszek, książę mazowiecki, syn Kędzierzawego, Bolesława IV. Przed zgonem wezwał monarchę, stryja swego Kazimierza II do Płocka, i ustnym przekazem potwierdził uczyniony mu przez ojca swego zapis dziedzictwa księstw

Mazowska i Kujaw. Powietrze w owych czasach niszczyło kraje ruskie i polskie.

Urodził się Leszek-Biały, syn monarchy, Kazimierza II 1188 r. i Heleny księżniczki ruskiej.

Wysłany z wojskiem przez Kazimierza II, wojewoda krakowski, Mikołaj herbu Bogoria, oblega Halicz, wypęda Węgrów, a na księstwie halickiem, z polecenia monarchy, bez wiedzy dostojnych w państwie, osadza ruskiego księcia Włodzimierza.

Z powodu krucyaty, stanęło przymierze z Węgrami 1189 r. z zawieszeniem broni na trzy lata.

Rozterki o granicę pomiędzy książętami ruskimi, wy- 1190-1191 magwały obecności tam Kazimierza II. — Brat jego, Mieczysław Stary, korzystając z niechęci możnych ztąd, że monarcha bez narady z nimi osadził na księstwie halickiem Włodzimierza, który dawniej wielkie poczynił był szkody na Rusi polskiej łupieztwem i zaborem ludu, pospieszył do Krakowa z przedniejszą szlachtą wielkopolską, gdzie spiskowi przyjęli go z honorami i radością. — Wraca Kazimierz II z posiłkiem ruskich książąt. Mieczysław pierzcha do Poznania. — Rycerstwo i gmin wieśniaczy zbiega się powitać monarchę, narzekając na fałszywą wieść od możnych powziętą, jakoby on był otruty na Rusi. — Piotr, arcybiskup gnieźnieński, pojednał braci. Mieczysław zrzekł się wszelkich do zwierzchnictwa pretensyi, poprzestając na swoim udziale; i póki żył Kazimierz II, w niczem mu nie szkodził.

Kazimierz II, zwierzchni pan ruskich książąt i Polesia, 1192 r. pod nimi będącego, poskramia gnieźdzących się tam Jadźwinów, którzy na polskie napadali kraje. — Zwycięża ich, i odbiera przy daninach przysięgę na posłuszeństwo.

Wieczyste przymierze z Węgrami. Król ich, Bella III 1193 r. i Kazimierz II, zjechawszy się w Starój wsi na Spiżu, zatwierdzili je pod surowością przekleństwa. Góry Tatry i Krępak, wedle starożytnej umowy pomiędzy św. Stefanem królem węgierskim a św. Wojciechem uczynionej, mają na zawsze stanowić granicę pomiędzy dwoma państwami. *Węgry wy-*

rzekli się przywłaszczania ziem ruskich, jako zdawna Polakom holdowniczych, z wymazaniem na zawsze dla królów węgierskich tytułu króla halickiego. — Oba narody zapewniły sobie wzajemną pomoc przeciw nieprzyjaciołom.

1194 r.
d. 5 maja.

Śmierć nagła w Krakowie Kazimierza II, Sprawiedliwego, wzbudziła żal i smutek powszechny w narodzie. Kazimierz II, lud osłaniał od ucisku możnych; a przyznawał stanom wyższym, mianowicie stanowi duchownemu, podzielenie z sobą władzy prawodawczej. — Utworzyła się przy boku monarszym rada czyli senat, w którym biskupi i możniejsi, pierwsze piastujący urzędy zasiadali. — Papież wskazał porządek zasiadania biskupów; a czas dalszy nadał miejsca wojewodom, kasztelanom i senatorskiej dostojności urzędnikom. Odtąd monarcha, bez wiedzy tego senatu, nie przedsięwziąć nie mógł.

Kazimierz II, zostawił małoletniego syna Leszka-Białego, którego bratem młodszym był Konrad, później księżą mazowiecki. Dla małoletności Leszka, wątpliwość była, ktoby miał po Kazimierzu II nastąpić. Przyznając jednak, że tron jest dziedziczny, a Rzeczpospolitą, monarcha ma zarządzać przez władzę namiestniczą, wykrzyknęli królem Leszka-Białego, dodając mu za opiekunów: matkę jego Helenę, księżniczkę ruską, biskupów i wojewodów. — Senat włada.

1194 r.

LESZEK-BIAŁY, od jasnych włosów tak nazwany, syn Kazimierza II, Sprawiedliwego, monarchy polskiego i Heleny księżniczki ruskiej, okrzyknięty królem pod opieką matki, biskupów i wojewodów. Potrzykroć na tron wstępował. Roku 1206 poraz ostatni objąwszy monarchiczną władzę, panował jeszcze lat 22. — Zabity 1227 roku w 40tu latach życia. Żona jego Grzymiśława, księżniczka ruska, córka księcia Jarosława, matką była Bolesława V, Wstydliwym nazwanego i Salomei królowej halickiej i węgierskiej, żony Kolomana, uznaniej za Świętą.

1196 r. Bitwa zacięta nad rzeką Mozgawą, niedaleko Jędrzejowa, pomiędzy partyą Mieczysława Starego, który wezwał

do broni szlachtę wielkopolską z pomocą Szlązaków i Me-
stwina pomorskiego, a utrzymującymi stronę Leszka-Białego
pod wodzą Mikołaja, wojewody krakowskiego, i Goworka, wo-
jewody sandomierskiego z posiłkiem księcia ruskiego Romana.
Marna strata rycerskich ludzi! Stanowczego zwycięstwa nie
było; — a tymczasem słabiała jedność potęgi; wzmacniali
się Niemcy, Ruś i Pomorze.

Legat papieża Celestyna III, przybył do Polski dla 1197 r.
poskromienia obyczajów duchowieństwa. Surowie zakazano
księżom nadal związków małżeńskich.

Po bezpotomnym Włodzimierzu halickim, posadzony 1198 r.
przez Polaków na tem księstwie Roman, książę włodzimier-
ski, zaprzysiął obecnemu tam małoletniemu Leszkowi-Bia-
łemu hołdownictwo.

Albert, kanonik bremeński, poświęcony na biskupstwo 1199 r.
inflanckie, założył na prawym brzegu Dźwiny, o milę od
jój ujścia do morza Baityckiego, miast Rygę, i do niej
przeniósł swoje stolicę.

MIECZYŚŁAW III, St a r y, obejmuje władzę monar- 1200 r.
chiczną. Dopomaga mu niezgoda pomiędzy wojewodami, Go-
workiem i Mikołajem, z których pierwszy chroni się do Czech.
Mieczysław przedstawia, że głos panów nie uprawnia Leszka-
Białego; — że nie Leszkowi, lecz jemu następstwo przyna-
leży. Daje Helenie, matce Leszka przyrzeczenie, klątwami
obwarowane, że odtąd tego synowca za własnego syna przy-
biera, i że władzę mu swoją przekaże. Przez intrygi, otrzy-
mał księstwo krakowskie.

Straszne trzęsienie ziemi przez trzy dni ponawiało się. 1200 r.
d. 5 maja.

LESZEK-BIAŁY tron obejmuje, a to z powodu nie- 1201 r.
dotrzymania przyrzeczeń danych przez Mieczysława III.

Znowu rozpoczyna układy Mieczysław III. Oskarża woje- 1201 r.
wodę, Mikołaja, jakoby on główną był zawadą do spełnienia
przyrzeczeń; — żąda po matce Leszka, aby dumny wojewoda

został oddalony. Helena niechętna Mikołajowi, czyni zadość temu żądaniu; a Mikołaj wchodzi w tajną zmwowę z Mieczysławem III, i przyzywa go do Krakowa.

- 1201 r. MIECZYŚLAW III, Stary, poraz czwarty i ostatni na tron powraca. Od uiszczenia przyrzeczeń wzbrania się, przywodząc Helenie, że nie jój zezwoleniu, lecz wpływom wojewody Mikołaja winien władzę monarchiczną.
- 1202 r. Śmierć Mieczysława III w Kaliszu, gdzie go pochowano.
- 1203 r. Po śmierci Mieczysława III, Polacy wzywają na tron Leszka-Białego. Wojewoda Mikołaj, mający przewagę, stawia opór, kładąc za warunek, aby Leszek oddalił od siebie wojewodę sandomierskiego Goworka. — A lubo Goworek chętnie się usuwa, chętnie wyrzeka się własnego szczęścia i zaszczytu dla pożytku pana swojego; Leszek przecież tą jego wiernością ujęty, odstępuje pretensyi do tronu, i zezwala, aby rządy państwa powierzono Władysławowi, synowi Mieczysława III.

WŁADYSŁAW Laskonogi, od wysokich a cienkich nóg tak nazwany, książę wielkopolski, syn Mieczysława III, urodzony 1168 roku, umarł 1231. — Panował trzy lata.

- 1205 r. Papież Innocenty III, za staraniem Alberta, biskupa ryńskiego, zagrzewa listami Sasów i Westfalów do krucyaty przeciw poganom inflantskim, ku obronie tamtejszych chrześcian. Zwołany naród niemiecki na krucyatę, bitny a niekarny, zagroził zgubą samemu biskupowi. Założono zakon poświęcony na nieustanną wojnę; i z reguły Templaryuszów powstałi Mieczownicy, których zakon papież potwierdził; a biskup Albert oddał im w roku następnym 1206, trzecią część Infant ze wszelkiemi prawami władzy, jakie jemu służyły niby z nadania cesarza. Zastrzegł tylko dla siebie czwartą część dziesięcin na znak podległości.
- 1205 r. Zwycięstwo Polaków nad Haliczczanami pod Zawichostem, otrzymane za przewodem Leszka-Białego, księcia sandomierskiego, gdzie poległ Roman, książę halički. Tem zwy-

ciężstwem, taką Leszek zwrócił znowu dla siebie życzliwość Polaków, że jednomyślnie wezwano go do rządów. — Władysław Laskonogi dobrowolnie odstąpił mu władzę monarszą.

LESZEK-BIAŁY na tron powraca, dawszy znakomite dowody mężstwa, cnót, bezinteresowności i pięknego serca. Panował jeszcze lat 22. 1206 r.

Dział pomiędzy braćmi książętami. Leszek, jako starszy otrzymał ziemię krakowską, sandomierską, lubelską, sieradzką, łęczycką i Pomeranią; — Konradowi młodszemu, dostały się Kujawy, Mazowsze z ziemiami chełmińską i dobrzyńską. 1207 r.

Leszek-Biały urządza Pomeranię czyli marchię gdańską. Odwiedzając tam miasta i zamki okoliczne, usuwa z wielkorządztwa Mestwina, a nadaje władzę synowi jego, Świętopękowi. Ten, wykonywa przysięgę na wierność z obowiązkiem wnoszenia do skarbu monarchy tysiąca grzywnien srebra. 1208 r.

Salomea, księżniczka polska, córka Leszka Białego, była ofiarowaną przez ojca w jęj dziecięcych latach na dośmiertną czystość; — (w czem ona później, chętnie się zastosowała). Lecz nim dorosła lat przyzwoitych, Leszek zmienił to postanowienie; i gdy niewięcej miała jak trzy lata, zezwolił na jęj zaręczyny z Kolomanem, synem Andrzeja, króla węgierskiego, dając w posagu księstwo halickie, które po bezpotomnej Salomei, wrócić miało do posiadłości polskich. 1214 r.

Król duński, Woldemar II, dla poskromienia zbuntowanych Inflantczyków, którzy wypędzili przybyszów z Danii i prześladowali nowo-nawróconych chrześcian; — wyprawił znaczną przeciw nim flotę; a sam na jęj czele wylądowawszy, zbudował tam od swego imienia miasto Woldemar, tudzież zamki Rewel, Narwę, Wasenberg i zafundował biskupstwo zależne wówczas od arcybiskupa duńskiego w Lunden. 1219 r.

Urodził się Bolesław, nazwany później Wstydliwym, syn Leszka-Białego i Grzymisławy, księżniczki ruskiej. 1221 r.
d. 1 lipca.

Haliczanie zmówiwszy się z Danielem, synem Romana, zginionego pod Zawichostem, zbuntowali się przeciw Kolomanowi, i z kraju go wypędzili; ani więcej potem panował 1222 r.

- w Haliczu ten książę. Żona zaś jego, dotrzymując postanowionej czystości, była bezpotomną.
- 1223 r. W Krakowie, w dzień Zwiastowania N. P. Maryi, w obecności Iwona biskupa, księcia Leszka-Białego, całego duchowieństwa i wielkiego tłumu ludzi, zakon Dominikanów założony przez św. Jacka i Czesława, objął nadany im klasztor i kościół św. Trójcy, z kąd farę przeniesiono do kościoła Panny Maryi.
- 1225 r. Ustanowienie zakonu rycerzy Dobrzyńskich ku obronie Mazowsza od napaści Prusaków bałwochwalczych, a to na wzór inflantskich rycerzy mieczowych.
- 1227 r. Śmierć Leszka-Białego. — Świętopełk, syn Mestwina, postanowiony przez monarchę Leszka wielkorząd Pomeranii gdańskiej, chciał tam zostać udzielnym księżęciem, w czem jemu sprzyjali niketórzy z książąt Piastów. Leszek na to nie zezwalał. A dla pojednania zwaśnionych książąt, naznaczył zjazd do Gąsawy, gdzie wezwał i Świętopełka. Ten jak zbójca, podstępem, Leszka z łaźni na koń porwawszy, zabił; a sam w Pomeranii umocował się.
- 1228 r. BOLESŁAW V, Wstydlivy, syn Leszka - Białego i Grzymisławy, księżniczki ruskiej, małoletni po ojcu nastąpił. Panował najdłużej ze wszystkich książąt, bo więcej niż 50 lat. Żona jego była św. Kunegunda, córka Beli IV, króla węgierskiego. Umarł bezpotomny w latach 58, roku 1279.
- 1228 r. O opiekę nad małoletnim Bolesławem V, dobijali się: Henryk Brodaty, książę szląski, jako najstarszy z najstarszej linii Piastów, i Konrad, książę mazowiecki, jako stryj rodzony. Do przewagi nad Henrykiem, Konrad wezwał pogan Jadzwingów, Sławian, Prusaków, Litwinów i Żmudzinów na zniszczenie tych prowincyi polskich, które wzbraniały się ulegać jego rządowi.
- 1228 r. Konrad, książę mazowiecki, nie mogąc podołać napadom dzikich Prusaków na ziemię swoje, wezwał mnichów Krzyżaków, obowiązanych wojować pogan, i nadał im ziemię chełmińską, aby mu Prusaków podbili. — Krzyżacy nieba-

wem podbiwszy Prusy dla siebie, wzmocnieni napływem Niemców pod ich duchowne znaki, poczęli łupić okoliczne kraje, zdobywali Jadźwingów i Litwę.

Umarł Albert, biskup rygiński, który ułożył prawa dla rycerzy mieczowych i dla ziemi inflanckiej. 1229 r.

Św. Czesław złożył po skończonym roku urząd prowincyała, nadany sobie przez kapitułę zwołaną w Paryżu nad nowo utworzoną prowincją polską, obejmującą Polskę, Czechy i Morawię; a udał się na Wołyń i Podole, gdzie nad pojednaniem Rusi z kościołem rzymsko-katolickim pracował. Potem przybył do Kijowa, i tam założył klasztor pod opieką N. P. Maryi, fundowany przez Włodzimierza Rurykowicza, księcia kijowskiego, nawróconego za staraniem św. Jacka na wiarę katolicką; — któremu klasztorowi, św. Czesław znaczną liczbę braci pozyskał. 1229 r.

Toruń, twierdza nad Wisłą, zbudowaną była przez Krzyżaków. 1231 r.

W owych czasach, był nierząd w prowincjach polskich. Biskupi otrzymywali władzę książęcą w dobrach swoich. Mnóstwo osób uwalniało się z pod praw krajowych. Zubożeni książęta, zaciągali długi u Niemców i nadawali im, a mianowicie margrabiom brandeburskim obszerne powiaty w zastawę. Posiedli Niemcy okolice Odry, Lubusz, Santok, Krosno i co było w Luzacyi. Czesi opanowali Głac i Opawę. Niemczał cały prawie naród przez napływ obcych rzemieślników. Gorliwość naszych biskupów, ocaliła narodowość polską. Język niemiecki po szkołach został zakazany.

Za życia jeszcze Dżingis-hana, który nagle umarł roku 1227, Mongołowie weszli byli do ruskich dzierżaw, i o sam Dniepr oparli się. 1236 r.

W lat kilka po śmierci Dżingis-hana, syn jego Oktaj, zostawszy z praw swoich najwyższym hanem Tatarów wielkich, oddał państwo kapezackie Batukanowi, synowcowi swemu, udzieliwszy mu pod zarząd trzykroć sto tysięcy wojska mongolskiego. Batukan, około morza kaspijskiego podbił Czerkiesów; — na górach po nad morzem Czarnem Abka-

sów; — a opanowawszy Baszkirów i królestwo kazańskie z Bułgarią, wpał do Moskwy, wziął to miasto przez kapitulacyą i wiarołomnie w pień je wyciął. — Ukłękły pod tym mieczem żyzne ruskie prowincye: susdalska, włodzimierska nad Klazmą, rezańska i pereasławska. Od tego czasu aż po rok 1480, to jest przez lat 240, książęta ruscy byli dannikami hordy tatarskiej; — a przed-dnieprscy, bez pomocy tamtych osłabli.

1237 r. Od lat 30tu, Albert, biskup inflantski ufundował był z pielgrzymów niemieckich kawaleryą mieczową. Szerzyła się tam wiara i razem dzierżawy nawracających, a z niemi kłótnie pomiędzy kawaleryą, biskupami i Duńczykami, którzy się wdzielali do tych krajów. Papież Grzegorz IX wydał bullę, łącząc kawalerów mieczowych w jeden zakon i pod jednym mistrzem z Krzyżakami pruskimi.

1239 r. Bolesław V, monarcha polski, żeni się z Kunegundą, czyli Kingą, córką beli IV, króla węgierskiego. — Corocznie aż do zgonu ponawiany przez księżnę Kunegundę warunek czystości, dał Bolesławowi tytuł Wstydliwego.

1241 r. Gdy na Ruś ujarzmioną przez Mongołów, rozsyłani ze złotój hordy Baskaki, wybierali po miastach i powiatach liczone od głowy pobory, a książęta ruscy jeździć musieli do hordy, ażeby śmierć albo łaskę utwierdzenia swęj dostojności otrzymać; wówczas, tak umocowani na Rusi Tatarzy, rzucili się roku 1240 na Węgry i na Polskę. Po klęsce wojsk polskich pod Chmielnikiem czyli Szydłowem, przerażony Bolesław V, uchodzi do Niemiec Tatarowie w Szląsku porazili na głowę wojska książąt polskich pod Lignicą, gdzie Henryk Pobożny, książę wrocławski i Pompo, mistrz krzyżacki, na placu poległi. Tatarzy nie śmieli dalej pomykać. Drugi ich oddział zniszczył Kijów. Wszyscy inni książęta ruscy ulegli temuż jarzmu.

1241 r. Tatarowie o mil siedm od Krakowa, dla ocalenia zdo-byczy w licznych brańcach, wracają za Wisłę. Włodzimierz, wojewoda krakowski, zebrawszy rycerstwo, przy Kalinie nad rzeką Czarną, znaczną ich część wyciął.

Wpadli Tatarowie przed Wielkanocą i spalili opustoszone Kraków. 1241 r.

Wezwany przez Polaków na państwo Bolesław Łysy, książę lignicki, syn najstarszy Henryka Pobożnego, ustępuje przed przemożną partya, jaką miał Konrad mazowiecki, stryj Bolesława Wstydliwego. Niebawem przecież, stryj ustąpić musiał wracającemu synowcowi. 1241 r.

Bolesław V, Wstydlivy powraca do kraju i odtąd jeszcze panuje lat 37. 1242 r.

Erekcya biskupstwa pomezkańskiego. — Domyślają się tej nazwy od wyrazu słowiańskiego meza, miedza, granica. Pomezania znaczyła jakoby kraj z innym pograniczny. Stolica biskupów była wprzód w Riesenburgu, potem w Kwidzynie; ztąd po dyplomatach tytuł biskupstwa kwidzyńskiego. Biskupstwo to ustało za czasów reformy Lutra. Władza duchowna wtenczas ostatki tej dyecezyi przyłączyła do biskupstwa chełmińskiego. 1243 r.

Domowe w podziałach książąt polskich niezgody i kłeski, dawały wzrost i powagę sąsiednim państwom. Książęta ruscy, Daniel i Wasilko Romanowicze, bracia, posiadali kraj znaczny od Buga do Dniepru. Starszy był księciem kijowskim, halickim i ziemi chełmskiej, młodszy włodzimierskim czyli wołyńskim. Daniel, aby osłonić wydarcie Polakom Lublina, bojąc się krucyaty przeciw sobie, jako wyznania greckiego, udawał przed papieżem, że chce być obrońcą chrześcian od Tatarów, że ma ulegać Rzymowi, byle otrzymał na królestwo halickie koronę, którą książętom chrześciańskim nadawali wówczas papieże; a istotnie, dbał o uchylenie się od starożytnej nad sobą zwierzchności książąt polskich. W Drohiczynie chełmskim, przyjął nowy król ruski z rąk legata namaszczenie i koronę, wykonawszy przysięgę jedności z kościołem rzymskim i posłuszeństwa papieżowi. — A następnie, gdy w roku 1249, Innocenty, papież wysłał do Daniela arcybiskupa rusko-lacińskiego Alberta, aby dla dopełnienia poprzedzonych obietnic, posłane zostało oświadczenie posłuszeństwa Rzymowi, Daniel odprawił arcybiskupa ze wzgardą. 1246 r.

- 1248 r. Na synodzie wrocławskim, legat papieżki, za wspólną zgodą biskupów polskich, zezwolił, aby odtąd Wielki post, nie od Niedzieli, lecz od popielcowej środy zaczynał się.
- 1251 r. Znalaziono sól w Bochni, albo raczej odnowiono roboty koło niej, zaniedbane z przyczyny napadów tatarskich. Poczęto, prócz dawniej warzonki, dobywać sól w sztukach.
- 1252 r. Mendog, wielki książę litewski, naciśniony wojną z Krzyżakami, Rusinami i z własnymi synowcami, przyjął chrzest z żoną Martą i z całym dworem; a przez poselstwo do Rzymu, oddając siebie i państwo pod protekcją stolicy apostolskiej, prosił o koronę i o pomoc duchowną ku nawracaniu poddanych.
- 1252 r. Po przyjęciu wiary chrześcijańskiej przez Mendoga, wielkiego księcia Litwy, i po koronacji jego w Nowogrodku dopełnionej przez Henryka, arcybiskupa Dominikana; Wit, także Dominikan, mianowany był pierwszym biskupem Litwy.
- 1253 r. Umarł Boguchwał, biskup poznański, jeden z najdawniejszych dziejopisów polskich.
- 1253 r. Aleksander IV, papież, podniósł Rygę na stopień arcybiskupstwa; — zatwierdził obior przez kapitułę rygską dopełniony, mianując na tę dostojność Alberta Saubeer, który już miał wprzód nadany mu tytuł arcybiskupa i legata do Prus, Litwy i Rusi.
- 1254 r. Kanonizacya św. Stanisława, biskupa krakowskiego. Papież Innocenty IV, w poczet go świętych w Assyżu policzył.
- 1255 r. Na odgłos wyprawy przeciw Prusom, przybył w pomoc krzyżakom Ottokar, król czeski i Jan, margrabia brandenburski. Gdy pogromieni bałwochwalczy, wiarę chrześcijańską i niewolę od obcych przyjęli, Krzyżacy, na pamiątkę bytności tam Ottokara króla, zamek Königsberg czyli Królewiec, stolicę potem książąt pruskich, lenników polskich, a zamek Brandenburg, przez wzgląd na margrabiego Jana zbudowali.
- 1257 r. Umarł św. Jacek Odrowąż, pierwszy w Polsce Dominikan, kanonizowany roku 1594. Fundował zakon kaznodziejski w Krakowie, we Lwowie, w Kijowie

d. 15 Sierpnia.

Urodził się Przemysław, król polski, syn Władysława 1257 r.
 Płwacza, Odoniczyn zwanego, księcia wielkopolskiego,
 i księżniczki pomorskiej Adelajdy, siostry Świętopelka.

Mendog, król litewski, uciśniony przemocą Krzyżaków, 1260 r.
 porzuca jawnie chrześcijaństwo, a wespół z Litwą, Jadźwingami i Prusakami, którzy się jemu poddali dla wspólnej obrony, toczy wojnę przeciw Krzyżakom.

Dziwaczna sekta biezowników (flagellantes), zja- 1261 r.
 wiona we Francji, potem w Niemczech, przeszła do Polski, wrażliwą gminowi, że ktoby tej pokuty nie odbył przynajmniej przez miesiąc, żywota wiecznego nie osiągnie. Prandota, biskup krakowski, groźbą więzienia, a Janusz, arcybiskup gnieźnieński, mądrymi zakazami w całym królestwie, ten plód zagorzałej imaginacji i pobożnego szaleństwa przytłumił.

Daniel, miaoujący się królem halickim, obrażony na 1262 r.
 Ziemowita, księcia mazowieckiego, iż mu nie przyznawał tego tytułu, cofniętego przez papieża, wydał mu wojnę. Mendog, wielki książę Litwy, z obowiązku przynierza, wspierał Daniela. Mazowsze doznało spustoszenia w tej wojnie. Wyprawą dowodził Swarno, siostrzan Daniela, ożeniony z córką Mendoga. Ten dowódzca, schwytawszy niespodzianie pod Warszawą w Ujazdowie księcia Ziemowita, ściąć go rozkazał, czy też własną ściął ręką, a syna jego Konrada, za wstawieniem się Mendoga, za znacznym wykupem z więzienia wypuścił. Na pamiątkę śmierci Ziemowita, w przeddzień św. Jana Chrzyciela, Janusz I, książę mazowiecki, w półtorasta lat później, nadał kapitulę warszawskiej, przy jej założeniu 1406 roku, herb wyobrażający głowę św. Jana na półmisku.

Domund, książę litewski i Trojnat, książę żmudzki, 1263 r.
 lenniki Mendoga, synowcowie jego, zmówiwszy się, napadli w nocy na dom jego, i życie mu wydarli.

Urodził się Władysław Łokietek, syn Kazimierza, księ- 1263 r.
 cia kujawskiego, łęczyckiego, sieradzkiego i księżniczki pomorskiej, Eufrozyny, która trzecią Kazimierza była żoną.

Wojska polskie pod przewodem monarchy Bolesława V, 1264 r.
 otrzymały zupełne zwycięztwo nad Jadźwingami — W tej d. 28 Czerwca.

bitwie, jak świadczą kroniki, cały prawie ich naród ze szczętem był wygładzony. Ostatki niedobitków, Bolesław V ochrzcić nakazał; a całą ziemię podlaską, Mazurami i Polakami osadził.

1264 r. Morowe powietrze w Polsce, poprzedzone było trzymiesięcznym komety widzeniem.

1265 r. Bolesław V, Wstydlivy, zabezpieczając sukcesyę tronu, jako bezdzietny, wyznacza następcą po sobie Leszka, nazwanego Czarnym, syna Kazimierza, księcia kujawskiego, któryto Leszek był już księciem sieradzkim. Leszek czarny dla upewnienia spokojności od sąsiadów Rusinów, poślubił sobie Gryfinę, córkę Rościszława, księcia niegdyś kijowskiego, siostrzenicę Kunegundy Bolesławowój. Wesele ich odbyło się w Krakowie.

1265 r. Leszek Czarny, książę sieradzki, założył miasto Brzeznice; a później, roku 1287, zostawszy księciem krakowskim i sandomierskim, przeniósł je na inną osadę z nazwaniem Nowa-Brzeznica. — Ludwik, król polski i węgierski, nadał to miasto z okolicznemi wioskami roku 1370 w lenne posiadanie Władysławowi, księciu opolskiemu: — a Władysław Jagiełło unieważnił ową darowiznę, i miasto zwrócił Koronie, z tego powodu, że lennik, okoliczne miasta napadał i przejeżdżających kupców napastcwał. — To miasto pamiętne jest urodzeniem Jana Długosza 1415 roku. Starostwo brzeźnieńskie roku 1717, oddane zostało na mocy konstytucyi Paulinom częstochowskim na koszt utrzymania twierdzy.

1266 r. Poskromiona Litwa i Rusini przez otrzymane nad niemi zwycięstwo wojsk polskich pod wodzą Piotra, wojewody krakowskiego. W téj wojnie była zemsta Bolesława V, za wtargnienie ruskiego Swarnona do księstwa sandomierskiego, za buntowanie Jadzwingów i związki księcia Swarnona z Litwą.

1266 r. Kanonizacya świętej Jadwigi, księżny szląskiej, żony Henryka Brodatego, przez papieża Klemensa IV. Bulla pod dniem 7 kwietnia 1268 roku.

Lew, książę halicki, w czasie zjazdu we Włodzimierzu wołyńskim, zdradzieckim sposobem zabił Wojsielka, wielkiego księcia litewskiego, syna króla Mendoga. 1267 r.

Lew, syn Daniela, króla ruskiego, po ojcu włodzimirski i kijowski, a po Swarnonie łucki, drohicki i halicki książę, zbudował miasto Lwów. 1268 r.

Litwini poganie, złączeni z Prusakami, zniszczywszy Mazowsze, ziemię chełmińską, Kujawy, oraz ziemię łęczycką, należąca do Ziemiomysła, brata Leszka Czarnego, około 40 tysięcy niewolników do krajów swoich uprowadzili. 1277 r.

Śmierć Bolesława V, Wstydliwego. Panował lat 52 1279 r.
urzędowo; ale sam, tylko lat 41. Pochowany w kościele Franciszkanów w Krakowie. Panowanie jego najdłuższe, było jedno z najsmutniejszych i najburzliwszych. Poczęto się od wojen domowych, z powodu współzawodnictwa dwóch potężnych książąt do opieki nad młodym książęciem. Później stronny w wymiarze sprawiedliwości, lekkowierny, słaby do powściągnięcia domowych buntów, a tem bardziej ustawicznych pomiędzy krewnymi książęty waśni; dla próżności tylko błyszczał dostojenstwem monarchy. Odznaczył się w dziejach, urządzeniem soli w Bochni, uformowaniem województwa podlaskiego, i zaludnieniem a wzmocnieniem miasta stołecznego Krakowa, tudzież zagładą na Podlasiu grubego narodu Jadźwingów i poskromieniem Rusi. Na nim, jako bezpotomnym, zakończyła się linia książąt krakowskich od dziada Kazimierza II, sto lat zwierzchnictwem i władzą monarchiczną zaszczycona.

Umarł Bolesław Pobożny, książę kaliski, bez potomka płci męskiej, zostawując księstwo swoje synowcowi, Przemysławowi, książęciu poznańskiemu. Jedną z córek jego Jadwigę, wydaną była za Władysława Łokietka. Ów Bolesław kaliski nadał żydom rozmaite wolności i przywileje, które potem wnuk jego z córki, Kazimierz III, Wielki, król polski pomnożył. 1279 r.

- 1280 r. LESZEK CZARNY, na Sieradziu, książę kujawski, najstarszy syn Kazimierza, księcia kujawskiego, wnuk Konrada mazowieckiego, objął monarchię polską. Panował lat dzieśięć, nie zostawiwszy potomstwa ze związku swego z Gryfiną, księżniczką ruską. Umarł 1289 roku, pochowany w Krakowie.
- 1280 r. Leon Romanowicz, książę ruski, złączywszy się z Trambem, księciem litewskim i z Tatarami, niszczy ziemię lubelską. Po łodach przechodzi Wisłę i wpada w księstwo sandomierskie. Warsz. kasztelan i Piotr, wojewoda krakowscy, na czele dorywczego ludu, otrzymują nad nimi zwycięztwo u wsi Goślice, o dwie mile od Sandomierza. Legło tam ośm tysięcy trupem nieprzyjaciół; — wzięto w niewolę do dwóch tysięcy i siedm chorągwi.
- 1280 r. Leszek Czarny, nie dając Rusinom wzmoćnić się po doznanej klęsce, w piętnaście dni po niej, zgromadza dwa tysiące piechoty, a trzydzieści tysięcy jazdy; — wkracza w księstwo ruskie, pustoszy je aż do Lwowa, i wraca z niezmiernym plonem i czterema tysiącami więźniów. Leon, książę ruski, miał ziemię chebńską, Wołyń, Kijów, Zwinograd, Połocze i Halicz.
- 1282 r. Monarcha Leszek Czarny, uwięził biskupa krakowskiego, Pawła z Przemankowa, podejrzanego i dawniej i teraz o zdradę, na wieść że on przez znowę z książętami litewskimi, skłonił ich do wtargnięcia w siłę kilkunastu tysięcy do lubelskiej ziemi. Udał się Leszek Czarny na ratunek Lublanów; a nie zastawszy już Litwy, miał sen, w którym św. Michał skłaniał go do pogoni, pokrzepiając nadzieją zwycięztwa. Już nieprzyjaciel rzekę Bug i Narew przeszedł; już brał się ku Niemnowi, kiedy go dopadli Polacy w liczbie sześciu tysięcy piechoty i jazdy. — Po zaciętej walce aż do nocy, gdzie i więźnie porwawszy pęta, stali się posiłkiem przeciw ich zaborcóm poganom; otrzymano kompletne nad Litwinami zwycięztwo, cudem to mianując, że żaden z Polaków nie zginął. Leszek Czarny, wróciwszy z odbitymi więźniami, zbudował w Lublinie kościół parafialny pod wezwaniem św. Michała.

W Litwie, Dowmont książę uciański, obrany księciem 1283 r. w Pleskowie (czyli Pskowie), opanował księstwo połockie i umyślił wydrzeć Trojdenowi Wielkie Księstwo Litewskie. Wysłani przez niego siepacze, zabili Trojdena. Syn Trojdena, Rymund, mnich, pod imieniem Ławruka, czyli Wawrzyńca, staje się wodzem ku zemście. — Wśród bitwy, do której pomagali mu z innymi Litwinami Nowogrodzianie i Żmudzini, ręką własną zabił Downonta; a odebrawszy księstwo połockie, Witenesa, dzielnego męża, ojcowskiego niegdyś dworu marszałka, który był pradziadem Władysława Jagiełły, na Wielkiem Księstwie osadził; a sam do życia klasztornego w Ławryszowie wrócił.

Witenes, wielki-książę litewski, chcąc przesłoroczną 1283 r. klęskę powetować, wkacza z ogromnem wojskiem w księstwo sandomierskie. Tam wysiekłszy starców i dzieci; zdolnych do pracy wieśniaków pogań w niewolę, gdzie i szlachty było do sześciu tysięcy. — Leszek Czarny poszedł w pogoni za nieprzyjacielem. Żegota krakowski, Janusz sandomierski wojewodowie byli dowódcami. Polem potyczki w ziemi łukowskićj, gdzie stał obóz polski, było miejsce nazwane R ó w n e. Zbita Litwa i rozproszona, rozsypała się po rozdrożach okolicznych. — Leszek Czarny wszelką zdobycz i więźniów odzyskawszy, wielu nieprzyjaciół w pogoni nachwytał.

Lutgarda, wnuczka czy siostrzenica Branima, księżęcia 1283 r. szeczeńskiego, żona Przemysława księcia wielkopolskiego, d. 14 grudnia. dla nieplodności znienawidzona u męża, uduszoną została w Poznaniu przez własną służebnicę.

Zatargi Leszka Czarnego z Konradem II, synem Zie- 1283 r. mowita, księciem mazowieckim, którego niektórzy panowie wezwali na tron do Krakowa; a przytem zamieszki krajowe, otworzyły drogę do zwykłych napadów Litwy.

Historycy zgodnie poświadczają, że w tym roku w po- 1285 r. rze letnićj, wśród nadzwyczajnych upałów, namnożyło się w Prusach, na Żmudzi i w Litwie jadowite robactwo, podobne do skorpionów. Ukąszenie tego robaka, po dniach kilku śmierć zadawało; niektórzy natychmiast umierali.

1287 r.
d. 25 grudnia. Tatarowie pustoszą całą Małopolskę aż pod Kraków. Samych dziewięć zabrali dwadzieścia jeden tysięcy. Leszek Czarny szuka przytułku w Węgrzech. Po odejściu Tatarów, głód i powietrze spadły na Polskę.

1289 r.
d. 30 września. Śmierć Leszka Czarnego w Krakowie, bez żadnej pewności następstwa tronu. Książę to był waleczny, ale mściwy. Czasy jego pamiętne są spustoszeniami, niezgodą, wojnami i wreszcie zarazą, która się mocno szerzyła w księstwach lechickich. Nie miał on wielkiego poczucia narodowości, gdy ujmując sobie Niemców, którzy w główniejszych miastach, prawie wyłącznie panowali, mówił chętnie po niemiecku i w stroju niemieckim się nosił, a dbał o przyjaźń mieszczan krakowskich, nadając im różne prawa i przywileje.

1289 r. Po zmarłym bezpotomnie Leszku Czarnym, zjazd w Sandomierzu wezwał do rządów Henryka nazwanego Probus, księcia wrocławskiego; biskup zaś krakowski, Paweł z Przemankowa, przyzwał na tron Władysława Łokietka, który był bratem Leszka Czarnego. Pośpiech Szlązaków zmusił Władysława do ucieczki.

1290 r. HENRYK Probus, książę wrocławski, obejmuje monarchią polską i w rok niespełna umiera przekazując dziedzictwo księstwa krakowskiego Przemysławowi księciu poznańskiemu. W tymże czasie wdowa po Leszku Czarnym, Gryfina, ujechawszy do Czech, przedstawiła tam pozmyślane, jakoby męża swego zapisy, mocą jakich prawo do tronu i monarchii polskiej, przelane było na Wacława II króla czeskiego, jej siostrzeńca. Śmiano się i tam z owych zapisów; przecież odtąd królowie czescy, rościli prawo do tronu polskiego. — W Polsce trwało zamieszanie. Wśród jej rozzerwania na udzielne posiadłości książąt Piastów, sama hierarchia duchowna pod naczelnictwem jednego arcybiskupa gnieźnieńskiego, podtrzymywała jedność narodową. Za staraniem biskupów, po wszystkich księstwach czuwano, aby po szkołach, jakie być mogły na owe wieki, wpływ obcego ję-

zyka nie nadwierał ducha narodowości. Mowa polska i dzieje krajowe, ściągały bacność duchownych. Zdarzane klęski, podniecały życzenia, aby państwu powrócić jego całość i porządek.

Władysław Łokietek, książę kujawski na Brześciu, 1290 r. po bracie swoim Leszku Czarnym, dziedzic księstwa sieradzkiego, dobija się tronu łącznie z Wacławem czeskim. Trzej pretendenci do władzy monarchicznej; Wacław II król czeski, Władysław Łokietek i Przemysław, przez trzy lata, Polskę w zawieszeniu trzymają.

Wśród ubiegania się o koronę polską Władysława Łokietka i Wacława króla czeskiego, Szląsk przychylił się na stronę czeską, przeczuwając, że silniejsza będzie opieka państwa rządowego, niż miotanego niezgodą i gdzie monarcha nie ma praw sobie zabezpieczonych. Kazimierz II, książę na Opolu i Cieszynie, dał przykład zupełnego odstąpienia się od Polski, poddając się koronie czeskiej; — za nim poszli inni książęta szląscy.

Umarł bezpotomnie Mestwin II, syn Świętopełka, 1294 r. ostatni z panującej linii w Pomeranii nadwiślańskiej, czyli w marchii gdańskiej. Wezwany przez niego przed czterema laty Przemysław wielkopolski, objął to księstwo i tym nabytkiem, torował sobie drogę do tronu.

PRZEMYSŁAW, książę wielkopolski, królem uznany i koronowany w Gnieźnie wraz z powtórnią żoną swoją Ryksą, córką Waldemara króla szwedzkiego, w obec biskupów: krakowskiego, kujawskiego, poznańskiego, wrocławskiego i urzędników czyli baronów wielkopolskich, przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakóba Świnkę. — Nie długo panował: w siódmym miesiącu od wstąpienia na tron, przez zdradę Ottona i Jana margrabiów brandeburskich, zazdrosnych potęgę wzrastającej króla, zabity w Rogoźnie. — Z drugiej żony Ryksy, zostawił jedną tylko córkę Ryksę, czyli Elżbietę, z którą się ożenił Wacław król czeski, gdy królem polskim zostawał.

1295 r.
d. 26 Czerwca

1295 r. Pierwszym było staraniem króla Przemysława ułagodzić przez poselstwa umysły książąt pokrewnych, aby w nierozzerwanéj jedności, całą Rzeczpospolitą utrzymać. Następnie obrócił myśli ku ubezpieczeniu się w Pomeranii, nie dowierzając Krzyżakom i margrabiom brandeburskim. — Wyjechał do Gdańska dla opatrzenia miasta i zamku, kędy jeszcze przed rokiem, za życia Mestwina II, przywileje potwierdził, a rząd polski wprowadził, ustanawiając wojewodów i innych urzędników. Teraz, aby tak nad całą Polską, jak nad Pomeranią dał uroczyste dowody swego panowania, rozkazał wyrznąć pieczęć mającą na jednej stronie Orła-Białego z napisem: *Reddidit ipse suis victricia signa Polonis*; a z drugiej strony, osobę królewską na majestacie z koroną na głowie, a jabłkiem w ręku i napisem: *Sigillum Premislai Polonorum regis et ducis Pomeraniae*. — Zdradziecko zamordowany dnia 6 Lutego 1296 roku; pochowany w Poznaniu.

1296 r.
d. 6 Lutego.

Przemysław, król polski, zabity w Pomeranii w Rogoźnie wśród nocy przez margrabiów brandeburskich Ottona i Jana. Zwłoki królewskie z Rogoźna do Poznania sprowadzone i w grobie przodków jego złożone, łyż całego narodu oblały. On bowiem siedniomiesięcznem panowaniem, wlał pierwszy w ciało rozszarpanej ojczyzny ducha rządu, jedności i subordynacyi pod jednym berłem. Ostatni to był książę z linii wielkopolskiej, idącej od Mieczysława Starego. Żył lat 38, miesięcy 3, dni 24.

1296 r.
d. 23 kwietnia.

WŁADYSŁAW ŁOKIETEK, książę brzeski, łęczycki, sieradzki, dziedzic wszystkich krajów po Przemysławie, ciesząc się blisko cztery lata monarchią, ustąpić musiał roku 1300; powrócił 1305; koronowany 1319; a mając lat 73, umarł 1333 roku. — Z Jadwigi, córki Bolesława, księcia kaliskiego, zostawił syna Kazimierza Wielkiego i dwie córki, jedną Elżbietę, za Karolem Robertem z domu Kapetow, andegawiańskiej linii, królem węgierskim, zmarłą 1380 roku, która była matką Ludwika króla węgierskiego i polskiego; druga

córka Łokietka, Małgorzata, wydana za Bernarda księcia świdnickiego, po której wnuka Anna, poślubiona cesarzowi Karolowi W., królowi czeskiemu, wniosła to ostatnie księstwo podlegające Polsce na Szląsku, koronie czeskiej.

Od zgonu Bolesława Krzywoustego, nie widziano tak rozległego w domu Piastów panowania, jakie różnym zbiegiem okoliczności połączył i posiadał Władysław Łokietek. Cieszą się, że królestwo polskie na nowo powstaje. Lecz pociecha niedługa: Łokietek upojony szczęściem, zaniedbał się. Książę pomorski na Szczecinie, hołdownik wierny niegdyś Polsce, napadł na Pomeranią kaszubską i część jej opanował. Zdobyć tę Łokietek mu przyznał. Wielkopolanie tem urażeni, wezwali na króla Wacława czeskiego, który oddawna różne warowne w Polsce zamki trzymał. Daremne Łokietek łożył usiłowania. Wacław tron objął.

1298 r.

WACŁAW, król czeski, został królem polskim; — koronował się w Gnieźnie. Wdowiec po Judycie Austryjaczce, ożenił się wkrótce po tym obrządku koronacyi z Ryksą, czyli Elżbietą, jedyną po Przemysławie królową polską córką. Poddawał mu się kraj pełen broni czeskiej; poddały się i dziedziczne Łokietka księstwa, sieradzkie i kujawskie tak nagle, że Łokietek wśród niebezpieczeństwa, musiał uchodzić do Węgier, zostawszy z króla tułaczem.

1300 r.

Do ustępstwa z tronu Łokietka, przyczynił się i Andrzej herbu Zareba, biskup poznański, wyklęciem go, za porozumieniem się z innymi biskupami a to za uciskanie dóbr duchownych. — Biskup ten, gorliwy o rozszerzenie oświaty, pozwolił mieszczanom poznańskim w roku 1303, założyć szkołę przy kościele farnym Maryi Magdaleny.

1300 r.

Król Wacław, niedługo zabawiwszy w Polsce, zdał zarząd nad trzema prowincjami trzem gubernatorom, nad Małopolską, nad Wielkopolską z Pomeranią i nad Kujawami osadzonym. — Wówczas szlachta małopolska, paniętna na wydarcie sobie Lublina, przez Daniela, króla ruskiego i na niedawny w księstwo sandomierskie najazd Leona,

1302 r.

uchwaliła powszechną na niego wyprawę. Rusini, pomimo daną im pomoc przez Litwę i Tatarów, zwyciężeni zostali pod Lublinem. Poddali zamek lubelski, wracając go Polakom po 57 roku opanowania go przez księcia Daniela.

1304 r. Gdy Waclaw, jako razem król czeski, miał do czynienia we własnym kraju z Austryakami; Łokietek, po powrocie z Rzymu, znalazłszy powtórnie życzliwe przyjęcie w Węgrzech u wojewody Amadeja; zebrał cokolwiek ludzi węgierskich i zbrojno oddał się losowi. Opanował naprzód zamek Pełczyska, następnie, za przybywaniem pod jego chorągwie rycerstwa polskiego, wziął Wiślicę, Lelów i na koniec począł w sandomierskim i krakowskim księstwie rozpościerać się.

1305 r. Śmierć króla Waclawa w Pradze. Pod kilkoletniem jego panowaniem, Polska była spokojną, może dla groźnego rządu namiestników królewskich, może z powodu nieobecności Łokietka, a słabiej siły książąt mazowieckich, szląskich i kujawskich. Z tem wszystkim miasto Kraków podniosło się w mury; moneta czeska (grosze pragskie) weszła do kraju z handlem zagranicznym, z osadnikami i z żołdem dla wojennej straży.

1305 r. Król czeski, syn zmarłego, Waclaw siedmnaścieletni, mianowany tam jest królem polskim, lubo go nie wzywają Polacy. — Łokietek uzbroiwszy się, zabezpiecza sobie księstwo sandomierskie. Podał mu się zamek Sandomierz. Pierwsi z możniejszych, stronę jego wzmocniają i do księstwa krakowskiego wstęp czynią.

1306 r. Młody król Waclaw, zabity przez trzech Szwabów d. 3 Sierpnia z namowy Austryaków; — ostatni z domu książąt i królów czeskich rodu słowiańskiego. Rudolf, syn Alberta, na tronie czeskim został osadzony.

1306 r. WŁADYSŁAW Łokietek, wprowadzony do Krakowa d. 1 Września przez Jana Muskate, biskupa krakowskiego i szlachtę wspólnie z Sieradzanami, Sandomierzanami, Kujawcami oraz ziemianstwem Łęczycy i Dobżynia i za pana uznany. — Wielko-

polska poddała się Henrykowi, głogowskiemu. Arcybiskup gnieźnieński, należący do téj prowincyi, nie był w kraju. Wszystkie insignia królewskie były w Gnieźnie; ztąd koronacya w zawieszaniu.

Łokietek w towarzystwie panów polskich przybywa do Gdańska na wezwanie szlachty pomorskiej. Ogłoszony księciem Pomeranii, odbiera tam przysięgę wierności. — Puszcza w dzierżawę Pomeranią synowcom swoim, Przemysławowi i Kazimierzowi, synom nieżyjącego już Ziomomysła inowrocławskiego. — Zamek gdański, powierza Boguszowi herbu Półkozic, sędziemu Pomeranii; stanowi go starostą gdańskim. — Zazdrość, dała powód do zdrady Szwenców, z których, wojewoda gdański, miał synów Piotra i Wawrzyńca.

Litwa wtargnęła przez Mazowsze za Wisłę; niszczy Wielkopolskę. — Krzyżacy pustoszą Litwę. — Zdrada Szwenców w Pomeranii: wiążą się z margrabiami brandenburgskimi, Janem i Waldemarem; — fortecę Gdańska broni Bogusz. Miasto Niemcami osadzone, poddaje się Brandeburczykom. Doradzono królowi ku rychłej pomocy wezwać Krzyżaków. Bogusz z polecenia Łokietka, zawiera z nimi umowę. Lud krzyżacki ku obronie fortecy, miał działać w połowie z Polakami przez rok cały, a po niej koszta wojenne miały być zwrócone. Woldemar, margrabia brandenburgski, po znacznej stracie swoich, odstąpił od oblężenia. — Zdrajcy, za wyrokiem króla, ukarani.

Objawia się chytróść Krzyżaków. Po odejściu Brandeburszczyków, wprowadzają do fortecy Gdańska większą ilość swoich. — Wgnavszy Bogusza i Pomorzanów, zamierzają odebrać miasto będące jeszcze pod strażą polską. Niektórzy mieszczanie rodu niemieckiego, bramy im otwierają. Krzyżaki wpadłszy pomiędzy gmin przybyły na jarmark, bez względu na płeć i wiek niedołączny, do dziesięciu tysięcy pospólstwa wymordowali. — Osadników miasta przenieśli na inne miejsce ku Mołdawie, jak do'ąd zostało.

Mistrz krzyżacki skłonił Przemysława, synowca królewskiego do sprzedania zakonowi nie tylko dóbr niektórych

1306 r.

1307 r.

1308 r.

1309 r.

około Nogatu leżących, lecz nadto i ziemię michałowską, która przed laty była im zastawioną przez starszego brata jego Leszka kujawskiego. Król przez poselstwo, wzywa mistrza do Kujaw. Ten stawia się i ocenia koszta wojenne w ciągu niespełna roku, na obronę Gdańska łożone, do stu tysięcy grzywien szerokich groszy pragskich, — (co na dzisiejszą monetę, wynosi ośm milionów złotych polskich). Na skargę króla do stolicy apostolskiej, papież Klemens V, komisją wyznaczył.

- 1309 r. Najwyżsi mistrzowie krzyżacy, mieszkając w Wenecyi, potem w Marpurgu w Hassyi, rządili Prusakami przez mistrzów prowincyalnych. W tym roku, pierwszy przeniósł stolicę swoją z Niemiec do Malborga, Sygfryd de Feuchtwangen; — i już odtąd następni wielcy mistrzowie tam mieszkali, zkąd przenieśli się do Królewca, gdy Pomerania i Prusy zwrócone zostały Polakom za panowania Kazimierza Jagiellończyka.
- 1309 r. Umarł Henryk, książę głogowski, który trzymając lat kilka Wielkopolskę, bronił tam wstępu Łokietkowi.
- 1310 r. Gdy Łokietek uznany za króla i przez Wielkopolanów, zwycięża rycerstwo książąt głogowskich, synów Henryka, których buntownik wpuścił do Poznania. Sygfryd, mistrz krzyżacki, przez rozmaite podstępny, zabiera resztę Pomoranii; i całej tej prowincyi Krzyżacy stają się panami.
- 1311 r. Krzyżacy, nie ufając prawom swoim do wydartej Polakom Pomoranii, kupują tę prowincję u Waldemara, margrabiego brandeburskiego, z tytułu pretensyi, jaką sobie najniesłuszniej rościli margrabiowie do Gdańska i Pomoranii. Cesarz niemiecki, Henryk VII, potwierdził tę sprzedaż, z tem jednak zastrzeżeniem, jeśli ona prawnie była uczynioną. — Bunt w Krakowie, nie dozwolił Łokietkowi zaradzić tym kłeskom. Muskata, biskup krakowski, Szlązaki i inni czeskiego rodu, wezwali Bolesława, księcia opolskiego. — Wszedł Bolesław. Zamek się nie poddał. — Zastraszony Szlązak umknął.
- 1312 r. Krakowskie w Polsce rozruchy, podały sposobność margrabi brandeburskiemu Waldemarowi, wzmocnionemu da-

wniej zaborem Lubusza, Drzenia, Santoka, do zaborów dalszych w Wielkopolsce.

Papież Klemens V, złożywszy konsylium powszechnie 1312 r. w Wiedniu francuskim, zniósł zakon Templaryuszów za różne ich zbrocenia. Dobra po nich dla kawalerów maltańskich przeznaczył. — Krzyżacy zdawali się jeszcze przydatni dla pozoru nawracaniu Litwy i Żmudzi.

Umarł Bolesław, książę mazowiecki na Płocku i Czersku, syn Ziemowita zabitego przez Litwinów, dziedzic po bracie bezpotomnym Konradzie II, całego Mazowsza. Zostawił z Przedzysławy, córki księcia litewskiego Trojdena, dwóch synów: Ziemowita i Trojdena. 1313 r.

Spadła na Polskę plaga dwuletnia: Z przyczyny nadzwyczajnych śniegów, wody pognoły nadzieje rolnika; a głód ciężki stał się po kraju powszechnym. 1315 r.

Po wyprawie na Krzyżaków wdzierających się do Litwy, umarł Witenes, wielki - książę litewski, ojciec Gedymina od uderzenia piorunu. — Prowadząc ciągłą z Krzyżakami wojnę w Prusiech i na Żmudzi, jeśli ich potęgę nie złamał; to przynajmniej bieg zaborów ze strony żmudzkiej u rzeki Niemna zatrzymał; a wyłudzone od Mendoga prawa do krain litewskich, orężem potargał. Witenes powiększył Litwę księstwem połockiem. 1315 r.

Gedymin, wielki-książę litewski, zwycięża Krzyżaków i odbiera tę część Żmudzi, którą oni po śmierci Witenesa zajęli. 1316 r.

Łokietek — dla łatwiejszego dokonania zamiarów w pozyskaniu u papieża Jana XXII korony, o którą Jan król czeski z urojonem prawem po żonie Elźbiecie, córce Wacława, łożył bezzasadne starania; — ponowił starożytny zwyczaj w Polsce, podsycania kamery apostolskiej wybieraniem groszów św. Piotra, stanowiąc, aby wyjąwszy szlachtę, opłacano z każdej głowy wieśniaczej, jeden denar kursującej monety. 1318 r.

Dulcin Włoch, założył w Polsce sektę komunistów. Wspólność we wszystkim była ich zasadą, a ta sprzyjała 1318 r.

rozpuście powolnej wyrazom: rośnijcie i mnożcie się. Ztąd ustanowiona inkwizycja przez papieża Jana XXII, trwała w Polsce do czasów Zygmunta I.

- 1319 r.
d. 20 stycznia. Król Władysław Łokietek otrzymał w Krakowie koronę i namaszczenie w kościele katedralnym wespół z żoną Jadwigą, przez ręce Janisława, arcybiskupa gnieźnieńskiego, w asystencyi Muskaty, biskupa krakowskiego. — Odebrał od miasta hołd i przysięgę wierności. — Od tego czasu, Kraków i kościół w nim katedralny wyznaczono na koronacje królów polskich. Insignia też dostojęstwa królewskiego z Gniezna przeniesiono do Krakowa, a te aż do upadku Rzeczypospolitej tam pozostawały.
- 1319 r. Daniel syn Wasila, którego przodkowie długo dzierżyli berło halickie i panowali nad Łucką, włodzimierską i przemyską ziemią, a po wielkim oporze, uznali królów polskich za panów; pierwszy pisać się począł księciem na Ostrogu. Z potomków jego, Konstanty książę Ostrogski, wojewoda trocki, hetman wielki litewski, wszystkich przodków swoich przeszedł w sławie.
- 1320 r. Na zbrojnych Krzyżakach nie wymógł najwyższy rozkaz papieża, aby zwrócili Polsce Pomeranię. Nic nie pomogło ogłoszenie na nich wśród łoskotu dzwonów, klątwy duchownych: — „bo oni, jak pisał Łokietek, wolni od wstydu i cnoty, nie troszczą się ani o cześć ludzką, ani o bojaźń Bożą.“
- 1321 r. Gedymin, wielki - książę Litwy, zwycięża Rusinów. Opanował Włodzimierz, Łuck, Brześć, Owruć, Żytomierz, Kijów. Wszędzie wykonano przysięgę wierności. Szedł potem do księstwa siewierskiego i wzięwszy Brańsk z Pereasławiem, pomknął aż do Putywła.
- 1322 r. Niezgoda pomiędzy książętami Szląska, którzy od lat kilkuset pod panowaniem królów i książąt polskich zostawał, podała zręczność Czechom opanować to księstwo. — Tak odpadła część znaczna kraju, prawami i obyczajami polskimi rządzona, metropolii gnieźnieńskiej uległa, gdzie dotąd język polski u ludu poświadcza jego narodowość. Za księstwem

wrocławskiem, wkrótce i inne dzielnice Szląska przechodzić poczęły do Jana, króla czeskiego.

Gedymin, wielki-książę litewski, listem do papieża Jana XXII pisany, oskarżał Krzyżaków, że ich napady i prześladowania, utrzymują go w błędach pogańskich; — że nawróconych świeżo neofitów przez księży świeckich i mnichów uciemniają niewolą i tyranstwem; — że dla tego nie długo trwało w Litwie zaszczipione za poprzednika jego Mendoga chrześcijaństwo. A, oświadczywszy wprzód listownie arcybiskupowi inflantskiemu, że chce być chrześcianinem, dodał w piśmie do papieża: że obyczajem innych książąt katolickich, ma w posłuszeństwie ulegać apostolskiej stolicy, byle go uwolnił z pod przemocy Krzyżaków i byle wysłał legata dla ułożenia pokoju i pewnych na zawsze granic. — Aby zaś pokazać, że szukając zgody, nie lęka się broni krzyżackiej, wysłał żmudzkie wojsko i Memel, ich zamek opanował.

Przed przybyciem legatów od papieża, delegaci inflantscy, estońscy i krzyżacy, zawarli w Wilnie uroczyste i zaprzysiężone przymierze z Gedyminem i posłali je na utwierdzenie do papieża. — Lecz Krzyżacy nowym napadem na posiadłość litewską, rozjątrzyli wielkiego-księcia, który, lubo powtórną zaniósł skargę do Rzymu, przecież wkrótce okazało się, że bałwochwalstwa nie chciał się wyrzec i zemścił się napadem na ziemię dobrzyńską, którą książę Władysław, synowiec Łokietka, chcąc ją dla Polski ocalić, odstąpił stryjowi. — Stryj, król Łokietek, przyjął tę ofiarę, a nadał mu w zamian księstwo łęczyckie.

Gedymin, po odprawieniu przybyłych z Rygi posłów od legatów papieżkich z tem: — że papieża ani zna, ani znać pragne — i że w religii przodków trwać będzie do wylania krwi i życia; dał rozkaz Dawidowi kasztelanowi grodzieńskiemu do wtargnienia w Mazowsze, posiadłość sprzymierzonych książąt z Krzyżakami. — Litwini, miasto Pułtusk i 130 wiosek, ogniem i mieczem spustoszyli.

W Krakowie związek małżeński pomiędzy Kazimierzem, synem króla Władysława Łokietka i Aldoną, córką Gedymina

wielkiego księcia Litwy, poprzedzony ochrzczeniem księżniczki, która przyjęła imię Anny. W posagu po niej Łokietek otrzymał zapewnienie pokoju od Litwy i wydanie wszystkich więźniów polskich wszelkiej płci i stanów, co radością napętlono stolicę i kraj cały.

- 1325 r. Władysław Łokietek, z okoliczności zaślubin syna z księżniczką litewską Anną Gedyminówną, postanowił order Orła-Białego, który z czasem w zaniebdanie poszedł; — i dopiero przez Augusta II, w Tykocinie 1705 roku, odnowiony został.
- 1326 r. Po dopełnionem przymierzu z Litwą, Łokietek przy pomocy jazdy litewskiej i Rusinów z udziału Gedymina, przy posiłku Węgrów od ich króla, a zięcia Łokietka, Karola-Roberta nadesłanych, zniszczył srodze marchią brandenburgską.
- 1327 r. Z pomiędzy wszystkich książąt szląskich uznających się lennikami króla czeskiego, a to z zazdrości ku Łokietkowi jego dostojęństwa; jeden tylko Bolesław, książę świdnicki, żadnemi pogroźkami Czecha uwieść się nie dał; i na łożu śmiertelnem zaklinał potomstwo do niezłomnej wiary względem korony polskiej.
- 1327 r.
d. 9 Marca. Litwa niszczy margrabstwo brandenburgskie. Krzyżacy mszcząc się na Łokietku sprzymierzonym z Litwą, za owe szkody Niemców; weszli z Wacławem księciem mazowieckim do Kujaw. Tam, urażeni na biskupa, że ich wyklął z polecenia nuncyuszów za nieposłuszeństwo w oddawaniu do stolicy apostolskiej grosza św. Piotra z Pomeranii, którą papież zawsze za prowincją polską uważał; pustoszyli dobra biskupie; a spaliwszy kościół we Wrocławku, oraz wiele folwarków i wiosek, przeszli do dzierżaw królewskich i one niszczyli.
- 1328 r. Król Władysław Łokietek rozpoczyna wojnę z Krzyżakami przy pomocy Węgrów i Litwy, za poniesione krzywdy i zabory. Krzyżacy kryją się po zamkach: nie chcąc stawić pola. Król pustoszy całą ich posiadłość aż do rzeki Ossy. A po krótkim czasie, gdy Wacław, książę mazowiecki,

z Krzyżakami znowu w Kujawach poczynił szkody; wojsko królewskie napadłszy na nich, tak zniósło sprzymierzonych z Niemcami Mazurów, że ich ksiązę ledwie zdołał umknąć; a komandor toruński, ze wszystkimi ludźmi swemi na placu poległ.

Wincenty z Szamotuł wojewoda, urażony za odebranie mu jeneralstwa wielkopolskiego, gdzie król Łokietek syna swego Kazimierza osadził; wiedzie Krzyżaków na własną ojczyznę; a tajnie otrzymawszy od króla przebaczenie, daje mu pomoc ku ich zwyciężeniu. — W boju pod Płowcami *) dwadzieścia tysięcy Niemców poległo. Przecież na widok zdrady, szlachta, Wincentego z Szamotuł, rozsiekala.

1331 r.
d. 27 Września.

Nazajutrz po bitwie pod Płowcami, król Władysław Łokietek, objeżdżając pole bitwy, ujrzał szlachcica zwanego Floryan Szary, który był przebity trzema włóczniami. Gdy król nad nim ubolewa, iż tak silnie ranny i mocno cierpi; Floryan mu odpowiedział: — „Królu! bardziej mię boli zły sąsiad w wiosce. niżli te rany!“ — Na to rzekł Łokietek: — „Bądź dobrej myśli; uwolnię cię od tego sąsiada.“ — I kazawszy zanieść go pod namiot dla wyleczenia, gdy żołnierz do zdrowia przyszedł, część wioski kupił mu od złego sąsiada. A na pamiątkę cnoty rycerskiej, do dawnego herbu zwanego kozle rogi, trzy włócznie przydał z nazwaniem Jelita. Herb następców Floryana Szarego, jako to: Zamojskich, Łaznińskich i innych z przydomkiem Sarjusz.

1331 r.
d. 28 Września.

Mistrz krzyżacki Luder, żąda zawieszenia broni, obiecuje zwrócić Pomeranię pod pewnemi warunkami. Papież przez listy do Łokietka nalega o pokój. Zawarto przymierze do św. Trójcy następnego roku. — Wojsko polskie pod przewodem króla, przy którym był i syn jego Kazimierz,

1332 r.

*) Płowce, pod Radziejowem, dziś w gubernii warszawskiej, w powiecie chołdeckim, gdzie w pośrodku wsi, pod figurą Matki Boskiej, trwa dotąd wryta pamiątka owego zwycięstwa.

spustoszywszy część Szląska, w powrocie odebrało od Czechów miasto Kościany, do Polski należące.

1333 r.
d. 2 marca.

Śmierć Władysława Łokietka króla polskiego w wieku lat 73. — Jakby do niedoli zrodzony, w niej tylko moc swoją rozwijał. Żaden z królów polskich nie posiadał tyle hartu duszy. On pierwszy dał początek zjazdom narodowym, wezwawszy do Chęcín roku 1331 prałatów i baronów ku wyjaśnieniu i zaradzeniu potrzebom krajowym. — Zostawił synowi Kazimierzowi Polskę uszczuploną, ale w téj resztkę, silniejszą niż była w początkach jego panowania. — Łokietkiem był nazwany od małego wzrostu.

KONIEC EPOKI DRUGIEJ.

CHRONOLOGIA

dziejów Królestwa Polskiego.

EPOKA III.

POLSKA KWITNĄCA,

od r. 1333 do r. 1587.

KAZIMIERZ WIELKI, król polski, syn Władysława Łokietka, króla polskiego i Jadwigi księżniczki wielkopolskiej, córki Bolesława księcia kaliskiego; urodził się roku 1310; żył lat 60; panował lat 37; umarł roku 1370; pochowany w Krakowie Żony jego: pierwsza Anna (Aldona), córka Gedymina, wielkiego-księcia Litwy, zmarła roku 1339; — z nięj dwie córki: starsza Elżbieta, wydana naprzód za Jana księcia bawarskiego, potem za Bolesława, księcia pomorskiego na Szczecinie. W tym drugim związku, miała syna Kazimierza, księcia pomorskiego i dobrzyńskiego, który umarł roku 1377; — i Elżbietę poślubioną cesarzowi Karolowi IV. — Młodsza córka Kazimierza Wielkiego z Anny, była Konegunda, wydana za Ludwika Romanusa bawarskiego. Druga żona: Adelajda landgrabianka Hassyi; odjechała od męża roku 1356, a zesłała bezpotomnie 1367 roku. — Trzecia: Jadwiga, księżniczka szląska głogowsko-żeganska; 1333 r.

miała córkę Annę, wydaną Hermanowi II, hrabi cylijskiemu. Z niej wnuki dwie Kazimierza Wielkiego: Barbara zaślubiona cesarzowi Zygmutowi i Anna, królowi polskiemu Władysławowi Jagielle. Prócz trzech żon, a z nich trzech córek, Kazimierz W. miał z nieprawego łoża syny i córki, z Rokiczany czeskiej, z Estery Żydówki i innych. Na nim ustał dom Piastów na tronie polskim.

1333 r.
d. 25 Kwietnia Koronacja w Krakowie Kazimierza III, króla polskiego, przez Jarosława arcybiskupa gnieźnieńskiego w asystencji biskupów: krakowskiego, poznańskiego, kujawskiego i lubuskiego. Młody monarcha liczył niewięcej jak lat 23; — do rady przeto i pomocy, dodano mu Jaśka z Melsztyna, herbu Leliwa, męża znanego z rozumu i zasług w ostatnich latach panowania Łokietka.

1334 r.
d. 23 Kwietnia Na św. Wojciech, wielki śnieg upadł w Polsce, który gdy przez pięć dni na zasianych polach wysoko leżał, nad nadzieje strwożonych rólników, wielka tego roku z łaski Bożej wszelkiego zboża obfitość była.

1335 r. Moc niesłychana szarańczy, prawie w żniwa, gdy wszystkie dojrzałe zboża wygryzła, głód wielki i drogość nastąpiła.

1335 r.
d. 26 Listopada Zjazd w Wyszogradzie królów, Kazimierza III, Jana czeskiego i mistrza krzyżackiego Dytrycha, gdzie za pośrednictwem Karola króla węgierskiego, Jan król czeski imieniem swoim i następców, zrzekł się pretensji do tytułu króla polskiego, którego niewłaściwie dotąd używał; Kazimierz zaś zrzekł się prawa do księstw szląskich. Co do sprawy z Krzyżakami, ci mają zwrócić koronie polskiej ziemię kujawską i dobrzyńską; a król Kazimierz III, zostawia przy Krzyżakach Pomeranię, na odpuszczenie grzechów.

1336 r. Mistrz krzyżacki nie zwraca ziemi kujawskiej i dobrzyńskiej; żąda, aby król polski złożył na piśmie od całego narodu zrzeczenie się Pomeranii, oraz ziemi chełmińskiej i michałowskięj. — Papież Jan XXII, wyznaczył kardynałów na roztrząśnienie skarg przeciw Krzyżakom zanesionych; a chwali

Kazimierza III, że w państwie swoim pokój i sprawiedliwość pomnaża.

Rozpoczęcie sądów przeciw Krzyżakom na żądanie Kazimierza III, przed komisarzami wyznaczonymi od papieża Benedykta XII, który nastąpił po Janie XXII. — Owe sądy odbywają się w Warszawie, w kościele św. Jana.

1336 r.
d. 4 Lutego.

Śmierć Anny Gedyminówny, żony Kazimierza III, z którą miał dwie córki: Elżbietę i Konegundę.

1339 r.
d. 28 Czerwca.

W Wyszogrodzie stanęły umowy, dające początek paktów konwentów, pomiędzy Kazimierzem III, królem polskim, czyniącym w asystencyi biskupów i dygnitarzy koronnych, za objawioną wprzód wolą narodu, a Karolem, królem węgierskim, szwagrem Kazimierza; mocą których król polski ogłosił następcą po sobie, swego siostrzeńca Ludwika, syna Karóla, króla węgierskiego; pod warunkiem, aby Pomeranią siłą własną dla korony polskiej odzyskał; aby na urzędy starościńskie, samych Polaków osadzał; i aby przywileje wolności stanu rycerskiego, w mocy swojej zachowując, nowych żadnych podatków na tenże stan nie wkładał. — Po dopełnionej na to przysiędze Ludwika, przysięgli mu obecni panowie polscy wiarę i posłuszeństwo, jeśli przyrzeczone obietnice, spełnione zostaną.

1339 r.
w Lipcu.

Wyrok delegatów papieżkich w Warszawie ogłoszony w sprawie pomiędzy Kazimierzem III, królem polskim, a Krzyżakami, których skazano na zwrócenie do korony polskiej, ziemi chełmińskiej, dobrzyńskiej, brzeskiej, wrocławskiej i Pomeranii, oraz na wypłacenie pewnej sumy za poczynione szkody, zaprzysiężone przez króla. — Krzyżacy, utrzymując się przy zaborach, założyli apelacją do papieża; a Kazimierz III, dla zaszłych na Rusi wypadków, nie miał sił dostatecznych do egzekucyi wyroku.

1339 r.
d. 16 Września.

Umarł bezpotomnie synowiec Łokietka, Bolesław, książę mazowiecki i ruski, syn Trojdena i Maryi księżniczki ruskiej, córki Lwa Danielowicza halickiego. — Król Kazimierz III, mając odstąpione sobie prawo spadku po nim od jego brata Ziemowita, w zamian za księstwo bełzkie; całe księstwo ha-

1340 r.
w Kwietniu.

lickie czyli ruskie, do korony przyłączył. Stało się to bez wojny. Lecz wypadało Tatarów powściągnąć; Wołoszę na ziemiach ruskich osiadłą poskromić; i z Olgiem wielkim-księciem Litwy, rozpierać się o Wołyń. Tatarzy byli odparci; lecz wyprawa na Wołoszy nie najlepiej poszła.

1341 r. Gedymin, wielki-książę litewski, zabity nad Niemnem pod Wieloną; — ginie pierwszy z monarchów od ognistej broni. Lecz jak o potomstwie Gedymina i jego pochodzeniu, są w dziejach różniące się wieści; tak i co do śmierci jego, z późniejszych po Lelewelu poszukiwani, różni się przekonanie. Inni utrzymują, że Gedymin zginął 1337 roku, o pół mili od Welony, strzałą przeszyty przy dobywaniu twierdzy krzyżackiej Bajerburga, gdzie w załodze, oprócz stu walecznych wojowników i 40tu Krzyżaków, było też 40tu łuczników.

1341 r. Kazimierz Wielki i Jan król czeski w Pradze, układając się o wspólną pomoc przeciw nieprzyjaciolom, umarziali wzajemne protensye. — Ale król polski, uznając książąt szląskich za poddanych czeskich, wyłączał księcia Bolesława na Świdnicy.

1341 r.
d. 29 Września. Król Kazimierz III, żeni się powtórnie z księżniczką Adelajdą, córką Henryka II, księcia Hassyi, z którą potem żyć nie chcąc, osadził ją w Żarnowcu.

1343 r.
d. 8 lipca. Traktat pomiędzy Kazimierzem III a Krzyżakami w Kaliszu zawarty, mocą którego, ziemia chełmińska i michałowska, zostały Krzyżakom ustąpione; Pomeranią zaś wzięli od króla nie prawem udzielnem, ale hołdowniczem, opłacając jemu i jego następcom, na znak najwyższej królów polskich zwierzchności, pewną kwotę pieniężną. Ten traktat, wymuszony był na królu owoczesnemi okolicznościami.

1344 r. Kazimierz W., po kilkukrotnych a daremnych odezwach do Henryka IV, głowy książąt głogowskich, o zwrot Koronie polskiej przywłaszczonego przez książąt szląskich miasta Wschowę; wyszedł w pole z licznym wojskiem. — Wschowę, a następnie Cieniawę zdobył. — Książęta zapobiegając dalszym wojny skutkom, gniew króla prześlągali, dając na siebie

pismo, jako miasto Wschowę i ziemię do niego należącą, na wieczne czasy królowi ustępują. To miasto, aż do upadku Rzeczypospolitej, należało do Polski.

Wojna z Czechami, zakończona traktatem, mocą którego książę świdnicki na Szląsku skłoniony został podzielać los całego Szląska, to jest, uznać za pana króla czeskiego; a za to powróciło do Polski z książętami swemi Mazowsze i świeżo odzyskana ziemia wschowska, których się wyrzekł Jan, król czeski. 1345 r.

W Wiślicy, na wezwanie Kazimierza W., zebrała się rada narodowa w osobach biskupów, wojewodów, kasztelanów i innych urzędników, gdzie król, po ułożeniu pierwej z nimi i z ludźmi w prawie biegłymi, pewnych ustaw; napisać one i wszystkim ziemskim i grodzkim jurydykcyom, za jednostajne prawidło ogłosić rozkazał. 1347 r.

Korona polska miała w dawnych czasach prawo do Wołynia, Brześcia i Podlasia; a chociaż Gedymin, wielki książę Litwy, zabrawszy Kijów, zabrał razem Wołyń z innymi ziemiami i oddał je Lubartowi, synowi swemu; jednak przez ten najazd, Polska nie utraciła praw swoich, które uznaniem samych Rusinów utwierdzone były. — Kazimierz W., przyłączając w roku 1340 Ruś-Czerwoną do Korony, zostawił przy Litwie Wołyń, Brześć i Chełm pod pewnymi warunkami; — tych Litwa nie dotrzymała, czyniąc częste na Mazowsze napady. — Król Kazimierz wszedł z wojskiem na Wołyń i naprzód Łuck z Włodzimierzem, zamki z ich powiatami opanował; potem Brześć z ziemią do niego należącą; nakoniec dobywszy zamka chełmskiego, ziemię chełmską także do Korony przyłączył. — Drobniejsi kniaziowie, zostawieni przy swoich własnościach, przysięgę wierności wykonali. — Łuck zostawiony był Lubartowi, pod warunkiem hołdu Koronie. 1349 r.

Kazimierz III, chcąc porównać ciężary stanów, rozkazał wojewodzie i staroście sandomierskiemu Ottonowi z Pilcy, aby z dóbr biskupa krakowskiego, Bodzanty z Jankowa, powinności krajowych dopominał się. — Biskup wyklął woje- d. 13 Grudnia. 1349 r.

wodę i króla. — Wikary katedralnego kościoła krakowskiego, Marcin Baryczka, ośmielił się donieść królowi o tym wyroku w gromiących, prostackich wyrazach. Rozgniewany król, sfukał go tylko. Pochlebcy doradzili uwięzić księdza; a jeden z domowników i poufalców, jakiś Kohan, namówił aby go utopiono w Wiśle

1350 r. Zniszczenie przez Litwę ziemi łukowskiej, radomskiej i sandomierskiej. Ludwik, król węgierski, pomimo układów z nim zawartych o pomoc przeciw Litwie, dać jej nie mógł, dla walnej wyprawy do Włoch.

1350 r. Książęta litewscy: Olgierd, Kiejstut, Lubart i inni siłą wielką Litwy, Rusi i Tatarów, napadają na posiadłość polską w Czerwonej-Rusi i na Wołyniu; niszczą ją mieczem i ogniem; — lud gminny biorą w niewolę; — niektóre zamki zdobywają. Kazimierz III broniąc się od napadu, odstępuje Litwie Włodzimierza wołyńskiego; resztę Rusi Czerwonej zachowuje przy Koronie.

1351 r. Na prośbę Kazimierza III, papież Klemens VI, poleca duchownym ogłaszać w Polsce, w Czechach i Węgrzech krucyatę przeciw poganom na Polskę wpadającym. — W tymże czasie król węgierski Ludwik wraca z Włoch; a jako przez traktat w Wyszogradzie 1339 roku, pomiędzy ojcem jego Karolem a Kazimierzem zawarty, ewentualny następcą na tron polski i jako tymże traktatem obowiązany do odzyskania pomocą swoją krain od Polski oderwanych; przybył z wojskiem na Ruś w pomoc wujowi swemu. Kazimierzowi. — Polacy złączeni w Węgrami, dobyli Włodzimierza i cały odzyskali Wołyń. — Niemieccy pisarze, niepomni na traktaty, zaliczają tę pomoc węgierską pomiędzy ważne zasady do zaroszczeń swoich o Ruś-Czerwoną.

1352 r. Kazimierz III, na poselstwo do papieża Klemensa VI, ku otrzymaniu rozgrzeszenia winy w porywczej karze śmiercią księdza Baryczka, otrzymał od stolicy apostolskiej to rozgrzeszenie, przyjąwszy obowiązek uczynienia zadość kościołowi przez rozmaite nadania i fundacye; a razem dozwolono królowi wziąć grosz dziesiąty z dochodu majątków du-

chownych, na potrzebne koszta przeciw wzmagającej się potędze Litwy i Tatarów.

Z powodu trwającej długo zarazy powietrza w Tataryi 1352 r. kapczackiej, to pogaństwo podniosło się ku brzegom Donu i Dniepru, gdzie odtąd, około brzegów morza Czarnego i w Perokopie osiadło.

Olgierd, wielki książę Litwy, mszcząc się na Polsce za odebranie Wołynia, złączył się z Tatarami i począł wojnę na Podolu, które ów książę, poczytując za własność litewską, jakoby odebraną przez przodka jego Gedymina Rusinom wraz z Wołyniem i Kijowem; osadził tam synowców swoich: Konstantego i Fedora, książąt Korjatowiczów. Pierwszy z nich sprzyjał Polakom; Kazimierz III miał nawet przeznaczyć go do sukcesyi korony polskiej. Fedor zaś nie chciał być hołdownikiem Olgierda, i szukał wsparcia u Ludwika, króla węgierskiego, zamyślając o udzielnem państwie. — Olgierd z Tatarami podobywał zamki: Braclaw, Skagę, Sokolec i Smotrycz, osadzone przez Fedora Wołochami; a pustosząc Podole, już zamyślał wpaść do Siedmiogrodu i w głąb królestwa węgierskiego. — Ludwik, król węgierski, ochraniając własne kraje, wysłał Andrzeja, wojewodę Siedmiogrodu, aby na cudzej ziemi stoczyć bitwę z nieprzyjacielem. Bitwa była tak okrutną, że obu stronom sił i broni nie stało; — i rozeszły się strony z klęską wzajemną. — Tatarzy wrócili za Dniepr.

Szlachta i panowie wielkopolscy, zebrawszy się w Poznaniu, pierwszą od początku monarchii uczynili konfederację. 1352 r. d. 8 Wrześnin. Celem jéj było: braterstwo i wzajemna dla siebie pomoc, a posłuszeństwo dla króla i poświęcenie życia w jego obronie. Powodem jéj, zdaje się, było ciężkie położenie króla śród napadów Litwy i Węgrów.

Lubart, książę litewski, pomimo przyrzeczeń zachowania się w pokoju z Polską, gdy przed rokiem wraz z księciem Kejstutem, doznał klęski pod Włodzimierzem; w tym roku zebrawszy kupy, przebiegł Wołyn, oparł się o Halicz, popełniając zdzierstwa i okrucieństwa; a niebawem z większem

jeszcze wojskiem wkroczył aż ku Zawichostowi, czyniąc podobneż zniszczenia. — Kazimierz III, aby zabezpieczyć Mazowsze, miasto Płock z zamkiem, mocnymi murami oprowadzić kazał.

- 1353 r. Na zjeździe w Wiedniu, u Alberta, księcia Austrii, Ludwik, król węgierski, z mocy plenipotencyi od króla Kazimierza III, zawarł tranzakcyę z cesarzem Karolem, jako królem czeskim, przez którą tenże Karol zrzeka się wszelkich pretensyi do Mazowsza; a król polski wraca królowi czeskiemu dwa miasta, Beyten i Krejcenburg ze wszystkimi wazalami.
- 1353 r. Po dziwnie pięknej wiosnie, nastąpiły w końcu maja zimna. Spadły śniegi na dwa łokcie wysokości i zagroziły głodem. Lecz nie tylko obeszło się bez szkody, ale nawet po dniach sześciu, śnieg stajawszy, do wzrostu i plenności zboża dopomógł.
- 1355 r. Tranzakcyja między Kazimierzem III, a siostrzeńcem
w Czerwcu jego Ludwikiem, królem węgierskim w Budzie spisana, przez którą państwo ruskie zapewniono dla korony polskiej, a sukcesya tronu polskiego dla domu Ludwika, i zabezpieczono wolność narodu polskiego.
- 1355 r. W Kaliszu akt hołdu z zaprzysiężeniem wierności kró-
d. 27. grudnia. lowi Kazimierzowi III i koronie polskiej, dokonany przez Ziemowita, księcia mazowieckiego.
- 1356 r. Książęta litewscy: Olgierd, Kiejstut i Patrik, dając odwet Krzyżakom za zburzenie ziemi żmudzkiej, całe Prusy zniszczyli.
- 1356 r. W Pradze, pomiędzy cesarzem królem czeskim Karo-
d. 1 maja. lem, a Kazimierzem III, tranzakcyja zawarta, gdzie ponawiając dawniejszą z roku 1348 spisaną w Namysłowiu umowę względem obiecanej przez Karola pomocy przeciw Krzyżakom i Bawarczykom, trzymającym marchię brandeburską, w znacznej części od Polski oderwaną; tenże cesarz Karol, król czeski, powtórnie przyrzeka, na odezwę Kazimierza III, dać wspomnianą pomoc; — i że nieprędzej, aż za odzyskaniem ziem polskich, król Kazimierz pomagać ma Karolowi prze-

ciw jego nieprzyjaciołom. W zdarzeniu zaś odmówienia przez cesarza owęj pomocy, winni będą, on lub następcy jego, zwrócić Polsce odstąpione Karolowi przez Kazimierza III, miasta Beyten i Krejcenburg, oraz księstwo jaworskie i świnićkie na Szląsku. — Czy królowie czescy uiścili się w daniu pomocy ku odzyskaniu ziem oderwanych od Polski? — Dalszy ciąg historyi okaże.

Król Kazimierz W., używający od lat dziesięciu tytułu pana i dziedzica Rusi, miasto jój głównie Lwów, nadał prawem teutońskim, czyli magdeburgskim, postanawiając wójta, który zdawał sprawę przed samym tylko królem; — a skasował prawa miejscowe ruskie. — Że zaś to miasto miało Ormianów, jeszcze za czasów Bolesława Śmiałego przybyłych, Rusinów, Żydów i Tatarów; przeto król Kazimierz, dogadzając ich żądaniu, dozwolił im sądzić się prawem swoim lub magdeburgskim, z tem przecież, aby na ich sądach wójt miejski przydywował. — Miastu nadał grunta. 1356 r.

Umarła córka króla Kazimierza W., Kunegunda z Anny, litewki urodzona, która była zaślubioną Ludwikowi nazwanemu Romanus, synowi Ludwika cesarza. 1357 r.

W czasie trwającego przez dwa lata pokoju od r. 1357 do 1359, pomiędzy Polską, Litwą i Krzyżakami, gdy w Litwie panował Olgierd, a w Polsce Kazimierz III, poprzestawano wówczas na obecnym stanie granic. Ruś Czerwona przy Polsce, a Wołyń przy Litwie pozostał pod władzą Lubarta, który około téj epoki założył Lubaw wołyński w zamianę za Lubartów Polsce ustąpiony; gród także jego założenia. 1357 r.

W Grodnie zjazd zesłanych od wielkiego księcia litewskiego Olgierda, książąt Patryka i Wojszwiłła, tudzież panów litewskich Ajkszy Olizara i innych; — a ze strony Ziemowita, księżęcia mazowieckiego, kilku kasztelanów, ku pewnemu rozgraniczeniu Litwy od Mazowsza. 1358 r.
d. 29 kwietnia

Kłęska wojsk polskich w Wołoszczyźnie. Kraj ten za dolnym Dniestrem, na dwie ziemie, multańską, bliższą Polsce i wołoską dalszą, dzielący się, jako część Dacyi starożytnéj, był prowincją rzymską. Inię Wołochów, w pismach węgier- 1359 r.
w Lipcu.

skich zwanych Olochami, dało się słyszeć dopiero w XII wieku ery chrześcijańskiej. Religia, hasło dawniej na pagany, dawała prawo możniejszym do najazdów. Węgrzy korzystali z sąsiedztwa. Karol król węgierski 1330 roku, nie poprzestając na hołdownictwie Bożorada, wojewody wołoskiego, zapragnął być zdobyć samą ziemię; i w zasadzie Wołochów, poniósł stratę całego wojska, sam zaledwie ucieczką uratowany. Odtąd Węgrzy przestali czynić się panami Wołoszczyzny. Teraz pomiędzy synami zmarłego Bożorada, Stefanem i Piotrem, nastąpiła zwada o prawo sukcesyi. Stefan wypędzony, udał się do Kazimierza W. o pomoc, za którą przyrzekał Polsce wieczystą Wołoszczyznę uległość. — Król, za uchwałą rady swojej, przyjął ofiarę, wysłał liczne wojsko. Po szczęśliwych zrazu potyczkach w głębi kraju wojska przechodząc przez ponadcinane lasy, zasadzką Piotra, zniszczone zostały. Więźniów za okupem wrócili.

- 1360 r. Powietrze morowe, przeszedłszy Węgry i Czechy, wdarło się do Polski około św. Michała, i straszne sprawiło zniszczenie. W samym Krakowie dwadzieścia tysięcy trupów liczono.
- 1361 r. Napady Krzyżaków na Litwę, gdzie w zażartych potyczkach, księżę Kejstut dwukrotnie pojmany, szczęśliwie zawsze uchodził.
- 1362 r. Krzyżacy Litwę burzyli. Kowno zdobyte; broniący mężnie zamku Wojdat, syn Kiejstuta, w niewolę wzięty. W oblężeniu zginęło Litwinów trzy tysiące. Sąsiednią im Polskę, głód morzył. Przy końcu wiosny, gwałtowny wiatr północny z deszczami, zbiwszy z kłosów kwiat, płoną tylko słomę zostawił. Przezorny Kazimierz W. miał po wszystkich prowincjach pełne szpichlerze dla przygody. Tam brano zboże po małej cenie, lub też płacił kto chciał usługą około budowy zamków, opasów miast murami, stawiania gmachów itp., co wszystko gospodarny król, od wstępu na tron, pomnażać nie przestawał. Ta dobroczynność, rozniosła jego sławę po Europie.

Cesarz Karol i Ludwik, król węgierski, dla błahych powodów osobistych zwaśnieni, stanęli z gotowem wojskiem do boju. Wezwany król polski Kazimierz W. stał się ich rozjemcą. W owych czasach wzmagala się potęga Turków na wsch odzie. Monarchowie chrześcijańscy, zamyślali podnieść krucyatę, której głową miał być Jan, król francuzki.

W Krakowie, okazałe wesele cesarza Karola IV, z wnuczką Kazimierza W., Elżbietą, córką Bogusława, księcia pomorskiego, na które zjechali się: Ludwik, król węgierski, Piotr, król cypryjski, w podróży przez Polskę w celu pobudzenia monarchów i książąt na wojnę przeciw Turkom; Waldemar, król duński; Otton, książę bawarski; Bolesław na Świdnicy; Władysław na Opelu, książęta szląscy; Ziemowit, książę mazowiecki; wielu innych świeckich i duchownych książąt; a nakoniec Bogusław, książę pomorski na Szczecinie z córką swoją Elżbietą. Król Kazimierz wygodnie pomieścił kolegów swoich w rozległych murowanych gmachach Krakowa, który się liczył wówczas pomiędzy pierwszymi Europy miastami. Odpowiadała temu uprzejmość w podejmowaniu dostojnych gości, a przy tem przepych w złocie, srebrze, jedwabiach, powozach i kosztownych stołach. Mikołaj Wierzynek, rajca krakowski, zawiadujący skarbem monarszym, wszelkich tu rozporządzeń królewskich był wykonawcą. — Trzeciego dnia po wjechaniu królów, nastąpił ślub za błogosławienstwem Jarosława, arcybiskupa w obecności legata papieżkiego. — Król Kazimierz wyznaczył dla cesarzowej na posag, sto tysięcy złotych (owoczesnej wartości). Przez dni dwadzieścia trwały biesiady, różne igrzyska, rozsyłanie gościom kosztownych upominków od króla. Majętny z przemyślu i handlu Mikołaj Wierzynek, zapragnął mieć w domu swoim królów na obiedzie. Otrzymawszy ten zaszczyt, prosił o pozwolenie, aby wedle własnego rozumienia każdemu miejsce wyznaczył. Przez wdzięczność dla swego monarchy, najwyżej go posadził. Przy tym obiedzie do sta tysięcy dukatów rozdał dostojnym gościom w upominkach. — Po za-

1363 r.

d 30 Stycznia

kończonem weselu, zawarte było pomiędzy przybyłemi i Kazimierzem III wzajemnej obrony przymierze; a uchwalono ligę na Turków i inne pogany.

- 1363 r. Kazimierz Wielki nietylko zadziwiał wiek owoczesny groźną postawą wojenną, ale umiał też zjednać sobie poważanie u wszystkich mocarzy, szacunek i pomoc w działaniach swoich. Papież Innocenty VI, ogłosił przez powszechną 1363 roku bullę, że w przeciągu lat dwunastu, ktobykolwiek z chrześcian katolików, w obronie Polski, chciał walczyć przeciw jój nieprzyjaciołom, a był zabity, z ran umarł, albo kalectwo poniósł, otrzyma zupełne rozgrzeszenie od wszystkich grzechów swoich.
- 1364 r. Fundacya akademii krakowskiej. Papież Urban V, na prośbę króla Kazimierza W., tę główną szkołę, powagą stolicy apostolskiej potwierdził. Nie wzięła skutku ta fundacya, aż później w lat 34. Sława jój i dopełnienie zachowane były Władysławowi Jagielle i jego żonie, a wnuczce Kazimierza, Jadwidze.
- 1365 r. Kazimierz W., utrzymując zwierzchność i powagę w ziemiach krzyżackich, tę prowincję lennem prawem zakonowi ustąpioną, odwiedził. Taka bowiem była umowa, że mistrz, uznając go za pana, pewne królowi daniny w rzeczach i pieniądzach, z ziem od siebie posiadanych postępował.
- 1365 r. Miasto Kraków, jeszcze przez Bolesława Wstydliwego nadane było prawem teutońskim czyli magdeburgskim, a to w celu ściągania obcych osadników. To prawo szerzyło się powoli po różnych miastach koronnych. Sądziłi wedle niego wójtowie i sołtysi wraz z ławnikami; a często apelacye szły do sądu magdeburgskiego z ujmą powagi narodowej. — Król Kazimierz W. zniósł owe apelacye; a w zdarzeniu ich potrzeby, oznaczył po dwóch rajców z miast sześciu, jako to z Krakowa, Sandecza, Bochni, Wieliczki, Kazimierza i Iłkusa, aby owi rajcy, ostateczny wydawali wyrok.
- 1365 r. Kazimierz III, za życia oddalonej żony swojój, żeni się z Jadwigą głogowską, księżniczką, krewną swoją. — Śmierć

Adelajdy w ciągu rozpoczętego o to procesu w Rzymie, zła-
twiła trudności.

Wyprawa na Litwę ku zemście nad księciem Lubartem, 1366 r.
za owdanie znacznej części Wołynia. — Odebrali Polacy
zamki w Łucku, Włodzimierzu, w Olesku i ziemia chełmska
odzyskaną została. Litewscy książęta szukają pokoju z kró-
lem Kazimierzem W. — Zawarto ugodę. — Lubartowi do-
stała się ziemia łucka z powiatami do niej należącymi, to
jest: Stożek, Daniłów, Zakamień, Szumsk, Ostróg, Połonne
i Międzyboże; nadto, ziemia włodzimierska z miastami: Welły,
Lbiaż, Czarny-horodek, Kamień i Mielnica. Królowi zaś zamki:
Włodzimierz i Łuck z powiatami: horodelskim, lubomskim,
turzyńskim, ratneńskim, koszyrskim i włuczynskim. Prócz
tego, ustapiono Koronie polskiej: Krzemieniec, Peremil, Olesk,
Beż, Grabowiec, Chełm, Szczebrzeszyn i Łopatyn. — Lubart
miał dawać wojenne posiłki przeciw nieprzyjaciółom Polski
i Litwy. — Ustanowiono po temu sąd graniczny. Zasiadał
w nim ze strony Kazimierza W. Krot, podkomorzy lubelski
i Rafał, komorny królewski; — ze strony Olgerda, Olizar;
a od Lubarta Iwan Mostyszyński. Tem przymierzem, zabez-
pieczona w krajach ruskich spokojność, dała pochop Kazimie-
rzowi W. do podniesienia tej prowincyi, ozdobą, mocą
i handlem.

Aleksander Koryatowicz, syn Koryata, wnuk Gedymina, 1366 r.
książę na Podolu, starał się ten kraj urządzić i zaludnić;
a raz pospołu z Kejstutem, Olgerdem i Patrykiem, odbył
wyprawę do Prus 1365 roku. — Po odjęciu mu Podola
przez Kazimierza W., miał sobie nadaną część włodzimier-
skiej ziemi na Wołyniu z miasteczkiem Oleskiem. — Zo-
stając tam w wierności dla króla polskiego, uważał się za
prostego zawiadowcę tej ziemi.

Kazimierz W., zapewniwszy Ormianom, od dawna na 1367 r.
Rusi Czerwonój mieszkającym, prawa i swobody; wolność re-
ligii ich obrządkiem katolickiej i własnym ich językiem spr-
awowanej zaręczył, a na stolicę ich biskupa, naznaczył miasto
Lwów.

- 1368 r. Krzyżacy burzą pokój wtargnięciem w księstwo trockie i w Zmudź, udział księcia Kejstuta. — Ten mając w podejrzeniu biskupa płockiego Mikołaja, jakoby owe najazdy, były z jego podmowy; wpada z licznem wojskiem do Mazowsza, i bez względu na to, że ksiązę Ziemowit jest jego zięciem, niszczy ogniem i mieczem miasto Pułtusk i wiele innych miast koronnych.
- 1368 r. Król Kazimierz W. potwierdza przywilój, służący kawalerom maltańskim na dobra w Wielkopolsce, przez tamtejszych książąt im nadany. — Ten przywilój poświadcza o rozległości granic koronnych i o posiadłościach Rzeczypospolitej.
- 1369 r. Napady od Litwy i Tatarów, a przy tém, skryte zabiegi cesarza Karola ku szzerzeniu swój potęgi kosztem posiadłości polskich, ściągnęły Kazimierza W. do Budy, gdzie z siostrzeńcem swoim Ludwikiem, królem węgierskim, nowe zawarł przymierze ku wzajemnej obronie.
- 1370 r. Śmierć króla Kazimierza Wielkiego, który otrzymał ten tytuł nie przez dzieła wojenne, lecz że wsławiły go w pokoju znamienite czyny. — Sprawiedliwość; łaskawość; łatwy przystęp każdemu; rozrządzenia wewnętrznej w kraju ekonomiki; dźwiganie zamków i miast, których 72 ufortyfikowano; opasanie ich murem; budowanie gmachów wspaniałych i pożytecznych; protekcya ludu wiejskiego przeciw nadużyciom dziedziców, z kąd chlubnie go mianowano królem chłopków; stanowienie praw nowych, a zachowanie z ich poprawą dawnych; rozkrzewianie nauki, handlu i przemysłu; te wszystkie wysokie zalety, nadały mu tytuł Wielkiego. — Umierając, wiary ojców dochował, a lud sobie powierzony, w sławie, powadze i bezpieczeństwie następcom zostawił. — Kazimierz III W., był ostatnim z Piastów na tronie, panujących w Polsce od lat kilkuset.
- 1370 r. Aleksander Korjatowicz, wyjeżdżając na pogrzeb króla do Krakowa, zostawił na żalodze we Włodzimierzu Pietraszka Turskiego w najmocniejszym wołyńskim zamku, który król

d. 5 listopada.

Kazimierz W. zbudował z cegły i z kamienia. — Kiejstut i Lubart, ów zamek oblegli. Turski poddał się im nikczemnie; a książęta litewscy zrównali z ziemią ów zamek. Korjatowicz nie wrócił już do Włodzimierza. Za wolą Olgierda, powtórnie rządził Podolem. Smotrycz, był jego stolicą. — Dominikanom, których tam fundował, nadał 1375 roku grunta i młyny. — Poległ w boju z Tatarami na Podolu. Pochowany w Smotrycku u Dominikanów.

LUDWIK, z domu andegaweńskiego, król węgierski, 1370 r. siostrzeniec Kazimierza W., króla polskiego, w roku 1339^{w Listopadzie.} wyznaczony po nim następcą, po wuju swoim koronę objął; a po dwunastoletniem panowaniu, mając lat 56, zeszedł ze świata 1382 roku, pochowany w Wejssenburgu. — Z pierwszej żony Małgorzaty, córki cesarza Karola IV, potomstwa nie miał; — z drugiej Elżbiety, Stefana, króla Bośni i Elżbiety, księżniczki kujawskiej córki, poślubionej roku 1353, a zmarłej 1386, były trzy córki: Katarzyna, zmarła przed ojcem; — Marya została królem węgierskim i małżonką Zygmunta, cesarza; — Jadwiga zaś, została królem polskim.

Zaledwie skończył życie Kazimierz W., wnet ościenni 1370 r. poczęli szarpać prowincye koronne. Margrabia nowej monarchii brandeburskiej objął zamek santecki; — książęta litewscy: Olgierd, Kiejstut i Lubart, zdobyli Włodzimierz wołyński; a idąc dalej, niszczyli Małopolskę, obdarli kościół bogaty na Łysiej Górze z klasztorem Benedyktynów, założonym niegdyś przez Chrobrego. — Ziemowit, książę mazowiecki, zabrał trzymane przez umowę zamki: Płock, Rawę i inne, ująwszy podarunkami starostów koronnych. — Król Ludwik wysłał wprzód z Węgier do Polski matkę swoją Elżbietę Łokietkównę, dla załatwienia przypadkowych poruszeń.

Koronacya w Krakowie Ludwika, króla polskiego i węgierskiego. 1370 r.
d. 17 Listopada.

Gdy na pogrzebie Kazimierza W. w Krakowie, przy najokazalszej wystawie, starożytnym obyczajem kruszono cho- 1370 r.
d. 19 Listopada.

ragwie, jako znamiona polskich prowincyi; płacz i łkanie tak było powszechne, że zdawało się jakoby do grobu ukochanego króla, rodaka i dobroczyńcy, razem i polskie imię wnieść miano.

- 1370 r. Król Ludwik, wbrew przysiędze swojej, wykonanej na to, jako nietylko żadnej alienacyi czynić nie będzie, lecz nawet ziemie oderwane od korony polskiej, dla niej odzyszcze; przecież oddał lennem prawem wojewodzie węgierskiemu, siostrzeńcowi swemu, Władysławowi, księciu opolskiemu powiaty: wieluński i ostrzeszowski, a przy tem zamki przez Kazimierza W. pobudowane: Olsztyn, Krzepice, Bobolice i Brzeznice; a nadto, ziemie i zamki na Rusi prawem wieczystem nadał.
- 1371 r. Zaniechawszy odzyskanie strat poniesionych przez najazd Litwy i Brandeburczyków, król Ludwik, zostawił matkę swoją Elżbietę przy rządach królestwa polskiego z przyboczną jej radą ludzi młodych i bez doświadczenia; a sam, zabrawszy insignia królewskie, odjechał do Węgier. Polska wystawioną była na łup obcy i rozboje wewnętrzne, którym namiestnicza władza niewiasty i Opolczyka, radzić nie umiała.
- 1372 r. Urodziła się Jadwiga, córka Ludwika polskiego i węgierskiego z powtórnego związku jego z Elżbietą, królowną Bośni.
- 1374 r. W Koszycach. przywilój Ludwika króla dany szlachcie polskiej, aby odtąd niewięcej od łanu, (to jest, od jednej włoki, czyli 30 morgów) corocznie do skarbu królewskiego składali, jak po dwa grosze srebrne, czyli trzecią część tego co za Kazimierza W. opłacano; a za to Polacy, następstwo po Ludwiku na tron, dla jednej z jego córek przyrzekli.
- d. 17 Września. Ten przywilój był węgielnym kamieniem swobód szlachty, i ztąd wynikłych nieszczęść ich ojczyzny; stał się też razem ostateczną ruiną monarchii prawie samowładnej dawnych królów polskich.
- 1375 r. Bulla papieża Grzegorza XI, wskrzeszająca na Rusi biskupów: przemyślskiego, chełmskiego, włodzimierskiego i arcybiskupa halickiego.

Rozruchy, niepokoje i bezprawia w kraju. Król Ludwik, bawiący zawsze w Węgrzech, skłania matkę swoją, aby z Polski wyjechała do Węgier. 1375 r.

Król Ludwik założył biskupstwo podolskie i na stolicę katedry przetrzymał Kamieniec; przedtem zaś, to miasto z całą prowincją, ulegało władzy biskupów krakowskich 1375 r.

Synod w Uniejowie przez arcybiskupa Janusza zebrany ku poprawie karności kościelnej. — Nadto, ponieważ Turcy cisnęli państwo carogrodzkie, a Jan Paleolog, cesarz wschodni, żądając wsparcia u papieża, ofiarował jedność z kościołem rzymskim; przeto stolica apostolska przez wysłanego do Polski biskupa, domagała się dwuletniej kontrybucyi z dóbr i dochodów kościelnych. 1376 r.
d. 7 Września.

Ludwik, król polski, kupuje u Władysława, księcia opolskiego, burzącego pokój krajowy, księstwo gniewkowskie za dziesięć tysięcy czerwonych złotych. 1376 r.
d. 20 październ.

Kiejstut, ksiązę trocki, Lubart, ksiązę łucki, bracia wielkiego-księcia Litwy, Olgierda, z Jerzym bełzkim, ich synowcem, zniszczywszy ziemię lubelską, przemknęli się ku Sanowi i Wiśle, około Zawichosta i Tarnowa; a zaborem i pożogą, wielkie poczynili spustoszenia. 1376 r.
d. 2 Listopada.

Wojna odwetowa przeciw Litwie. Król Ludwik wiedziedzie Węgrów ku pomocy; oblega nimi zamek Bełz, ale bezskutecznie. Polacy, odebrawszy Włodzimierz, Chełm i inne zamki, pospieszają ku wsparciu Węgrów. — Ksiązę Kiejstut przywodzi do obozu królewskiego synowca swego, Jerzego Narymuntowicza, sprawcę przeszłorocznych napadów, który z daru Kazimierza W., był lennym dzierżawcą ziemi chełmskiej i księstwa bełzkiego. — Jerzy zwraca niewolników polskich; dzierżawy swoje poddaje pod zwierzchność Korony. — Król Ludwik, niepomny na zaprzysiężone Polakom przyrzeczenie, że prowincyi należących do Polski alienować nie ma; wszedł w tajemne układy z krewnym swoim, palatynem węgierskim, Władysławem, księciem opolskim i pod pozorem, że mu trudno utrzymać księstwo ruskie od napadów Litwy, oddalił starostów i straże polskie, a poosadzał zamki 1377 r.

- Węgry. Ów książę Władysław, począł mianować się księciem Czerwonéj-Rusi. — Ztąd później zaliczono i tę okoliczność ku wsparciu pretensyi austryackiéj do ziem ruskich.
- 1377 r. Umarł bezpotomny Kazimierz szczeciński, dobrzyński i bydgoski książę. — Te prowincye, jako lenność, wróciły do Korony. — Król Ludwik, oddał je nieprawnie księciu Władysławowi opolskiemu.
- 1378 r. Wielkopolanie wyprawiają do Wyszogradu dwóch posłów, aby przedstawili królowi Ludwikowi, że nie chcą mieć na jego miejscu wicerejentem księcia Władysława opolskiego; — że wedle traktatów, chcą mieć własnych starostów. — Król Ludwik, odwołuje poprzednicze postanowienie i zostawia Polskę w anarchii.
- 1378 r. Małoletni Zygmunt, syn cesarza Karola IV i Elżbiety Pomorzanki, wnuczki Kazimierza W., wychowuje się w Węgrzech przy królu Ludwiku, jako przyszły małżonek starszéj jego córki Maryi.
- 1380 r.
d. 20 Grudnia Umarła w Budzie matka króla Ludwika, Elżbieta, córka Władysława Łokietka i Jadwigi księżniczki kaliskiej, a siostra Kazimierza W., która doznając powagi u syna swego Ludwika, wymogła była na nim wolność powrotu do Polski i poddanie tam rządów pod jéj władzę; — czemu, gdy poddać nie mogła, wynikły najazdy, rozboje, a nawet łupieztwo kościołów. — W gruncie przecieź i z wychowania, była to pani pobożna, dobroczynna i liłościwa. — Dożyła lat 84.
- 1381 r.
d. 24 Marca Z wezwania króla Ludwika, zjazd w Budzie panów polskich ku naradzie względem zarządu Rzeczypospolitéj. Król oświadczył, że na miejscu swoim, nadaje władzę trzem rządcom, a tymi byli: Zawisza z Kurozwęk, biskup krakowski, człowiek złych obyczajów, po śmierci Floryana Mokrskiego, w roku przeszłym obrany biskupem za staraniem staréj Elżbiety; Dobiesław kasztelan krakowski, ojciec biskupa i Sędziwój z Szubina, wojewoda kaliski, starosta krakowski. — Szemrali na ten triumwirat obywatele koronni; albowiem składał się on z ludzi szukających własnego zysku,

a nie krajowego dobra. — Z powyższego postanowienia królewskiego i z krzywd krajowych, urosła później baśnia o rokoszu gliniańskim, którego wcale nie było; a potwarz dotknęła wiele imion godnych.

W domowej wojnie pomiędzy książętami litewskimi, 1381 r. podniesionej przez Wojdyłę, poufalca księcia Jagiełły, Kiejstut, książe litewski, syn Gedymina, a brat Olgierda zmarłego 1377 roku, wzięty przez synowca swego Jagiełłę w niewolę wraz z jego synem Witoldem, śmierć sobie zadał; Witold zaś umknął z niewoli.

W Zolinie, z wezwania osłabionego na zdrowiu króla Ludwika zjazd stronników polskich za Maryą, córką króla i za jej narzeczonym Zygmuntem, gdzie był i arcybiskup Bodzanta. — Król Ludwik, na owym zjeździe, przeznaczył na tron węgierski i polski, starszą córkę swoją Maryę i jej narzeczonego Zygmunta, margrabię brandenburgskiego. 1382 r. d. 23 lipca.

Śmierć króla Ludwika w Tyrnawie, w Węgrzech. 1382 r. d. 14 Września. W ciągu swego panowania, założył biskupstwo kamienieckie. Władysław, książe opolski, rządca królestwa polskiego, fundował kościół na Jasnej-Górze w Częstochowie i złożył w nim obraz N. Maryi Panny z Rusi sprowadzony. — Pod panowaniem Ludwika, Krzyżacy, uznający wprzód zwierzchność królów polskich w Pomeranii, składający hołd pewny za Kazimierza W., zaprzestali teraz czynić zwykłą powinności. — W Polsce był nierząd i rozboje. — Ludwik słusznie w Węgrzech nazwany Wielkim, lubo udarował szlachtę polską pewnymi wolnościami dla zapewnienia tronu potomstwu swemu; przecież Polacy nie lubili go; bo ciągle mieszkając w Węgrzech, o Polskę niebał.

W Wislicy, na zjeździe Małopolanów, w obecności wysłańców ze zjazdu radomskiego od Wielkopolanów, tudzież od wszystkich ziem całego królestwa, wdowa po Ludwiku Elżbieta królowa, przez posłów swoich, oświadcza wdzięczność Polakom za stateczność w poprzysiężonej wierze jej córkom; — i że ona sama, wedle tranzakcy koszyckiej, zdeterminuje obiór jednej z córek na tron polski. 1382 r. d. 6 Grudnia.

- 1382 r. Niemiły Polakom narzucony przez Ludwika czternastoletni margrabia Zygmunt, który, po śmierci króla, dopuścił się gwałtownych postępów w Wielkopolsce i w Mazowszu, po osobistej bytności na zjeździe w Wiślicy, ustąpić z Polski był przymuszony.
- 1382 r. Gubernatorowie zamków ruskich, od Ludwika postanowieni Węgrzy, widząc, że im trudno będzie utrzymać się na cudzej własności; uczynili zmwę z Lubartem, księciem litewskim, który miał swój udział na Wołyniu. Zaprzędali mu zamki: Olesko, Peremył, Horodło, Krzemieniec, Łopatyn, Śniatyń i inne. Lubart, te dziedzictwa koronne, przez Kazimierza Wielkiego, krwią polską i znacznym kosztem nabyte, opanował.
- 1382 r.
d. 27 Maja. Zjazd panów polskich w Sieradzu, z którego wysłanym posłom polskim, królowa Elżbieta, wdowa po Ludwiku, przyrzekła wysłać wkrótce na królową polską młodszą córkę swoją Jadwigę, już zaręczoną Wilhelmowi, synowi Leopolda III, księżęciu Austrii.
- 1383 r. Wojna domowa w Polsce pod pozorem utrzymania na tronie starszej córki Ludwika, króla, Maryi; a istotnie w celu bezkarnego łupieżstwa i zaborów. — Ziemowit, książę mazowiecki, rości prawo do korony polskiej. — Zygmunt, margrabia brandeburski, pomimo zrzeczenia się ze strony Maryi, praw do tronu polskiego i pomimo przyrzeczeń ze strony jej matki, że Jadwiga będzie królową Polaków; wchodzi znowu do Polski z dwunastu tysiącami Węgrów i niszczy Mazowsze.
- 1384 r.
w Październ. Jadwiga dwunastoletnia, córka Ludwika króla węgierskiego i polskiego, przybywa z Węgier do Polski w asystencji kardynała Dymitra, arcybiskupa strygońskiego i innych.
- 1384 r.
d. 15 Październ. JADWIGA w Krakowie na królową polską ukoronowana. Namaszczał ją i uwieńczył Bodzanta, arcybiskup w obecności kardynała arcybiskupa strygońskiego i kilku krajowych biskupów. — Ojciec jej Ludwik, król węgierski

i polski, zaręczył ją był Wilhelmowi, księciu austriackiemu. Jadwiga, skłonność ku niemu powzięta, poświęciła dla dobra Polski. Narodzona 1372 roku, poślubiona Władysławowi Jagielle wielkiemu księciu litewskiemu 1386, zmarła roku 1399. — Córka jój jedyna Bonifacya, w niemowlęctwie umarła.

Witold, książę litewski, który, wtrącony przez Jagiełłę do więzienia, umknął za pomocą swój żony, przyodziany w suknię kobiecą; tułacz w Prusiech, zawiera poniewolnie tranzakcyę z Krzyżakami. Krzyżacy przyrzekają mu zwrócić jego posiadłość przez Jagiełłę odjętą, zachowując sobie sukcesyę po nim, na wypadek jego bezpotomności. 1384 r.

Wielki-książę Litwy, Jagiełło, zagrożony nieprzyjaźnią domowych i obcych, postanawia szukać związku z potężnym narodem. Wyprawia braci swoich, Skirgiełłę, Borysa i innych w poselstwie do Krakowa o rękę Jadwigi, królowej polskiej. 1385 r.

Witold, brat stryjeczny Jagiełły, w oburzeniu na Krzyżaków, że oni dwóch jego synów, Jana i Jerzego w Królewcu otruli, szuka pojednania się z Jagiełłą. — Uchodzi od Krzyżaków. — Bierze od Jagiełły w zamian za księstwo trockie. Grodno, Brześć, Drohiczyn i inne posiadłości. 1385 r.

Królowa Jadwiga zawiera tranzakcyą z księciem mazowieckim Ziemowitem. — Ziemia kujawska, którą on był zagarnął w bezkrólewiu roku 1383, do Korony zwróconą została. 1385 r.

Jagiełło, wielki-książę Litwy, w asystencyi braci rodzonych i stryjecznych, wjechał do Krakowa. — Jadwidze siedzącej na majestacie królewskim, cześć złożył; a nazajutrz, przysłał jój przez książąt Skirgiełłę, Witolda i Borysa, kosztowne upominki. 1386 r.
d. 12 Lutego.

Chrzest Jagiełły w Krakowie dopełniony przez arcybiskupa Bodzanty. Wziął imię Władysław. — Ochrzczeni byli razem bracia jego: Wigund, Aleksandrem; — Korygiełło, Kazimierzem; — Świdrygiełło, Bolesławem, byli 1386 r.
d. 15 Lutego.

mianowani. — Inni bracia jego, w ruskim obrządku już dawniej ochrzczeni.

1386 r.
d. 18 Lutego.

Ślub uroczysty Władysława Jagiełły z Jadwigą królową polską w kościele katedralnym krakowskim.

1386 r.
d. 4 Marca.

WŁADYSŁAW II, JAGIEŁŁO, wielki-książę litewski, syn Olgierda, wnuk Gedymina, ukoronowany na króla polskiego. Narodził się z Maryi, księżniczki twerskiej, roku 1348; — po ojcu, od roku 1381, wielki-książę Litwy; umarł w Gródku, niedaleko Lwowa 1434 roku po 48 latach panowania w Polsce, mając lat 86; — pochowany w Krakowie. — Żony jego, pierwsza: Jadwiga królowa polska, zmarła 1399 roku; druga: Anna hrabianka cylejska, wnuczka Kazimierza W., zaślubiona 1400 roku; umarła 1416, z której córka Jadwiga, zaręczona margrabi brandenburgskiemu; trzecia: Elżbieta, wdowa Granowska, z domu Pielecka, poślubiona 1417 roku, umarła 1420; — czwarta: Zofia, księżniczka holenderska, zaślubiona 1422 roku, zmarła 1461. Z niej miał dwóch synów: Władysława i Kazimierza.

1386 r.

Król Władysław II z Jadwigą w Gnieźnie, przywykły do samowładnych rządów w Litwie, nakazał zabierać dobytek kmieciom, którzy mimo danych poleceń, nie dostarczyli pewnych szczegółów ku potrzebie dworu. Gdy za wpływem Jadwigi, król tę grabież zwrócić nakazał; dobra królowa wyrzekła: — „A łzy, kto im powróci!“

1386 r.

Krzyżacy wpadli do Litwy. Lubomłę i inne zamki pobrali. Król Władysław II wysłał tam Skirgiełłę i Witolda z rycerstwem polskim. Zamki odzyskano; buntownicy ukarani.

1386 r.

Miasto Dubno na Wołyniu, za przywilejem Władysława Jagiełły, króla polskiego, otrzymał Fiedor Daniłowicz, książę na Ostrogu. Wcielone do ordynacyi ostrogskiej, podzielało jej losy. Ostatni potomek z płci żeńskiej, Janusz, książę Sanguszko, marszałek nadworny litewski, który w Dubnie przemieszkiwał, przez tranzakcyą kolbuszowską 1753 roku, nadał Dubno i przyległe 70 wsi Stanisławowi Lubomir-

skiemu, podstolemu koronnemu, pod obowiązkiem utrzymywania 270 ludzi pieszych w fortecy dubieńskiej; — co później, konstytucya 1766 roku, zatwierdzając rozprzedenie dóbr ordynacyi ostrogskiej, zmieniła przywiązując do dóbr wszystkich téj ordynacyi opłatę do skarbu Rzeczypospolitej w corocznej sumie trzykroć sto tysięcy złotych, pod tytułem dotąd trwającym, podatku ordynackiego.

Król Władysław II z żoną swoją Jadwigą, z Ziemiowitem i Januszem, książętami mazowieckimi, z arcybiskupem Bodzantą i wielu panami Korony, przybywa do Litwy; — nawraca Litwinów do wiary chrześcijańskiej; — zakłada w Wilnie kościół katedralny, gdzie był ołtarz wieczystego ognia; — powierza zwierzchność nad Litwą, z tytułem wielkoksiążęcym, bratu swemu Skirgielle.

Andrzej (Wasilo) herbu Jastrzębiec, Polak, mąż uczony i bogobojny, pierwszym był biskupem wileńskim. Krewny Wojciecha Jastrzębca, arcykiskupa gnieźnieńskiego (1422 r.), od którego synowców pochodzi rodzina ze Zborowa, Zborowskich. — Andrzej biskup umarł 1399 roku.

Witold obrażony, że go minęła książęca mitra nad Litwą, mimo świeże pogńębienie wichrzącego pokój Andrzeja Olgierdowicza i Światosława Smoleńskiego, udał się znowu do Krzyżaków.

Brat najmłodszy Władysława Jagiełły, Aleksander Wigunt, syn Olgierda, jako po chrzcie książę kiernowski na Litwie, hołd królowi polskiemu wykonał.

Królowa Jadwiga wraca do Krakowa. Rycerstwo polskie, z jej rozkazu, odebrało od Lubarta zaprzędane zdradą przez Węgrów zamki: Peremyl, Jarosław, Grodek, Halicz, Lwów, Trembowłę i inne. — Ze strony Węgier, uznawano słuszność polskiej sprawy i żadnej nie było przeszkody. — Król Władysław II wyprawia posła do Rzymu, aby w jego imieniu, jako króla polskiego i w imieniu ochrzczonych Litwinów, oświadczył Urbanowi VI winne posłuszeństwo; — i powraca do Krakowa.

Witold z Krzyżakami najeżdza Litwę. Władysław II 1390 r.

nakazał zdobyć zamki jego: Brześć, Grodno, Kamieniec litewski. — Krzyżacy i rycerze inflantscy z Witoldem, palą miasto Troki. Schwytany brat królewski, książę Korygiełło, ścięty; drugi brat Narymund, z rozkazu Witolda, strzałami ubity. — Krzyżacy tają przed światem, że Litwa chrzest przyjęła i wabią przeciw niej z dalszych krajów rycerzy.

- 1390 r. Król Władysław Jagiełło, ziemię drohiczką z zamkami Drohiczem, Mielnikiem, Bielskiem, starszemu księciu mazowieckiemu, Januszowi darował z warunkiem, aby jak przedtem, tak napotem, pod zwierzchnością Korony zostawały.
- 1391 r. Po napadach ponawianych przez Witolda na Litwę, król Władysław II, zlecił bratu książąt mazowieckich, Henrykowi, aby go pogodził z Witoldem, przyrzekając mu w imieniu króla godność wielkiego-księcia Litwy — W braciach bowiem rodzonych, Skirgielle i Świdrygielle, Władysław II uznawał niezdolność.
- 1392 r. Witold z Prus wraca. Król Władysław II czyni go wielkim-księciem litewskim. — Bracia królewscy obrażeni. Świdrygiello udaje się do Prus; Skirgiello Litwę buntuje, Krzyżacy mszcząc się zdrady Witolda i popalonych przez niego ich zamków, wtargnęli do Litwy; zdobyli zamek Su-raż i inne; a do trzech tysięcy ludzi w niewolę zabrali.
- 1393 r. Król z królową w Litwie. Pogodził z Witoldem Skirgiełłę, dając mu oprócz Kijowa, Starodub, Stare-Troki i Krzemieniec, pod obowiązkiem ulegania Witoldowi. Korybut, także brat króla, wzbrania się od owęj względem Witolda uległości; — zgromadza wojsko; a zbity przez niego, uciekł do Nowogrodu. Zamek ten zdobyto. Korybut pojmany, za pośrednictwem króla Władysława II, odzyskał wolność. Witold wedle umowy, oddał Żytomierz i Kijów Skirgielle, który do swego państwa w tej stronie, przyłączył Czerkasy i Zwinogród.
- 1393 r. Władysław Jagiełło i Witold, wielki-książę litewski, fundują w Łucku kościół i klasztor księży Dominikanów.
- 1394 r. Cały ten rok zeszedł na wzajemnych napadach Prusa-

ków i Litwy. Skirgiełło, brat królewski, trucizną sprzątnięty roku 1396.

Za przykładem księcia Dymitra Korybuta, który nie chciał ulegać wielkiemu-księciu litewskiemu Witoldowi, poszli i inni książęta, jako to: Włodzimierz wołyński, Fedor Korjatowicz podolski i Chleb Światosławicz smoleński. Wołyń pozostał częścią przy Litwie i pod rządami Skirgiełły, częścią przy Koronie polskiej. — Fedor Korjatowicz, po daremnych usiłowaniach obrony w zamkach braclawskim i kamienieckim, wzięty został w niewolę. Polska dawniejsze miała prawo do téj prowincyi; przeto stanęło na tem, że zwróciła Litwie koszta wojenne czterdzieści tysięcy złotych (dzisiejszych złotych polskich sześćkroć sto tysięcy; a Spytek z Melsztyna, wojewoda krakowski, zaliczył tę sumę i wziął w zastawę Podole. Księstwo zaś smoleńskie, Witold wcieliwszy do Litwy, postanowił w niem dwóch swoich namiestników.

Król Jagiełło, po daremnie użytych środkach łagodnych przez posłów do Władysława, księcia opolskiego, o zwrot do Korony posiadłości nieprawnie zajętych, albo przynajmniej do złożenia hołdu; skrycie gotuje się do wojny przeciw niemu.

Węgry, gardząc królem swoim Zygmuntem, pomni na ugodę koszycką, wzywają Jadwigę na tron z jój mężem Władysławem Jagiełłą. Zygmunt przybywa do Sandecza, gdzie u króla i Jadwigi, wyjednał zrzeczenie się pretensyi do tronu węgierskiego.

Wojna z Władysławem, księciem opolskim, do której i szlachta kijowska użyta była Król Jagiełło w trzech dniach zdobył, częścią pod własnem dowództwem, częścią pod wodzą Spytka z Melsztyna, wojewody krakowskiego, zamki i miasta: Krzepice, Wieluń, Ostrzeszów, Brzeźnicę, Bobolicę, Grabów. — Książę opolski mszcząc się na Polakach, ziemię dobrzyńską z zamkami, za 40 tysięcy czerwonych złotych zastawił Krzyżakom, którzy w téj wojnie dali mu pomoc. — Przed ową pomocą, jako w sile przemaga-

- jąca, Krystyn z Ostrowa kaszte lan sandomierski z przybraną sobie szlachtą kijowską, od oblężenia zamku Bobrowniki, odciągnął. — Spytek udarowany lennością Podola.
- 1396 r. Gdy książę Władysław opolski złupił kupców polskich, jadących do Wrocławia i ze zgrają zbójców czynił inne szkody; król Jagiełło wtargnął do księstwa opolskiego, zdobył kilka zamków i same Opole oblężeniem opasał. — Upokorzony książę opolski, przebłagał króla, który zdobyte zamki zatrzymawszy, puścił je Spytkowi z Melsztyna.
- 1397 r. W Inowrocławiu zjazd samęj królowej Jadwigi w asystencji duchownych i świeckich panów z jednej, a wielkiego mistrza od Krzyżaków z drugiej strony, dla umowy względem nieprawnie objętej w zastawę ziemi dobrzyńskiej, jako bez wiedzy króla, władzy zwierzchniczej. — Krzyżacy wymagali zwrotu sumy daniej księciu opolskiemu. — Rozszedł się zjazd na niczem.
- 1397 r. Świdrygiełło, brat króla Władysława II, pojednał się z nim; Krzyżaków opuścił. Król wyznaczył mu dzielnicę w prowincjach koronnych.
- 1397 r. Witold wielki-książę Litwy, własnem rycerstwem i Polakami, zabezpieczając się od napaści Tatarów, pustoszy ich kraje za Donem aż ku Wołdze. Kilka ich tysięcy z żonami i dziećmi, na osadę do Litwy sprowadza.
- 1397 r. Królowa Jadwiga, dla utwierdzenia chrześcijaństwa w Litwie, dla oświaty, zakłada w Czechach, przy akademii pragskiej kolegium i funduje dom dla młodzieży litewskiej, ku ich ćwiczeniu się w naukach.
- 1398 r. Zygmunt król węgierski, po śmierci swęj żony Maryi, siostry królowej Jadwigi, gości w Krakowie. — Umówiwszy się z Polską o pokój na lat 16, z upominkami do Węgier odjechał.
- 1399 r. Tatarzy wtargnąwszy do Polski, pustoszą kraj aż do Łucka.
- 1399 r. Królowa Jadwiga wydała na świat córkę Elżbietę Bonifację, która trzy dni tylko żyła.
- 1399 r. Śmierć królowej Jadwigi w wieku lat 27, żal po-
d. 11 Czerwca.
d. 17 Lipca.

wszechny a słuszny wzbudziła. Akademia krakowska winna jój byt swój zapewniony: z jój bowiem testamentu, król Władysław Jagiełło, w rok po jój śmierci, założył hojnie nadane kollegia.

Kłeska Litwy w wojnie z Tatarami około rzeki Worskli. Witold ocalał ucieczką. Przemagająca siła nieprzyjaciół dała im zwycięstwo. Poległ Andrzej i Korybut, bracia królewscy; Spytko z Melsztyna wojewoda krakowski i kilku innych koronnych i mazowieckich wojewodów; a wielu w niewolę poszło. 1399 r.

Ponowiona fundacya akademii krakowskiej, której założenie przez Kazimierza W., śmiercią jego przerwane, w ciągu panowania Ludwika, było zaniedbane. — Władysław Jagiełło pomny na wstawienie się zmarłej Jadwigi, ustanowił tę główną szkołę z nadaniem wsi, prelatur, dostojenstw kościelnych i dochodów na żupach i kruszcowych górach. Papież Jan XXIII i Marcin V, potwierdzeniem tej akademii, nadali jój uroczystość. 1400 r.
d. 26 Lipca.

Król Władysław Jagiełło, z porady panów polskich, zaślubił Annę, hrabiankę celijską, wnuczkę Kazimierza W. 1401 r.

Witold, w wojnie odwetowej za napady Prusaków i Inflanctzyków, pustoszy Inflanty i zamek Düneburg do poddania się zmusza. 1401 r.

Umarł Władysław, książę opolski, którego matką była siostrzenica Kazimierza W. — Ten książę wielkich nabawił kłopotów przez układy z Krzyżakami. 1401 r.
d. 2 Maja.

Koronacya Anny, królowej polskiej, powtórnej małżonki Władysława Jagiełły, w obecności jój matki Anny, córki Kazimierza W., wprzód hrabiny Cyllii, a w powtórny związek hrabiny de Deck. — Trzydniowe igrzyska i turnieje. 1402 r.
d. 5 Lutego.

Zbuntowani Węgrzy przeciw swemu królowi Zygmunutowi, trzymają go pod strażą i wyprawili posłów z wezwaniem na tron Władysława Jagiełły. — Król polski zawstydził tych posłów wspaniałem upomnieniem i odmową. — Podobnie odmówił Czechom, którzy sprykrzywszy sobie srogie panowanie Wacława, przez posłów także na tron Jagiełłę wzywali. 1402 r.

- 1403 r. Witold, wojskiem litewskim, przy posiłku rycerstwa polskiego, zdobywa na księciu ruskim Wasilu, księstwo smoleńskie, które odtąd stało się prowincją wielkiego księstwa litewskiego.
- 1403 r. Świdrygiełło znowu łącznie z Krzyżakami wkracza do w Lutym. Litwy. Król opłaca znaczne jego długi; puszcza mu Podole, ziemię żydaczewską, Stryj, Szydłów, Stobnicę, Drugnię, Uście i 1400 grzywien rocznie na żupach solnych; a wynagradza wdowie po Spytku z Melsztyna i jej dzieciom pieniędzmi za odjęcie od nich Podola.
- 1403 r. Świdrygiełło, osadziwszy nadane mu zamki swoją załogą, przeszedł do Prus, czyhając zawsze na wielkie księstwo litewskie. — Załoga królowi nie poddała się.
- 1403 r. Margrabia Miśni, zawiera ścisłe przymierze z królem Jagiełłą.
- 1403 r. Bogusław, książę pomorski, przyrzeka Władysławowi II sto kopijników w pomoc do każdej wyprawy, za co mu osmset grzywien rocznie postąpiono.
- 1404 r. Zjazd walny w Raciążu, gdzie król Władysław Jagiełło, wielki książę litewski Witold i wielki mistrz krzyżacki, podpisali zabezpieczenie pokoju z Krzyżakami. — Żmudź, ma przy nich zostawać; a ziemia dobrzyńska ma być zwróconą Polsce za wykupem w sumie 40 tysięcy czerwonych złotych. Po tych układach, na usilne naleganie wielkiego mistrza, król był w Toruniu przez dni kilka wspaniale przyjmowany.
- 1404 r. Początek sejmików przedsejmowych, po których sejm d. 11 Listopada w Korczynie szlachty wielkopolskiej, uchwalił z każdego łanu osiadłego po dwanaście groszy na wykupno ziemi dobrzyńskiej; i ztąd zebrano sumę, dziesięć tysięcy grzywien wynoszącą, czyli 40 tysięcy dukatów.
- 1404 r. Władysław II w Kamieńcu. Podbierał zamki gdzie były załogi Świdrygiełły; a nad ziemią podolską i jej zamkami, przełożył Piotra Szafranca z Piaskowej-Skały. — Stało się to początkiem jeneralstwa podolskiego.
- 1404 r. W Kamieńcu, Aleksander, wojewoda wołoski, ponowił

hołd, poprzysięgając wierność królowi polskiemu, królowej i ich potomkom, podobnie jak uczynił przed dwoma laty Roman, syn Piotra.

Janusz, książę mazowiecki, w Warszawie, z kościoła parafialnego św. Jana, stanowi kolegiatę. 1406 r.
d. 5 stycznia.

Chodkiewicz Iwan, herbu kościeszka, protoplasta zasłużonej w kraju rodziny, jako hetman wojsk smoleńskich i siewierskich z ramienia Witolda, walczył przeciw Wasilowi, wielkiemu księciu moskiewskiemu i Świdrygielle. 1407 r.

Urodziła się córka królowi, ochrzczona dnia 6 maja przez Wisza, biskupa krakowskiego. Dano jej imię Jadwiga. 1408 r.
d. 8 kwietnia.

Witold, wielki książę Litwy, w sporze o granicę, rozpoczął był wojnę z zięciem swoim Wasilem, księżciem moskiewskim; — ale Wasil, widząc przemożne wojska, posiłkowane rycerstwem Polaków, pod przewodem Zbigniewa ze Zbrzezia; szuka pokoju, który też zawarto z oznaczeniem granic po myśli Witolda. 1408 r.
d. 25 czerwca.

Krzyżacy zabrali w Ragniecie statki polskie zbożem naładowane, które Władysław II wysyłał do ogłodzonej Litwy; sami tam bowiem zyskiwali na handlu zbożowym. Witold, za porozumieniem się z królem, wyrugował Krzyżaków ze Żmudzi; a zdobywszy zamki, wielu ich zabrał w niewolę. 1408 r.

Gdy Żmudź powstała przeciw Krzyżakom, a ci zamierzając toczyć o to wojnę z Witoldem, odebrali otwarte oświadczenie, że król polski wspierać go będzie; wpadli w granice Polski; zamek dobrzyński zdobyli; załogę wycięli i miasto spalili. — Poddali się im zamki inne, gdzie z niesłychanem barbarzyństwem pastwiono się nad mieszkańcami całej ziemi dobrzyńskiej. 1409 r.
d. 18 sierpnia.

Między Krzyżakami a Polską, zawieszenie broni do dnia 24 czerwca następnego roku. 1409 r.
d. 8 września.

Witold, wielki książę litewski, sprowadził Benedyktynów z Tyńca i osadził w Starych-Trokach na zamku Kejstuta. Ztąd zakonnicy przeniesieni byli roku 1842 do Horo-

dyszcz i do Nieświeża; a kościół w Starych-Trokach oddano duchowieństwu świeckiemu na parafialny.

1410 r.
d. 15 Lipca.

Wiekopomne zwycięstwo Polaków nad Krzyżakami w Prusiech pod Grunwaldem, gdzie poległ mistrz wielki Ulryk de Jungingen i wielu komandorów krzyżackich. Zbigniew Oleśnicki, sekretarz królewski (później biskup krakowski), ocalił króla od godzącego nań Krzyżaka Diepolda Kiekieritsch, którego, swoją nadłamaną kopią tak z boku uderzył, że go z konia zwałił. Legło nieprzyjaciół 50 tysięcy; wzięto ich w niewolę do 40tu tysięcy. Lecz zaniechano korzystać ze zwycięstwa.

1410 r.

Wślawił się w potyczce Polaków z Krzyżakami pod Grunwaldem, Zawisza Czarny, z Grabowa, herbu Sulima, starosta spizki, używany wprzód przez króla Jagiełłę do rozmaitych poselstw, a później w służbie u cesarza Zygmunta tak powszechnie znany ze swojej prawości, że tam wzięto początek przysłowie: — „Polegaj jak na Czarnym Zawiszy.“ — Przydomek Czarnego, miał od czarnej zbroi, jaką przywdziewał do boju. Na wieść o wojnie Władysława Jagiełły z Krzyżakami, pospieszył walczyć w bratnich szeregach, gdzie cudów waleczności dokazywał. — Wróciwszy do cesarza Zygmunta, w bitwie przeciw Turkom pod Gołubiem zginął roku 1420.

1410 r.
d. 10 Października.

Zwycięstwo Polaków nad Krzyżakami pod Koronowem.

1410 r.

W Prusiech pod Gołubiem, zwycięstwo Polaków nad kawalerami inflantskimi, w pomoc Krzyżakom, przybyłymi; gdzie garszka Polaków, ledwie czwartą część wynosiła wziętych w niewolę Niemców.

1410 r.
w Grudnia.

Pod Bardynowem, wysłana od Zygmunta, króla węgierskiego pomoc Krzyżakom dana za wypłaconą mu sumę 40 tysięcy dukatów, składała się ze zgrai Czechów, Morawców i Austryaków, którzy w pień przez Polaków wycięci zostali.

1411 r.

Stefan wojewoda wołoski, przez posłów swoich, hołd królowi Władysławowi Jagielle złożył.

Gdy Mikołaj Trąba, herbu Trąba, arcybiskup halicki, 1411 r. został arcybiskupem gnieźnieńskim; nastąpił po nim Jan Rzeszowski, herbu Półkozic, który pierwszy mianował się nie halickim, lecz lwowskim arcybiskupem; a umarł 1436 roku.

Ślub Ernesta księcia austriackiego w Krakowie z siostrzenicą Władysława Jagiełły, Cymbarką, córką Ziemowita, księcia mazowieckiego i księżniczki Aleksandry, siostry Jagiełły. — Król Władysław II dał jej posag. — Z niej cesarze niemieccy aż do Karola VI. 1412 r. d. 13 Lutego.

W święto w Niebowzięcia N. P. Władysław Jagiełło wystawił na widok publiczny w kościele Panny Maryi w rynku krakowskim, zwrócone mu przez Zygmunta, króla węgierskiego, polskie insygnia królewskie, zabrane niegdyś przez Elżbietę Łokietkównę, matkę króla Ludwika, do Węgier, jako to: koronę złotą, którą cesarz Otton, Bolesława Chrobrego obdarzył, berło, jabłko złote i miecz szczerbcem zwany. 1412 r. d. 15 Sierpnia.

Cesarz niemiecki, król węgierski Zygmunt, zastawił królowi polskiemu Jagielle ziemię spizką, to jest: Lubowlę z czternasto innemi mniejszemi miastami, za sumę pożyczoną Zygmunтови 50 tysięcy grzywien. Odtąd, niewykupione, przy polskiej pozostały koronie. 1412 r. d. 15 Październik.

Morowa zaraza szerzy się w Wielkopolsce. 1413 r.

W Horodle król Władysław Jagiełło, za umową z W. księciem Witoldem i za wezwaniem panów, tak koronnych jako też litewskich, złożył sejm walny ku ścisłszemu spojeniu Litwy i Żmudzi z Koroną, gdzie pierwszą była zasada wolność szlachty litewskiej i porównanie jej przywilejów z polskimi, tudzież nadanie herbów familii polskich, litewskim. — Bałwochwalczy na Żmudzi, przyjęli wiarę chrześcijańską. 1413 r. d. 2 Październik.

W Dukli, mieście województwa krakowskiego, w części południowej Podgórzem zwaną, urodził się św. Jan z Dukli, Bernardyn, zmarły 1484 roku we Lwowie i tam pochowany w kościele swego zgromadzenia. Papież Klemens XII zaliczył św. Jana z Dukli roku 1737 w poczet patro- 1413 r.

nów Polski i Litwy; a Benedykt XIV pozwolił obchodzić uroczystość jego z oktawą w następną niedzielę po skończonej oktawie św. Apostołów Piotra i Pawła.

1414 r.
d. 2 Lipca.

Król Władysław Jagiełło, za ponawiane wtargnienia Krzyżaków do Polski i za poczynione szkody, wiodąc liczniejszym niż dotąd bywało rycerstwem wojnę odwetową w Prusiech; pobrał im niektóre zamki; — a gdy szturm główny miano przypuścić do Brodnicy, poseł, wyblagany przez Krzyżaków u papieża Jana XXIII, klękawszy przed królem, płacząc, wyprosił rozejm na dwa lata.

1415 r.
d. 19 Maja.

W Śniatynie, Władysław Jagiełło w całym majestacie królewskim przyjął hołd należny sobie i koronie polskiej od Aleksandra, wojewody Multan, który wykonał przysięgę na wierność przy złożeniu chorągwi u nóg królewskich.

1415 r.

Cesarz carogrodzki prosił przez posłów króla polskiego o wsparcie w niedostatku żywności, — Władysław Jagiełło, znaczną ilość zboża z portu oczakowskiego, wówczas do Polski należącego, Czarnem morzem do Carogrodu spuścić kazał.

1415 r.

Książd Jan Hus, Czech rodem, rektor uniwersytetu w Pradze, w kazaniach swoich powstający przeciw nadużyciom duchowieństwa, był z wezwania na soborze konstancyjskim; gdzie za mniemania swoje, dnia 6 Lipca 1416 roku, został żywcem spalony na stosie. Erazm Roterdamczyk powiedział o nim: — „Joannes Hus exustus, non convictus.“ (Jan Hus, spalony, nie pokonany).

1415 r.
d. 15 Listopada.

Gdy Kijów stracił dawniejsze znaczenie, stąd, że potężniejsi książęta Rurykowicze panowali w krajach suzdalskich; wówczas i metropolita przemieszkiwał we Włodzimierzu nad Kłazmą, a potem w Moskwie, chociaż główna ich cerkiew była w Kijowie. Następnie, gdy Kijów przeszedł pod panowanie Litwy, władza metropolity, za szeroko sięgała i nie mógł on swobodnie rządzić duchowieństwem w trzech razem państwach, to jest w krajach książąt moskiewskich i w ruskich, osobno należących do Polski, a osobno do Litwy. — Jakoż metropolita Focyusz, osiadłszy

w Moskwie, nie bywał w Kijowie i dbał tylko o dochody z Litwy. Witold, starał się przez władcyków ruskich, aby patriarchy carogrodzki dozwolił im obrać metropolitę, któryby mieszkał w Kijowie; a tymczasem, dobra metropolitalne rozdał pomiędzy panów litewskich. — Duchowieństwo litewsko-ruskie na soborze swoim 1414 roku, obrało metropolitą uczonego igumena monasteru Pantakratora, Grzegorza Camblaka. Lecz gdy pomimo odniesienia się Witolda do Carogrodu, o wyświęcenie obranego metropolity, patriarchy ulegał zabiegom Focjusza i wzbraniał się spełnić żądanie Witoldowe; wtedy wielki książę litewski zgromadził drugi sobór duchowieństwa do Nowogródka; a tam władcykowie obranego na pierwszym soborze Camblaka, wyświęcili sami na metropolitę. — Camblak, wstawił się na dostojnym urządzie swoim przez pisma i kazania. Umarł 1419 roku. — Focjusz, pogodził się w Czerwcu 1420 roku z Witoldem, który dozwolił mu rządzić znowu kościołem rusko-litewskim.

Śmierć Anny, królowej polskiej, hrabianki cyllijskiej, powtórnej małżonki Władysława Jagiełły, która wnuką była Kazimierza Wielkiego. Umarła w Krakowie i tam pochowana. 1416 r.
d. 21 Maja.

Sobór Konstancyeński, na żądanie Władysława Jagiełły, zakazał najściślej Krzyżakom napastować Żmudź już chrześcijańską, a zlecił Januszowi Rzeszowskiemu, arcybiskupowi lwowskiemu i Piotrowi, biskupowi wileńskiemu, założenie w Żmudzi kościoła katedralnego. 1416 r.

Han tatarski Edyga, z potężnem wojskiem wtargnąwszy do Rusi, miasto Kijów w perzynę obrócił, wszystkie kościoły złupiwszy. Od oblężenia zaś zamku, dla dzielnego odporu z Polaków i Rusinów złożonej, po długiem a natarczywem szturmowaniu odstąpił. 1416 r.

Za pośrednictwem cesarza Zygmunta i Karola VI, króla francuzkiego, Władysław Jagiełło, zezwolił na dalszy dwuletni rozejm z Krzyżakami. 1416 r.

Umarła w Połudze Biruta, żona księcia Kiejstuta, matka Witolda, wielkiego księcia Litwy. Lud pamiętny jój 1416 r.

cnót i zasług, poczytał ją za boginię. Po ustaleniu nawet chrześcijaństwa, cześć jej oddawano. Nadmorska góra w Połudzie, dotąd zowie się grobem boskiej Biruty i lud ją nawiedza pielgrzymką. Przed wieki, stała tu świątynia mniszek pogańskich; później kościół św. Jerzego; dziś tylko krzyż się wznosi. Pieśni o Birucie, lud litewski dotąd śpiewa.

1417 r.
d. 2 Maja

Ślub króla Władysława Jagiełły, poraz trzeci w wieku lat 70, z Elżbietą, wdową po Wincentym Granowskim, kasztelanie nakielskim, córką Ottona z Pilczy w Sanoku, przed arcybiskupem lwowskim zawarty, a to pomimo jednomyślnych uwag przeciw temu związkowi całej wielkorady.

Przywilój na erekcyę biskupstwa chełmskiego, rzymskokatolickiego obrządku. Nie była to fundacya pierwotna, ale przymnożenie starożytnego funduszu. Stolicą jego wprzód, był Łuków, później Chełm, a nakoniec Lublin.

1417 r.
d. 19 Listopada

Koronacya królowej Elżbiety, w Krakowie, przez arcybiskupa lwowskiego.

1417 r.

Sobór konstancyeński Mikołaja Trąbę, arcybiskupa gnieźnieńskiego, prymasem królestwa polskiego, mianował. Tytuł ten przeszedł potem na jego następców z przodkowaniem przed arcybiskupem lwowskim i wszystkimi biskupami w Polsce, lubo katedra poznańska, wszystkie inne w kraju dawnością swoją przewyższa.

1417 r.

Z polecenia soboru konstancyeńskiego, zjechali się na Żmudź Jan Rzeszowski, arcybiskup lwowski i Piotr Krakowczyk, biskup wileński do Miednik, które obrano na stolicę dla biskupstwa; i tam założywszy mały kościół katedralny, wyświęcili pierwszego biskupa Macieja Niemca, rodem z Wilna, który potem był biskupem wileńskim. Papież Marcin V, zatwierdził ich czynność roku 1421.

1418 r.
d. 4 Sierpnia

Król Władysław Jagiełło, podniósł znaczenie biskupstwa kujawskiego, zrównawszy prawa jego z prawem arcybiskupa gnieźnieńskiego. Biskup kujawski, chociaż był czwartym w senacie, stał się drugim po prymasie jako biskup polski. Księstwo bowiem krakowskie, było Chrobacją. Ztąd praw

ogłaszania królów, a nawet koronowania, gdyby prymas dla jakich bądź powodów nie mógł dopełnić téj powinności.

Gdy król Władysław Jagiełło zabawiał się polowaniem blisko granic pruskich nad Niemnem, odkryto zasadzkę Krzyżaków z pięciuset jazdy, którzy go schwytać i uwieść zamysłali. 1418 r.

Król Władysław Jagiełło, złączywszy wojsko polskie z Litwą pod Czerwieńskiem, gdy już miał wkroczyć do Prus; Zygmunt cesarz, po tajnej zmowie z Krzyżakami, ofiarował swoje pośrednictwo. Przyjęto rozejm na dwa lata z powszechnem w Polsce narzekaniem; lecz założono warunek: że jeśli wyrok polubowny Zygmunta, w sporach Polaków z Krzyżakami nie był ogłoszony po dzień 6 Stycznia następnego roku; w takim zdarzeniu, ów kompromis będzie zerwanym. 1419 r.

We Wrocławiu, polubowny a zdradziecki wyrok cesarza Zygmunta, króla czeskiego i węgierskiego, który, bez czytania dokumentów Polsce służących, wprzód go wygotował; i ziemię pomorską, chełmińską, michałowską, odwieczną własność Polski, a przywłaszczoną przez Krzyżaków gwałtami i zdradą, tymże Krzyżakom przyznał; Żmudź zaś zostawił przy Jagielle i Witoldzie, prawem tylko dożywotniem. 1420 r.
d. 6 Stycznia.

Unieważniony wyrok polubowny cesarza Zygmunta w sprawie Polski z Krzyżakami, przez ich nieuiszczenie się posłom królewskim w sumie tym wyrokiem przysądzonej. 1420 r.
d. 23 kwietnia.

Śmierć Elżbiety, królowej polskiej, trzeciej żony Władysława Jagiełły, z domu Pieleckiej, wdowy po Granowskim. Umarła w Krakowie i tam pochowana. 1420 r.
d. 12 Maja.

Cesarz Zygmunt, w dowód życzliwości dla króla polskiego, ofiaruje mu w małżeństwo, wdowcowi 73 lat mającemu, jedenastoletnią córkę swoją Elżbietę, jedyną dziedziczkę po nim królestwa czeskiego i węgierskiego; lub też Zofię, pozostałą wdową po królu czeskim Waclawie, a z nią w posagu Szląsk i sto tysięcy czerwonych złotych. 1421 r.

Ślub króla Władysława Jagiełły w Nowogródku z Zo- 1422 r.

fią, księżniczką holszańską, siostrzenicą Witolda, po przyjęciu przez księżniczkę obrządku łacińskiego, — sprawowany przez Macieja biskupa wileńskiego. Panowie i szlachta koronna, pragnęli otwarcie, aby król raczej związkim z wdową po Wacławie czeskim, Szląsk przywrócił Polsce. Lecz król niecierpliwił się zwlekaniem powrotu posłów swoich, którzy wśród zamieszek czeskich, zabrani byli w niewolę.

1422 r. Książę de Berg, chciał poddać się królowi polskiemu Władysławowi Jagielle pod hołd i opiekę; lecz dla odległości kraju, nie przyjęto jego ofiary.

1422 r. Nuncyusz papieżki, Zeno z Medyolanu, spełnia polecenie, aby przekonać się o charakterze sporu pomiędzy Polską a Krzyżakami i aby wezwać obie strony na sąd przed stolicę apostolską.

1422 r. Na powtórne poselstwo Czechów do Witolda, aby koronę czeską przyjął; Witold im odmówił; lecz im polecił synowca swego, księcia siewierskiego, zbarazkiego i wiszniowieckiego, Zygmunta Dymitrowicza Korybutta, przyrzekając posiłkować go swem wojskiem.

1422 r. Cesarz Zygmunt podnieca Krzyżaków do wojny z Polską, dla odciążenia posiłków przyrzeczonych przez Witolda pretendentowi litewskiemu Zygmontowi do tronu czeskiego.

Nuncyusz oskarżony o sprzyjanie Polsce, zaledwie został odwołanym, rozpoczęto wojnę z Krzyżakami. Sto tysięcy wojska pod wodzą króla i Witolda wtargnęło do Prus. Krzyżacy kryjąc się po zamkach, unikali stanowczego boju. Zamki na przedce słabo osadzone, oprzeć się nie mogły: załogi, szły w niewolę i pod miecz. Wojna, zniszczenie Prusom naniósł.

1422 r.
d. 17 Września

W obozie królewskim pod Mielnem, traktat z Krzyżakami, którzy zwrócili dobra duchowieństwa polskiego, leżące w Prusiech; ustąpili Nieszawy, Orłowa, Murzynowa, Nowejwsi, połowy koryta Wisły i posady zamku nieszawskiego. Litwie zaś zwrócili Żmudź i Sudawię. Handel miał być wolny. — Zastrzeżono zniszczenie dekretów cesarskich; dawne przywileje unieważniono.

Na sejmie w Czerwieńsku w ziemi wyszogrodzkiej, zawarowaną została całość statutów czyli praw Kazimierza. — Zastrzeżono, iż nie wolno szlacheica więzić, ani dóbr jego zabierać, przed sądownem uznaniem jego winy. 1422 r.

W Koszycach, za staraniem cesarza Zygmunta, umówione zostało odwołanie litewskiego Zygmunta Korybuta z Czech, a za to przyobiecano mu ziemię dobrzyńską. 1423 r.

Statut króla Władysława Jagiełły, w Warce ułożony. 1423 r.
d. 28 Paździer.

Koronacya królowej Zofii, czwartej żony Władysława Jagiełły, w Krakowie, gdzie był cesarz, cesarzowa i król Danii; a Korybut Zygmunt, w pięćset koni wyjeżdżał na spotkanie cesarza Zygmunta, swego przeciwnika. 1424 r.
d. 12 Lutego.

Korybut, doznając przewłoki w puszczeniu mu ziemi dobrzyńskiej, powołany przez Czechów, uszedł tam z wojennym ludem. Rozjątrzyło to cesarza, lubo król i Witold nie pomagali Korybuttowi w tej wojnie, a nawet zabrali mu dobra jego w Litwie i w Polsce, skazując go na wygnanie 1424 r.

W Wilnie, Witold przyjmując posłów cesarza i króla duńskiego, proszących o córkę królowę Jadwigę, dla Bogusława, księcia stołpińskiego, dał poznać, że tym zamiarom nie sprzyja. 1424 r.

Urodził się powitany powszechną radością pierwszy syn Władysława Jagiełły, któremu na chrzcie dano imię Władysława. Witold, na jego chrzciny, posłał dar prawdziwie królewski: kolebkę srebną, sto pudów ważącą. 1425 r.
d. 17 Lutego.

Morowe powietrze w Polsce. Król z królową chronią się w lasach litewskich, gdzie król na polowaniu, uganiając się za zwierzem, nogę złamał i kilka miesięcy leżał w Krasnostawie. 1425 r.

Katedra łańcińska na Wołyniu przeniesiona z Włodzimierza do Łucka. 1425 r.

Sejm w Brześciu-litewskim, na którym król stara się u szlachty zapewnić następstwo na tron dla syna swego 1425 r.

- Władysława. Szlachta obu krajów, dość chętnie zezwoliła na dyplom, który złożono do rąk Zbigniewa Oleśnickiego.
- 1426 r. Na sejmie w Łęczycy, panowie polscy, dane w Brześciu dyploma następstwa na tron dla syna Władysława Jagiełły, w obecności tegoż króla, rozsiekli szablami; — a potem znowu, każdy z osobna ujęci, przypieczętowali.
- 1426 r. Andrzej Dominikan, był piątym biskupem kijowskim. Umarł 1434 roku. Po nim otrzymał katedrę Michał, także Dominikan.
- 1426 r. Krzyżacy, zyskawszy wpływ nad umysłem Witolda, pochlebiali dumie jego, podsycając myśl starania się o koronę litewską i ruską, w celu oderwania tych krajów od Polski, którą osłabić pragnęli.
- 1427 r. Urodził się syn drugi Władysława Jagiełły, króla polskiego, Kazimierz.
d. 29 Listopada.
- 1428 r. Witold czyni wyprawę na Nowogród-wielki, aby go upokorzyć, jak wprzód uczynił ze Pskowem. Posiłkują go Polacy, książęta Litwy i Rusi. Załoga Porchowa, po pierwszym szturmie, nie czując się w stanie eparcia, przystąpiła do układów w imieniu całej Rzeczypospolitej. — Umówiono się o okup z Porchowa i Nowogrodu, którego nawet nie dobywano, lecz przyjęto posłów jego, mających na czele czterestu bojarów i swego arcybiskupa. Osobno zaś wykupieni byli brańcy wojenni. Ogólna suma wykupu na dzisiejszą monetę, wynosiła 1,700,000 złotych polskich.
- 1428 r. Wielki książę litewski Witold, pierwszy ukazał w Rosyi działo prochem strzelające przy ataku Porchowa.
- 1428 r. Zbigniew Oleśnicki, który pod Grunwaldem uratował był życie Władysława Jagiełły, z proboszcza św. Floryana i kanonika krakowskiego, został krakowskim biskupem.
- 1429 r. Zjazd monarchów w Łucku, pod pozorem przez cesarza Zygmunta obmyślonym, roztrząsania z królem polskim i z książętą środków ku zjednoczeniu się przeciw grożącej przewadze tureckiej; — traktowania o losie Wołoch, które cesarz rozebrać zamysłał; — o czeskich Husytach i zjednoczeniu kościoła; a istotnie zjechał Zygmunt, aby skłonić

króla polskiego Jagiełłę, na koronacyą Witolda i ogłoszenie go królem Litwy, jedynie w celu oderwania jój od Polski. Lecz wszystkie zabiegi cesarza i Witolda, rozbiły się o niezachwiany charakter dwóch wiernych ojczyźnie Polaków: Zbigniewa Oleśnickiego, biskupa krakowskiego i Jana Tarnowskiego, wojewody krakowskiego. — Tam Andrzej ze Spławki, szlachcic herbu Leliwa, biskup ostatni włodzimierski, a pierwszy łucki, po przeniesieniu katedry łacińskiej z Włodzimierza do Łucka, witał dostojnych gości na owym sławnym zjeździe stojąc z krzyżem u bramy Łucka.

Ze zjazdu w Sandomierzu, Polacy zagrożeni oderwaniem Litwy, wysłali do Witolda wojewodę Tarnowskiego i biskupa Zbigniewa Oleśnickiego, aby raczej ofiarować od Jagiełły koronę polską Witoldowi, byle potomstwu Jagiełły następstwo po sobie zapewnił. — Lecz Witold nie przyjął téj ofiary; bo on chciał tylko, aby Litwa była niepodległą.

Król Władysław Jagiełło w Jedlnie, przywileje szlachty polskiej, nadał szlachcie ruskiej. 1429 r.
d. 8 Września.

Umarł Witold, wielki książę Litwy w Trokach. Przeszłaś króla Jagiełłę za przykrości jakich stał się przyczyną, zwłaszcza zabiegami o koronę; a polecał mu Litwę prosząc, aby jój ustaw i danin nie zmienić. — Pochowany w Wilnie. — Od Bałtyku, do morza Czarnego, nad brzegami Wołgi i Wisły, jeszcze dziś lud powtarza imię jego. — Łaż nie Witolda, mosty, rzeki i drogi, zachowały od niepamięci nazwisko bohatera.

Po śmierci Witolda, król Władysław Jagiełło wysłał Jana Mężyka z Dąbrowy, wojewodę ruskiego do brata swego Świdrygiełły, posyłając mu pierścień książęcy z uznaniem władzy nad Litwą. 1430 r.

Świdrygiełło, brat Władysława Jagiełły, wzniesiony na wielkie księstwo litewskie, zamysła Wołyń z Podolem do Litwy przyłączyć i zwierzchnictwo nad sobą Jagiełły nie uznawać. — Miało przyjść do wojny z Litwą. Król na jego miejsce mianował wielkim księciem Zygmunta Kiejstutowicza, księcia starodubowskiego, który był rodzonym bratem Witolda. — 1432 r.

Nastąpiło też ubezpieczenie w Łucku, że odtąd cerkwie ruskie, na łacińskie kościoły, nie będą brane.

1432 r.
d. 31 Październik. Nadanie przez króla Władysława Jagiełłę Ormianom w Polsce i Litwie przywileju prawa teutońskiego.

1432 r.
w Grudniu. Ugoda zawarta między Polską i Litwą, mocą której Litwa ma się uważać za państwo dziedziczne Jagiełły i jego synów: Władysława i Kazimierza, a pozostać na zawsze przy nich i przy Polsce; — że nigdy nie będzie się starała o wyniesienie na królestwo; — że układy z Krzyżakami, jako przeciw Polsce zawarte, upadają. Zygmunt Kiejstutowicz, został dożywotnim tylko księciem Litwy i Rusi; całe zaś Podole od tej chwili, należało do Polski, jako jej prowincya.

1433 r.
d. 9 Stycznia. Spisanie i utwierdzenie w Krakowie przywilejów nadanych w Jedlnie szlachcie ruskiej.

1433 r.
d. 14 Czerwca. Władysław Jagiełło potwierdza dawniejsze ustawy względem dziesięcin.

1433 r.
d. 6 Lipca. Na sejmie w Korczynie, pierwszy raz ustanowiony podatek od karczem i młynów.

1434 r. Tatarzy wezwani przez Świdrygiełłę przeciw Zygmuntowi Kiejstutowiczowi, wielkiemu księciu Litwy, własne Świdrygiełły dzierżawy, księstwo kijowskie i czernichowskie splądrowali.

1434 r.
d. 18 Czerwca. Śmierć Jagiełły, króla polskiego Władysława II w Gródtku, niedaleko Lwowa, w wieku lat 86, po 42ch latach panowania. Polska winna mu pierwsze złączenie Litwy z Koroną i obronę od Krzyżaków, którzy czyhali na jej ujarznienie i upadek. Przy bezwzględnej rozrzutności, przy wadach z wychowania wynikłych, odznaczała go waleczność osobista, pobożność i czuwanie na obroty wrogów. W ciągu panowania swego, Jagiełło założył biskupstwo kijowskie i chełmskie obrządku łacińskiego. A ileż zasługi przed Bogiem i światem, że przez związek swój z Jadwigą, królową polską, poznawszy światło wiary chrześcijańskiej, nawrócił do niej bałwochwalczą Litwę.

WŁADYSŁAW III, nazwany po śmierci Warneńczyk, 1434 r.
syn starszy Władysława II Jagiełły, króla polskiego i Zo-
fii księżniczki holszańskiej; dziesięcioletni pod opieką swęj
matki i kilku senatorów polskich, na tron po ojcu nastąpił
i w Krakowie był koronowany. — Od roku 1440, z wezwa-
nia Węgrów, razem król Węgierski. — Dziesięć lat w Pol-
sce panował. — Zginął w wojnie z Turkami pod Warną
1444 roku.

Świdrygiełło w wojnie przeciw Zygmunтови, wielkiemu 1435 r.
księciu Litwy, zbity pod Wołkomierzem, skazany na wygna-
nie, uszedł do Siedmiogrodu.

Sejm w Korczynie, nieposłusznych prawu i odszcze- 1436 r.
pieńców od wiary, za wrogów ojczyzny uznawać posta-
nowił.

Pokój z Krzyżakami. Przyrzekli odtąd nie wspierać 1436 r.
Świdrygiełły. Zwrócono im Marchię nową; a Nieszawa
i pół przewozu u Torunia, przy królu zostały. d. 31 Grudnia.

Po śmierci cesarza Zygmunta, króla czeskiego i węg- 1438 r.
ierskiego, wśród zamieszek w Czechach, księstwo oświe-
cimskie na Śląsku od Czech oderwane, powróciło do Ko-
rony polskiej. Książęta oświęcimscy, hołd Polsce złożyli.

Gdy umarł zięć cesarza Zygmunta, Albrycht, książę 1439 r.
austriacki, król węgierski i czeski; — nim po jego zejściu
urodził syn po nim Ładysław Pogrobowcem zwany;
Węgrzy, w obawie Turków wdzierających się do Serbii,
wezwali na tron króla polskiego Władysława III.

Władysław III, Jagiellończyk, król polski, został kró- 1440 r.
lem węgierskim.

Zygmunt Kiejstutowicz, wielki książę Litwy za okru- 1440 r.
cieństwa i zdzierstwa, powszechnie zienawidzony, przez
zradę między wielką częścią panów litewskich uknowaną,
zabity został. d. 20 Marca.

Kazimierz Jagiellończyk, brat młodszy Władysława 1440 r.
III, króla polskiego i węgierskiego, został wielkim księciem
Litwy.

Władysław III, wsparty od Polaków, toczy wojnę 1441 r.

w Węgrzech przeciw partii utrzymującej stronę Ładysława, małoletniego syna Alberta i Elżbiety, córki Zygmunta. — Władysław III, ukochany od Węgrów, a rozrzutny, roztrwania dobra królewskie w Polsce.

1442 r. Zawarty pokój z królową wdową Elżbietą, matką Ładysława, małoletniego syna Alberta. Władysław III, pozostał przy tronie węgierskim.

1443 r. W zaszyłym sporze pomiędzy synami Aleksandra, wojewody wołoskiego, wedle wyroku Władysława III, Eliaz Wołochy, a Stefan Multany otrzymał. Oba wykonali hołd wierności Polsce, jak ich poprzednicy.

1443 r. Biskup krakowski kardynał Zbigniew Oleśnicki, kupił od Wacława, księcia cieszyńskiego, księstwo siewierskie za sześć tysięcy grzywien groszy pragskich i na wieczne czasy do biskupstwa krakowskiego przyłączył. Odtąd biskupom krakowskim dodawano tytuł księcia siewierskiego.

1444 r. Śmierć Władysława III, króla polskiego i węgierskiego.
d. 10 Listopada. — W skutek zawartego przymierza z Turkami, stwierdzonego obustronną przysięgą, sułtan turecki Amurat II, zwrócił zawojowaną u despoty Serwii; a Władysław III, zwrócił Turkom Bułgarię. Zachęceni przez papieża Eugenjusza IV, wszyscy monarchowie Europy, przyrzekali uzbrajać się przeciw niewiernym Muzułmanom; sam tylko Władysław III, osłaniał się zaprzysiężeniem traktatu. — Dwór rzymski, ważność przysięgi rozwiązał przez swego legata kardynała Juliana Cezarini. — Bez posiłków ze strony innych mocarstw, Władysław III zrywa, traktat: ponawia wojnę z Turkami. Po pierwszym natarciu chrześcian, Turcy upadali na duchu. Lecz król nierozważnie wpadłszy na straż Amurata, aby sułtana zwyciężyć; zginął pod Warną wśród przemagającej siły niewiernych.

1444 r. Bobrzycki Leszko, znakomity wojownik, dowodząc prawem skrzydłem wojska polskiego, poległ pod Warną. On wysłany przodem przez króla Władysława III, roku 1440, wraz z Wincentym Szamotulskim i Andrzejem Tenczyńskim, opanował Budę.

Po długim niedowierzaniu wieści o klęsce pod Warną, 1445 r.
 Polacy na zjeździe sieradzkim uchwalili dać berło bratu ^{d. 23 kwietnia.}
 Władysławowi III Kazimierzowi, z warunkiem ustąpienia
 z tronu, jeśliby wieść okazała się mylną. — Kazimierz nie-
 rad był opuszczać Litwy, urażony na Polaków o zwrócenie
 do Korony Wołynia i Podola. — Matka jego Zofia, wdowa
 po Jagiellie, podtrzymywała nadzieję w Polsce, że Kazimierz
 ofiarę berła przyjmie.

Około tegoż czasu, z polecenia królowej Zofii, księ-
 żniczki holszańskiej, czwartej żony Władysława Jagiełły, An-
 drzej z Jaszowic, teolog akademii krakowskiej, przełożył
 biblię starego i nowego testamentu ze starożytnego tłuma-
 czenia słowiańskiego.

W bezkrólewiu, były rady zniecierpliwionych na sejmie 1446 r.
 piotrkowskim, obrać królem margrabię brandenburgskiego; ^{d. 28 Marca.}
 inni znowu a między nimi podał pierwszy wniosek Giżycki,
 biskup płocki za Bolesławem, albo Władysławem, książe-
 tami mazowieckimi. — Następnie, gdy ze zjazdu w Bełżycy,
 wyprawiony poseł, przywiózł z Litwy oświadczenie Kazimie-
 rza, że przyjmie koronę, Małopolanie, przychylni domowi
 Jagiełły, obrali Kazimierza królem w Krakowie; a w Kole,
 szlachta wielkopolska poszła za ich zdaniem.

W Brześciu-litewskim, gdy posłowie polscy skłaniali 1446 r.
 ostatecznie Kazimierza do przyjęcia korony po bracie; pa-
 nowie litewscy długo domagali się Wołynia i Podola, nie
 pozwalając wyjazdu swojemu wielkiemu księciu Kazimie-
 rzowi z Bześcia, na sejm do Parczowa. Po różnych, a da-
 remnych zastrzeżeniach, zakończyło się przeciw bezkrólewie.

KAZIMIERZ IV Jagiellończyk, obrany królem polskim, 1447 r.
 wjechał do Krakowa, gdzie nazajutrz był koronowany. Po
 45ciu latach panowania, umarł roku 1492 w wieku lat 65.
 — Z jedynej małżonki Elżbiety, córki zmarłego cesarza Alberta,
 księcia austriackiego, zaślubionej 1454 roku, a zmarłej 1505
 roku, liczne zostawił potomstwo. — Synowie króla Kazimie-
 rza IV: Władysław najstarszy, król czeski i węgierski; —

Kazimierz święty, zmarły roku 1483 w latach 24ch; — Jan Olbracht, — Aleksander — i Zygmunt, następnie jeden po drugim panujący w Polsce; — Fryderyk, urodzony 1468 roku, biskup krakowski, arcybiskup gnieźnieński i kardynał, zmarły roku 1503. — Córki Kazimierza Jagiellończyka: Jadwiga, za księciem bawarskim; — Zofia, za margrabią brandenburgskim, matka Alberta, księcia pruskiego; — Elżbieta, za księciem lignickim; — Barbara, za księciem saskim; — Anna za Bogusławem, księciem Pomorza.*)

1448 r. Stan burzliwy królestwa polskiego. — Zatargi z książętami szląskimi. — Wewnątrz, najazdy, łupieże. — Odjazd króla Kazimierza Jagiellończyka do Litwy; — jéj kłótnie z Polską o Wołyń i Podole. — Rozruchy na Wołoszczyźnie. — Wtargnienie Tatarów na Podole.

1449 r.
d. 1 paździer. Jan Długosz, kanonik krakowski, sekretarz biskupa krakowskiego, Zbigniewa Oleśnickiego, przywiózł temuż biskupowi od papieża Mikołaja V, kapelusz kardynalski, dawniej przez Eugenjusza i przez Feliksa, papieżyów zapewniony, a którego przysłaniu, król sprzeciwił się, wnosząc, że ta godność może stać się powodem rozruchów w Polsce.

1449 r.
d. 9 Grudnia. Na sejmie w Piotrkowie Polacy oświadczyli, że gdy król zwleka zaprzysiężenie swobód koronnych i złączenie z Polską Wołynia i Podola; przeto słuchać go nie będą, aż ową przysięgę wykona.

1450 r.
d. 4 Września. Dla wsparcia Aleksandra, syna Eliasza, wojewody Multan i dla wypędzenia przywłaszczyciela Bohdana, król Kazimierz Jagiellończyk, wszystkim ziemiom ruskim mieć się do oręża nakazał, oddając dowództwo nad wojskiem Piotrowi

---

*) Córka Anny, księżny pomorskiej, Zofia, wydana była za Fryderyka, króla Danii, a wnuk Anny, Adolf Holsztejn Gottorp, był przodkiem Piotra III, cesarza Rosyi, który, ze związku z panującą po nim Katarzyną II, zostawił syna Pawła I; a ten był dziadem dziś szczęśliwie panującego Aleksandra II, cesarza rosyjskiego, króla polskiego.

Odrowążowi, wojewodzie lwowskiemu i Przedborowi z Konicpola, kasztelanowi sandomierskiemu. W bitwie przy Kraśnym Potoku, Polacy otrzymali zwycięstwo; — lecz tam polegli wodzowie: Odrowąż, Porawa i Buczacki.

Sejm piotrkowski uspokoił spór o pierwszeństwo między kardynałem Zbigniewem Oleśnickim, a Władysławem Oporowskim, arcybiskupem gnieźnieńskim, stanowiąc: aby koleją w senacie zasiadali; oraz aby odtąd, żaden z biskupów polskich nie ważył się starać o kardynalską dostojność bez wiedzy króla. — Zostawiono arcybiskupowi przodkowanie jego kościoła przed krakowskim, niemniej koronację królów i ich małżonek.

Od kardynała Oleśnickiego, od królowej Zofii i panów rady, wysłany był Jan z Bobrka, kasztelan kielecki, do króla Kazimierza Jagiellończyka, bawiącego w Samborzu, z upomnieniem, aby bacząc na śmierć Świdrygiełły, zajął Łuck do Polski.

Po śmierci Świdrygiełły, objęcie Łucka przez Litwę, rozjątrzyło umysły Polaków. — Wśród téj niezgody, plądrowali Tatarzy Podole, spalili miasto Rów, które później Bona nazwała Barem; a szląscy książęta niszczyli pogranicze Wielkiej i Małej Polski, — powietrze szerzyło się w Polsce i Szląsku.

Na sejmie w Piotrkowie, król Kazimierz Jagiellończyk, pomny na swoją przysięgę przy wyniesieniu go na wielkie księstwo litewskie, że w niczem Litwy nie umniejszy, wzbraniał się od przyrzeczeń pod nową przysięgą, że Wołyń, Ukrainę, Kijów, które Litwa trzymała, zostaną przyłączone do Polski. — W końcu, po daremnych kilkoletnim oporze, który mieszał obrady sejmowe, upragnioną przez Polaków przysięgę wykonał.

We Wrocławiu, warunki zaślubienia przez króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka, Elżbiety, córki zmarłego cesarza Alberta, króla czeskiego i węgierskiego, spisane przez posłów, zapewniające sto tysięcy czerwonych złotych posagu; w czem przecież nigdy nie było uiszczenia.

- 1453 r.   Posłowie polscy wracając z Wrocławia po umowie z posłami Ładysława, króla węgierskiego, o rękę jego siostry Elżbiety dla króla Kazimierza Jagiellończyka, przywieźli ze sobą świątobliwego Jana Kapistranta, zakonnika św. Franciszka obserwantów. — Zbigniew Oleśnicki, kardynał, w Krakowie na Stradomiu klasztor dla tego zakonu zbudował, a ku czci św. Bernardyna, owych zakonników, w Polsce od-tąd rozkrzewionych, Bern ardynami nazwano.
- 1453 r.   Jan, ksiązę oświęcimski zwyciężony, musiał królowi polskiemu, Kazimierzowi Jagiellończykowi, poddać księstwo swoje za 20 tysięcy groszy szerokich.
- 1454 r.
d. 10 Lutego.   W Krakowie, ślub króla Kazimierza Jagiellończyka, z Elżbietą, córką młodszą zmarłego cesarza Alberta, króla węgierskiego. — Wśród sporu między panami ziemi krakowskiej a Wielkopolanami o to: czy kardynał biskup krakowski, lub też arcybiskup gnieźnieński, ma sprawować obrzęd zaślubienia; zgodzono się: aby na później papież o tem stanowił; a tymczasem, aby do tego obrzędu był wezwany Bernardyn, świątobliwy Jan Kapistran. Przywołany zakonnik pokorny, już upadłszy na twarz, odebrał błogosławieństwo na to od kardynała, gdy nagle opamiętał się, że do zwykłych badań przy ślubie, nie zna języka ani polskiego, ani niemieckiego. A więc dwaj dostojnicy duchowni, pod sąd jego poddają spór panów o swoje pierwszeństwo. Zakonnik uniżenie objawił: że kardynał, jako miejscowy biskup, ma sprawać obrząd królewskich zaślubin; a koronacya królowej, należy do arcybiskupa gnieźnieńskiego; — i zdanie świętego przyjęto.
- 1454 r.
d. 6 Marca.   Dobrowolne poddanie się Prus królowi polskiemu Kazimierzowi Jagiellończykowi, a to z tego powodu: szlachta pruska, uczyniła była związek dla utrzymania praw i swobód przeciw gwałtom i nadużyciom Krzyżaków; Krzyżacy tę sprawę wytoczyli do cesarza Fryderyka III; — a ten skwapliwie potępiając szlachtę, odsądził ich od praw i wolności.

W Toruniu, następnie w Elblągu i Królewcu, przysięga 1454 r.
wierności stanów pruskich królowi polskiemu, Kazimierzowi Jagiellończykowi. d. 27 Marca.

W wojnie z krzyżakami, klęska pod miastem Chojnice 1454 r.
poniesiona z niekarnośći szlachty wielkopolskiej. d. 18 Września.

W Toruniu, przyłączenie Prus do Korony polskiej. 1454 r.
d. 19 Październ.

Na sejmach w Nieszawie i w Opocznie, król Kazimierz Jagiellończyk ponowił przywileje Prus. 1454 r.
d. 20 Listopada.

Umarł Zbigniew Oleśnicki, kardynał, biskup krakowski. 1455 r.
Śmierć jego, przejęła cały naród żalem. Mąż to był wielkiej powagi i dzielności, prawy miłośnik ojczyzny. Żył lat 66. d. 1 Kwietnia.

Gdy wojewoda wołoski, Aleksander, na gospodarstwo 1455 r.
przez króla polskiego wysadzony, został otruty; brat jego Piotr, objąwszy tam rządy, wykonał przysięgę wierności dla króla polskiego przed Andrzejem Odrowążem, wojewodą ruskim.

Umarł Władysław, książę mazowiecki; a tak po nim, 1455 r.
jako też po Bolesławie zmarłym d. 10 września tegoż roku, pozostały niedorosłe dzieci. Biskup Paweł Giżycki, na proźbę i za zgodą wszystkich stanów mazowieckich, mianowany był ojcem i rządczą Mazowsza, i okazał się godnym powszechnęj ufności. d. 10 Grudnia.

Po śmierci Aleksandra (Oleka), który był synem Włodzimierza, księcia kijowskiego, a wnukiem Olgierda; kiedy synowie jego Siemion i Michał, spierali się o podział księstwa kijowskiego; król polski Kazimierz Jagiellończyk, dekretem swoim dał Kijów Siemionowi, a Michałowi Słuck i Kopyl. 1455 r.

Król Kazimierz Jagiellończyk powierzył straż Bytowa 1455 r.
i Lauenburga Erykowi II, księciu Pomeranii na Szczecinie. Lecz niewdzięczny ten książę oddał zamki Krzyżakom roku 1460, które dopiero przez pokój toruński 1466, ostatecznie Polakom zwrócono.

Urodził się królowi, Kazimierzowi Jagiellończykowi, 1456 r.
d. 1 Marca.

pierwszy syn, który dnia 4 kwietnia wziął imię Władysław. Chrzcił go Tomasz, biskup krakowski.

- 1456 r.
d. 7 Kwietnia. Sejm walny w Piotrkowie w celu obrad ku wypłaceniu żołdu zaciążnym pruskim wojskom i swoim.
- 1458 r. Po śmierci Ładysława Pogrobowca, króla węgierskiego i czeskiego, Kazimierz Jagiellończyk nie przyjął ofiarowanej sobie korony tych dwóch narodów, do której, z praw żony swojej Elżbiety, siostry zmarłego Ładysława, był najbliższym.
- 1458 r.
d. 4 Październ. Urodził się syn drugi Kazimierza Jagiellończyka, imieniem Kazimierz, którego kościół, między Świętymi szanuje.
- 1459 r. Urodził się syn trzeci Kazimierza Jagiellończyka, któremu dano imię Jan Albert (zwany Olbracht).
- 1461 r.
d. 25 Września. Umarła w Krakowie królowa wdowa Zofia, księżniczka holszańska, matka króla Kazimierza Jagiellończyka.
- 1462 r.
d. 18 Maja. W Bitomiu, rokiem wprzód ułożony zjazd Kazimierza Jagiellończyka i Jerzego Podjebradzkiego, króla czeskiego, uiszczony został w Głogowie, gdzie król czeski zrzekł się prawa do księstwa oświęcimskiego, a król polski obiecał nie upominać się o posag swęj żony.
- 1462 r.
d. 17 Września. Zwycięstwo Polaków nad Krzyżakami pod Puckiem. — Wojsku polskiemu przewodził Piotr Dunin, podkomorzy sandomierski. Całej siły polskiej było 1800 ludzi, a ze strony nieprzyjaciela padło 2000 trupa. Wziął Dunin 600 jeńców, dział 15 i 200 wozów. — Z Polaków, jeden tylko znaczniejszy szlachcic, a do stu pospolitego ludu zginęło; rzadki jednak nie odniósł rany; sam hetman Dunin, trzy rany odniósł. To zwycięstwo pod Puckiem, zagładziło porażkę pod Chojnicami i pierwszy straszny cios zadało Krzyżakom.
- 1462 r.
d. 13 Listopada. Po śmierci dwóch bezdzietnych synów Władysława, księcia płockiego i mazowieckiego, to jest: Ziemowita i Władysława, śród ubiegania się wielu krewnych o następstwo; ziemia bełzka, jako lenność, dobrowolnie poddała się królowi. Lecz co do księstwa płockiego, król Kazimierz Jagiellończyk, na sejmie piotrkowskim, wezwał bieglech w prawie,

aby stanowili; — i księstwo płockie, ich zdaniem, Koronie było przyznane,

Na sejmie piotrkowskim, wysłany przez papieża legat, 1463 r. Hieronim, arcybiskup kreteński, ku uspokojeniu wojny z Krzyżakami, i ku utrzymaniu przy biskupstwie krakowskim Jakóba Sinińskiego, jako przez stolicę apostolską mianowanego; po długich a żwawych sporach, nic nie otrzymawszy, odjechał. — Król zaś Kazimierz Jagiellończyk, wyprawił do Rzymu posłów o przeniesienie Jana, biskupa wrocławskiego, na biskupstwo krakowskie; a Jana Lutka z Brzezia, podkanclerza koronnego, abdarzono biskupstwem wrocławskim. — A tak, Kazimierz Jagiellończyk, z królów polskich pierwszy, począł mianować biskupów, których dotąd kapituły obierały.

Zwycięstwo pięciuset jazdy polskiej w służbie Macieja, 1463 r. króla węgierskiego nad Turkami, którzy wpadłszy do Węgier, 17 tysięcy niewolników zachwycili, otrzymane nad rzeką Sawą z odbiciem więźniów węgierskich. d. 8 Czerwca.

Na sejmie w Piotrkowie, postanowiono: — miasto Kamieniec podolski, zastawione niegdyś w pewnej summie Teodorowi Buczackiemu, wykupić, i murami przeciw Turkom obwarować. Szlachta podolska, po jednej krowie z każdego łanu i od każdego kmiecia, dać na to obowiązała się. d. 15 Październ.

Załoga Krzyżacka w zamku Gniewie, poddała się władcemu wojskiemu królewskiemu Piotrowi Duninowi, podkomorzemu sandomirskiemu. 1463 r. d. 26 Grudnia.

W czasie przebywania Kazimierza Jagiellończyka na Litwie, depelnione było w Krakowie morderstwo nad żydami i rabunek ich domów przez Krzyżowników powstałych z rozkazu papieża Piusa II, przeciw Turkom. — Kilka tysięcy Polaków, dla dostąpienia odpustu, poświęciło się temu wołaniu. d. 3 Kwietnia.

Umarł Jan ze Sprowy, arcybiskup gnieźnieński. Kapituła gnieźnieńska, za naleganiem króla, obrała Jana Gruszczyńskiego, biskupa krakowskiego na arcybiskupa. Jan Lutko, za wolą króla, z wrocławskiego, postąpił na krakowskie bi- d. 14 Kwietnia.

- skupstwo; a włościańskie, w nagrodę poprzedniczej powolności, oddane było Jakóbowi Sinińskiemu.
- 1464 r.   Deputowani miasta Lubeki zjechali do Torunia. Król
w Lipcu.   Kazimierz Jagiellończyk i Krzyżacy, zdali się na ich sąd co do wojny o Prusy. Po zerwaniu owego sądu polubownego, deputowani Lubeki, okazywali służące ich miastu przywileje dawnych królów polskich na handel w Gdańsku i uwolnienie od cła po całym kraju pomorskim; — co dowodziło, jak są gruntowne z czasów dawnych prawa Polski do ziem pruskich.
- 1464 r.   Urodził się syn czwarty Kazimierza Jagiellończyka, pod
d. 5 Sierpnia.   imieniem Aleksandra ochrzczony.
- 1464 r.   Krzyżacy skłaniali się do przyjęcia warunków proponowanych w Toruniu, to jest: aby mistrz wielki i zakon stał się na zawsze hołdownikiem Polski. Morowa zaraza nie dozwoliła postom królewskim zjechać do Malboga; a to morowe powietrze rozciągnęło się później do Polski.
- 1465 r.   Król Kazimierz Jagiellończyk we Lwowie, rozsądzając zaskarżenia ziem ruskich i podolskiej przeciw nadużyciom zmarłego wojewody i starosty lwowskiego Andrzeja Odrowąża; spłacił brata jego i następcę Jana Odrowąża w sumie, za którą zamki: lwowski, żydaczewski i samborski były trzymane; — na co ziemia lwowska, podolska, halicka i bełzka, ustanowiły od siebie łanowy podatek.
- 1465 r.   W Krakowie Günther Zejner zaprowadził pierwszy drukarnię.
- 1466 r.   Zamki pruskie: Człuchow, Friedland, Stargard i Hammerstein, powróciły pod panowanie króla polskiego; co Krzyżaków do ostatniej przywiodło rozpacz.
- 1466 r.   Zamek chojnicki, długo w oblężeniu będący, poddał się
d. 15 Września.   królowi polskiemu.
- 1466 r.   Zakończyła się wojna pruska, lat 12 trwająca, przez
d. 10 Paźdz.   wieczyste a zaprzysiężone przymierze Polski z Krzyżakami, a to za staraniem legata papieżkiego Rudolfa, biskupa lawantyńskiego. — Mocą tego przymierza, Prusy zachodnie do króla polskiego; wschodnie, do Krzyżaków należą. Wielki mistrz krzyżacki ma hołdować królowi polskiemu, a w senacie pol-

skim, zajmie pierwsze miejsce po lewej ręce; nie podlega zaś nikomu, tylko królowi polskiemu i duchownej papieża władzy.

Urodził się w Koźenicach Zygmunt, syn piąty Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety, córki cesarza Alberta. 1467 r.
d. 1 Stycznia.

Zbuntowani Wrocławianie przeciw królowi czeskiemu Jerzemu Podjebradzkemu, ofiarowali powtórnie koronę czeską królowi polskiemu. Skłaniał do niej i papież Pius II, rzucający klątwę na króla czeskiego za nieodstąpienie od nauki Hussa. — Kazimierz Jagiellończyk wierny przymierzu, nie chciał téj ofiary przyjąć; praw przecież do korony czeskiej, żonie jego służących, nie zrzekał się.

Mistrz krzyżacki nowo obrany, na zjeździe w Piotrkowie, wykonał przysięgę na wierność Polsce i jej królowi przed biskupem Janem Lutkiem ze Zbrzezia. 1467 r.
d. 22 Listopada.

W Wiślicy, około św. Jana, na zjeździe małopolskim, król Kazimierz Jagiellończyk dał początek wysyłania posłów ziemskich na sejmy, bez woli których, król odtąd nic nie mógł stanowić. Uradzono bowiem w Wiślicy, aby na sejm piotrkowski, każda ziemia lub powiat, wysłały posłów dla obrady względem należnej zaległości wojsku, która wynosiła 270.000 czerwonych złotych. Odtąd wysyłanie posłów na sejm stało się zwyczajem.

Urodził się syn szósty Kazimierzowi Jagiellończykowi, imieniem Fryderyk, który był arcybiskupem. 1468 r.
d. 27 Kwietnia.

Król Kazimierz IV, bawiąc w Malborgu, wprowadził do Prus należyty porządek, stanowiąc nietylko wojowództwa i kasztelanie, ale też podkomorzych i sędziów.

Na sejmie piotrkowskim, co do podatku na zaspokojenie zaciężnych żołnierzy, posłowie ziemscy tłumaczyli się niemieniem na to instrukcyi; przeto odłożono tę okoliczność na zjazd późniejszy. — Na zjeździe w Korczynie, panowie i szlachta, składając się niedostatkiem, cały ciężar podatku nałożyli na kmieciów.

Wtargnienie Tatarów zawołęgańskich na ziemię włodzimierską, krzemieniecką, cudnowską i żytomierską, gdzie więcej niż dziesięć tysięcy ludzi w niewolę zabrano. Drugi ich 1469 r.

hufiec, ciągnął się ku Trębowlu; ale tam zastał wojska z ziem pruskich zgromadzone, i ledwie czterdziestu ludzi zarwawszy cofnął się do swego kraju; a po uprzedzeniu króla przez hana Tatarów mieszkających przed Wołgą; zgromadzona Ruś odparła trzeci hufiec Zawołańców, który puścił się na Wołoszczyznę.

- 1469 r. Na sejmie piotrkowskim, wielki mistrz krzyżacki, Hen-
 d. 1 Grudnia. ryk de Plauen, wedle przymierza, przysięgę wierności i poddaństwa wykonał; — w radzie, pierwsze miejsce po lewej stronie króla zasiadł; i na wszystkich obradach obecny, zdanie swoje, skromnie i roztropnie w sprawach państwa przekładał.
- 1470 r. Poseł cesarza Fryderyka III, Rafał Leszczyński, Polak, w łaskach u niego oddawna zostający, przybył do króla Kazimierza Jagiellończyka z prozbą o przysłanie pełnomocników do zawarcia nowego przymierza. Król wyprawił posłów z poleceniem umowy o dwoiste powinowactwo: — raz, przez wydanie córki królewskiej za cesarza wdowca, lub za jego syna Maksymiliana; drugi raz, przez wydanie córki cesarskiej dla Władysława, syna królewskiego.
- 1470 r. Pierwsza w Polsce ordynacya Tarnowskiego na Jarosławiu, którą Zygmunt I, król polski, jako superarbiter od stron wezwany r. 1519, uchylił.
- d. 28 Październia. Na sejmie piotrkowskim, szlachta upominała się u króla Kazimierza Jagiellończyka o potwierdzenie praw koronnych pod pieczęcią królewską. Król przyrzekł je potwierdzić; — i owa pieczęć majestatyczna, poraz pierwszy ukazała się za tego króla.
- 1470 r. Nowo obrany wielki mistrz krzyżacki, Henryk de
 d. 24 Listopada. Richtemberg, wykonał na sejmie przysięgę wierności i poddaństwa, i zasiadł w radzie królewskiej właściwe miejsce.
- 1471 r. Po śmierci Szymona Olelkowicza, księżęcia kijowskiego, Kazimierz Jagiellończyk postanowił starostę nad tem księstwem, mianując na to Litwina, Marcina Gastolda; a dzieci zmarłego Szymona Olelkowicza, ostatecznie osadził na Słucku.

Syn najstarszy Kazimierza Jagiellończyka, Władysław, 1471 r.
po śmierci króla czeskiego, Jerzego Podjebradzkiego, wśród d. 27 Maja.
wielu ubiegających się, został obrany królem czeskim. Tegoż
roku dnia 21 sierpnia był koronowany i namaszczone w ka-
tedralnym kościele pragskim przez Mikołaja Prochnickiego,
biskupa kamienieckiego.

Węgrzy zrażeni surowością króla węgierskiego, Macieja 1471 r.
Korwina, syna Hunjada; wezwali na tron królewicza pol-
skiego Kazimierza, później w poczet świętych zaliczonego.
Ociągał się wezwany; tymczasem, król Maciej miał porę
ująć przeciwnych sobie Węgrów. Królewicz polski Kazimierz,
nie tocząc boju z Maciejem, do odparcia już przygotowanym,
wrócił do Polski.

Na sejmie w Piotrkowie, gdzie zamierzano obmyśleć 1471 r.
tylko środki wypłacenia żołdu zaciężnym, którzy użyci byli d. 1 Listopada.
dla syna królewskiego, Kazimierza, aby go prowadzić na tron
węgierski; a wróciwszy upominając się o należność, pięćset
wsi kościelnych spustoszyli; — najpierwszem było staraniem
panów przybyłych na zjazd, aby król, wakujące urzędy, im
rozdął. — Za tym przykładem poszły sejmy i następnych
wieków.

Urodził się w Toruniu sławny astronom polski, Mikołaj 1473 r.
Kopernik. d. 19 Lutego.

Mór bydła i pożary, niszczyły majątki; a Tatarzy 1473 r.
splądrowali Kijowszczyznę.

Spustoszenie Podgórze przez Węgrów. 1473 r.

Pomimo ugody pomiędzy Polską a Węgrami o trzy- 1474 r.
letnie zawieszenie broni; Szlązaki namówieni przez węgier-
skiego króla, Macieja, wtargnęwszy do Wielkopolski sześćset
wsi spalili.

Na sejmie piotrkowskim ustanowiono nowe województwo 1474 r.
lubelskie.

Tatarzy aż pod Zbaraż, Ruś na sto mil wzdłuż i na 1474 r.
30 wszczep zniszczywszy, kilka tysięcy nie tylko wieśniaków, w Czerwcu.
ale i szlachty z sobą uprowadzili.

- 1475 r. Córka Kazimierza Jagiellończyka, królowna Jadwiga, wydana za Jerzego, syna Ludwika, księcia bawarskiego.
- 1475 r. Nie powiodło się Bolesławowi V, księcia mazowieckiemu na Warszawie, ocalić Sochaczew przed królem Kazimierzem Jagiellowiczem, który księżętom mazowieckim czas jakiś zaprzeczał praw do panowania: — Księstwo sochaczewskie wcielone zostało do Korony.
- 1478 r. W Krakowie, umarł św. Jan Kanty, rodem z księstwa oświęcimskiego. Po staraniu więcej niż stoletniem, kanonizowany za króla Stanisława Augusta Poniatowskiego 1767 r. Uroczystość jego przypada dnia 23 Października.
- 1478 r. Pożar, niszczy Warszawę.
- 1478 r. Tatarzy wpadli na Podole; a dowiedziawszy się, że wojewoda Spytek z Jarosławia lwowski, a Jan Odrowąż podolski, ze szlachtą ziem ruskich, w gotowości do boju ciągnął; zmyślili ucieczkę do swego kraju, a ukryli się w Czarnym lesie. Gdy zaś Polacy spokojni wrócili do domów; Tatarzy nagle z tajników wypadłszy, miasto Braclaw zrabowali; spalili i spustoszyli cały kraj okoliczny. Z trudnością obronił się od ich natarcia zamek braclawski, przez księcia Czartoryskiego trzymany.
- 1479 r. Umarł Andrzej z Bnina, herbu Łodzia, biskup poznański, urodzony za króla Władysława Jagiełły, uczeń akademii krakowskiej, potomek znakomitej rodziny, która począwszy od r. 1120, dawała krajowi przeważnych zasługą wojewodów i kasztelanów. Gorliwy obrońca religii, nie dozwalał szczerić się herezjom Hussyta. Zakładał własnem staraniem wioski; budował kościoły; wielkie corocznie składał dla nich ofiary. Cała prawie kolonizacya tej części Mazowsza, która do władzy biskupów poznańskich należała, jest sprawą Andrzeja Bnińskiego. Hojny dla ubogich, a w tajemnicy przed światem, wspierał sieroctwo; pannom dawał posagi. Ważne króla Kazimierza Jagiellończyka spełniał polecenia. On na Pomorzu 1454 r., przyjmował z kanclerzem koronnym od szlachty pruskiej przysięgę wierności dla króla. — W r. 1456 posiłkował szlachtę wieluńską przeciw najazdom Szlazaków. Po

d. 5 Sycznia.

śmierci Ziemowita i Władysława, książąt mazowieckich, skłaniał Mazurów do poddania się królowi polskiemu. 1463 r. pośredniczył do układów z Krzyżakami. Uspokoił w Prusiech polskie chorągwie, które za żołd niewypłacony, wymierzały sobie sprawiedliwość. Od jego rządów w dyecezyi, to jest od r. 1439, zaczynają się akta kapituły poznańskiej. Był poznańskim biskupem lat 44.

Z sejmu piotrkowskiego, córka młodsza Kazimierza Jagiellończyka, królowna Zofia, w świetnym panów orszaku wyprawiona do Fryderyka, młodszego syna Alberta Achillesa, margrabi brandenburgskiego, któremu została zaślubioną. 1479 r.
d. 13 Stycznia.

Wielki mistrz krzyżacki, Marcin Truchses, na zjeździe w Korczyniu, wykonał przysięgę wierności królowi polskiemu i poddaństwa. 1479 r.
d. 9 Październ.

Iwan I, Wisilewicz, książę moskiewski, oderwał od Litwy Wielkinowogród i część Białorusi zabrał. — Kazimierz Jagiellończyk nie miał środków obrony. 1480 r.

Morowa zaraza po całej Polsce klęskę sprawiła. 1480 r.

Umarł Jan Długosz, kanonik krakowski, nominat arcybiskupa lwowskiego, dziejopis polski. Pochowany w kościele zamkowym wileńskim. — Od lat dziecięcych bogobojności oddany, był obojętnym na wszelkie dostojeństwa światowe. W lat 40 po zgonie, został kanonizowany przez Klemensa VII, i za patrona Litwy uznany. Pamiątkę jego, kościół dnia 4 marca obchodzi. 1480 r.
d. 29 Maja.

Turcy wpadłszy w Bessarabię, zdobyli dwa ważne porty: Kilię i Białogród; i prawie przecięli bezpośrednie związki kraju polskiego z morzem Czarnem. 1484 r.

W polu pod Kołomyją, gdzie król 20 tysięcy bitnej szlachty Polaków i Litwy zgromadził przeciw Turcyi, w namiocie królewskim, Stefan, wojewoda wołoski, wykonał przysięgę wierności i hołdu królowi polskiemu; a mając daną sobie część wojska polskiego pod sprawą Jana Karnkowskiego; w małych utarczkach, zmusił Turków do ustąpienia z Wołoch. 1485 r.
d. 15 Września.

Pod Kopestrzynem, sławne zwycięstwo królewicza Jana Olbrahta nad Tatarami. 1489 r.

- 1489 r. Na Podolu, w zimie, powtórne zwycięstwo nad Tatarami, których było dziewięć tysięcy.
- 1489 r. Wielki mistrz krzyżacki, Jan Tieffen, złożył hołd wierności królowi polskiemu.
- 1490 r. Biskupstwo chełmskie poczęło mieć swoją katedrę w Krasnostawie, i tam ją miało aż do naszych czasów; — ztąd mylnie zwane bywa krasnostawskiem.
- 1490 r. Królowna Anna, córka Kazimierza Jagiellończyka, wydana została za Bogusława X, syna Eryka, księcia pomorskiego; i dla tego ów książę miał w dzierżawie Lauenburg i Bytów.
- 1490 r. Przymierze Polski z cesarzem tureckim Bajazetem przez posła królewskiego Mikołaja Firleja dopełnione.
- 1490 r. Po śmierci Macieja Korwina, króla węgierskiego, z dwóch partyi życzących sobie mieć na tronie synów króla polskiego, jednej za Władysławem, królem czeskim, drugiej za Janem Olbrachtem; — pierwsza z nich przemagała. W wojnie dwóch braci walczących z sobą o koronę węgierską; gdy Jan Olbracht po znakomicie okazanej waleczności, został zwyciężony; zwycięzca Władysław, więcej się cieszył ocaleniem brata wśród bitwy, niż własnym tryumfem. — Władysław, król czeski, został królem węgierskim.
- 1490 r. Książęta siewierscy odpadli od Litwy z takiego zdarzenia: książę brański chciał mieć posłuchanie u króla Kazimierza Jagiellończyka w Wilnie. Odźwierny nie wpuszczał go przed oznajmieniem królowi; a nieuważnie drzwi przymykając, skaleczył mu palec. — Książę urażony, odjechał do Moskwy, i poddał się Iwanowi, wielkiemu księciu moskiewskiemu.
- 1491 r. Królewicz, Jan Olbracht, rzekł się praw wszelkich do Węgier, ku wielkiemu zmartwieniu ojca swego, Kazimierza Jagiellończyka; a brat jego Władysław, król czeski i węgierski, ustąpił mu lennem prawem księstwo opawskie i karnewskie na Szląsku.
- 1491 r. Po zaprowadzeniu drukarni w Polsce, zaraz wyszły kazania księdza Mikołaja z Błonia, kanonika warszawskiego,

plebana czerskiego, który towarzyszył biskupowi Stanisławowi Ciołkowi w poselstwie od Jagiełły na sobor bazylejski. Kazania te ważne są i znakomite, jako pomnik kaznodziejstwa owego wieku.

Król polski, Kazimierz Jagiellończyk, czując się mocno schorzałym, napisał testament, którym wydziedzicza syna swego najstarszego, Władysława, króla czeskiego i węgierskiego, od następstwa po sobie. Przeznacza na tron polski, Jana Olbrachta, a na wielkie księstwo litewskie, młodszego po nim Aleksandra. 1492 r.

Śmierć króla polskiego Kazimierza IV, Jagiellończyka w Grodnie. Pochowany w Krakowie. Pod wielu względami król ten był podobny z charakteru do ojca swego Władysława Jagiełły, który, w stryjecznym bracie swoim Witoldzie, dobrego miał doradcę. Kazimierz rad nie przyjmował; a jak poskromienie Krzyżaków i przyłączenie Prus do Polski pomyslnym wypadkom tylko przypisać należy, tak wewnętrzne niepokoje, klęski i przygody, widocznym są skutkiem zwolnionych sprężyn rządowych. — Za Kazimierza Jagiellończyka poczęto jawnie strofować króla, i wzmożła się szlachty reprezentacya z ujmą powagi królewskiej. Z tem wszystkim, był to król światły, rozsądny i wyrozumiały. Synów, zacnym powierzał nauczycielom; a jak w życiu domowém, jaśniał wszystkimi cnotami, tak w publicznem umiał utrzymać dostojność swego narodu. Poważali go wszyscy monarchowie europejscy i starali się o życzliwe z nim stosunki. 1492 r. d. 7 Czerwca.

JAN OLBRACHT, syn Kazimierza IV, Jagiellończyka i Elżbiety, córki cesarza Alberta, na sejmie piotrkowskim, przez brata swego najmłodszego, Fryderyka, biskupa krakowskiego, obwołany królem polskim; w krótkce potem w Krakowie koronowany. Polacy, dla nieznośnej wyniosłości umysłu jego, już zamysłali wynieść na tron brata jego, Aleksandra, którego Litwa wielkim księciem swoim ogłosiła. Drudzy życzyli sobie królewicza, Zygmunta. Lecz utrzymał się przy 1492 r. d. 27 Sierpnia.

- berle Jan Olbracht za usilnem staraniem swój matki Elżbiety. Panował lat 9; żył lat 42. Umarł w Toruniu 1501 r. Pochowany w Krakowie.
- 1492 r. Posłowie od sułtana Bajazeta II, przybywszy z darami, otrzymali od króla polskiego Jana Olbrachta zawieszenie broni na trzy lata.
- 1492 r. Posłowie Wenecyi, nadaremnie wzywają Polskę do związku przeciw Turcyi.
- 1493 r. Nadzwyczajne ciepło od Stycznia do Maja.
- 1493 r. Wielki książę, Aleksander, nie mając wsparcia od Polski przeciw napadom Moskwy na Litwę, zawiera przez posłów swoich traktat wieczysty z Iwanem Wasilewiczem, ale ze szkodą Litwy; bo zawojowane od niej kraje, przy carze zostały. Ciż posłowie litewscy wyjednali dla Aleksandra małżonkę Helenę, córkę cara i Zofii córki Tomasza Paleologa, despoty Peloponezu.
- 1494 r. Król Jan Olbracht kupił od Janusza, księżęcia zatorskiego za 80 tysięcy czerwonych złotych księstwo zatorskie.
- 1494 r. Zjazd monarchów braci: Władysława, króla czeskiego
d. 17 kwietnia. i węgierskiego, i Jana Olbrachta, króla polskiego w mieście Luboczy w ziemi spizkiéj, dla narady względem poskromienia Turcyi, a razem zemszczenia się za śmierć ich stryja, Władysława Warneńczyka.
- 1494 r. Klęska zadana Polakom od Tatarów na Rusi pod
d. 23 Sierpnia. Wiszniowcem.
- 1495 r. Córka cara moskiewskiego Iwana Wasilewicza, Helena, przywieziona do Wilna, i tam zaślubiona wielkiemu księciu Litwy, Aleksandrowi.
- 1495 r. Król Jan Olbracht, ziemię płocką, po zesłym bezpo-
d. 24 Stycznia. tomnie Janie, księciu mazowieckim, przyłącza do Korony, zostawując resztę Mazowsza, to jest: ziemię warszawską, zakroczymską i wyszogrodzką prawem dożywotniem bratu Jana, Kondratowi.
- 1496 r. Kontrakt ślubny Jerzego, elektora saskiego z Barbarą,
d. 12 Sierpnia. siostrą, króla Jana Olbrachta.

Umarł Filip Kallimach, mąż uczony, nauczyciel synów Kazimierza Jagiellończyka, później doradzca w panowaniu ucznia swego Jana Olbrachta. Nie lubiła szlachta Kallimacha; bo doradzał podnieść władzę królestwa z ujmą ich samowolności. Mawiał Janowi Olbrachtowi: „*Z tą wolnością, nigdy nieprzyjacielowi nie odejmiecie się: zawsze król u szlachty w niewoli będzie, a szlachta u nieprzyjaciela.*“ — Te technące prawdą wyrazy mędrca były jakby wieszczce. — Kallimach, miał to nazwisko przybrane; a istotnie było Filip Buonacorsi.

W zamierzonej wojnie z Turcyą, zdrada Stefana, wojewody Wołoch. Klęska Polaków w Bukowinie. Klęskę tę uwieczniło smutne przysłowie w narodzie: — Za króla Olbrachta wyginęła szlachta

Ośmieleni Wołochy, wpadli z Turkami i Tatarami aż do granic Małopolski, i zabrali więcej, niż sto tysięcy ludzi w niewolę.

Turcy w 70 tysięcy, wpadli powtórnie aż do Halicza. Wstrzymał ich nie oręż, ale mróz i głód. Zginęło ich do 40 tysięcy. Reszta na Wołoszczyźnie poszła w rozsypkę.

Fryderyk książę saski obrany mistrzem krzyżackim, — pod warunkiem nietylko odmówienia hołdu królowi polskiemu, ale nadto, użycia wszelkich środków do odzyskania prowincyi, jakie zakon dawniej posiadał; — przez cały ciąg rządów swoich wykręcał się od składania hołdu, zachęcany do tego przez cesarza, który rościł sobie prawo do zwierzchności nad zakonem Krzyżaków.

Ponowione przymierze między Węgrami, Polską i Litwą, nie wywarło pożądaných skutków, a to dla słabości umysłu i sił trzech nad temi krajami panujących braci. Szląsk tylko zyskał; bo jednocześnie, Zygmunt królewic, otrzymawszy od braci księstwo głogowskie i opawskie, gdy został generalnym starostą całego Szląska, umiał powściągnąć wojny tam domowe i rozboje.

Zgoda ze Stefanem, wojewodą wołoskim za wpływem

- Władysława, króla czeskiego i węgierskiego. Przyrzekł Stefan odtańd wspierać Polaków w razie potrzeby wojennéj
- 1499 r. Przez układ zawarty pomiędzy czterema braćmi Jagiellończykami, Multany i Wołoszczyzna uznawały władzę tylko króla węgierskiego, a zostały przy obowiązku dosyłania Polsce zbrojnych posiłków. — Jednakże gospodar, Jan Bohdan robił na Polskę najazdy, a wojska polskie wpadały do jego kraju; — aż stanął traktat wzajemnego pokoju w Kamieńcu 1510 roku.
- 1499 r. Tatarzy podwakroć rabują i niszczą prowincye rnskie.
- 1499 r. Wielki książę moskiewski Iwan Wasilewicz, rozgniewany na zięcia swego, wielkiego księcia litewskiego, Aleksandra, że ten dla swéj żony, a jego córki Heleny, nie dał zbudować kaplicy, do czego ślubną umową był obowiązany; wielkie przeciw Litwie wyprowadził wojsko. — Część Litwinów z hetmanem księciem Konstantym Ostrogskim, nie w większej sile jak półczwarta tysięcy, ciągnęła na Moskwę; gdy sam wieki książę, Aleksander, z oddziałem drugim, udał się ku Borysowu. Pod Moskwą, która swoich rachowała 40 tysięcy, odważono się na stoczenie bitwy. Tam przemogła liczba: Litwini zostali porażeni; hetman książę Konstanty Ostrogski, Hryhory Ościk, Litawor Chreptowicz z Chlebowiczem i Zenowiczem, dostali się w niewolę.
- 1500 r. Wielki książę Litwy, Aleksander, zebrawszy zaciężnych z Polski, z Czech i Niemiec, pod dowództwem Polaka Jana Karnkowskiego, połączył ich z Litwinami, i szedł bronić Smoleńska, obleżonego przez Moskwę, która dostrzegłszy tak potężną odsiecz, skwapliwie do kraju wróciła. — Niewiadomo, czemu wojsko zaciężne było bezczynne pod Smoleńskiem, a za nadejściem zimy, rozeszło się do domu. Sami zawiadujący garnizonem, Jerzy Pac i Mikołaj Sołłohub, mężstwem i przeczornością, pomimo trzykrotne szturmy nieprzyjaciela, zamek obronili.
- 1501 r. Poseł cesarza tureckiego Bajazeta II, odprawiony
d. 9 Stycznia. z wielkimi podarunkami po zawartym na lat pięć rozejmie.

Szach Achmet-han Tatarów zawołańskich, wedle umowy z królem Janem Olbrachtem, doniósł mu, że przeciw Tatarom krymskim stanął nad Dnieprem w sto tysięcy koni, i że czeka na posiłki z Polski i z Litwy. Król przyrzekł być owe posiłki, ale dać ich nie mógł. — Han krymski Mengli Geréj, wprzód zbity przez Achmeta, pokrzepił się później; a gdy mróz, głód i zdrada, uszczupliły Zawołańców; odniósł nad nimi zwycięstwo. Odtąd Tatarowie krymscy stali się straszniejszymi dla Polski i Litwy.

1501 r.
d. 11 Stycznia.

Fryderyk, książę saski, wyniesiony na godność mistrza krzyżackiego, łagodnie był skłaniany przez króla do hołdu; a gdy wzbraniał się od téj powinności względem Polski, król zamierza wojnę z Krzyżakami.

1501 r.

Ostatnie dni panowania zaćmił Jan Olbracht haniebnem ścieciem Eljasza, syna Piotra wojewody Multan, który w Polsce szukał przeciw Stefanowi przytułku i opieki.

1501 r.

Śmierć nagła króla polskiego Jana Olbrachta w Toruniu, gdzie przybył w zamiarze wojny z Krzyżakami. Żył lat 41. Ciało jego odwieziono do Krakowa. Król to był dowcipu bystrego, lubownik nauki, biegły w języku łacińskim i niemieckim. Miał odwagę i umysł wspaniały. Po śmierci Kallimacha, nie miał doradców, ani też tyle doświadczenia, aby się mógł obejść bez rady. Umarł bezżenny.

1501 r.
d. 17 Lipca.

ALEKSANDER, litewski wielki książę, syn Kazimierza IV. Jagiellończyka, króla polskiego i Elżbiety, córki cesarza Alberta, koronowany na króla polskiego przez brata swego Fryderyka, arcybiskupa gnieźnieńskiego i kardynała. W bezkrólewiu były głosy za Zygmuntem, który w nadanym mu przez braci Szląsku, wślawił się urządzeniem sądów i porządku. Lecz obawa zerwania z Litwą skłoniła naród wezwać na tron wielkiego księcia Aleksandra. Ten panował lat pięć; żył lat 45. — Umarł w Wilnie 1506 r. i tam pochowany. Żona jego Helena, córka Iwana Wasilewicza, moskiewskiego wielkiego księcia, zaślubiona 1495 r. Nie była koronowaną. Miała w zamku osobną kaplicę. Umarła 1513 r. — Posta-

1501 r.
d. 12 Grudnia.

- nowiono zgodnie mieć odtąd w jednej osobie króla Polski i wielkiego księcia Litwy.
- 1501 r. Szach Achmet, han złotój hordy Tatarów zawołańskich, po doznanej klęsce od Tatarów krymskich, groził podmawianiem Turków przeciw Polsce. Potem błąkał się po stepach Ukrainy; a schwycony w Kijowie przez starostę, miał być wysłanym do Troków na mieszkanie; lecz gdy umknął z Nahajcami, złapany i osadzony w Kownie, umarł tam niebawem.
- 1502 r. Król Aleksander, dla spodziewanej wojny z Moskwą, w Maju, wyjechał do Litwy, zdawszy rządy królestwa na brata swego Fryderyka, arcybiskupa gnieźnieńskiego i kardynała.
- 1502 r. Tatarowie krymscy najechali Polskę aż pod Sandomierz. Nakazane przez kardynała Fryderyka pospolite szlachty ruszenie zjechało się wówczas, gdy już Tatarzy umknęli.
- 1503 r. Za przybyciem króla do Litwy, zawarto z Moskwą przy mierze na lat sześć.
- 1503 r. Umarł Fryderyk, arcybiskup gnieźnieński, kardynał, biskup krakowski, syn króla Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety austriaczki, córki, cesarza Alberta w latach 35ciu.
- 1503 r. Umarł teść króla Aleksandra, wielki książę moskiewski Iwan Wasilewicz, który podbudzony przez cesarza Maksymiliana I, księcia austriackiego, przeszło 70 zamków od Litwy odebrał; — Moskwę od jarzma tatarskiego wyswobodził; — kazańską hordę i inne azyatyckie kraje podbił.
- 1503 r. Tatarowie z poduszczenia Stefana, wojewody wołoskiego, Podole i Ruś zrabowali.
- 1503 r. Bezskuteczne upominanie się króla Aleksandra przez posłów, aby Wasil, książę moskiewski, następca po zmarłym Iwanie, zwrócił zawojowane na Litwie prowincye, jako to: Mceńsk, Sierpiejsk, Dorohobuż i Putywl.
- 1503 r. Stefan, wojewoda wołoski, prowincyę polską, Pokucie zagarnia. Król Aleksander przybył na sejm z Litwy do Lublina, gdzie uchwalono zaciężném wojskiem odebrać Pokucie i dać odpór Tatarom. Pobór zwyczajny na te zaciągi nałożono na wieśniaków i na mieszczan.

Król Aleksander w Malborgu odbiera przysięgę wierności od miast pruskich. Mistrz krzyżacki, wyłamując się od dopełnienia hołdu królowi polskiemu, wyjechał do Niemiec. 1504 r.

Stefan, wojewoda wołoski, zmuszony przez wojsko zaciężne, zwrócił Koronie Pokucie. Tatarzy widząc skutek tej polskiej wyprawy, zachowali spokój. — Zaciężni wróciwszy z Wołoszczyzny, dobra duchowne około Krakowa, za żołąd zaległy niszczą. 1504 r.

Po śmierci Konrada, księcia mazowieckiego, zdarzonej w zeszłym roku, postanowiono w Piotrkowie, zgodnie z życzeniem stanów tego księstwa i z żądaniem pozostałej wdowy, księżny Anny, aby Mazowsze zostało przy małoletnich synach Konrada, Janie i Stanisławie, a do ich wzrostu, pod regencyą matki. 1504 r.
w Grudniu.

Sejm Litwy w Brześciu-litewskim, dla uspokojenia domowych zamieszek pomiędzy Michałem Glińskim, — który swój ród wywodził od kniaziów ruskich, — a panami litewskimi. — Król, z oskarżenia przez Glińskiego, odebrał Zabrzezińskiemu województwo trockie, a oddał je Albrychtowi Radziwiłłowi. 1505 r.
w Styczniu.

Sejm w Radomiu zbiorowi praw dopełnionemu przez kanclerza koronnego księdza Łaskiego nadał moc obowiązującą w Koronie, ogłaszając również za kardynalne prawo, nową zasadę: że bez wspólnego porozumienia się króla, wielkorządzców i posłów, żadna stanąć nie może uchwała. 1505 r.
d. 4 Maja.

Umarła królowa Elżbieta, pozostała wdowa po Kazimierzu Jagiellończyku, matka czterech królów: Władysława, czeskiego i węgierskiego, a polskich: Jana Olbrachta, Aleksandra i Zygmunta I. 1505 r.
d. 30 Lipca.

Anastazyja Olelkiewiczowa, księżna słucka z domu Olgierdowna, z rodziny książąt mściławskich, wdowa po Semionie Olelkiewiczu, zarządzająca księstwem w imieniu jedynego syna małoletniego, przywykła za młodu do niebezpiecznych zapasów; — dzielny dała odpór Tatarom, którzy oblegli jej zamek. 1505 r.
d. 15 Sierpnia.

- 1505 r. Na drugim sejmie tegoż roku w Lublinie przyznano
w jesieni. pierwszeństwo w senacie stanowi duchownemu. Uchwalono
też wyprawę przeciw Wołochom, których wojewoda Bohdan,
syn Stefana, Pokucie najeżdżał.
- 1506 r. Wszystkie statuta i prawodawcze czynności króla Ale-
ksandra, kanclerz koronny, Jan Łaski, wydrukował. Tłum do-
rywczych uchwał, chociaż obowiązujących, nie był przecież
dostateczny; wznawiały się życzenia porządnego praw zbioru.
- 1506 r. Papież Juliusz II, pozwolił kanclerzom i podkanclerzom
stanu duchownego w Polsce, sądzić sprawy kryminalne; i zniósł
dawny zwyczaj w Polsce, wstrzymywania się we środy od
mięsnych potraw.
- 1506 r. Tatarowie krymscy, jak przepowiedział Szach Achmet,
d. 6 Sierpnia. han Tatarów zawołęgańskich, zrywają przymierze. Wpadłszy
do Litwy na wiosnę, sto tysięcy jeńców zabrali; a w sierpniu
wtargnęli powtórnie na Ruś i Litwę. Król Aleksander w Wil-
nie chorobą złożony, oddaje komendę kniaziowi Michałowi
Glińskiemu, który w siedm tysięcy koni, doścignawszy Tata-
rów pod Kłeckiem, pamiętną im klęskę zadaje, i więźniów
oswobadza.
- 1506 r. Śmierć króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego
d. 19 Sierpnia Aleksandra w Wilnie. Ciężką złożony chorobą, w radości
z odniesionego nad Tatarami zwycięstwa, skonał, Panował
lat pięć. Pochowany w Wilnie, w skutek zabiegów panów
przeciw Glińskiemu, który zbyt dumny świeżo odniesionem
zwycięstwem, mógłby korzystać z odjazdu dygnitarzy pań-
stwa na pogrzeb królewski do Krakowa, i ośmieliłby się przy-
właszczyć sobie panowanie nad Litwą, o czem dawniej,
wzbiwszy się w kredyt u króla Aleksandra zamysłał. Temu
królowi, wielce obowiązany jest naród żydowski, za ponowie-
nie dawnych i nadanie nowych praw i wolności. — Król Ale-
ksander siłą fizyczną uposażony, nie odznaczał się darami
umysłu; rad też milczał i milczeniem niekiedy zbywał —
Hojnością w dobrodziejstwach, przewyższał braci swoich trwo-
niąc królewszczyzny. — Podniósł władzę stanu szlacheckiego.
Namętne miał upodobanie w muzyce. Szczególniejszą jest

pamiętka króla Aleksandra, zebranie przez kanclerza, potem prymasa Łaskiego wszelkich praw i ustaw, potwierdzone powagą królewską. Stanął też za króla nowy urząd sekretarzów wielkich, wyłączny dla duchownych.

ZYGMUNT I, król polski, wielki książę litewski, syn Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Austryaczki, córki cesarza Alberta. Elekcyja jego na wielkie księstwo litewskie osobna, była ostatnią, a nastąpiła w tymże 1506 r. dnia 20 Października. — Obrany królem w Piotrkowie; panował lat 42; — umarł w 1548 r. w latach 82ch, pochowany w Krakowie. Żony jego: pierwszą była Barbara, córka Stefana Zapołskiego, wojewody siedmiogrodzkiego, poślubiona w r. 1512, umarła 1515. Z tego związku jedną tylko miał córkę, Jadwigę, wydaną za Joachima II, elektora brandenburgskiego; drugą, Bona, córka Jana Sforcya, księcia medyolańskiego, poślubiona 1518, umarła we Włoszech 1558 r. Z niej potomstwo: Zygmunt-August, król polski; Izabella, wydana za Janusza Zapołskiego, wojewodę Siedmiogrodu, króla węgierskiego; Zofia, za Henrykiem, księciem brunświckim; Katarzyna, za królem Szwecyi Janem III, była matką Zygmuta III, króla polskiego; Anna, król od dnia 14 Grudnia 1575 roku, później koronowana wraz z mężem swoim Stefanem Batorym, księciem Siedmiogrodu, królem polskim.

Na sejmie koronacyjnym, Zygmunt I, czyni naradę ze stanami ku podźwignieniu państwa, ku poratowaniu skarbu wyniszczonego rozrzutnością poprzednich królów, braci swoich. Na tym sejmie postanowiono referendarzów świeckich i duchownych.

Kniaź Michał Gliński, oskarżony przez Jana Zabrzezińskiego, wojewodę trockiego o tajny zamiar opanowania Litwy, zabił wojewodę w jego własnym domu. Unikając zaś kary, podmawia skrycie wielkiego księcia moskiewskiego, aby wtarznął do Polski. Król Zygmunt I, staje na czele wojska.

Anastazyja Olelkiewiczowa, księżna na Słucku, wdowa po Siemienie Olelkiewiczzu, zarządzająca księstwem w imieniu ma-

1506 r.
d. 9 Grudnia.

1507 r.
d. 25 Stycznia.

1507 r.

1538 r.

łoletniego syna jedynego, nieustraszona, odparła napad Glińskiego na słucki zamek, po odmówieniu mu swęj ręki. Dom książąt Olelkiewiczów wygasł 1593 r.

1508 r.
d. 14 Lipca. Wojna z Moskwą wszczęta z podżegania Glińskiego, który przeszedł do obozu cara i pobrał niektóre na Litwie zamki. Na przybycie króla Zygmunta I, Gliński odstąpił od oblężenia Mińska; udał się do Moskwy po nowe posiłki na zdobycie Smoleńska; przywiódł 60 tysięcy Moskwy; cofnął się za Dniepr pod Orszę. Tam Zygmunt I, otrzymuje zwycięztwo. Hetmanowie: Jan Firléj koronny, a Konstantyn, książę Ostrogi litewski, wysłani przez króla, pustoszą kraj nieprzyjacielski. Wielki książę moskiewski prosi przez gońca o pokój.

1509 r.
d. 18 Stycznia. Przymierze z Moskwą. Zamki Glińskiego, oddane królowi. — Gliński ze stronnikami przy Moskwie pozostał. Więźnie, wzajemnie zwróceni. Stronnicy Glińskiego, nie w małej liczbie za wpływem księcia Ostrogi otrzymali przystęp do łaski króla.

1509 r.
d. 4 Paździer. Bohdan, wojewoda wołoski, najechał Pokucie; obległ nadaremnie Halicz, Lwów i Kamieniec. Hetman Mikołaj Kamieniecki zmusił Bohdana do pokoju, do hołdu i do nagrodzenia szkody.

1510 r.
d. 27 Stycznia. Pożar w żupie Wieliczki. Heroizm Andrzeja Kościeleckiego, żupnika i Seweryna Betmana, burmistrza krakowskiego, którzy z narażeniem życia, spuściwszy się w szybę solną, ogień ugasili.

1510 r. Papież Juliusz II, winszując Zygmuntowi I zwycięztwa nad Moskwą, ofiarował mu dowództwo nad całym uzbrojonym chrześcijaństwem ku wypędzeniu Turków z Europy. Król nie ufając przyrzeczeniu posiłków po zawodzie doznany przez Władysława Warneńczyka, wolał zachować zgodę z Turcyą, a obmyślać środki przeciw napadom Tatarów.

1510 r. Psków, rzeczpospolita ruska, pod opieką Litwy zostająca, opanowana przez wielkiego księcia moskiewskiego Wasila Iwanowicza.

Gdy postanowiono w r. 1506 podarunek roczny piętnaście tysięcy czerwonych złotych hanowi tatarskiemu, — aby na usługę dla króla był w potrzebie gotów z wojskiem swoim, a lud swój od napadów na Polskę wstrzymywał, — okazał się bezskutecznym; sejm w Piotrkowie postanowił, na stałą obronę Podola od Tatarów, cztery tysięcy jazdy, i uchwalił ściślejsze pobieranie poboru dwuletniego, na rok pierwszy po 18 groszy od łanu, a na drugi, po groszy 12.

Król Zygmunt I, żeni się z Barbarą, córką Stefana Zapołskiego, wojewody Siedmiogrodu. Koronacya królowej w Krakowie. 1512 r.
d. 8 Lutego.

Walna bitwa pod Wiszniowcem. Przeclaw Lanckoroński, starosta kamieniecki z hetmanem litewskim Konstantym, księciem Ostrońskim, 24 tysięcy Tatarów do szczętu znieśli. 1512 r.
d. 29 Kwietnia

Cesarz Maksymilian I, przez posłów swoich skłania cara moskiewskiego, aby wtargnął do Litwy, przyrzekając czynić dewersję potężnem wojskiem niemieckiem i Krzyżakami. — Car wysłał Glińskiego na czele 60ciu tysięcy ku Smoleńskowi. Smoleńsk oparł się. Wojsko jego, kraj tylko zniszczyło na mil kilka. 1512 r.

Jan Łaski, zbieracz statutu za króla Aleksandra, potem arcybiskup gnieźnieński, wstawia się na soborze laterańskim, i otrzymuje tytuł: *legati nati sedis apostolicae in Polonia*, z potwierdzeniem prymasowstwa. 1513 r.

Księstwo zatorskie, po śmierci księcia Jana, którego na polowaniu zabił Wawrzyniec Myszkowski, wcielono do Korony. 1513 r.

Wojska moskiewskie wracają pod Smoleńsk. Miasto poddaje się intrygom Glińskiego, któremu car przyrzekł je oddać w nagrodę jego zasług. 1514 r.
d. 15 Marca.

Gdy car zwleka powierzenie rządów nad Smoleńskiem Michałowi Glińskiemu; ten zamierza szukać przebaczenia u króla Zygmunta I; — a podejrzany w Moskwie o zdradę, został tam uwięziony. 1514 r.

- 1514 r. Pod Orszą, znamienite zwycięstwo Polaków nad woj-
 d. 8 Września. skiem moskiewskim. Ich wódz, Iwan Czeladin, wzięty w nie-
 wolę. Dowódcami wojsk polskich byli: Konstantyn książę
 Ostrogski i Jerzy Radziwiłł nad Litwą; Jan Świerczowski
 nad Polakami; Wojciech Sampoliński, nad królewskim
 dworem.
- 1515 r. W Wiedniu na zjeździe monarchów: króla polskiego
 d. 22 Lipca. Zygmunta I, i brata jego Władysława, króla czeskiego i węg-
 ierskiego, stanęło przymierze z cesarzem Maksymilianem I,
 a razem zaręczyny Anny, córki Władysława z Ferdynandem,
 wnukiem cesarza, który wiedząc, że syn Władysława, Ludwik,
 jest słabowitym, czyhał na dziedzictwo Czech i Węgier dla
 swojego domu; (co wypadek ziścił r. 1526). Zygmuntowi zaś
 za pomoc oświadczoną przeciw Turkom, Maksymilian I, obo-
 wiązał się skłonić Moskwę do pokoju z Polską, a mistrza
 krzyżackiego do winnego dla niej hołdu. Przecież owe przy-
 rzeczenia cesarza nie były spełnione.
- 1515 r. Umarła królowa Polska Barbara, córka Stefana Zapol-
 d. 2 Październik. skiego, wojewody Siedmiogrodu, małżonka Zygmunta I, po-
 wszechnie żałowana.
- 1515 r. Na Podolu pod Międzybożem, Tatarowie porażeni przez
 d. 7 Grudnia. Polaków pod dowództwem Konstantego księcia Ostrowskiego,
 Stanisława Lanckorońskiego i Jakóba Sycygniewskiego.
- 1517 r. Moźni panowie polscy, właściciele dóbr ukraińskich,
 musieli od napadu Tatarów, liczne w tej epoce utrzymywać
 poczty, czyli uzbrojone gotowe orszaki. Luźny ich tłum, łą-
 czył się z drużyną zbiegów z Rusi, Litwy i z całej Polski
 po stepach i za porohami Dniepru, z których powstałi ko-
 zacy, zgraja samowolnych rabusiów, którzy, jak Tatarowie na
 Polskę, tak oni wpadali na Turcyę.
- 1518 r. Zygmunt I, owdowiały król polski, za radą cesarza
 d. 19 Kwietnia. Maksymiliana I, żeni się powtórnie z Boną, córką Jana Sforecy,
 księcia medyolańskiego. Koronacja Bony w Krakowie.
- Za wpływem wielkiego księcia Moskwy, Wasila Iwano-
 wicza, podmówieni Tatarowie pustoszą Ruś i zadają klęskę
 Polakom w bitwie pod Sokatem.

Wielki książę, Wasil Iwanowicz moskiewski, niszczy Litwę aż pod Wilno o mil 12. 1519 r.

Po uchwalonej na sejmie w Toruniu wyprawie przeciw Albertowi, margrabi brandeburskiemu, ostatniemu mistrzowi Krzyżaków, który, lubo siostrzeniec króla polskiego, jawnie gotował się do wojny; Mikołaj Firléj odznacza się wzięciem kilku zamków pruskich. Albert zastraszony, prosi o swobodne widzenie się z królem w Toruniu. Zaledwie tam przybył za giejtem, który otrzymał pod warunkiem wykonania hołdu i przysięgi; doszła go pomyslna wiadomość o posiłkach z Niemiec. Zygmunt wierny danemu słowu, nie zatrzymał go; a posiłki niemieckie, głód niebawem rozproszył.

Urodził się Zygmunt August, syn Zygmunta I, króla polskiego i Bony, księżniczki medyolańskiej. 1520 r.
d. 1 Sierpnia.

Za wpływem cesarza Karola V, zawieszenie broni z Krzyżakami na lat 4. 1521 r.
d. 5 Kwietnia.

Zygmunt I, na sejmie w Wilnie ogłosił, że dla Litwy będzie jeden statut wszystkim rozkazywał. Później podniesienie na stolec książęcy Zygmunta Augusta r. 1529, stało się epoką wydania statutu; a w rok potem, stany litewskie ten zbiór ustaw zgodą jednomyślną, za prawo narodowe przyjęły. — Nie miał równej pociechy w Polsce Zygmunt I; dumą kilku możnowładzców, zniszczyła pracowite dzieło.

Stolica apostolska ujrzała we wszystkich państwach Europy, wielkie w religii odmiany. Już w Prusach królewskich, czyli zachodnich, przystał lud na zdanie Marcina Lutra; a w Wielkopolsce, gdzie wielu było hussytów, znalazło się też niemało zwolenników Lutra. 1522 r.

Urodziła się Anna królewna, córka Zygmunta I i Bony, księżniczki medyolańskiej, później królowa Polska, małżonka Stefana Batorego. 1523 r.
d. 18 Października.

Umarł Jan Boner, herbu Bonarowa. Przybył z Helwecyi, zamieszkał w Krakowie; kupiectwem i handlem wielki zrobił majątek, poważany przez królów Jagiellończyków; za Zygmunta I, był burgrabią krakowskim i żupnikiem; dobra królewskie długiem obarczone wykupił; zamek krakowski,

grożący ruiną, odnowił. — Król Zygmunt I, dał mu starostwo rabsztyńskie i oświęcimskie; cła ruskie, bełzkie i Łobzów wypuścił mu w zastaw.

1524 r. Stanisław Borek, dziekan krakowski, kustosz gnieźnieński, kanclerz i kanonik kujawski, protegowany przez biskupa krakowskiego, Piotra Tomickiego, odprawował poselstwo do cesarza Karola V, od królowej Bony, z żądaniem przywrócenia dla niej księstwa burskiego, jako spadku po jej matce, a które wicekról neapolitański niesłusznie zagarnął. — Na szczególną zasługuje pamięć ksiądz Borek z ofiary, jaką zapisał na szkoły dla 30 ubogich uczniów. Szkoły te, z czasem pomnożone zapisami innych, Borkanami zostały nazwane. Umarł 1556 r., pochowany w Krakowie na zamku w kaplicy Tomickich, gdzie mu wystawiono nagrobek.

1524 r. Zgon księcia Stanisława, ostatniego z książąt mazowieckich.
d. 8 Sierpnia.

1525 r. Najazdy Moskwy na Litwę, a na Ruś Tatarów, ciągle niepokoiły Polskę. Król Zygmunt I, w trudnem położeniu, zapobiega wojnie z Krzyżakami. Powodowany pokrewieństwem z wielkim ich mistrzem, zawiera z nim pokój, i zmienia Prusy wschodnie w księstwo lenne, ale dziedziczne dla Alberta i potomków jego braci po mieczu. Zakon z tych Prus musiał ustąpić. Zygmunt I zastrzega tylko na wypadek wojny z kimkolwiek, dostarczanie Polsce stu koni i hołd królowi polskiemu; a dla mistrza, zapewnia pierwsze miejsce w senacie po królu.

1525 r. Albert, książę pruski w Królewcu otwarcie wyznał zasady Lutra.
d. 9 Maja.

1526 r. Zygmunt I, odzierawszy Mazowsze po śmierci ostatniego
d. 26 Sierpnia. z książąt mazowieckich, odprawił wjazd do Warszawy.

1526 r. Król polski Zygmunt I, na wynagrodzenie posagu swiej siostry, księżny Anny pomorskiej, czternaście tysięcy dukatów wynoszącego, synom jej, a swoim siostrzeńcom, Jerzemu i Barminowi, książętom pomorskim, powiaty Bytowa i Lauenburga, w lenną wypuścił dzierzawę, z warunkiem, aby jego i następnych po nim królów polskich, za zwierzchnich panów

uznawali, dając im w potrzebach posiłki; a po wygaśnięciu w linni mężkiej tych książąt, aby te kraje do korony wróciły.

Albert, książę pruski, ożenił się z Dorotą, królowną 1526 r. duńską; a Krzyżacy, innego obrali mistrza.

Król Zygmunt I, postanowił namiestnika w księstwie 1526 r. mazowieckiem, Feliksa Brzeskiego, wojewodę mazowieckiego, d. 20 Września. i Warszawę przeznaczył mu na rezydencję.

Rozruchy w Gdańsku: wypędzenie księży przez mieszkań- 1526 r. ców zlutrzałych; zmiana magistratu. Zjechał tam Zygmunt I, i srogo ukarał naczelników buntu. — Zakazał nowości w religii; lecz daleki od prześladowania, zostawił każdemu swoje w wierze mniemanie.

Po śmierci Ludwika II, króla węgierskiego i czeskiego, 1526 r. który w bitwie z Turkami zginął pod Mohaczem, a ze związku małżeńskiego z Maryą, siostrą Karola V, nie zostawił potomstwa; — upadła niepodległość Węgier i Czechów; te bowiem kraje przeszły pod panowanie Ferdynanda, arcyksięcia Austrii, za którym była siostra Ludwika II, ostatniego tam Jagiellończyka, który był synem Władysława, króla Czech i Węgier, a wnukiem króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka.

Konstanty książę Ostrogski w potyczce pod Kaniowem 1527 r. z Tatarami, 24 tysięcy trupem ich ściele, a ośm tysięcy wię- d. 25 Stycznia. zniów polskich uwalnia.

Na sejmie w Piotrkowie, ustanowienie apellacyi od są- 1529 r. dów książęcych pruskich do króla polskiego. d. 10 Stycznia.

Gdy król węgierski Ludwik II zginął na wojnie z Tur- 1529 r. cą, część Węgrów ofiarowała tron węgierski Zygmuntowi I. Nie przyjął téj ofiary, równie jak nie przyjął był korony szwedzkiej dwa razy mu ofiarowanój, a to przez umiarkowa- nie, aby Polskę nie wplątać w niepotrzebne wojny.

Litwa obrała na wielkiego księcia swego królewicza 1529 r. Zygmunta Augusta w wieku lat jego dziesięciu. d. 28 Październia.

Na sejmie w Piotrkowie, Polacy powodowani przy- 1529 r. chylnością dla dobrego króla Zygmunta I, mianują następcą d. 18 Grudnia.

- po nim syna jego, Zygmunta Augusta z warunkiem, aby za życia ojca, w rządy się nie wdawał.
- 1530 r. Koronacya Zygmunta Augusta na króla polskiego za
d. 21 Lutego. życia jego ojca uroczyste dopełniona.
- 1530 r. Hetman wielki koronny Tarnowski wygnał Piotra, wo-
d. 22 Sierpnia. jewodę wołoskiego z Pokucia, poraziwszy 22 tysięcy Wołochów pod Obertynem, siłą niewiększą nad cztery tysiące Polaków.
- 1530 r. Gdy król Zygmunt I, ku lepszemu poskromieniu Wołochów, nakazał pospolite ruszenie; stanęło 150 tysięcy szlachty, lecz uzbrojonej tylko w skargi przeciw dobremu królowi. — Wiązał się rokosz i spisywano artykuły. — Nie przedsięwzięto nic przeciw Mołdawii. — Sami Turcy napaść ich ukarali. Szlachta wróciła do domu; a to zdarzenie, ku wzgardzie, nazwano wojną kokoszą.
- 1533 r. Urodził się Stefan Batory, z zacnej familii w Węgrzech;
d. 27 Września. obrany księciem siedmiogrodzkim roku 1570, później król polski.
- 1534 r. Na sejmie piotrkowskim, w nieobecności króla Zygmunta I, przedstawiono stanom do utwierdzenia księgę praw polskich, których redakcyę, wyznaczeni na to przez króla ukończyli w 1532 r. Piotr Kmita i Zborowscy, zaburzyli sejmowe obrady, przez co owa redakcyja była uchyloną. A tak zniweczone zostały starania króla o prawodawstwo.
- 1535 r. Moskwa po śmierci wielkiego księcia Wasila Iwanowicza, pod rządem rejenta, wtargnęła do Litwy aż pod same Wilno, Jerzy Radziwiłł i Jan Tarnowski, zmusili ją do odwrotu, a sami weszli w kraj moskiewski. Podały się im zamki Homel i Starodub. Z téj wyprawy otrzymali znaczną tylko zdobycz i wielką ilość niewolnika. Przy zawieszeniu broni, Smoleńsk przy Moskwie pozostał.
- 1538 r. Piotr, wojewoda wołoski, spustoszył część Podola; poraził szczerpłe zaciężne wojsko Polaków pod Seretem, Zygmunt I, wezwał na zemstę Turków, którzy Piotra złożyli z urzędu, a osadzili Aleksandra na jego miejscu. Odtąd większy wpływ mieli Turcy do Mołdawii, niż dawniej bywało.

Jak w niedawnych zaburzeniach wojny kokoszój, 1538 r. wnoszono projekt podzielenia stanu szlacheckiego; tak na sejmie też sama myśl objawiła się w wysłaniu posłów ziemskich osobno od możniejszych, a osobno od uboższej szlachty. Moźni poczeli odróżniać się tytułami, hojnie przez cesarza niemieckiego szafowanemi. Dom Radziwiłłów otrzymał tytuł książęcy; Tarnowski tytuł hrabiego. Mnożyły się ordynacye; równość jednak braterska zniknąć nie mogła; — inne tylko stany więcej ucierpiały.

Potwierdzenie praw i przywilejów prowincyi pruskiej. 1538 r.

d. 10 Września.

Gdy coraz więcej rozszerzało się wyznanie luterskie, 1539 r. król Zygmunt I, wydał edykt: aby młodzież za granicę nie była wysyłana; ale to żadnego skutku nie miało. Prześladować zaś za wyznanie, Zygmunt I nie chciał.

Wyjście za mąż Izabelli, najstarszej córki Zygmunta I, 1539 r. i Barbary de Zapol, za Jana, króla węgierskiego.

Umarł Mikołaj Kopernik, kanonik warmiński, we Fri- 1543 r.
burgu przy katedrze, gdzie pochowany z nagrobkiem. Żył d. 24 Maja.
lat 71.

Związek małżeński Zygmunta Augusta, syna Zygmunta 1543 r.
I i Bony Sforecy, księżniczki medyolańskiej, z Elżbietą au-
stryacczką, córką cesarza Ferdynanda I.

Ocieęły wiekiem Zygmunt I, zarząd Litwy oddał sy- 1544 r.
nowi swemu Zygmunutowi Augustowi.

Umarła Elżbieta, żona Zygmunta Augusta. Posądzono 1545 r.
królowę Bonę, jakoby ją otruci miała. d. 15 Czerwca.

Nad samą granicą pruską, pod wioską Bogusze, dziś 1545 r.
w powiecie i w gubernii augustowskiej, wzniesiono za Zy- w Sierpniu.
gmunta I, króla polskiego, słupek murowany z wyobrażeniem
wyrzniętych na kamieniu herbów Litwy i Korony, i z napisem
jego znaczenia: jako postawiono go na linii granicznej, przy
rozgraniczeniu od Korony tej części Prus, która w lenne po-
siadanie Albertowi, margrabi brandenburgskiemu puszczoną
została; — a która dała początek dzisiejszemu królestwu
pruskiemu.

- 1545 r. Ślub tajemny Zygmunta Augusta w Wilnie, z wdową po Gastoldzie, wojewodzie trockim, Barbarą Radziwiłłówną, córką Jerzego, księcia Radziwiłła, kasztelana wileńskiego, która, po śmierci pierwszego męża i po owym tajnym ślubie, aż do śmierci Zygmunta I, bawiła w Wilnie przy swiej matce i przy bracie Mikołaju Radziwille, podczaszym litewskim.
- 1547 r. Umarła w Wiedniu Anna, synowica króla polskiego Zygmunta I, córka Władysława, króla Czech i Węgier, a małżonka Ferdynanda austriackiego, po której, gdy król węgierski brat jej, Ludwik II bezdzietny, w wojnie z Turkami zginął pod Mohaczem; Czechy i Węgry, wedle zamiaru cesarza Maksymiliana I, weszły w dom austriacki.
- 1548 r. Śmierć Zygmunta I, króla polskiego w Krakowie. —
 d. 4 Kwietnia. Żył lat 82; panował 42 lata. Kochany od poddanych, szanowany przez wszystkie narody Europy; monarcha dobroczynny wzór prawdziwych bohaterów, którzy wielkość swoją gruntują na sprawiedliwości i miłowaniu ludzi. Polacy też przez rok cały nosili po nim żałobę. — Siły był nadzwyczajnej: łamał bez trudu podkowy; nie był przecież w stanie przełamać zgubnych dla kraju wpływów do rządów powtórnjej żony swojej Bony, Włoszki przewrotnej a cheiwej, która przez własne bezprawia, ściągała niekiedy niechęć narodu ku królowi. Pod jego panowaniem, wzmogły się miasta; zaludniono Podlasie. Ukraina i Podole podniosły się utrzymaniem pokoju z Turkami. Pochwalano radę Ostafeja Daszkiewicza, wstawionego mężstwem w bitwach z Tatarami, aby od ich napadów, dwa tysiące piechoty, a czterysta jazdy, przy porohach dniewprowskich ciągle utrzymywać; ale nie przywieziono téj rady do skutku; bo skarb królewski, przywłaszczony przez Bonę, nie był w tym stanie jak za czasów Bonera, podskarbiego królewskiego, Kościeleckiego, kasztelana krakowskiego, podkanclerzego Piotra Tomickiego, biskupa krakowskiego. Nauki wzrost wzięły, i wielu uczonych Polaków zyskało sławę w Europie. Ale pogorszył się stan włościan lubo kwitnęło rolnictwo. Kmiecie opuszczeni, stali się nie-

wolnikami jak w Litwie i jak było w krajach, które dziś celują wysoką w Europie cywilizacją. Panowie przyznali sobie seneńskie nad włościanami sądownictwo: prawo nad nimi życia i śmierci. Nie było na to ustawy; lecz zwyczaj te nadużycia uswięcał. Za panowania Zygmunta I, hetmaństwa stały się dożywotniami, gdy dawniej, były tylko doczasne. Wstąpił się z dowcipu Stańczyk, czyli trefniś dworski. który mówiąc prawdę, nie oszczędzał i samego króla.

ZYGMUNT-AUGUST, król polski, Wielki Książę Litewski, syn króla Zygmunta I i Bony Sforeyi, księżniczki medyolańskiej; wstąpił na tron polski po ojcu w wieku lat 28, bezdzietny, z linii Jagiellońskiej ostatni, umarł w Knyshynie na Podlasiu roku 1572, mając lat 52, po 24 latach panowania; pochowany w Krakowie. Żony jego: *pierwsza* Elżbieta, córka Ferdynanda, króla węgierskiego i czeskiego, potem cesarza, zaślubiona 1543 roku; *druga*, Barbara, córka Jerzego Radziwiłła, kasztelana wileńskiego, wdowa po Gastoldzie wojewodzie trockim, poślubiona 1545 roku, koronowana 1550, a w sześć potem miesięcy umarła 1551 roku; *trzecia*: Katarzyna Austriaczka, siostra piewszej żony, wdowa po Franciszku Gonzaga, księżęciu Mantuańskim, zaślubiona 1553 roku, umarła roku 1572.

1548 r.
d. 1 Kwietnia.

W Wilnie, Zygmunt-August, dowiedziawszy się o śmierci ojca swego, Zygmunta I; wnet sprowadził do zamku wileńskiego, żonę swoją Barbarę Radziwiłłównę i tem objawił ślub z nią zawarty roku 1545; z nią odjeżdża do Krakowa na pogrzeb ojca.

1548 r.

Sejm w Piotrkowie zwołany przez króla Zygmunta-Augusta, dla spraw koronnych, zeszedł beczynnianie z przyczyny podburzonych przez matkę jego Bonę, panów koronnych, a mianowicie prymasa Mikołaja Dzierzgowskiego i Piotra Kmitę, wojewodę krakowskiego, tudzież innych, którzy powstawali na tajemny związek małżeński króla, bez wiedzy ojca jego i stanów państwa zawarty, z domaganiem się rozwodu. Król niczem niezachwiany, wyrzekł pamiętne

1549 r.

słowa: — „*Milsza mi wiara moja, niż wszystkie na świecie królestwa! A wam przystało nie o to prosić, abym wiarę tę złamał żonie, ale żebym ją każdemu święcie dochował.*“

- 1549 r. Piotr Boratyński, poseł na sejm piotrkowski, później kasztelan betzki, starosta samborski, słynny z wymowy i prawych zasad, po daremnych błaganiach z innymi posłami, aby Zygmunt-August oddał żonę swoją Barbarę Radziwiłłównę; uznawszy w końcu słuszność sprawy królewskiej, jeden z pierwszych przeszedł na jego stronę. Pełen zasług, w sile wieku, nie licząc jak lat 49, umarł w Krakowie 1558 roku. Wygasła ta rodzina na synie jego chorążym przemyskim.
- 1549 r. Rozruch w Krakowie zrobiony przez studentów za nienukanie Czarnkowskiego, którego śludzy od nich napałowani, w obronie swojej, kilku z nich zabili. To dało powód do wyjścia wielu studentów z Krakowa do obcych krajów, ztąd za ich powrotem, pomnożyła się liczba różnowierców w Polsce.
- 1549 r. Tatarzy wpadli do Polski i kraj zniszczyli. Dośćnieni przez Jana hrabię Tarnowskiego pod Tarnopolem, na głowę byli porażeni.
- 1550 r.
d. 26 Lipca. Sejm piotrkowski zaburzony sporem o władzę sądenia szlachty przez biskupów, a to z powodu Stanisława Orzechowskiego, kanonika przemyskiego, który powstawał przeciw bezżeństwu księży; sam zaś, porzuciwszy stan duchowny, ożenił się, za co był wyklęty przez Jana Dziaduskiego, biskupa przemyskiego.
- 1550 r.
d. 13 Listopada. W Krakowie, koronacya królowej Barbary, powtórnej żony króla Zygmunta-Augusta, który, gdy na sejmie piotrkowskim tegoż roku dnia 26 Lipca, zwrócił był uwagę posłów na piastowanie przez wielu panów po kilka razem dostojności, a obok tego, jak uboższa szlachta gnuśnieje; wówczas objawiła się natychmiast życzliwość dla królowej Barbary Radziwiłłówny od tych nawet, którzy pierwiej jawnymi byli jéj przeciwnikami.

Na sejmie w Krakowie w czasie koronacji królowej Barbary, księżęta linii: pruski z Prus Wschodnich, a pomorski z Lauenburga i Bytomia, hołd królowi polskiemu dopełnili. 1550 r.
d. 13 Listopada.

Śmierć królowej Barbary, żony Zygmunta-Augusta w Krakowie. — Pochowana w Wilnie. 1551 r.
d. 1 Kwietnia.

Zygmunt-August chciał równie jak ojciec jego i stryjowie, być prawodawcą; lecz nie powiodło się jego zamiarom. — Praca Przyłuskiego, który układał zbiór praw polskich, nie była przez stany przyjęta; bo w niej na duchowieństwo i kościelne obrządki powstawał. 1551 r.

Na Podolu zburzony Braclaw przez Tatarów. 1551 r.

Urodził się we Francyi Henryk Walezjusz, później król polski, syn Henryka II, króla Francyi i Katarzyny medycejskiej, córki Wawrzyńca Medicis, księcia Urbino, synowicy Klemensa VII. 1551 r.
d. 19 Września.

Mikołaj Sieniawski, hetman polny koronny, Piotra wojewodą multańskim, hołdownikiem królewskim uczynił, zrzuciwszy Stefana z gospodarstwa Multan 1551 r.

Na sejmie piotrkowskim, - gdy z powodu sprawy Stanisława Orzechowskiego posłowie żądali, aby sąd o życiu i czei szlachty nie należał do biskupów; wyrok królewski postanowił: że biskupi o wierze tylko i nauce sądzić mają. Odtąd, nie było zwady o różność wyznania; gdy w innych krajach, krew się o to lała. Duchowni okazali umiarkowanie, godząc się z Orzechowskim, pod warunkiem tylko, aby w Rzymie szukał rozgrzeszenia. 1552 r.

W Litwie, z dóbr wielkksiążęcych, dochód w czwartej części, czyli kwarta, przeznaczoną została na utrzymanie wojska. 1552 r.

Na sejmie oznaczono liczbę posłów z prowincyj koronnych. 1552 r.

Zygmunt-August w Gdańsku uspokaja rozruchy z powodu naniesionej tam sekty luterskiej. Rozsądnem pobłażaniem wszelkich w religii mniemań, zjednał sobie powszechną 1552 r.

przychylność. U duchownych był podejrzany o sprzyjanie heretykom.

- 1552 r. W Królewcu, Zygmunt-August u Alberta księcia pruskiego, w czasie sztucznych ogni, o mało życia nie stracił. Stojący tuż obok paż królewski, ksiązę Wiszniowiecki, przez niestrożność puszkarza, został zabity.
- 1552 r. Mikołaj Radziwiłł (*Czarny*), wojewoda wileński, założył w Klecku zbór wyznania helweckiego; a na pastora, wezwał z korony sławnego Aryanina Szymona Budnego, który, niepospolitą naukę wyniosłszy z akademii krakowskiej, zachwyił wczesnie pomiędzy nowatorami reformacji i śmiałych opinii w religii. On w Klecku z Maciejem Kawieczynskim i Wawrzyńcem Krzyszkowskim, zaczął od roku 1562 wydawać w litewskim języku dzieła ku rozszerzeniu swego wyznania pomiędzy ludem.
- 1553 r. Król Zygmunt-August żeni się poraz trzeci, za otrzymaną dispensą, z siostrą pierwszej żony, Katarzyną Austriaczką, wdową po Franciszku Gonzaga, księciu Mantuy; a w kilkanaście miesięcy, wstręt powziął ku niej z powodu wielkiej choroby, jaką cierpiała. Osadził ją w Radomiu. Rzym rozvodu nie dawał. Nuncyusz tłumaczył królowi, że jest pod prawem; że kościół nie ma różnicy dla możnych ziemi i dla nędzarzy; — że sakramentu znieść nie można.
- 1553 r.
d. 6 Września. W Ostrogu, ślub przymuszony Halszki, księżniczki Ostrogskiej z Dymitrem księciem Sanguszką, starostą czerkawskim, który łącznie z jej stryjcem, Bazylim ks. Ostrogskim, najechawszy gwałtownie na Ostrog, porwał ją od matki, Beaty księżny Ostrogskiej i uwiózł.
- 1554 r. Dymitr, ksiązę Sanguszko, głośny porwaniem księżniczki Halszki Ostrogskiej, przyobiecanej przez króla Zygmunta-Augusta hrabiemu z Górki; po dekrete wywołania, zabity został w Czechach w Jaromierzu nad rzeką Elbą, przez goniącego za nim, ku wyzwoleniu Halszki, Marcina Zborowskiego, ojca znanego w dziejach Samuela. Marcin, później kasztelan krakowski, chciał ją pozyskać dla syna swego Piotra. Halszka, wydana za Łukasza Górkę, w po-

mieszaniu zmysłów przywieziona z Wielkopolski do swęj matki, w Ostrogu zakończyła życie.

W Koźminie, dziś w Księstwie Poznańskim, pierwszy 1555 r.
był synod niekatolików, gdzie nastąpiło złączenie konfesji helweckiej z bracią czeskiemi.

Wyjazd królowej Bony, matki Zygmunta-Augusta do 1556 r.
Włoch, pod pozorem ratowania zdrowia. Poprzedzało ją 24 wozów ładowanych srebrem, złotem i drogiemi klejnotami. Pożyczył u niej Filip II, król Hiszpanii i Neapolu 430,000 czerwonych złotych. Później Zygmunt III, część pretensyi o to, jaka mu po matce jego, Katarzynie Jagiellonce należała, darował Rzeczypospolitej polskiej. Ztąd znane sumy neapolitańskie.

Na sejmie piotrkowskim, domagali się postowie, aby 1556 r.
msza święta była odprawiana w języku ojczyzstym; — aby Sakrament wieczerzy Pańskiej był przyjmowany w obu postaciach i aby anuaty nie szły więcéj do Rzymu.

Wielki mistrz kawalerów mieczowych, Fürstemberg, 1556 r.
przyjąwszy z całym zakonem wiarę luterską, uwięził arcybiskupa Rygi, Wilhelma z margrabiów brandeburskich, który był ciotecznym bratem króla Zygmunta-Augusta, za to, że jakoby ten prałat, Inflanty Polsce, a Kurlandją bratu swemu, Albrechtowi, księciu pruskiemu, chciał poddać. Poseł królewski z upomnieniem się o wolność dostojnego więźnia, został zabity.

Na sejmie w Warszawie, uchwalone pospolite ruszenie 1557 r.
na Inflanty, nie przyszło do skutku. Ruszył król Zygmunt-August z nadwornem i zaciężnem wojskiem pod komendą Mieleckiego, wojewody podolskiego i księcia Mikołaja Radziwiłła, wojewody wileńskiego, hetmana Wielkiego litewskiego. Gdy król przyciągnął pod *Poswole*, mistrz wielki ofiarował pokój. Stawił się przed Zygmuntem-Augustem, a ukłękawszy, przeprosił. — Biskup z niewoli wypuszczony, nie miał odtąd ulegać jurysdykcyi cywilnej wielkiego mistrza. Król otrzymał zwrot kosztów wojennych

- sześcdziesiąt tysięcy talarów. Stało przymierze Inflant z królem polskim przeciw carowi moskiewskiemu.
- 1558 r.   Król Zygmunt-August, tolerując sekty religijne w kraju, wydał na piśmie zapewnienie wolności nabożeństwa niekatolickiego mieszkańcom Gdańska, Torunia i Elbląga.
- 1558 r.   Car Iwan Wasilewicz II, zamierza podbić całe Inflanty. Opanował Narwę, Dorpat i Felin. Mistrz Firstenberg w niewoli moskiewskiej, życia dokonał. Nowy mistrz Gotard Kettler, zawarł umowę z Litwą ku wspólnej wojnie z Moskwą. Litwa pożycza Inflantczykom sześćkroć stotysięcy złotych na wojenne wydatki, a w zastawie, niektóre jej włości obejmuje.
- 1559 r.   Po synodzie piotrkowskim prowincjonalnym, za Mikolaja Dzierzgowskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, uroczysty obchód święta *Bożego Ciała*, przeszedł do Polski i Litwy. To święto, papież Urbana IV, bullą roku 1263 dnia 8 Września był postanowił. Bulla ta, z powodu, że przed jej ogłoszeniem Urban IV umarł, skutku nie wzięła. Lecz gdy na powszechnym soborze wijeneńskim roku 1311, pod Klemensem V, potwierdzono bullę Urbana IV; wszystkie narody katolickie poczęły prędzej lub później, to święto uroczystie obchodzić.
- 1560 r.   Na sejmie wileńskim, król Zygmunt-August ziszcza obietnicę Jagielly: w celu zachęcenia do wojny o Inflanty, pozwala szlachcie litewskiej obierać posłów i sędziów. Sejm począł się składać z dwóch izb.
- 1561 r.   Król szwedzki, Eryk XIV, zabiera w Inflantach Rewel, Parnawę i wielką część Estonii, której reszta wkrótce poddała się Szwecyi. Kawalerowie inflantscy, nie mogąc dać odporu walącym się na nich potędze, z porady Kettlera, cały swój kraj poddali Zygmuntowi-Augustowi, jako wielkiemu księciu litewskiemu.
- 1561 r.   Umarł Jan hrabia Tarnowski, kasztelan krakowski, pierwszy dożywotni hetman wielki koronny, mając lat 73. W boju i w radzie, mąż wielkiej zasługi, *po którym, Polska owdowiała*, jak Stanisław Orzechowski wyraża w liście do jego syna, Krzysztofa hr. Tarnowskiego, kasztelana wojnickiego.
- d. 16 Maja.

Na sejmie piotrkowskim, rozdane dawniej starostwa i dobra królewskie, jako nieprawnie posiadane, zwrócono Koronie. Nastąpiło obszerne opisywanie dóbr i starostw sądowych i niesądowych, królewszczyzn i wójtowstw; — a król, z ich dochodów, część czwartą, jak wprzód uczynił w Litwie, na stałe utrzymanie wojska przeznaczył. 1562 r.

Między mnóstwem uchwał ku zławieniu wewnętrznego handlu i komunikacyi, postanowiono złożenie przywilejów na cło, myta grobelne, mostowe i tym podobne opłaty. Spełnienie tego prawa, znalazło wiele trudności. 1562 r.

Zygmunt-August, dla mnożących się interesów, nie mógł poddać sądowniczej władzy swojej. Ustanowiono na ten raz jeden, sąd najwyższy, ku zławieniu w imieniu króla spraw zaległych. 1563 r.

Jan Tenczyński, poseł na dwór sztokolmski, miał się żenić z królową szwedzką Cecylią; poraz drugi tam płynąc, schwycony został przez korsarzy duńskich i w niewoli umarł. 1563 r.

Izydor, metropolita kijowski, rodem z Bułgarii, gdy chciał w Moskwie rozszerzać unię; skazany na śmierć, na spalenie, umknął przez Carogród do Rzymu, gdzie zostawszy kardynałem, umarł. 1563 r.

Iwan Wasilewicz, po kilkumiesięcznem oblężeniu, Połock szturmem zdobył. Następnie Polacy otzymywali zwycięstwa; — a przy Moskwie Połock długo zostawał. 1563 r.

Gotard Kettler, po Fürstembergu, ostatni mistrz Kawalerów mieczowych, za ustąpienie wraz ze stanami całych Inflant królowi Zygmuntowi-Augustowi, otrzymał w maństwo Kurlandyę z warunkami, pod jakimi Albert Prusy posiadał; przyczem wolność wyznania lutereckiego w Inflantach i w Kurlandyi zapewniono. Na pamiątkę zaś poprzysiężonej wierności królom polskim przez Gotarda Kettlera, księcia Kurlandyi i Semigalii, król Zygmunt-August zezwolił mu do herbu tego księstwa dodać początkowe litery swojego imienia S A. 1563 r.

Po strąceniu Aleksandra z gospodarstwa wołoskiego przez Gracyana, któremu panowie polscy dali pomoc, gdy 1563 r.

zbuntowani Wołochy obrali Stefana Tomzę; Wojciech Łaski wojewodzie sieradzki, należąc do zaburzeń wołoskich, podmówił Dymitra księcia Wiszniowieckiego, aby wkroczył do Mołdawii i dla siebie ją opanował. Tomża przemógł księcia Dymitra w bitwie, wziął go w niewolę z Piaseckim i innymi Polakami i odesłał do Carogrodu. Tam księżę Wiszniowiecki wrzucony z wieży na haki z rozkazu sułtana, okropną zginął śmiercią. Tomża, Graciana zabił. Sułtan osadził na gospodarstwie dawnego Aleksandra; a Tomżę, który umknął do Polski, gdy Soliman upominał się o jego wydanie, król ściąć kazał we Lwowie. — Uniknął król wojny z Turcyą; lecz odtąd Mołdawia, więcej zależała od Turcyi, niż od Polski.

1564 r. Złączenie księstwa zatorskiego i oświecimskiego z Koroną polską.
d. 20 Lutego.

1564 r. W pobliżu miasteczka Czasniki, w województwie wileńskim, nad rzeką Uła, na polach iwanowskich, świetne odniosły zwycięstwo wojska polskie pod wodzą hetmana W. koronnego Radziwiłła i hetmana polnego litewskiego Jerzego Chodkiewicza, nad wojskiem moskiewskiem pod dowództwem Szujskiego, który tam poległ, a wojska jego do szczętu zniszone zostały.

1564 r. W Litwie ogłoszono drugi statut pomnożony. Wielki księżę i panowie czyli senat, przy swoich dawnych prawach pozostali; lecz szlachta ma sejmiki, a sejm składa się z trzech stanów: Wielkiego księcia, senatu i posłów, jak w Polsce.

1564 r. Król Zygmunt-August zrzekł się dziedzictwa Litwy.

1564 r. Chodkiewicz Jan, syn Hieronima, kasztelana wileńskiego, hrabia na Szklowie, Myszy, Bychowie i Hłusku, starosta żmudzki, marszałek wielki litewski, mianowany od króla Zygmunta-Augusta wielkorządcą Infant, podzielił je na powiaty, podatki urządził, fortece umocnił, Szwedów wielokrotnie poraził. Umarł dnia 4 Sierpnia 1579 roku.

1565 r. Ne sejmie piotrkowskim, gdy lutrzy, prześladowając sektę Aryanów, dopominali się wypędzenia ich z Polski,

podobnie jak rokiem wprzód na sejmie parczowskim; kardynał Hozyusz ujął się za Aryanami, a to w tym celu, aby sekty wzajemnie się niszczyły.

Kardynał Hozyusz od roku 1545, przez lat 20, był 1565 r.
jednym z kilku prezesów czyli legatów papieżkich na sławnym soborze w Trydencie i przyczynił się do skłonienia biskupów polskich ku przyjęciu uchwał tego soboru.

Postanowiono, aby na sejmach posłowie obierali depu- 1565 r.
towanych do boku podskarbiech. Tym sposobem oddzielono dochód Rzeczypospolitej od dochodów króla.

Grzegorz Chodkiewicz, hetman wielki litewski, oznaj- 1566 r.
muje wojsku, że buławę polną litewską objął po nim książę Roman Sanguszko, który na swój wydział otrzymał Ukrainę; ztąd drugi hetmański uniwersał, aby mu tam wszyscy byli posłuszni.

Gdy król Zygmunt-August, z praw odwiecznie feu- 1566 r.
dalnych w Litwie, zrzekł się własności dóbr ziemskich; od-
tąd każdy szlachec, mógł wedle swój woli rozrządzać
własnym majątkiem, sprzedawać lub odłuzać, jak mu się
zdawało.

Kardynał Hozyusz sprowadził Jezuitów do Polski, za- 1566 r.
łożywszy pierwsze ich kolegium w Brunsbergu, w Warmii.

W Szwecyi urodził się syn króla szwedzkiego Jana 1566 r.
III i Katarzyny, córki Zygmunta I, króla polskiego, Zyg-
munt, później król polski, znany pod imieniem Zygmunta III. d. 20 Czerwca.

Zygmunt-August przekonany, że samemi tylko li- 1566 r.
tewskimi siłami, Infant utrzymać nie zdoła; odnowił
z Infantami układy jako król polski i nadał im przywileje
i tytuł księstwa. d. 26 Grudnia.

Roman książę Sanguszko, hetman polny litewski 1567 r.
zwycięża wojska moskiewskie u Czasnik; — odzyskuje
Ułę. d. 21 Lipca.

Polacy biorą Moskwie zamek Wieliz. 1567 r.

Królowa Katarzyna Austryaczka, małżonka trzecia 1567 r.
Zygmunta-Augusta, po daremnych jego staraniach o rozwód, d. 11 Grudnia.

uprzykrzywszy sobie pobyt w Polsce, odjechała z posłem cesarskim do Linczu.

1568 r. Wielki mistrz krzyżacki Hund de Munkhejm, listem do Gdańszczan, chciał ich zbuntować. — Odpisali mu, że jako wierni królowi polskiemu, ten list panu swemu odesłali.

1568 r. Umarł Albert, książę pruski, jednego dnia z powtórą żoną swoją Anną Maryą, księżniczką brunswicką, których syn, Albert Fryderyk, książę pruski, w lenności polskiej nastąpił po nim.

1569 r.
d. 19 Lipca. Albert Fryderyk, młody książę pruski, przyjechawszy do Lublina, składał hołd publiczny i przysięgę wierności królowi polskiemu Zygmuntowi-Augustowi. Posłom elektora brandenburgskiego i anszpachskiego, podana była chorągiew, na znak przyszłego ich prawa do następstwa na księstwo.

1569 r.
d. 11 Sierpnia. Sejm lubelski przez króla Zygmunta-Augusta zwołany, dokonał unii Litwy z Koroną, czego od dawna posłowie polscy domagali się. Ostrorog, wojewoda kijowski i Aleksander książę Czartoryski, wojewoda wołyński, najgorliwiej ze strony Litwy przyczynili się do tego związku. — Podlasie zwrócono Koronie. — Inflanty wspólnie, do Korony i Litwy należą. — Król zrzekł się wszelkiego dziedzictwa; a Wołyń, Podole i księstwo Kijowskie, z zachowaniem dla nich statutu litewskiego, do Korony też dołączono. Dwa narody spojono w jedną Rzeczpospolitą pod jednym królem, którego wspólne głosy obierać a w Krakowie koronować mają. — Wspólne przymierza z postronnymi państwami, sejmy i narady nigdy oddzielne, ale łączne mieć będą. — Senatorowie, duchowni i świeccy z opisanym ich porządkiem zasiadać mają. — Wielcy dygnitarze: koronni i litewscy, podwójni z obu narodów, składać mają senat.

Na sejmie lubelskim, przywilej szlachectwa nadany nauczycielom akademii krakowskiej.

1569 r. W Lublinie, na sejmie unii Litwy z Koroną, Gotard Kettler, pierwszy książę Kurlandi, dopełnił hołdu Zygmuntowi-Augustowi.

1569 r. Przy unii Litwy z Koroną w Lublinie, liczba posłów

litewskich została oznaczoną, podobnie jak w roku 1552 opisano ją w Koronie. Województwom pruskim, miejsce w senacie i w izbie poselskiej nadane zostało.

Gdy cały Wołyń, po sejmie lubelskim stał się własnością Korony, biskup łucki począł zasiadać w senacie koronnym. Biskupi łuccy podlegali dawniej władzy metropolitalnej lwowskiej; później przeszli pod opiekę gnieźnieńską. 1569 r.

Sędziwój Czarnkowski, marszałek koła poselskiego, popierał myśl podaną od króla Zygmunta-Augusta, o potrzebie ustawy, któraby sposób obieralności króla stanowiła i swawolę w kluby objęła. Wówczas Stanisław Drohojewski, herbu Korczak, poseł na sejm, porwał się na mówiącego do kija. 1569 r.

Jezuici przybyli do Wilna. 1570 r.

Przymierze króla Zygmunta-Augusta na trzy lata z wielkim księciem moskiewskim Iwanem Wasilewiczem. 1570 r.
w Maju.

Szymon Budny, Aryanin, słynny z nauki i niezmordowany w pracy, wydał w Nieświeżu własny przekład całej Biblii na język polski, której edycję powtórzył we dwa lata później. 1570 r.

Z powodu wojny ze Szwecją o Inflanty, król Zygmunt August zatamował handel i w tym celu ustanowił był lekką siłę pod nazwiskiem frejbiterów. — Gdańsk podburzony, chciał port opanować. Lecz wysłany z komisarzami biskup kujawski, Karnkowski; uspokoił miasto, które przyjęło jego konstytucyą. 1570 r.

Iwan Wasilewicz, zbaczając przeciw przymierzcu, mianował królem Infant księcia holztyńskiego, Magnusa, który był bratem króla duńskiego Fryderyka II. — Magnus, wsparty wojskiem moskiewskim, obległ Rewel; ale po sześciu miesiącach, od daremnego oblężenia odstąpił. 1570 r.

Roman książę Sanguszko, wojewoda braclawski, hetman polny litewski, mąż sławny bohaterstwem, który w 1567 roku, pamiętne nad Moskwą i Turcyą odniósł zwycięstwa; umarł w kwiecie wieku z powszechnym żalem, mając lat 34. 1571 r.

- 1571 r. Wojska moskiewskie rzuciły się na Inflanty; lecz car odwołał je ku obronie od Tatarów krymskich, którzy w kraj jego wpadli.
- 1572 r. Umarła Katarzyna Austryaczka, królowa polska, mał-
 d. 22 Lutego. żonka trzecia Zygmunta-Augusta.
- 1572 r. Iwonja, nowy gospodar wołoski, wykonał jako hołdo-
 wnik, przysięgę wierności królowi polskiemu.
- 1572 r. Śmierć króla polskiego Zygmunta-Augusta w Knysz-
 d. 22 Lipca. nie na Podlasiu, gdzie był odjechał z Krakowa przed szerzącą się tam zarazą powietrza. Z nim, drogie Polakom zagasło imię Jagiellonów, od dwustu prawie lat na ich tronie zasiadające. Czasy panowania dwóch Zygmunatów, były najświetniejsze dla Polski. Podniesiona władza szlachty, bez uwłaczania równości braterskiej, lubo panująca prawie; przecież pod kierunkiem tych królów, dała się naginać. Wprawdzie, co do stanu wiejskiego, przykład Litwy, gdzie statut uznawał niewolę włościan, wpłynął i na Polskę. Lecz religijna tolerancja dała tu przytułek dla nauk i światła. Głośną była sława uczonych Polaków. Szerzyli wiadomość o własnym kraju, znani po świecie z owiej epoki dziejopisowie polscy: Kromer, Strykowski, Orzechowski, Sarniecki, Bielski. Ozwali się poeci narodowi: Rej z Nagłowic, Jan i Piotr Kochanowscy. Dzieła Hozyusza, biskupa warmińskiego i kardynała, który był prezesem soboru trydenckiego, tłumaczono na języki angielski i niemiecki. Biblię tłumaczył na język ojczysty Seklucyan, Wujek i Jan Leopolita. Spiczynski i Siennicki, o roślinach i lekach pisali; Paprocki o familiach polskich. Jędrzej Frycz Modrzewski, sekretarz Zygmunta-Augusta, z dzieła swego *de emendanda republica*, poważany był u postronnych. Jaśnieli znakomitością w nauce: Warszewiccy, Groicki, Herbut, Łukasz Gornicki i alchemik Sędziwój. Sam król, biegły w kilku językach, zaszczycał protekcją, naukę. — Obywatel województwa lubelskiego, Pszonka, dostrzegłszy wkradające się zbrocenia w sprawowaniu niektórych urzędów; obmyślił ku poprawie obyczajów, sposób żartobliwy, wydający na szyderstwo tych, którzy wy-

kracjali, stanowiąc ich dostojnymi urzędnikami Rzeczypospolitej babińskiej, od wsi własnej Babina.

Czynnym był Zygmunt-August w wymiarze sprawiedliwości. Pod jego panowaniem, zaczęto pisać ustawy, czyli konstytucye po polsku. On lubiąc język ojczysty, upowszechnił go i w Litwie. Ztąd owe czasy, stały się wiekiem złotym dla polskiej literatury. — Znana też była sława oręża polskiego z otrzymanych zwycięstw nad postronnymi przez Jana hrabiego Tarnowskiego, Jana Chodkiewicza, Romana księcia Sanguszkę, Stanisława Paca i Radziwiłłów obok wielu innych. Los nie dozwolił, aby Zygmunt-August, szczęśliwszy w związkach małżeńskich, potomstwo zostawił; a Polska, byłaby innego losu doznała.

BEZKRÓLEWIE. Ważna to epoka; w niej bowiem 1572 r. poraz pierwszy obmyślano prawidła wolnej elekcji królów polskich i zasadniczą konstytucją panującej szlachty pod imieniem Rzeczypospolitej polskiej. Na sejmikach i zjazdach w Małej i Wielkopolsce, w Prusach, na Rusi i w Litwie, dla utrzymania wewnętrznej spokojności, senatorowie i szlachta, związali się w konfederacyę, *kapturem* nazwaną. Kraj od okolicznych sąsiadów, dostatecznie został opatrzony. Prymas królestwa, Uchański i znaczna liczba panów, na zjeździe w *Kaskach*, miasteczku województwa rawskiego, przeznaczyli dzień 6 Stycznia 1573 roku, na sejm przedelekcyjny, który był poprzedzony sejmikami w dniu 13 Grudnia, gdzie z każdego województwa, po dwóch posłów obrać polecono. Odtąd zwykle sejm podobny, czyli zjazd posłów po śmierci króla, nazywano sejmem *konwokacyjnym*; a miejscem jego, była Warszawa.

W Warszawie, na sejmie konwokacyjnym, postanowiono: aby na przyszłość, prymas w czasie bezkrólewia nazywał sejmiki i sejmy, aby obranego króla mianował, a ogłaszał marszałek wielki koronny. Sejm elekcyjny, naznaczono na dzień 5 kwietnia pod Warszawą, nad Wisłą, przy wiosce *Kamień*. — Co do sposobu obierania króla, prze-

1573 r.
d. 6 Stycznia.

mogło zdanie Jana Zamojskiego, starosty bełzkiego i posła, aby każdy szlachcic, był uczestnikiem swobód i najdroższego przywileju obrania naczelnego władzcy, jak każdy niesie życie w obronie kraju. Nakoniec, sejm, mając na uwadze, że większa liczba senatorów i dygnitarzy, opuściwszy kościół katolicki, przyjęła wyznanie Kalwina i Lutra; zapobiegł domowym rozsterkom przez ułożenie przymierza z dysydentami, czyli różnowiercami, które im zapewniało bezpieczne zachowanie ich wiary. — Na tym sejmie konwokacyjnym, nie było sejmowego marszałka: kolejną z każdego województwa, poseł codziennie inny tę godność sprawował.

1573 r.
d. 5 kwietnia.

Pod Warszawą, u wsi *Kamienia* za rozporządzeniem marszałka wielkiego koronnego, rozbito namiot po królu pozostały, gdzie senatorowie i ministrowie naradzać się mieli. To miejsce obrad, gdzie później dach tarcicami okryto, nazwane było *szopą* ze ścianami z franek. Dla posłów, osobne oznaczono miejsce, które później, na elekcji Stefana Batorego, *kołem* nazwano. Szlachta zaś ze wszystkich województw opodal w polu, pod namiotami, jakby obszerny obóz rozłożyła. Przy zaczęciu sejmiku elekcyjnego, księżę pruski, a przy nim księżę kurladzki i pomorski, dopraszali się o należenie do oboru króla. Dano im odpowiedź, podobną jak wprzódki temuż księciu pruskiemu na sejmie konwokacyjnym, gdy przez posłów swoich domagał się miejsca w czasie elekcji: że tę okoliczność zawieszają do decyzji, jaką król nowo obrany postanowie zechce na przyszłość, zachowując teraz ową prerogatywę dla samej tylko szlachty koronnej, litewskiej i prowincyj jakże do nich są załączone. Postanowiono sądy kapturowe, nazwane: *judicium compositum*, złożone z senatu i rycerstwa, dla wykroczeń na polu elekcji. Po zgodnem zaś ułożeniu porządku elekcji, dano posłuchanie posłom cudzoziemskim. Naprzód kardynał *Kommendon*i, poseł papieża Grzegorza XIII, doradzał króla gorliwego o całość religii katolickiej; — następnie dwaj posłowie cesarza niemieckiego mieli audyencyą, z których Rozenberg, Czech rodem, w języku swoim, wychwalając dom austri-

acki, zalecał na tron polski arcyksięcia Ernesta, syna Maksymiliana II. — Jan Montluk, biskup Walencyi, poseł francuzki, otrzymał pierwszeństwo w posłuchaniu przed hiszpańskim posłem, panem *Fassardo*, który bojąc się za to nagany dworu swojego, ustąpił z pola elekcji. *Montluk*, imieniem króla swego Karola IX, zalecał brata jego, Henryka Walezysza. Umiał niewinnić go z zarzutów czynionych mu o wycięcie Huguenotów w dniu św. Bartłomieja; a ważnością obietnic dla Polski, przewyższył o wiele posłów austryackich. Poseł szwedzki *Jan Lorch*, polegając na pokrewieństwie króla swego, Jana III, z familią Jagiellońską, zalecał tegoż monarchę lub jego syna Zygmunta, wówczas sześciolatniego, na króla polskiego, obiecując ustąpienie z niektórych miast inflantskich i pomoc przeciw Moskwie, gdyby ta zerwać miała przymierze. — Car moskiewski, przez posłów swoich wskazał, aby jego lub jego syna na tron obrawszy, ustąpili Moskwie na zawsze Inflanty i Kijów z przyrzeczeniem, że odtąd, berło polskie, nigdy z familii jego nie wyjdzie. — Zuchwałę były listy cesarza tureckiego, któremi rozkazywał, aby Polacy nie obrali Austryaka, lecz brata króla francuzkiego; a jeśliby ten się nie podobał, to on mianuje na to zdarzenie Piasta: prymasa, lub marszałka koronnego, albo też Jazłowieckiego, wojewodę ruskiego.

Stany Rzeczypospolitej, na cztery partye: na austryacką, francuzką, szwedzką i Piasta rozdzieliły się. Każdej nadano senatora, ku zalecaniu właściwego każdej. Gdy za Piastem przemówił Jan Tomicki, kasztelan gnieźnieński; wówczas Jan Zamojski, przedstawiając niebezpieczeństwo z takiego obioru, dopomnił się zarazem, aby obywatele, pretendenci do tronu, ustąpili z pola, jak postowie książąt cudzoziemskich. — Upadła przez to partya Piasta: żaden bowiem nie chciał objawić dumnych na tron zamysłów. Podobnie upadła partya szwedzka, lubo ją licznie kalwini wspierali. Między Ernestem, arcyksięciem austryackim i Henrykiem andegaweńskim, ważyła się cała elekcya. Biskup plocki, Piotr Myszkowski, zalecał pierwszego; a za drugim był Stanisław

Karnkowski, biskup kujawski. — Po zdaniach senatorów o kandydatach, województwa rozeszły się po swych namiotach dla narady.

Przed elekcyą króla postanowiono, jak on i następcy jego, rządzić mają Polską.

Najprzód: Król za życia swego, nie ma mianować następcy, ani sejmu na to zwoływać, ani komu bądź pomoc w tem udzielać; aby po jego śmierci, wolne obranie króla przy stanach pozostało.

Powtóre: Król nie ma używać tytułu pana i dziedzica, przez dawniejszych królów aż do Zygmunta-Augusta używanego.

Potrzenie: Różnowierców czyli dysydentów, w pokoju zachowa.

Poczwarcie: Król, bez dołożenia się stanów Rzeczypospolitej i onych na sejmie zezwolenia, wojny nie podniesie; szlachty na żadną jeneralną wyprawę nie wezwie; poboru nie nakaże; ceł nowych nie postanowi i posłów w sprawach walniejszych do dworów sąsiednich nie wyprawi.

Popiąte: W radach senatu; gdyby zdania rozdwojone pojednać się nie dały; król przychyli się do zdania zgodniejszego z prawami i z pożytkiem narodu.

Poszósste: Król zawsze mieć będzie przy sobie czterech, co pół roku innych senatorów, dla rady przez sejm naznaczonych.

Posiódme: Sejmy walne co dwa lata; a w głównej potrzebie i częściej składane, nie dłużej jak sześć tygodni trwać mają.

Poósme: Urzędy i godności, starostwa i królewszczyzny, zasłużonym tylko Polakom, a nie cudzoziemcom mają być dawane.

Podziewiąte: Król ani żony nie pojmie, ani się rozwiedzie bez wiadomości senatu.

Podziesiąte: Jeśliby król przeciwko prawom, wolności, umowom, artykułom lub przysiędze w czem wykroczył;

wówczas naród wolny ma być od poprzysiężonej wierności i posłuszeństwa.

Po ustanowieniu powyższych punktów zasadniczych konstytucyj, zebranie głosów po województwach, okazało ich większość za Henrykiem Walezyszem. Partya austriacka z dysydentów złożona, pod naczelnictwem Firleja marszałka wielkiego koronnego, z pola elekcji ustąpiła do wsi Grabowa. Wyślani do nich senatorowie skłonili do zgody. Wyprawiony od téj partyi na pole elekcji kasztelan międzyrzecki Jędrzej Górka żądał tylko dodania do artykułów, wolności w wierze i zapewnienia pokoju dysydemtom; — co, gdy dodano; prymas Henryka Walezysza, królem polskim mianował i obwołał.

1573 r.
d. 11 Maja.

Posłowie obranego króla, wykonali w jego imieniu przysięgę na warunki czyli *pacta conventa*, pod któremi Polacy Henrykowi Walezyszowi berło oddali. Pomiędzy temi, zamieszczono przymierze z Francją przeciw Moskwie, lub innemu nieprzyjacielowi; cztery tysiące Waskonów na żołdzie francuzkim; armatę francuzką dla zachowania przy Polsce panowania na morzu bałtyckiem i na odzyskanie portu i miasta Narwy; wypłacenie długów po Zygmuncie Auguście pozostałych; szkołę w Paryżu na stu Polaków; kupcom polskim równą jak francuzkim wolność i przywileje; sprowadzenie z Francji rzemieślników dla rozkrzewienia rękodzielni; — zapewnienie 450,000 złotych corocznie z dóbr posiadanych we Francji dla skarbu Rzeczypospolitéj i potwierdzenie osobnym instrumentem praw i wolności narodowych. — Po podpisaniu i zaprzysiężeniu *paktów* przez posła Montluka, ogłosił Jan Firlej, marszałek wielki koronny, Henryka, królem polskim za zgodą wszystkich stanów. Miasta tylko pruskie obstawały za Ernestem.

1573 r.
d. 17 Maja.

Wyjechali do Paryża wyprawieni z Polski posłowie: Wojciech Łaski, wojewoda sieradzki; kasztelanowie: Tenczyński wojnicki, Tomicki gnieźnieński, Herbut z Fulsztyna sanocki, Górka międzyrzecki, Krycki raciański: — ze stanu rycerskiego: książę Radziwiłł, marszałek nadworny litewski,

1573 r.
d. 19 Sierpnia.

Tomicki, kasztelanie gnieźnieński, Pruński, wojewodzie kijowski; — starostowie: Firlój, kazimierski, Jan Zamojski, belzki, Zborowski, odalanowski; a na czele wszystkich, Adam Konarski, biskup poznański. Dziwiono się w Paryżu wspa-
niałości posłów polskich, ich wykształceniu, a nadewszysztko
biegłości w obcych językach; — co wedle świadectwa hi-
storyków dowodzi, jak nauki były wówczas poważane
w Polsce.

1573 r.
d. 10 Września.

W Paryżu, Henryk Walezyusz wykonał przysięgę na warunki, pod jakimi został obrany przez Polaków królem Rzeczypospolitej polskiej.

1574 r.
d. 17 Lutego.

Pogrzeb w Krakowie Zygmunta-Augusta, króla polskiego, z wielką okazałością, przy asystencyi licznych posłów postronnych dworów.

1574 r.
d. 21 Lutego.

HENRYK WALEZYUSZ, syn Henryka II, króla francuzkiego i Katarzyny medycejskiej, córki Wawrzyńca Mediceis, księcia Urbinu, synowicy papieża Klemensa VII, obrany królem polskim, koronowany w Krakowie przez prymasa Jakóba Uchańskiego. Urodził się dnia 19 Września 1551 roku. Odebrawszy wiadomość o śmierci brata swego króla francuzkiego Karola IX, po którym, jako po bezdzietnym, korona francuzka na niego spadała, tajemnie ujechał z Krakowa dnia 18 Czerwca 1574 roku.

1574 r.

Na sejmie koronacyjnym, smutny zdarzył się wypadek. Samuel Zborowski, wychodząc z zamku, za niestuszną urazę, porwał się z szablą na Jana Tenczyńskiego. Andrzej Wapowski, kasztelan przemyski, chciał ich powstrzymać; i tuż pod bokiem króla, śmiertelnie raniony przez Zborowskiego, wkrótce Wapowski umarł. Król odwiedzając przychylnie ku sobie Zborowskich, winowając Samuela, skazał tylko na wygnanie, z zachowaniem czci i majątku. To pobłażanie gorszyło świadomych surowości prawa. Nadto zaś, objawiona dość prędko rozrzutność króla i ciągłe jego biesiady, odrażały od Henryka serce narodu.

Król polski, Henryk Walezyusz, powziąwszy wiadomość, że brat jego Karol IX, król francuzki, dnia 30 Maja tegoż roku życie zakończył, nie chcąc oczekiwać na sejm, któryby mu pozwolił jechać do Francyi; zostawił listy do niektórych senatorów i tajemnie konno w nocy ujechał z Polski. Pogoń z prośbami o powrót była nadaremna. Dognali jadącego już powozem na granicy Szląska, Jan Tenczyński i Mikołaj Zebrzydowski. — Dał król Tenczyńskiemu pierścień na porękę powrotu.

1574 r.
d. 18 Czerwca.

W Warszawie, na zwołanym sejmie przez senat, obrzenci reprezentanci narodu oznaczyli dzień 12 Maja następnego 1575 roku, na który, jeśliby Henryk Walezyusz nie wrócił, utraci polską koronę i z tem wysłano deputację do Paryża.

1574 r.
d. 10 Sierpnia.

Sejm w Stężycy zwołany, objawił rozróżnione zdania. Jedni byli za ogłoszeniem bezkrólewia; drudzy doradzali czekać na wyraźną niechęć powrotu króla. Rozjechali się sejmowi, nie nie postanowiwszy.

1575 r.
d. 12 Maja.

Tatarzy wtargnęli na Podole, Wołyń i Ruś, dopełniając ogromne łupieże z zaborem ludzi i dobytku.

1575 r.

W Warszawie sejm zwołany przez prymasa trwał tylko dzień jeden: — ogłosił bezkrólewie i naznaczył dzień 4 Listopada na sejm elekcyjny.

1575 r.
d. 3 Październ.

Pod Warszawą na sejmie elekcyjnym senat duchowny i niektórzy z posłów, a na czele téj partyi prymas Uchański, obrali Maksymiliana cesarza, królem polskim; wszyscy inni pragnęli Piasta. A gdy ani Jan Kostka, wojewoda sandomierski, ani Andrzej Tenczyński, wojewoda betzki, którzy byli wzywani do berła, przyjąć go nie chcieli; wówczas strona przeciwna cesarzowi, za radą Jana Zamojskiego, obrała dnia 14 Grudnia Annę Jagiellonkę, siostrę Zygmunta-Augusta, królową polską, przydając jój za męża Stefana Batorego, księcia siedmiogrodzkiego. Posłowie jego wyprawieni byli na ten sejm elekcyjny z podbudzenia Samuela Zborowskiego, który wywołany z kraju za zabicie kasztelana Wapowskiego, znalazł u niego łaskawe schronienie. Wnct

1575 r.
d. 4 Listopada.

po tój elekcji, gdzie żadnego biskupa nie było, Jan Sieniński, z kasztelana halickiego i mężnego rycerza, niedawno duchowny, a który później postąpił na arcybiskupstwo lwowskie, z woli zgromadzenia, mianował Annę królową, Stefana królem polskim. Cesarz zaś lubo w dniu 23 Marca następnego 1576 roku w Wiedniu, już był zaprzysiągł podane mu przez posłów swój party punkta; lecz gdy zwlekał wyjazd, ta party upadła.

1575 r.
d. 18 Grudnia.

Umarł Bielski Marcin, herbu Prawdzie. Za młodu służył wojskowo, walcząc pod Obertynem przeciw Wołoszy i pod Wiszniowcem przeciw Tatarom; następnie, jako wykształcony w akademii krakowskiej, bawiąc na dworze wojewody Piotra Kmity, wiele dzieł w języku polskim wypracował. On pierwszy z Polaków dzieje powszechnie w języku krajowym pisał.

1576 r.
d. 1 Maja.

STEFAN BATORY, książę siedmiogrodzki, syn Stefana Batorego, wojewody siedmiogrodzkiego, obrany królem polskim dnia 14 Grudnia 1575 roku, koronowany w Krakowie przez Stanisława Karnkowskiego, biskupa kujawskiego. — Żył lat 53; panował od czasu elekcji lat 11 bez dwóch dni; umarł w Grodnie dnia 12 Grudnia 1586 roku. Żona jego, Anna królowa polska, Zygmunta I, króla polskiego i Bony córka, poślubiona dnia 2 Maja 1576 roku; koronowana razem z mężem swoim; umarła dnia 9 Września 1596 roku; pochowana w katedralnym kościele krakowskim, w kaplicy jagiellońskiej, wspaniale przez tąż królowę ozdobionej.

1576 r.

Na sejmie koronacyjnym, cały miesiąc trwającym, Mazowsze, dotąd przy swoich prawach zostające, poddano pod prawa koronne i akta bezkrólewia potwierdzono. — Król Stefan, w miejscu starca Dębińskiego, który chętnie ustępował z kanclerstwa, przyjmując kasztelanję krakowską, po śmierci Mieleckiego wakującą; mianował kanclerzem, podkanclerzego Piotra Wolskiego; a pieczęć mniejszą, dał Janowi Zamojskiemu; co dotknęło Zborowskich, którzy

chępiąc się, że za ich sprawą, Batory królem został, pragnęli brata swego marszałka nadwornego widzieć kancleżem. — Niezwykłym przykładem stany złożyły królowi podziękowanie za obdarzenie Zamojskiego ufnością.

Miasta pruskie, wyłączając Gdańsk jeden, na wiadomość o uznaniu Stefana, królem polskim przez prymasa i przez Litwę; oświadczyły też skłonność ku niemu i dały wiedzieć cesarzowi Maksymilianowi o rzeczeniu się swoim władzy jego nad niemi. 1576 r.

Poseł do Rzymu, Jan Zamojski, herbu Grzymała, który później był arcybiskupem lwowskim, z oświadczeniem posłuszeństwa papieżowi, nie otrzymał audyencyi aż po śmierci Maksymiliana cesarza, zaszłej dnia 1 Października tegoż 1576 roku. Wyprawieni posłowie do cara moskiewskiego, Stefan Grudziński z Korony, a Lew Bukowiecki z Litwy, z oznajmieniem od króla, o wstąpieniu jego na tron polski i z ofiarowaniem przyjaźni; przywieźli odpowiedź: że jeśli król Stefan potrafi utrzymać się na tronie, car przyjaźni jego, będzie umiał szanować; — a żąda aby mu przysłano posłów wielkich. 1576 r.

Sejm w Toruniu. Książę pruski, hołdownik Polski, słaby na ciele i umyśle, miał zastępców do sprawowania jego władzy; a ci, lubo wprzód dla cesarza Maksymiliana przychylni, przecież, zmieniając zdanie, oświadczyli od księcia przez posłów, zapewnienie wierności dla króla. — Na tym sejmie, król Stefan, wolność religii dla ziem pruskich potwierdził. — Gdańsk i po śmierci Maksymiliana burzył się zacięcie, pragnąc zniesienia ustaw Karnkowskiego. 1576 r.
d. 4 Październ.

Król Stefan Batory zbudował miasto od swego imienia *Baturyn*, w gubernii czernichowskiej, powiecie konotopskim, na lewym brzegu rzeki Sejmy, przeznaczone na mieszkanie hetmana kozaków. 1576 r.

Przyszło do wojny z Gdańszczanami. — W bitwie pod Tszczewem legło ich cztery tysiące. Mimo to, trwał upor; trwało też oblężenie miasta. 1577 r.
d. 17 kwietnia.

Umarł w Bodzentynie, dziś w gubernii radomskiej, 1577 r.

- powiecie opoczyńskim, Franciszek Krasiński, biskup krakowski, uczony i biegły w przyrodzonych umiejętnościach.
- 1577 r. W czasie utarczek z Gdańszczanami, Tatarowie wtargnęli w ziemię ruską. Stanisław Włodek, w kilku z nimi bitwach, okazawszy czujną gotowość, tak ich zatrwożył, że nad granicą, mało co zarwawszy zdobyczy, umknęli do siebie.
- 1577 r. Z pomiędzy kozaków zaporozkich, silny Iwan *Podkowa* (brat tego Iwonja, który przed dwoma laty, chciał za pomocą kozaków polskich, wbrew woli króla utrzymać się na gospodarstwie wołoskiem i zбитy przez Turków, nieszczęśliwie zginął), wezwany przez Wołochów do objęcia rządu; z kilkuset kozakami wtargnął do nich; — o co Piotr wojewoda zaniósł skargę do króla. — *Podkowa* na powziętą wieść, że z Siedmiogrodu, w pomoc Piotrowi, znaczne idą posiłki; wyruszył z Jass do kozaków. Pod Niemirowem, Janusz książę Zbarazki, przedstawił naczelnikom kozackim, że króla obrażają, wystawiając Polskę na zemstę Turków. *Podkowa*, uwiedziony nadzieją łaskawego przyjęcia u króla, jak waleczny rycerz, pojechał z wojewodą księciem Zbarazkim do hetmana; a odesłany do króla, został uwięziony. — następnym zaś 1578 roku, w czasie wojny z Moskwą, tak dla utrzymania pokoju z Turcją, jako też dla postrachu kozaków, na żądanie sułtana, król *Podkowę* we Lwowie ściać kazał.
- 1577 r. Gdy król Stefan zajęty był Gdańszczanami, car moskiewski, Iwan Wasilewicz; zajął Inflanty, opatrzone nie dość silną załogą polską po zamkach, z których wszystkie zdobył, prócz Rewla i Rygi z przyległemi. — Na doszłą o tem wiadomość, król zwołał listami szlachtę litewską i dał zwierzchność nad niemi Mikołajowi księciu Radziwiłłowi, wojewodzie wileńskiemu. — Ten przyciągnął pod Silborg i kraj okoliczny, od napaści osłonił. — Düneburg i Kies (Wenden), zostały odzyskane. — Król Stefan zamierza wydać wojnę Moskwie

Za wpływem posłów elektorskich, saskiego i brandenburgskiego, sprawę z Gdańszczanami zagodzono. Gdańsk zobowiązał się nakłady wojenne zwrócić; zburzony przezeń klasztor oliwski naprawić; a król mieszkańców do łaski przyjął i przywileje dawne potwierdził; o ustawach zaś Karnkowskiego i o cłach, rzecz całą do następnego sejmku warszawskiego odłożył.

1577 r.
d. 16 Grudnia.

Na sejmie warszawskim, uchwalono wojnę przeciw Moskwie i pobór po złotemu z łanu (od 30 morgów); a podatek od trunków na miasta większe i mniejsze, w części osmnastej ceny tychże trunków. — Podatek tak wielki, nigdy wprzód nie był.

1578 r.
w Lutym.

Król Stefan na sejmie ustanowił wysoką sądowniczą izbę, czyli trybunał z tem: aby województwa większe, po dwóch, a mniejsze po jednemu, bądź ze stanu rycerskiego, bądź z senatu co rok sędziów obierały do zasiadania w tej jurysdykcyi od dnia 11 Listopada do wielkiejnocy w Piotrkowie, a to dla spraw wielkopolskich: od tego zaś terminu do żniwa, dla spraw małopolskich w Lublinie. — Na zarzuty stanu duchownego, który pragnął wyłamać się z pod władzy trybunału; kanclerz Zamojski Jan doradził, aby w ich sprawach, do sześciu świeckich, sześciu duchownych zasiadało sędziów.

1578 r.
w Lutym.

Na sejmie warszawskim Jerzy Fryderyk, margrabia brandenburgski na Anszpachu, przypuszczony był do opieki nad synowcem, księciem pruskim, do rządów niezdolnym, odebrał inwestyturę i przysięgę wykonał. — A gdy posłowie elektora brandenburgskiego, na znak wspólnej inwestytury, ujęli się podanej Jerzemu chorągwi; stan rycerski ozwał się z protestacją, że przy pierwotnej ugodzie za Zygmunta I, linia ta margrabiów brandenburgskich, do lenności oniej nie była przypuszczona. — Posłowie książąt pomorskich, prawo zwierzchnicze króla polskiego względem powiatów bytomskiego i lemburskiego uznawszy, listy lenne otrzymali.

1578 r.
w Lutym.

Konstytucya sejmowa postanowiła, aby nikogo napo-

1578 r.
w Lutym.

tem do szlachectwa nie przypuszczać, tylko na sejmie za zgodą wszech stanów.

- 1578 r. Król Stefan urządził kozaków, dawszy im hetmana i zamek Trechtymirów, aby zawsze sześć tysięcy wojska miał z nich w pogotowiu. Przepisał im też najściślejszą karność wojskową. — Miasto Baturyn za Dnieprem jest dotąd pamiątką przezornych tego króla urzędzeń.
- 1578 r. Zwycięztwo Polaków nad Moskwą pod Kisią w Inflantach otrzymane; gdzie pod wodzą Andrzeja Sapięhy i Macieja Dębińskiego, nie więcej było wojska jak dwa tysiące; a nieprzyjaciół sześć tysięcy trupem padło na placu. Dostali się Polakom dwaj wodzowie moskiewscy: Piotr Tadow i Wasil Woronia; a przy nich wiele gminnego ludu i dział 30 z całym sprzętem obozowym.
- 1579 r. Król Stefan, Mikołaja Mieleckiego, wojewodę podolskiego, naznaczył hetmanem; a sam wyjeżdżając do Litwy, po całej Polsce kazał zaciągać żołnierzy na koszt władzy, na co i dług zaciągnął, nim wpłyną pobory. — Wezwał pomocy brata swego Krzysztofa Batorego, księcia Siedmiogrodu, aby mu przysłał piechotę i część jazdy. — Polecił zaciągać żołnierzy w Niemczech. — Panom litewskim tak umiał przedstawić potrzebę kraju, że wnet każdy z nich z poczetem ochotników pospieszał. — W Wilnie działa odlewano, gdzie, nim się wojsko zebrało, król zajmował się sądzeniem zaległych spraw litewskich.
- 1579 r. Ordynacya książąt Radziwiłłów na Ołyce i Nieświeżu, utwierdzona sejmem 1589 roku.
- 1579 r. Wyprawił król Stefan posła do cara moskiewskiego z wypowiedzeniem wojny. Nie przyjął król propozycyi przez posła carskiego objawionój co do rozsterków o Inflanty, aby te zdać na sąd polubowny. Na rozejm oświadczył zezwolić, gdy car z krajów zajętych ustąpi.
- 1579 r. Król Stefan Batory wyjechał z Wilna do Swiru; tam był popis okazałej jazdy litewskiej. Roty książąt Radziwiłłów i Jana Kiszki, krajczego wielkiego litewskiego przewyższały inne okazałością swoją — Po naradzie wojennój,

d. 30 Czerwca.

gdzie król postanowił odzyskać naprzód Połock, zajęty przez Moskwę za czasów Zygmunta-Augusta, wyszedł manifest królewski, pod datą ze Swiru dnia 12 Lipca do rycerstwa polskiego z wystawieniem krzywd kraju i powodów do wojny.

W Dzisie, Gotard Kettler, książę kurlandzki, stawiał się dla oddania hołdu królowi; i po wykonanej przysiędze na wierność w obec uszykowanego wojska i senatorów otrzymał potwierdzenie lenności. 1579 r.

Stefan Batory zdobywa szturmem i odzyskuje miasto Połock, zajęte przez Moskwę 1563 roku. Więźniów nie dozwala krzywdzić. W liście swoim przy krótkim opisie zdobycia twierdzy poleca: aby w całym królestwie dziekczynne nabożeństwo odprawione było. — Pomiędzy wodzami polskimi, odznaczał się Kasper Bekiesz, mający komendę nad jazdą węgierską, z niechętnego niegdyś Batoremu, przyjaciela osobisty króla. — Obdarzony dostatkami i dostojnością za zasługi i za wierność, umierając w ciągu wojny moskiewskiej, żonę i dwóch małoletnich synów, którym nadano indygenat w Polsce, opiece króla i Zamojskiego polecił. 1579 r.
d. 31 Sierpnia.

Mielecki, wojewoda podolski zdobywa zamek Sokół. 1579 r.
Zaciężni Niemcy, mszcząc się za okrucieństwa doznane na sobie przy dobywaniu Połocka, rzeź okropną w Sokole sprawili, gdzie poległ i Sehin; a Szeremet z częścią jazdy, chcąc umknąć do Pskowa, wpadł na wojewodę braclawskiego i dostał się w niewolę ze swojemi. — Król hojnie wynagrodził rycerzów rozdaniem wakujących starostw.

Na odezwę wojewody Mieleckiego do załogi zamku Suszy, twierdza z działami i wszelkim wojennym rynsztunkiem, poddaną została Polakom. 1579 r.

Książę Konstanty Ostrogski, w kilka tysięcy swoich, łączy z synem Januszem i z księciem Michałem Wiszniowieckim, kasztelanem braclawskim, przepłynął się przez Dniepr i szeroko kraje moskiewskie pustoszył. — Książę Sołomirecki miasto Jarosław i wsi niemało zrabował. — 1579 r.

Filo Kmita, starosta orszański, z kilku pocztami jazdy wtargnął ku Smoleńskowi w kraj nieprzyjacielski i do dwóch tysięcy wsi spalił.

1579 r. Król Stefan Batory w celu poparcia wojny sejm na 23 Listopada nakazawszy; nim do Warszawy zjechał, zapewnił stan Litwy, zostawując księcia Radziwiłła, wojewodę wileńskiego, przy którym była tam władza hetmana i rozdał wakujące w tej prowincyi urzędy.

1579 r. Sejm warszawski uchwalił nowe pobory. — Starostowie porozumiawszy się dwoistą na ten raz kwartę dobrowolnie ofiarowali. — Chcieli stany, troskliwe o króla, aby nie narażał swojego zdrowia i przez namiestniki wojował. Lecz Stefan Batory uznał to za rzecz nieodpowiednią godności jego ducha; nadto zaś, słusznie mniemał, że obceność jego, przymnoży ochotnika, a spory zająć mogące między wodzami koronnymi i litewskimi uprzątne.

1579 r. Sulikowski i Agryppa, wysłani przez króla do Rygi, publicznie odebrali od mieszczan tamecznych przysięgę wierności.

1580 r. Stefan Batory po sejmie, wyjechał do Grodna ku przygotowaniu się na dalszą wojnę moskiewską. Jan Zamojski wziął na siebie zaciąg. — Nadeszła do Wilna piechota węgierska od brata królewskiego Krzysztofa, księcia Siedmiogrodu przysłana, którą król do Witebska wyprawił.

1580 r. Paweł Uchański, poseł do papieża, imieniem tegoż Ojca św. Grzegorza XIII, miecz i czapkę, zwykłym obrzędkiem poświęcone, oddał w Wilnie królowi.

1580 r. Grzegorz Ościk, szlachcic wysoce znakomitego rodu, d. 18 Czerwca. przekonany o zdradę, za wyrokiem sądowym ścięty został w Wilnie.

1580 r. Król z Wilna udał się do Czasnik, gdzie po wojenném naradzie wśród zdań rozróżnionych, czy na Smoleńsk, czy na Psków uderzyć; kryjąc myśl własną, aby nie doszła do nieprzyjaciół, w pismach do Moskwy, tytułował się pa-

nem Infant, Połocka i Smoleńska, aby wprowadzić cara w rozumienie, że ten ostatni zamierza odzyskać.

W Czasnikach, przegląd zgromadzonego wojska okazał pomiędzy jazdą niemało z senatorskiego stanu i doświadczonych rycerzy. Byli tam i zaszczytzeni wprzód hetmańską władzą, urzędami i godnością słynni; kwitnącej zaś młodzieży z wyższego urodzenia, liczba znakomita. Zaciąg tak jezdny jako i pieszy przez Jana Zamojskiego zrobiony był najokazalszy. Krewny jego, Jan Tomasz Drohojewski, starosta przemyślski, był przełożony nad piechotą węgierską, która się odznaczyła pod Połockiem. Poczty te różniły się znakami żałoby z powodu śmierci żony Zamojskiego, Krystyny Radziwiłłówny i jedynej jego córki. Całe wojsko piędziesiąt tysięcy wynosiło, a w niem 21 tysięcy piechoty.

Po daremnych gońcach do króla Stefana Batorego z listami od cara o wysłuchanie wielkich posłów jego wedle zwyczaju w Wilnie, jako w litewskiej stolicy; o wyprowadzeniu wojsk polskich z jego posiadłości; lub nakoniec o danie audyencyi tymże posłom przynajmniej na granicy państwa; król Stefan oświadczył w odpowiedziach na dwa listy, chętnie przyjęcie posłów carskich, choćby wśród wzrzący wojenną, z tem, że skłoni się do tego, co uzna za zgodne z przyzwoitością; — i udał się na rozpoznanie zamków do Lepla i do Uły; a następnie, odebrawszy od cara podobny list trzeci, na odpowiedź, wobec jego gońca, przeprowadził po trzech mostach wojska swoje dalej przez Dźwinę.

Jan Zamojski przełamywał wielkie trudności wycinaniem lasów ku prostemu przejściu od Suraza i nagłym napadem zdobył zamek Wieliz, zabowując jego całość z ogromnym zapasem żywności, prochu i wojennego rynsztunku.

Wojska polskie przebyły gęste bory, kraj bagnami zajęte, przy niedostatku żywności dla koni. Litwa pierwszą straż trzymała, gdzie Radziwiłłowie, ojciec i syn, byli hetmanami. Jan Zborowski wiódł nadworny królewski oddział; za nim, poprzedzająca króla, węgierska piechota pod

1580 r.

1580 r.

1580 r.

1580 r.
d. 15 Sierpnia.

wodzą Albrychta księcia Radziwiłła; za królem zaś jazda polska, pod kierunkiem wojewody braclawskiego Jana księcia Zbarazkiego. Dalej, nad strażą tylną, Mikołaj Sieniawski, dowodził nad ruskiem rycerstwem; a działa i sprzęty wojenne z temi, jakie z Wieliża Zamojski nadesłał, rzeką Uświątą, przeciw wodzie były ciągnione. — Gdy to wszystko zajęło szerokim obozem równiny pod miastem *Uświątą*; załoga zamku, sławą Stefana Batorego zatrwożona, poddała się w dniu jego przybycia.

1580 r.
d. 6 Września.

Król z wojskiem przetrwawszy wielkie trudności w lasach i bagniskach, przechodząc ku Wielkim Łukom, zastał już tam Jana Zamojskiego z przybranym jego namiestnikiem Stanisławem Żółkiewskim, który później ruskim był wojewodą. — Twierdza *Wielkie Łuki* zdobytą została. Węgrzy, chciwi łupu, wpadli do zamku; a gdy pożar wprzód puszczony, doszedł do prochów; w znacznej liczbie wraz z jeńcami życie utracili. Działa też i wojenny rynsztunek, w części zniszczony, w części uszkodzony został.

1580 r.

W ciągu dobywania Wielkich Łuków, posłowie cara podawali królowi w imieniu pana swego, propozycje trudne do przyjęcia.

1580 r.

Twierdza Newel, poddała się Polakom.

1580 r.

Nowy list od cara do króla Stefana, którym car wywodził swoje pochodzenie od Jurga, nazwanego na chrzcie Świętosławem. Że zaś Jurg, zbudował miasto Juriew, nazwane przez Niemców Dorpatem, przeto Infianty do cara mają należeć. — Przecież car pozwalał królowi używać Infiant do tytułu. — Odstępował zaś cztery zamki, z których znaczniejszy był Kokenhaus, byle król odstąpił Wielkich Łuk, Wieliża i Newla.

1580 r.

Nim król Stefan z Newla wyruszył, posłany Radziwiłł, wojewoda wileński, do Jezierzyszcz, zamek na imię króla wziął i osadził.

1580 r.

Jan Zamojski, dobywając z wielką trudnością twierdzy *Zawolocia*, otoczonej jeziorem, a najwarowniejszój; tak przejął postrachem załogę, że żołnierstwo i wojewodowie

moskiewscy, a przy nich znakomitsze kobiety z Wielkich Łuk tam schronione, dostały się w ręce zwycięzcom. Dotrzymano wszystkim przyrzeczenie wolności. — Pod *Toporcem*, wojska nieprzyjacielskie, na samą wieść o zbliżaniu się Polaków, skwapliwie umknęły.

Król Stefan udał się do Połocka, gdzie był tknięty 1580 r.
zaraźliwą chorobą.

Nizowcy kozacy, pod przewodem Jana Oryszowskiego, 1580 r.
wpadłszy z innej strony w kraje moskiewskie, pustosząc wszystko aż do Staroduba, miasto i część zagrody zamkowej spalili.

Stefan Batory, sam w naukach ćwiczony, uznając je 1580 r.
za najpiękniejszą ozdobę państwa, nie zaniedbał rozkrzewiać je w kraju. — Wśród myśli wojną zajętej, akademię księży Jezuitów w Wilnie założył, nie przewidując, aby ten zakon później, miał być słusznie obwiniony o upadek światła w narodzie.

Konstanty książę Ostrogski, założył drukarnię w Ostrogu 1580 r.
na Wołyniu, gdzie w tym roku wyszedł *Nowy Testament*; a w następnym 1581 roku cała Biblia zwykle *Ostrogską* zwana.

W Wilnie na sejmie Stefan Batory, król polski usta- 1580 r.
nowił dla Litwy podobny trybunał koronnemu.

Sejm warszawski uchwalił na żądanie króla Stefana 1581 r.
pobór dwuletni na dalszą wojnę z Moskwą, aż do jój zrze-
czenia się całych Infantant. w Lutym.

Po sejmie, który przeciągnął się aż do pierwszych dni 1581 r.
Maja, król polecił Zamojskiemu zaciąg żołnierzy i udanie się z nimi do Litwy. — Farenbach wysłany po zaciąg do Niemiec. — Urowiecki, nakłoniony przez Zamojskiego, opuścił komendę nad pułkiem jazdy, a piechotę z samój szlachty zaciąga. Nakłady na to przed zebraniem poboru, przybływały częścią z pożyczki i z pieniędzy wypłaconych od księcia pruskiego w miejscu należnych od niego posiłków, a nad to z dostarczań królewskich. — Jazda, na wezwanie Zamoj-

skiego, nie odebrawszy nawet żołdu, na dzień oznaczony stanęła.

1581 r. Po daremnych ze strony cara Iwana Wasilewicza odezwach listowych do króla Stefana Batorego, gdzie ku zgodzie, zastrzegął dla siebie niektóre tylko zamki w Inflantach; kiedy król objawił, że niezachwianie kraj ten cały ma utrzymać przy Polsce; a nadto, żądał 400 tysięcy czerwonych złotych w nagrodę kosztów wojennych; — car wyprawia posłów do cesarza Rudolfa II, którzy z Wiednia, udają się do papieża Grzegorza XIII, z obietnicą pomocy przeciw Turkom i żądają, aby papież wpłynął na zakończenie wojny. — Poseł Grzegorza XIII, Jezuita ksiądz Possewin, wyprawiony do Moskwy z posłami carskimi, udając się na Lubekę do Narwy, zawiadomił króla o celu swęj podróży.

1581 r. Pontus de la Gardie w Inflantach, niektóre zamki drobne nad morzem, zabrał na króla szwedzkiego. Stefan Batory listami do tegoż króla i do jego hetmana ostrzegł, że Inflanty należą do Polski. Przedstawiał, aby wojska szwedzkie, jeśli walczyć podoba się, ku innęj stronie były skierowane

1581 r. Krzysztof książę Radziwiłł i Marcin Kazanowski, doścignęli pocztami swemi nieprzyjaciół, którzy w zebranęj sile pod Smoleńskiem nagabali okolice Szklowa i Mohilewa. Polacy, tak szczęśliwą zwiedli z nimi utarczkę, że niebawiac, umknęli do własnego kraju.

1581 r.
d. 4 Kwietnia. Umarł Jakób Uchański, arcybiskup gnieźnieński, prymas, po którym, król Stefan wyniósł na arcybiskupstwo Stanisława Karnkowskiego, biskupa kujawskiego, który go koronował.

1581 r. Pomędzy carem Iwanem Wasilewiczem, a królem polskim Stefanem Batorem, dotkliwie, lubo ze wszelką przyzwitością zaszły korespondencye.

1581 r. Król Stefan, z Zawołocia, udał się do Worońca. — Przepisami wojskowemi karność obwarował. — Zamojskiemu z powszechnem zadowoleniem dostojność hetmana wielkiego

koronnego z władzą najwyższą powierzył. — Przejrzenie wojska okazało w rotach koronnych więcej, niż w poprzednich wyprawach rycerzy z najznakomitszych rodzin. Piechota z samej szlachty pod Urowieckim nie ustępowała jeździe. — Litwa, w porządku i świetności zbliżała się do wojsk przeszłorocznych.

Polacy pod komendą Wejhera, mającego nadzór nad działami, podszedłszy ku fortecy *Ostrowa*, z dwóch stron, tak gwałtownie bili z armat, że zamek był zmuszony do poddania się. Mieszkańcy poprzysięgli wierność królowi polskiemu. Naczelnik Naszczokin i inni wolno zostali puszczeni. 1581 r.

W ciągu dobywania Pskowa zginął Gabryel Bekiesz, brat Kaspra — Tu przy niezachwianym duchu rycerstwa, gdy nowe posiłki, jako to: Wojciech Ranczajski, kasztelan warszawski w 150 koni; Stefan Bielowski w 700; Mikołaj Korf i Wilhelm Plater w kilkaset inflantskiej jazdy nadciągnęli; — król Stefan polegając na Zamojskim, nadał mu moc zawierania układów; — wyznaczył posłów do traktowania o pokój, z Korony: Janusza księcia Zbarazkiego, wojewodę braclawskiego, z Litwy Olbrachta księcia Radziwiłła, marszałka nadwornego litewskiego, do których przydał sekretarza Michała Haraburdę; a sam, z całym dworem swoim, z obozu z pod Pskowa, odjechał do Wilna. 1581 r.

Nieprzyjaciel, niepomyślną zrobił wycieczkę z oblężonego *Pskowa*; gdzie był dowódcą Jan Szujski, książę suzdalski. — Trzystu ich legło, a 60 wzięto w niewolę. Zamojski baczny na to, jak oni dbają o poległych; przez ludzkość kazał im oznajmić wolne trupów pogrzebanie. Stojący na murach fortecy, wystawiali czyn jego chrześcijański. — Szujski zażądał, aby wysłano kogo z obozu dla układów o to. — Nazajutrz Stanisław Żółkiewski, młody ulubieniec Zamojskiego i Melchior Zawisza z inną młodzieżą szlacheckiego rodu pod miasto podjechali. — Skoro poznano Żółkiewskiego, wnet wyrzekają się uczenia poległych: zataczają działa. Strzał z ręcznej broni, trafia w Zawiszę, którego pancerz 1582 r.
d. 4 Stycznia.

ochronił. — Cofnęli się Polacy; a lubo nietylko z ręcznej strzelby, ale na oddalonych nieco uderzano i z armat; przecież, ku wielkiemu zdziwieniu, wcale nietknięci, do obozu wrócili.

1582 r. Pod Pskowem, złamanie wiary publicznej, było ukarane. Ostromęcki, dozorca dział, pokazywał był wprzód Zamojskiemu skrzynkę drewnianą, w której mieściła się żelazna. Za wyjęciem téj drugiej, wystrzał z rur kilku miał razem nastąpić. Gdy pokazując, żądał pozwolenia, aby tę machinkę mógł posłać Szujskiemu, Zamojski zganił mu wówczas tak niecny zamiar. Lecz po doznanej od nieprzyjaciela zdradzie, na usilne naleganie Ostromęckiego, rzecz tę do jego woli zostawił. Ten, jednemu z jeńców, powierza tajnie ową skrzynkę jako sprzęt bogaty dla oddania Szujskiemu; a sam, jakoby zdrajca względem swoich, obiecuje przybyć do fortecy. W liście do Szujskiego, toż samo powtórzył, zmieniając swoje nazwisko. — Szujski zajęty, kazał skrzynkę otworzyć. Zbiegło się tam wielu ciekawych. — Wybuch zerwał część dachu. Choroszczyn, wojewoda i Kosecki zabici obok wielu innych. — Szujski wyzwał Zamojskiego na pojedynek. Zamojski oświadczył gotowość; lecz do rozprawy nie przyszło.

1582 r.
d. 15 Stycznia. W *Zapolu*, przez wpływy posła papieżkiego Jezuity Possewina, stanął rezejm na lat dziesięć, z odstąpieniem całych Infant Polsce, a zwróceniem Moskwie zamków w jej krajach zabranych.

1582 r.
d. 6 Lutego. Po umówionym rozejmie w *Zapolu*, wyruszył Zamojski z całym obozem z pod Pskowa. Dziwiono się patrząc na 24 tysiące samej jazdy, gdzie świetność zbroi, wybór ludzi, porządek, okazałe konie, nic zgoła nie okazało śladu poniesionych trudów i srogości zimy.

1582 r. Posel Grzegorza XIII, Jezuita Possewin, po wielu w Moskwie daremnych staraniach, aby ów naród połączyć z Rzymem, przekonał się, że gdy minęło niebezpieczeństwo, minęła też chęć do unii, która i Stefana Batorego uwiodła.

Król Stefan Batory Inflanty urządza. Wyprawia posłów do króla szwedzkiego o zwrócenie Estonii do Inflant należących. — Jan III, król Szwecyi zwleka uczynienie zadość; potem, upomina się o posag swjej żony Katarzyny, królowny polskiej, Zygmunta I córki. — Stefan Batory porucza administracyę Inflant Jerzemu księciu Radziwiłłowi, biskupowi wileńskiemu, który był późniój kardynałem.

1582 r.
d. 12 Marca.

Król w Wilnie, odebrawszy wiadomość, że szlachta mazowiecka, podlaska, małopolska i ruska, na partykularnych zjazdach, uchwaliła nowy pobór; kazał podziękować im za tę gorliwą przychylność i oznajmić, że dla złatwienia interesów całej Rzeczypospolitej i pozyskanj za ich pomocą prowincyi inflantskiej, jeszcze w tym roku sejm naznaczy.

1582 r.

Umarł znakomity litewski i polski dziejopis Maciej Strykowski. Służył wojskowo; potem 1574 roku towarzyszył poselstwu do Stambułu; zwiedził część Azji. Po swoim powrocie, nie należąc do stanu duchownego, został archidykanem kapituły żmudzkiej. Prócz innych dzieł wielu, wydał kronikę polską, litewską i żmudzką.

1582 r.

Król Stefan postanowił na całe Inflanty biskupstwo wendenskie, w mieście Wenden, u Łotyszów zwane Kieś. — Długo późniój to biskupstwo wakowało dla wojen Polski ze Szwedami. Biskupi tułali się w Polsce, a kościoły w Inflantach, szły na łup nieprzyjaciół. — Od roku 1622, Szwedzi już nie ustąpili z Inflant. — Przez pokój zawarty w Oliwie 1660 roku, Polska Wenden utraciła; a późniejsze tam biskupstwo, zwało się inflantskiem. — W 1582 roku Grzegorz XIII poprawił kalendarz, który wprowadzono do Polski roku 1586.

1582 r.
d. 3 Grudnia.

Na sejmie warszawskim, król Stefan Batory nadał prawa Infantom.

1582 r.
d. 4 Grudnia.

W ciągu sejmu warszawskiego wzięto pod rozwayę ustalenie pewnych prawideł elekcyi, czego oddawna czuć się dawała potrzeba. Lecz gdy jedni lękali się przez to ubliżyć wolności, a drudzy radzili aby zapobiedz zdradom, gwałtom

1582 r.

i zabiegom, aby tem samem ową wolność ugruntować; — w końcu okazało się najwięcej posłów oddających ten przedmiot pod zdanie braci szlachty pozostałej w domu; a przeto zawieszono go do następnych sejmów. — Nie umiano ocenić zbawczej chęci króla Stefana dla dobra narodu! — Wojsko nie odebrało wysłużonego żołdu. — Król je podźwi-gnął środkami własnego starania.

1582 r. Gdy Tatarzy pogrozili zemstą za napady kozaków; na głos Zamojskiego, zbiera się uzbrojona szlachta. Książę Konstanty Ostrogski znaczne posiłki prowadzi. — Tymczasem rozlew Dniepru wstrzymał Tatarów, którzy dostrzegłszy gotowość Polaków, wrócili do domu.

1583 r.
d. 12 Czerwca. W Krakowie okazałe wesele Jana Zamojskiego, któremu król Stefan oddaje w małżeństwo synowicę swoją Gryzeldę, Krzysztofa Batorego, księcia Siedmiogrodu córkę. Zjazd wielki posłów, książąt zagranicznych i prawie wszystkich senatorów Korony i Litwy, niemniej panów i szlachty. Cały tydzień trwała uroczystość. Zajmowały widowiska tryumfów i gonitw na ostrze. Bogate były upominki dla panny młodej od króla i od królowej, tudzież od przemożnych panów. — Podniosła się zazdrość niechętnych Zamojskiemu o ile się wzmogła jego potęga w kraju i dostatki. — Trzecia to była żona Jana Zamojskiego, po pierwszej Annie Ossolińskiej, córce Jana, chorążego lubelskiego, a po drugiej Krystynie, córce Mikołaja Radziwiłła, nazwanego *Czarnym*, który dwukrotnie był posłem do cesarza Karola V i przez niego zaszczycony został tytułem księcia.

1583 r. Rozsterki z królem duńskim w Inflantach o biskupstwo korońskie czyli piltyńskie w Kurlandyi, zaspokojone zostały przez pośrednictwo Jerzewo, księcia pruskiego. Król Stefan Batory, zgodnie zapłacił trzydzieści tysięcy talarów, pożyczonych na to u tegoż księcia pruskiego; a on biskupstwo objął w zastawę.

1583 r. W końcu tego roku, król Inflanty na trzy województwa: wendenskie, derpskie i parnawskie podzielił. —

Postanowił biskupa z wyznaczeniem mu stolicy w Kiesie czyli w Wendenie, który się mianował razem biskupem piltyńskim; postanowił trzech wojewodów, tyłuż kasztelanów, podkomorznych, chorążych, sędziów i innych urzędników; przy tem, wolność religii protestanckiej zapewnił. W tych urządzeniach, dopomógł mu Dymitr Solikowski, który po śmierci Sienińskiego, został arcybiskupem lwowskim.

Zamojskiemu, na wieczną pamiątkę dzieł jego rycerskich, nadał król Stefan prawo mianowania do katedry wendeńskiej, bez obowiązku tam mieszkania, dziekana i jednego kanonika. 1583 r.

Na początku tego roku, synowiec królewski, Andrzej Batory, nakłoniony przez stryja do stanu duchownego i wysłany do Rzymu, otrzymał koadjutorją biskupstwa warmińskiego, do czego mu biskup warmiński chętnie dopomógł. 1584 r.

Zawieszoną sprawę gdańską o cło portowe i inne artykuły, kanclerz i hetman Jan Zamojski, z polecenia króla, zgodnie zakończyli. 1584 r.

Samuel Zborowski, przez króla Henryka Walezyusza, za zabicie kasztelana Wapowskiego skazany na wygnanie, teraz ufny w zasługę Zborowskich u Stefana Batorego, który mu pomogli zostać królem polskim, pomimo napomnień Zamojskiego, wąsał się otwarcie po kraju; — stawał na czele kozaków rabujących Turcyę; — w końcu należał z braćmi do spisku przeciw królowi; — schwytany w obwodzie starostwa krakowskiego, był ścięty. — Później, przez podburzanie silnej partyi Zborowskich, z pierwszemi domami związku mających, a braci Samuela, którzy ową sprawę o niewinne jakoby ukaranie Samuela wznawiać nie przestawali, sejmy bezskutecznie były zwoływane. 1584 r.

Papież Grzegorz XIII, ze względu na króla polskiego Stefana, trzy osoby zaszczycił godnością kardynalską: Jerzego Radziwiłła, biskupa wileńskiego, Alberta Bolognetti, biskupa mossoneńskiego, sprawującego w Polsce urząd nuncjusza i Andrzeja Batorego, królewskiego synowca. 1584 r.
d. 4 Lipca.

1584 r.
d. 7 Październ.

Arcybractwo miłosierdzia w Krakowie, dotąd trwające, połączone z bankiem pobożnym, założył czciogodny ksiądz Piotr Skarga. Syxtus V, papież zatwierdził jego ustawy 1588 roku. — Ten zakład pożyteczny dla biednych, potwierdzany przez królów polskich co do jego swobód, miał w liczbie sióstr i braci, znakomite imiona krajowe dygnitarzy i senatorów.

1585 r.

W Warszawie sejm burzliwy, już przepowiedziany na sejmikach, sprowadził zbrojny orszak znacznej części senatorów, Zamojskiego i Konstantego księcia Ostrogskiego, ku asystencji królowi. — Pomędzy sprawami tyczącymi się publiczności, sprawa Krzysztofa Zborowskiego pod sąd królewski wywołaną została. — Oprócz czyhania na życie króla, zadawano mu zbrodnię frymarków z Moskwą przeciw ojczyźnie. — Gdy obwiniony, gleit nawet otrzymawszy, nie stanął; pozwolono aby w jego imieniu, zacny brat obwinionego, Jan Zborowski, kasztelan gnieźnieński, który w utarczce przeciw Gdańszczanom chlubnie dowodził, a nadwornego wojska królewskiego był wodzem i Jan Niemojewski, stawali się. — Zbrodnie obie, były dowiedzione listami Krzysztofa, jakie zostały przejęte, a niezaprzeczone i świadectwem urzędników, którzy przedstawiali zeznanie Samuela przed spełnieniem wyroku śmierci. — Napróżno przeważna partya Zborowskich usiłowała bronić winowajcę. Senat sprawę osądził: Krzysztofa Zborowskiego i jego potomków, na utratę honoru i szlachectwa skazał, z tem, że jeśli magistrat schwyty przestępcę, mocen jest ukarać go na gardle; majątek zaś jego, poddano konfiskacie. Podobną sprawę brata jego Andrzeja, do następnego sejmu odłożono. — Niektórzy z posłów protest oświadczyli. — Pomimo ważnych przedmiotów, jakie król ku naradzie miał przedstawić; cały sejm zeszedł na tę jedną sprawę.

1585 r.
d. 22 Sierp.

Umarł w Lublinie, apopleksyą tknięty, pierwszy poeta polski, ukończony od narodu Jan Kochanowski w wieku lat 54.

1585 r.

Na sejmie warszawskim postanowiono, aby Prusy kró-

lewskie czyli zachodnie, jak Wołynianie i Kijowianie, miały wspólne z innymi województwami prawo sążenia się w trybunałach koronnych.

Na poselstwo królowej angielskiej Elżbiety, król Stefan, porozumiewszy się z Gdańszczanami, dał zapewnienie, że lubo Gdańsk przez związek z miastami hanzeatyckimi, handel swój ścieśnił; przecież dla Anglii, z surowości prawa ustąpi. 1585 r.

Krwawe rozruchy w Rydze z powodu wprowadzenia z woli króla Stefana, poprawy kalendarza. Zdawało się mieszkańcom miasta, że owa zmiana ubliża wolności ich luterskiego wyznania. 1586 r.

Król Stefan Batory, pomimo doznanawanych przeszkód na sejmach, miał w myśli, ku dobru Polski, albo określić elekcyę tronu, albo jego dziedzictwo wprowadzić. Nadto zaś, układał zamiar połączenia się z książętami włoskimi, a mianowicie z Wenecyą, z księciem florenckim i z papieżem, z których Grzegorz XIII, sprzyjał jego planom; a następca po nim Sykstus V, ofiarował był nawet miesięcznie po 25 tysięcy sztuków i tę sumę już był złożył u pewnych kupców włoskich, a to na zamierzoną przez króla Stefana wojnę ku złączeniu Moskwy z Polską i na zwalczenie Turków. — Zdarzała się po temu sposobność po śmierci Iwana Wasilewicza, gdzie zaszło osłabienie państwa przez spory pomiędzy następcą tronu Fedorem, a opiekunem jego Godunowem. I w tym celu, król sejm zwołał na miesiąc Grudzień. 1586 r.

Śmierć króla Stefana Batorego w Grodnie. Na sejmikach, sejm walny poprzedzających, już po wszystkich prawie województwach, okazywano przychylność ku zamiarom króla; — gdy na upadek Polski, los pozazdrościł jej najlepszemu z królów, który łączył umiejętność rządzenia i miłość sprawiedliwości, z biegłością w sztuce wojenniej, z duchem bohaterskim wśród wojny. Wielkie tylko i nadzwyczajne przymioty, jakie rzadko w jednej łączą się osobie, charakter Stefana Batorego składają, bez jakich bądź 1586 r.
d. 12 Grudnia.

wad bijących, któreby je przyćmić mogły. Umiał przenikać w ludziach zdarność je publicznej usługi. Dowodził tego w obiorze senatorów duchownych i świeckich, równie jak ministrów i dygnitarzy. Niedarmo godnościami kościoła zaszczycił Karnkowskich, Sulikowskich, Myszkowskich, Rozrażewskich, Radziwiłłów, Wolskich, Kromerów, Białobrzewskich, Patrycych, Nideckich; a ze stanu cywilnego umieścił w senacie Tenczyńskich, kilku Radziwiłłów, Ostafia Wołowicza, Stefana księcia Zbarazkiego, Sierakowskiego, Hieronima Sieniawskiego, Filona Kmitę, Stanisława Żółkiewskiego, Mikołaja Talwosza, Mikołaja Firleja i podobnych im wielu. Przenikał skrytość serc ludzkich, kiedy otwartego niegdyś przeciwnika swego, Kaspra Bekiesza przywiązał ku sobie niezłomnym przyjaźni węzłem; kiedy na jaw światu wykrył w Janie Zamojskim, samą nauce oddanym, wysokie przymioty hetmana i wiekopomnej pamięci bohatera. Daleki od prześladowania różnowierców, gdy mu doradzano przymus na odszczepieńców, powiedział: „*Ja panuję nad ludem, a Bóg nad sumieniem.*“ — Lubił mawiać o małych początkach swoich. Ojciec jego Stefan, był wprawdzie wojewodą siedmiogrodzkim za panowania w Węgrzech króla Jana z Zapola; lecz przez podział majątku na braci i siostry, niemniej przez ciągłe wojny, dom ich podupadł w znaczeniu. Jakoż król Stefan, był wprzód w służbie u Ferdynanda, króla węgierskiego, później u Jana księcia Siedmiogrodu. Od tego wyprowadzony posłem do Maksymiliana cesarza, trzy lata zostawał pod strażą za naruszenie jakoby rozejmu. Przedtem zwiedził Włochy; a czas niewoli, osładzał czytaniem historyków. Oswobodzony po śmierci księcia Jana, królewicza węgierskiego, za zgodą wszystkich stanów na Siedmiogrodzkie księstwo wyniesiony, zwalczył Kaspra Bekiesza, który wsparty posiłkami Niemców, sięgał po tę dostojność. Doświadczenie, skarb wiadomości z ksiąg wzorowych i obcowanie z ludźmi mądrymi, obok wysokich zalet charakteru, dały Stefanowi Batoremu tę wyższość nad królami Polski, jaką mu potonność przyznaje.

BEZKRÓLEWIE. — Sejm konwokacyjny w Warszawie, zwołany przez arcybiskupa gnieźnieńskiego, prymasa, Stanisława Karnkowskiego. — Jan Zborowski, kasztelan gnieźnieński i Jędrzej, marszałek nadworny, dla zemsty nad Zamojskim, przywołali z wygnania brata swego Krzysztofa, podczaszego koronnego. Wspierał ich partję Mikołaj Jazłowiecki, starosta świątyński; zamożny w bogactwa i związki Stanisław Górka, wojewoda poznański, a krewny Zborowskich; — Herburt; — Czarnkowski; — a prymas, powolny tój partyi starzec, podał radę Zamojskiemu, aby na ten sejm nie zjeżdżał, pod pozorem konieczności czuwania nad bezpieczeństwem granic królestwa. — Z oburzeniem wielu wszedł do izby sejmowej potępiony wywołaniem z kraju Krzysztof Zborowski i domagał się uchylenia wyroku jaki na nim ciążył, a kary na Zamojskiego, za niewinną jakoby śmierć brata swego Samuela. Leśniowski, kasztelan podlaski, bronił nieobecnego Zamojskiego. Czytano ilist hetmana we własnej obronie pisany. — Sejm stał się nadzwyczaj burzliwym: — i już broń wymierzano. Do zapasów pomiędzy partyjami, przyczyniły się spory religijne. Różnowiercy domagali się zaręczenia wolności ich wyznań, co po śmierci Zygmunta-Augusta i po ujechaniu Henryka, sejmy zapewniły im na przyszłość. — Senat duchowny sprzeciwił się temu. Prymas, prawie konający, wyjechał z Warszawy, a za nim wszyscy inni biskupi. Jeden Goślicki, biskup kamieniecki, ubłagany, względ miał na zgubne dla kraju rozsterki: skłonił się do żądania różnowierców i podpisał akt konwokacyi, lecz z dodaniem tych wyrazów: „*dla dobra kraju.*“ — Naznaczono dzień ostatni Czerwca na sejm elekcyjny.

1587 r.
d. 1 Lutego.

Burzliwe na sejmie konwokacyjnym zatargi, obruszyły szlachtę po domach. W uroczystych pismach zapewnili sobie po grodach: świętość praw, miłość i zgodę braterską.

1587 r.

Gdy nad obiorem nowego króla, wszystkich umysły trwały w zawieszeniu; a partye powodowane namiętnością, starały się wzmacniać i myślały tylko o przychylnym dla

1587 r.

siebie królu; Anna Jagiellonka, owdowiata królowa, listami do senatorów, polecała pamięć o siostrzeńcu swoim Zygmuncie, królewiczu szwedzkim. Posłowie Rudolfa cesarza i brata jego Maksymiliana, przybywszy pod pozorem pocieszenia królowej, łorowali drogę do swych zamysłów o koronę polską.

1587 r.
d. 30 Czerwca.

Na sejm elekcyjny do Warszawy, przybył Zamojski w poczcie znakomitych przyjaciół, okazałego dworu i doświadczonego rycerstwa; — w oznaczonym przez marszałka Opalińskiego miejscu, wałem się otoczył. — Przybyli też Zborowscy i Górka z tłumem sług, szlachty i około dzieśięć tysięcy zagranicznego powiększłej części żołnierza; a rozłożyli się z drugiej strony za miastem. — W ciągu zatargów i kłótni, Zborowscy przedstawiali trwogę sejmujących na widok tak zbliżonych do izby wojsk Zamojskiego. — Zaradził temu, niewiadomo czy prymas, czy też sam Zamojski: w nocy spalono szopę sejmową. Inne miejsce dla niej obrane zostało, bliższe nawet Zborowskich; a prymas, zwyczajnym je obrzędem poświęcił. Dla uniknienia zaś sporów, zgodzono się, aby Zamojski i Zborowscy, kolejno przychodzili do senatu. Trwały przecież zarzuty i domagania się przeciw Zamojskiemu, też same co na sejmie konwokacyjnym. Litwa obozem w namiotach odosobniona, z żądną nie łączyła się partya. Spokojnie oczekiwała na przewagę silniejszej. Troskliwa o całość swych granic, bez zniesienia się z Koroną, zawarła z Moskwą przymierze na lat dziesięć; i ztąd sprzyjała tajnie pretendentowi do tronu polskiego w księciu Fiedorowi z tem jednak, że gdyby nie był obrany królem, przekładali Szweda nad Niemca.

1587 r.

Po kilku tygodniach zaburzeń, w których zanosilo się na *rokosz* z wezwaniem przez Zborowskich wszystkich do tego szlachty; gdy nakoniec dano audyencyą posłom zagranicznym, mającym na czele nuncjusza Annibala Kapuę, a ci prawie wszyscy wstawiali się za którymś z czterech braci cesarza Rudolfa II; — wówczas troskliwi o przyszłość swego kraju, patrząc na los Czechów i Węgrów, niegdys

wolnych, a już zagarniętych w poddaństwo; wcale tym zabiegom nie sprzyjając, wstąpi do nich mieli otwarty. — Lecz Zborowscy, powodowani wdzięcznością osobistą dla Rudolfa za dany ich bratu Krzysztofowi przytułek, gdy z kraju został wywołany; mniej bacząc na przyszłość Polski, byle nad potęgą Zamojskiego pozyskać później przewagę; całą usilność łożyli ku podtrzymaniu brata cesarskiego Maksymiliana. — Z pomiędzy innych, posłańcy moskiewscy, zniechęcali obraźliwą dumą, że chcieli raczej Polskę przyłączyć do Moskwy, niż Moskwę do Polski. Wszyscy zaś na sejm zgromadzeni, życzyli w sercu mieć królem rodaka; lecz nie było tak dumnego, aby jawnie po ten zaszczyt sięgał, ani też znalazł się tak skromny, by kogo innego godniejszym od siebie uważał. — Wśród zatargów ciągle ponawianych, wielu senatorów i posłów poszło na życziwą krajowi stronę Zamojskiego, który łącznie z prymasem i większą liczbą sejmujących, chętnie przyjmował warunki przez posłów szwedzkich przedstawione, byle Zygmunt, syn Jana, króla szwedzkiego i Katarzyny Jagiellonki, obrany został królem polskim. — Lecz na to, ujrzano zbliżające się wojska Zborowskich i działa ich wymierzone na senat, z kądem każdy dopadłszy konia, umykał z obrad. — Szyki też Zamojskiego poczęły z szanów wychodzić. Prowadził szlachtę Opaliński żołnierz i Szafraniec, wojewoda Sandomierski. Prymas, lubo wiekiem osłabiony starzec, rzucił się na konia pomiędzy gotowych do boju; i tak sam, jako też przez życziwych powszechnemu dobru, zaklinał i błagał, aby strony pomniały na braterstwo i na sławę przed światem. — Usilność prymasa i zbliżony zachód słońca uśmierzyły ich zawziętość; a szyki spokojnie wróciły do swoich stanowisk.

Staranność królowej wdowy i wspomnienia na krew jagiellońską, utorowały drogę Zygmuntowi królewiczowi szwedzkiemu. Ujęła też Polaków obietnica posłów szwedzkich, że obok innych warunków, Estonia, zagarnięta przez Szwedów, a należąca do Inflant, zwróconą będzie Koronie. —

1587 r.
d. 1 Sierpnia.

Marszałek koła, należący do strony Zamojskiego, Paweł Orzechowski, cześnik chełmski, objechał rycerstwo z zapytaniem, czy chcą mieć Zygmunta królem; — a gdy wszyscy zgodzili się na to; prymas mianował Zygmunta, królem polskim, wielkim księciem litewskim, ruskim, pruskim i t. d. — a tysiączne okrzyki rycerstwa i ludu, powtórzyły głos naczelnego kapłana.

1587 r.
d. 22 sierpnia.

Oburzeni Zborowscy, zapewniwszy się, że ich stronictwo wspierane będzie pieniędzmi i orężem domu rakuskiego; w radzie walnej znieśli przewidziany na Krzysztofie wyrok wygnania; a za stracenie Samuela przez Zamojskiego, nakazali mu odpowiadać przed sądem i postanowili: że przyszły król ma zaprzysiądz pomiędzy paktami taką ich uchwałę. — Sam Krzysztof Zborowski tym obradom przewodził, gdzie celniejsi po nim byli: Gorka, wojewoda poznański, a z Litwy, kardynał Radziwiłł i brat jego kasztelan trocki, ujęci przez nuncjusza. Pięciu tam tylko było senatorów, między którymi nie z pełnym był prawem Jakób Woroniecki, biskup nominat kijowski. — Ze stanu rycerskiego, krewni tylko Zborowskich i ci którzy własne mienie strwoniwszy, w nadziejach wojny domowej, roili sobie bogactwa. — Po niejakich sporach, Woroniecki, biskup nominat kijowski, Maksymiljana, arcysięcia austriackiego, królem polskim mianował.

1587 r.

Zamojski usprawiedliwiając się przed narodem, rozesał po kraju *Reces*, czyli obwieszczenie z podpisami i pieczęciami najznakomitszych senatorów i mężów stanu rycerskiego, oznaczając dzień 19 Września na sejmiki po powiatach; — dzień 5 Października na zjechanie się do Wiślicy wszystkiój szlachty, jak gdyby do potrzeby wojennój; — a dzień 18 Października w Krakowie na koronacyą obranego królem Zygmunta, królewicza szwedzkiego. — Polecono hetmanowi Zamojskiemu, aby z kwarty, jako też z innych dochodów koronnych, bezpieczeństwo granic opatrzył; a stosownie do tego, rozkazy wydane były podskarbiemu Dulskiemu.

Obie strony, Zborowskich i Zamojskiego, spisywały 1587 r. z posłami obranych dwóch królów warunki; obie wygotowały dyploma i wyznaczyły posłów swoich dla zaproszenia obranych na koronację. — Posłowie szwedzcy czynili trudność co do zrzeczenia się Estonii; przecież zaprzysięgli warunki przed senatem już przyrzeczone. — Wystany był do Szwecyi Marcin Leśniowski, kasztelan podlaski, już wprzód z poselstwa znany temu dworowi. Towarzyszyła mu znaczna liczba młodzieży polskiej. Dla przyjęcia zaś króla w Gdańsku, i dla oddania mu dyplomu, wysłani zostali dostojni senatorowie, a ze stanu rycerskiego, pod naczelnictwem sejmowego marszałka, Pawła Orzechowskiego, wybrani z każdego województwa.

Po wystaniu Jana Bogusza herbu Półkozic, kasztelana 1587 r. zawichowskiego i Gniazdowskiego, opata mogilnickiego do cesarza Rudolfa II, z poleceniem, aby go uwiadomili o spełnieniu elekcji Zygmunta i przedstawili płacone niektórych osób nadzieje, a to razem z prozbą, aby spokojności Polaków nie mieszał; Skrzetuskiego zaś, sekretarza królewskiego z podobnemiż listami do papieża i do książąt niemieckich; Zamojski z pod Warszawy z wojskiem swoim odciągnął.

Zborowscy uprzedzając termin zjazdu, Wiślicę opanowali. — Zamojski odpisując na ujmujący list arcyksięcia Maksymiliana, radzi mu, aby przez wzgląd na dostojność swojej osoby, nie zbliżał się do Wiślicy, gdzie naród zgromadza się na walne obrady. — Straż miasta Krakowa poleca Mikołajowi Zebrzydowskiemu, staroście krakowskiemu; a sam z wojskiem swoim staje przed Wiślicą, gdzie i wojewoda Tenczyński, hufce swoje przyłączył. — Prokop Oborski, wracający ze Szwecyi z wiadomością, że Zygmunt już wyjechał ze Sztokolmu, podbudza ich zapał; — i gdy Zborowscy poczęli z dział swoich na obóz Zamojskiego gęsty puszczać ogień; ten ich swojemi spędził ze stanowiska, zamknął w mieście, przystępy obwarował, a pagórek niedaleki od Wiślicy, na miejsce przyspieszonego zjazdu przynaczył.

1587 r.
d. 27 Sierpnia.

- 1587 r. Na zjeździe pod Wislicą, gdzie był obrany marszałkiem koła Mikołaj Firléj, zgodnie potwierdzono obranie Zygmunta i wszelkie warszawskie uchwały. Zniesiono elekcyą arcyksięcia Maksymiliana; a wszystkich jego stronników, za nieprzyjaciół ojczyzny uznano. — Dwaj senatorowie: wojewoda Tarło i kasztelan Bykowski, wysłani zostali do Maksymiliana, aby go zawiadomić o powyższej uchwale i aby mu kazali z granic królestwa ustąpić.
- 1587 r. Arcyksiążę Maksymilian zaprzysiągłszy w Ołomuńcu pakta konwenta, ufny w zaciągi polskie, na które wydał pieniądze; idzie spieszniej od granicy; ciągnie ku Krakowu z częścią ochotników, a z częścią jakby dla okazałości zaciągnionych na trzy tygodnie Niemców, Morawów i Szlązaków. — Jezdnych ma około dwa tysiące; piechoty cztery tysiące, do których Zborowscy, opuściwszy Wislicę, przyłączyli się w 1500 ludzi, a w kilkuset Jazłowicki.
- 1587 r. Kasper Karliński, dowódzca zamku olsztyńskiego, uznawał Zygmunta, królewicza szwedzkiego, królem polskim; a gdy arcyksiążę Maksymilian podstąpiwszy pod Osztyn (dziś w gubernii radomskiej, powiecie olkuskim), wzywał go do poddania się; Niemcy zaś zniecierpliwieni jego oporem, wystawili na czele hufców swoich pojmaną mamkę z synaczkiem Karlińskiego; ten, pomimo uczucia ojcowskiego, spełnił powinność komendanta. Na znak jego, zagrzmiały wszystkie działa ku Niemcom. — Utracił syna; lecz ocalił twierdzę.
- 1587 r.
d. 7 Październ. Zygmunt z wielkim żalem ojca opuścił Szwecyą i przybwszy do brzegów Polski, wjechał do Oliwy. Tam w kościele podkanclerzy biskup przemyski Baranowski, czytał mu przysięgę. — Zygmunt protestował się względem Estonii, której mu ojciec jego i senat szwedzki zwracać Polsce wzbraniali. — Przypomniał mu Baranowski, że wedle umowy, stany Rzeczypospolitej łącznie z posłami szwedzkiemi, postanowią o tem po śmierci Jana III, króla szwedzkiego. — Król wykonał przysięgę. — W nieobecności marszałka wielkiego, Dulski podskarbi koronny, ludowi króla

obwieścił, co radosne powtórzyły okrzyki. — Zygmunt wieczorem na okręt swój wrócił.

Przy powitalnym odgłosie muzyki, przy huku kotłów, trąb i dział wojennych, Zygmunt przybywszy wieczorem do Gdańska, wprowadza z sobą ośm tysięcy piechoty szwedzkiej i osmdziesiąt jazdy nie bardzo udatnej. — Przez dni siedm odpoczywał po trudach żeglugi; a miasto, nietylko podejmowało go z okazałością i przepychem, lecz przy pożegnaniu, ofiarowało mu srebrny puchar, w którym było tysiąc czerwonych złotych. Nadto zaś, źle opatrzonemu w pieniądze, wyliczyło na rachunek należnego podatku, dziesięć tysięcy talarów. — Na dwa dni przed wyjazdem z Gdańska, odebrał listy od ojca, naglące go, aby wracał do Szwecji. Odjazd bowiem Zygmunta, był wymuszony na ojcu bojaźnią tylko, aby Polacy nie obrali królem cara Fiedora, nieprzyjaciela Szwecji; berło zaś ofiarowane synowi, mianował raczej jarzmem, nie godłem panowania. — Lecz po wykonaniu przysięgi, nieprzyzwoite było zrzeczenie się korony. — Przeto upewnił ojca listem swoim, że ku szkodzie Szwecji nie uczyni; — że uprzedził rządzców miast téj prowincyi, aby na wypadek jakich pism jego ze szkodą Szwecji podpisanych, wiary im nie dawali, uważając je za wymuszone uporem i natręctwem Polaków. — Tak pierwszy krok Zygmunta III, odznacza się dwójznacznością jego charakteru i jezuityzmem, w mniemaniu dziejopisów jemu niechętnych.

W Krakowie, Zamojski sposobi obronę i otacza go szanćcem. A gdy ze zjazdu pod Wiślicą wyprawieni posłowie do Maksymiliana, uznali tam za prywatnych, jakoby od Zamojskiego, zatrzymani zostali pod strażą w obozie arcyksięcia; postąpiono też wzajemnie: poseł jego Herberstejn, nie odjechał, aż za danem słowem, że jeśli polskim posłom nie wyjedna uwolnienia, sam do Polski niezwłocznie wróci. — Maksymilian korzysta ze sposobności: — przez wracających senatorów pisze, tak do stanów zebranych w Krakowie, jako też do duchowieństwa i do akademii listy pełne

1587 r.
d. 8 Październ.

1587 r.
d. 20 Październ.

ułudy, dziwiąc się nad wstrętem niektórych osób ku jego domowi i nad sprzeciwianiem się legalnej jego elekcji z dodaniem tych wyrazów: — „*Nic nie było i nie jest bardzieję obcem świątynnemu domowi austryackiemu, jak cudzą, jaką bądź nienależącą do nas własność, gwałtem wydzierać!*“ — Stany Rzeczypospolitej odpisały przez Herberstejna, że arcyksiążę o nielegalności oboru swojego, już przez posłów królestwa był zawiadomiony; że obrany przez wszystkie stany Zygmunt, już jest w Polsce; i że proszą, aby arcyksiążę, nie mieszając spokojności narodu, z wojskiem swoim wyciągnął z ich granic.

1587 r. Maksymilian z szykami hufców swoich, podstępnie pod same mury Krakowa; a w oczekiwaniu posiłków ze Szląska i z Polski, pokazawszy tylko swe wojska, odciągnął z niemi do Mogiły, gdzie zastał, jak w bezkrólewiu, na całą okolicę wioski popalone, tak, że pod gołym niebem obóz swój rozłożył. Gdy oczekiwane posiłki ze Szląska i z Łuzacy już się zbliżały, przekonane, że nie ku wojennej potrzebie, lecz dla wystawy przy koronacji mają być użyte; wówczas Gabriel Hołubek, komendant zamku Rabsztyna, z niespodzianą pomocą górników olkuskich, wpadłszy na nieprzygotowanych, zatrwożył, zmieszał i pobił. Część tylko ich jazdy do Bytomia uszła, a wielu poległo, wielu było wziętych z obozowym sprzętem.

1587 r. Po częstych od Maksymiliana do Zamojskiego łudzających listach, przeplatanych małemi utarczkami, codziennie pod Krakowem z korzyścią Polaków staczanemi; arcyksiążę uprzedzony, że przedmieście *Grabarze*, przez samych Niemców zamieszkane, okaże mu skłonność; wszedł z nimi w umowę, aby wśród ciemnej nocy, dwa jego pułki, miały w ich domach ukrycie, w tej pewności, że niespodzianym napadem, bramę *Szewską* opanują i że reszta wojska za danym znakiem, tam wejdzie. — Zamojski udał wiadomość o tej zмовie; a gdy pułki Maksymiliana weszły, odciął im odwód i kazał to przedmieście zapalić. Już Niemcy szli do szturm; już z nimi hufce Górki, Zborowskich, Jazło-

wieckich i Stadnickich zagrażały niebezpieczeństwem. — Zamojski porywa w rękę chorągiew, bój srogi odnawia. — Padają trupem puszkarze. Zwrócono działa ku nieprzyjaciółom. — Rozerwane, a niezgodne mówą szyki, snadnie otoczono. — Legło ich 1564. — W pień wycięto mieszkańców przedmieścia za zdradę. Dwie chorągwie, wozy z prochem i narzędziami do szturm, ośm dział z herbami Górki, dostały się Zamojskiemu. — Ta klęska, a przy niej śmierć barona austriackiego Tejfel i wielu ze znakomitej młodzieży, silnie Maksymiliana dotknęły. — Na wieść o zbliżającym się Zygmuncie do Krakowa, odciągnął z całym wojskiem swoim wprzód do księstwa siewierskiego, a potem i dalej.

Gdy Zygmunt od Wieliczki do Krakowa zdążył, pospieszili przeciw niemu, kanclerz Zamojski, wielu biskupów i senatorów. Witali go mieszczanie krakowscy i kolegiaci. Zamojski, jako hetman, wojska w szyku stojące z ich rotmistrzami, Zygmunтови zalecał, oddając dwie buławy i trzy chorągwie, pokazując działa, łupy, zbroje w bitwie pod stolicą Niemcom zabrane. — Gdy przez bramę Floryańską król wjeżdżał do miasta, witał go piękną mową w imieniu senatu Goślicki, biskup kamieniecki. — Zygmunt syn Jagiellonki, nie tylko wychowany w religii rzymsko-katolickiej, ale z lat dziecinnych nawykły mówić z nią ojczystym dla niej językiem, odpowiedział po polsku; czem ludowi taką sprawił radość, że zapomniano o trudach w sprawie jego podjętych. — Lecz nazajutrz, znakomitsi panowie, a szczególnie Zamojski chciał się przekonać o zdolnościach młodego Zygmunta i w przydłuższą wdał się z nim rozmowę; a gdy ten suche dawał odpowiedzi; Zamojski czując się godnym łaskawszego przyjęcia, podszedł ku Leśniowolskiemu, który asystował w podróży królowi i rzekł mu: „*Jakieżście nam nieme diable przywieźli!*“

1587 r.

Żwawe spory z Zygmuntem o zwrot Polakom Estonii. Na sesji senatu, ozwał się Zamojski: — „Jeśli Wasza królewska Mość taki masz wstręt do ustąpienia Estonii; po-

1587 r.

zwól, a przystąpimy do obrania innego króla.“ — Na to Zygmunt w uniesieniu odrzekł: — „Wolałbym zrzec się korony, niż przeciw sumieniowi memu czynić, lub podobnych słuchać zarzutów!“ — I z gniewem odszedł do swoich komnat. — Wmawiano ztąd podejrzenie w Zygmunta (może do prawdy podobne), że Zamojski życzył sobie zmusić go do wyjazdu z Polski, aby przez to utorować drogę do korony jednemu z synowców zmarłego króla Stefana Batorego, którzy w czasie elekcji, nie śmieli sięgać po nią, a przez posłów swoich, upominali się tylko o spadkową własność po stryju. — Środki użyte przez Zamojskiego, nie zgadzały się ze zdaniem senatorów i biskupów. — Hetman uległ uporowi Zygmunta i większości zdań; a koronacja, przyspieszoną została.

KONIEC TOMU PIERWSZEGO.

ERRATA.

Stronnica	XV	wiersz	20	brzusko-kujawski	czytaj:	brzesko-kujawski.
"	XXVIII	"	3	władzcą	"	władzcę.
"	XLVI	"	11	wojewodem	"	wojewodą.
"	LVII	"	24	pytia	"	putia.
"	LXXXVI	"	22	Gezierna	"	jezierna.
"	XC	"	21	1769	"	1773.
"	XCV	"	23	trybuna	"	trybunału.
"	68	"	31	którzy	"	który.
"	81	"	26	Lubaw	"	Lubar.
"	82	"	6	w zasadzie	"	w zasadzce.
"	140	"	12	czychał	"	czyhał.
"	142	"	8	księstwa burskiego	"	księstwa barskiego.
"	148	"	15	nieunikanie	"	nieukaranie.
"	152	"	16	papież Urbana IV	"	papież Urban IV.
"	160	"	22	do oboru	"	do obioru.

1847/50

70
II

T. 1

28076/2